

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

*Opusculum numquam antehac
editum de cautione adhibenda ...*

Augustinus Valerius, Petrus Barrocius,
Bernardus Naugerius

ESTINENSIS
TRATOR.

*De la Bibliothèque du
cardinal de Lomenie de
Brienne, premier minis-
tre de LOUIS XVI.*

*6. v. 17
2. 17*

H. n. 6377

AVGVSTINVS VALERIVS PATRICIVS VENETVS EPISCOPVS PRAENESTINENSIS
CARDINALIS VERONAE, ET ILLIVS ECCLESIAE ADMINISTRATOR.

Vixit A. LXXVI. M. I. D. XVI.
Obiit Romae CIOICVI. X. Kal. Iunii.

Alexander à Via Sculp.

AUGUSTINI
VALERII

PATRICII VENETI

S. R. E. CARDINALIS, EPISCOPI VERONENSIS

** Opusculum numquam antehac editum*

DE CAUTIONE ADHIBENDA
IN EDENDIS LIBRIS.

NEC NON

BERNARDI CARDINALIS NAVGERII

Vita, eodem Valerio Auctore.

ACCESSERE

PETRI BARROCII EPISCOPI PATAVINI

ORATIONES TRES

e MSS. nunc primum editae.

NONNULLAE ITEM ALIAE

PATRICIORVM VENETORVM

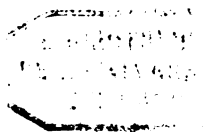
quarum duae nondum typis descriptae fuerant.

PATAVII. MDCCCXIX.

EXCVDEBAT IOSEPHVS COMINVS.

SVPERIORVM PERMISSV.

Illustrissimis atque Excellentissimis Viris

PATAVINI GYMNASII MODERATORIBVS,
A L O Y S I O P I S A N O

Equiti, ac Aedis D. Marci Procuratori,
I O A N N I P A S C H A L I C O,
M I C H A E L I M A V R O C E N O,
OMNIQUE TRIVMVIRVM LITERARIORVM
O R D I N I A M P L I S S I M O

Io. Antonius Vulpinus S. P. D.

Ræstantium ingeniorum qui-
bus RESPVBLICA VESTRA
semper mirifice floruit, VIRI AMPLISSIMI
SAPIENTISSIMIQUE, LIBER quem VOBIS
offero, egregium quoddam specimen est. Hoc
nimirum perlecto, facile inter omnes constabit,

a 2 ele-

elegantioribus disciplinis , ab eo tempore quo primum deterfa barbarie , caput rursus attollere , atque in pretio esse cœpere , neque magnificentius hospitium ullum , neque ampliora ufquam præmia , quam apud VENETAM NOBILITATEM , patuisse . Et fane divina providentia factum arbitror , ut quæ Vrbs Senatores gravissimos , invictos belli Duces , Antistites religionē , vitæque innocentia singulari , parere ac educare consueviffet , ea in Vrbe præclari quoque Historici , et Oratores provenirent , qui civium fuorum virtutes et pulcherrima facinora omnibus eloquentiæ viribus celebrarent , atque oblivioni furripere niterentur . Exteri enim scriptores , cum res alienas literis mandare instituerunt , multa plerumque silentio prætereunt , quæ ipsi minus perspecta habent , aut in quibus narrandis nullus maledictio locus est ; et quædam verbis extenuant , quorum magnitudo ac splendor malevolorum oculos quodammodo perstringit ; et nonnulla denique pejorem in partem interpretando , illustrium virorum laudibus graviter obtrectant , iisque notam turpitudinis callide inurere conantur . Neque contra , in libera republica metuendum est , ne qui ejusdem civitatis homines laudandos suscipiunt , spe , gratia , amicitia ducti , modum in laudando non adhibeant ; plurimi enim testes adsunt , in quorum conspectu vita ejus qui celebratur , tota fere acta est ; ad redarguendum scilicet paratissimi ,
ubi

ubi immane aliquod mendacium Scriptor in medium attulerit, tamquam si causæ suæ diffidere videatur. Quæ cum ita sint, nolite, quæso, VIRI AMPLISSIMI, me impudentiæ crimine accusare, qui Vos maximis occupationibus distentos molestus interpellator a gerenda republica paullisper avocem; est enim pietatis VESTRAE, majorum gloriam, quæ ad posterorum etiam fructum redundat, commendatam habere: est sapientiæ, tempus quod bonis libris legendis tribuitur, in maximo lucro ponere: est hujus præclari muneris quo fungimini, quidquid ad literarum dignitatem pertinet, non solum æquis animis, verum etiam libentissimis, excipere, amplecti, tueri, ac denique auctoritate nutuque VESTRO confirmare. Finem dicendi faciam, si prius paucula de me ipso addidero; quod mihi per Vos liceat, VIRI AMPLISSIMI. Quamquam honeste recteque agere, ipsum sibi largissimum atque uberrimum præmium est, ego quidem certe hac spe unice sustentor, ac recreor, id vos aliquando pro VESTRA benignitate, effecturos, ne me umquam poenitere possit, vitam laboribus vigiliisque exercitam, et a voluptatibus alienissimam, turpi otio, ignobilique silentio anteponendam existimasse: ac judicio VESTRO longe gravissimo declaratos, solertiam ab ignavia ut re, sic existimatione distare plurimum. Sunt enim qui sine ullo impetu pulsuque remorum, ventis tantum-

mo-

modo valde secundis, rectum dignitatis cursum
se tenere arbitrentur: meque etiam irrideant ho-
minem simplicem, qui probitate atque indu-
stria, obsoletis jam artibus (ut ipsi ajunt) ali-
quid profici posse confidam. Hanc porro opi-
nionem in malorum animis penitus insitam,
vos evellere convenit, VIRI AMPLISSIMI;
quod ut fieret, sedulo adhuc dedistis operam,
doctissimis experientissimisque hominibus undi-
que conquistis, et magna mercede invitatis,
qui juventutem in hoc celeberrimum PATA-
VINUM GYMNASIVM, tamquam ad mercatu-
ram bonarum artium, confluentem, præceptis
suis erudirent, atque utiliore reipublicæ red-
derent. Horum vestigia, si minus ingenio pos-
sum (quod mihi exiguum sane a natura tribu-
tum est) at pertinaci studio, assidua meditatio-
ne, inexplebili demum cupiditate literarum,
persequi mecum ipse decrevi. Multum quoti-
die temporis in jure civili, aliquantum in phi-
losophia, ceterisque disciplinis quæ juris civilis
scientiam exornant, jam inde a prima adole-
scentia ponere solitus sum: non est autem meæ
verecundiæ, quid tantis conatibus profecerim,
judicare. Peto igitur a VOBIS majorem in
modum, VIRI AMPLISSIMI, ut studia nostra
ex abdito in conspectum hominum lucemque
trahatis, idque VOBIS persuadeatis, copiolas
meas omnes, quas præceptoribus olim audien-
dis, deinde optimis libris pervolutandis, exer-
cen-

cendoque stilo, multorum annorum spatio mihi comparavi, cum totius REIPUBLICAE VENETAЕ, tum vero maxime VESTRAS esse, et semper futuras. Valete, ac rem literariam, quod facitis, bene et feliciter gerite.

Patavii. Idibus Iuniis. clb lcccix.

L E-

viii
LECTORI BENEVOLO

S.

Xposituri, Lector benevole, quod consilium secuti, quibusve causis adducti, hæc summorum Virorum Opuscula, disjuncta olim & dissipata, in unum tamquam corpus collegerimus, typisque describi iusserimus, rem paullo altius repetere necesse habemus. Cum IOANNES PASCHALICVS, Venetus Senator Amplissimus, vir omni humanitate suavissimisque moribus præditus, in primis vero majorum suorum gloria perstudiosus, qui nunc inter Patavini Gymnasii Moderatores, magno literarum bono numeratur, editionem Operum ANDREAE NAVGERII, civis sui eloquentissimi, a nobis anno superiore non mediocri sumtu diligentiaque adornatam, et considerasset, et probasset; sciret præterea, nos in re nulla operam nostram libentius collocare, quam in iis quæ ad hujus immortalis REIPUBLICAE laudem ac dignitatem quocumque modo pertinere possunt; nobis per familiarem quemdam suum significavit, gratissimum sibi futurum, si, ubi primum suscepti alicujus operis ratio ac similitudo pateretur, Orationem egregiam PETRI PASCHALICI, viri e familia sua celeberrimi, qui ante duo fere sæcula, ob virtutis & eloquentia opinionem, quam consecutus fuerat, ad potentissimos Europæ principes, de maximis negotiis legatus a Senatu missus est,

est, in Typographia Cominiana, cui praesumus, nova quasi veste indui, novoque cultu expoliri studuissemus. Orationem porro ipsam, a paucis omnino visam, quae domi ejus adseruabatur, statim ad nos perferendam curauit. Honestissimo igitur tanti Viri desiderio obsequendum rati, nos id propediem facturos, idoneamque rei occasionem captaturos, in nobis recepimus. Accidit autem peropportune, ut CAMILLVS VAROTVS, Abbas, Canonicus Patavinus, vir omni laudum genere cumulatissimus, Libellum hunc AVGVSTINI VALERII, S. R. E. Cardinalis, Episcopi Veronensis, numquam antea typis editum, quem ab unico illo Antistite, veteris sanctitatis exemplo, GREGORIO Cardinali BARBADICO, dono acceperat, nobiscum benigne communicaret. Hunc olim Roma BARBADICVS, talium scilicet mercium avidissimus, Patavium secum attulerat: eundemque vix in paucorum quorundam bibliothecis hodie custodiri ajunt. Scriptoris fama (nemo enim est vel mediocriter eruditus, qui VALERII doctrinam, vita innocentiam, ejusque pro Christiana pietate res praclare gestas, aut ignoret, aut non plurimi faciat) et ipsa scriptionis utilitas, nos impulerunt, ut voluminis edendi curam susciperemus, ac tam exquisito munere summam a doctis hominibus gratiam iniremus. Hoc brevi commentario, quot libros ad eam usque diem confecisset (confecerat autem pene innumeros) quibus moribus in adolescentia, in juventute, in reliqua vita fuisset, quos amicos habuisset, quid quoque tempore sibi accidisset, VALERIVS diligentissime enarrat. Id vero praeter ceteris in-

b

cul-

culcare non desinit, se, quamquam scribendi jucunditate captus, voluptates alias omnes repudiaret, cavisse tamen summopere, ne qua animi tantum causa, vel amicorum hortatu, literis mandasset, ea temere in vulgus prodirent: plurima enim se scripsisse quidem fatetur, at pauca omnino emendare conatum esse. Quod gravissimi Viri de se suisque scriptis judicium quicumque attentius expendet, omnium ejus librorum σωavywλw atque editionem minus fortasse desiderabit. Hanc etiam lucubrationem, si Auctori dicto audientes prorsus esse voluissimus, divulgari certe non oportebat; sed ob hanc precipue causam eam edere decrevimus, ut quamobrem cetera non sint edenda, manifesto apparere possit. Stylus VALERII non est ille quidem ad Ciceronis normam severe exactus; fuit enim cum luto aliquo, quemadmodum Auctor ipse testatur, longeque distat a Bembi, Sadoleti, aliorumque ejus ætatis clarorum hominum candore atque elegantia: perspicuus tamen est, simplex, ad res Ecclesia cum dignitate tractandas accommodatus, qui Scriptoris denique animum ingenuum, & publica magis utilitatis quam suæ laudis appetentem facile ostendat. Ridebunt, credo, nonnulli, cum audierint (id quod hoc volumine VALERIVS commemorat) BERNARDI NAVGERII Cardinalis eam fuisse sententiam, ut existimaret, antiquorum industria in omni disciplinarum genere omnem scribendi materiam posteritati præreptam; & igitur nos libros meditari, hominis esse (ut Tullii verbis utar) intemperanter abutentis & otio, & literis. At bonus NAVGERIVS, Si foret hoc nostrum fato delatus in ævum,

quo

quo qui paullo sunt moderatiores , antiquorum vicem dolent , quibus nempe multa scire , temporum vitio , non licuerit ; qui vero ingeniosos ac liberos se & esse , & haberi volunt , clamitant sapius , veterum illorum fatuas plerumque ac deliras fuisse doctrinas , & nostro demum saculo homines , tamquam e diuturno somno , ad rectius philosophandum excitari cœpisse ; profecto sibi multo aliter sentiendum esse intelligeret . Sed videlicet ea tempestate (quamquam multis ad-versantibus) ita opinari impune licebat . Quæ tamen opinio , eorum saltem levitati mederi poterit qui non ideo scripta sua typographis tradunt , quod ea jampridem ad umbilicum perducta , accurateque castigata , doctorum virorum judicio comprobentur ; sed hoc potissimum consilio scribunt , ut quacumque ipsis exciderint , si-ve utilia , si-ve nullius pretii , ea statim edere festinent ; quo evenire necesse est , ut infinita , eademque inani librorum copia laboremus . Sed jam ad instituti nostri rationem exponendam redeamus . Hunc VALERII commentarium adepti , in animum induximus , ei scripta quedam alia PATRICIORVM VENETORVM adjungere ; tempus ad-venisse existimantes quo obligatam PASCHALICO fidem liberaremus . Cum autem APOSTOLVS ZENVS , Vir Celeberrimus , CAESARIS Historicus , & Poëta , quem honoris causa nominamus , nonnihil de cogitatis nostris audi-visset , qua est insigni erga nos , omnesque literarum cupidos humanitate , auctor nobis fuit per epistolam , ut CARDINALIS NAVGERII VITAM , a VALERIO , sororis ejus filio , diligentius quam sole-

b 2 bat ,

bat, conscriptam, & ante hos centum annos Verona editam, sed raro admodum occurrentem, iterum cura nostra proferremus, atque nitori suo restitueremus; mendis enim typographicis passim scatebat. Misit etiam ad nos e bibliotheca sua, quam instructissimam possidet, veterum Orationum fasciculum, quas Veneti Patricii diversis temporibus ac locis recitaverant (omnes autem fere oblivione sepulta erant) ex quo numero, quae nobis hac nova luce digniores viderentur, eas deligere possemus. Codicem praeterea manuscriptum benignissime obtulit, in quo PAVLLI BARBI Oratio ad LUDOVICUM XI. GALLIAE REGEM adhuc inedita continebatur. Incredibile enim est, quantum vir ille doctissimus rariorum & singularium Codicum suppellectilem congefferit; prodigii vero simile, quantum rerum historiarumque cognitionem pectore suo atque animo ipse complexus sit, ut merito eum vocare quis possit; quemadmodum olim Eunapius Dionysium Longinum nominavit; βιβλιοθήκην ἐμψυχον, & ἀειπατὲρ μυσῶν. Sed quamquam his copiis comparatis, liber nihilominus exiguus futurus erat (paucas enim Orationes e plurimis excerpseramus) nisi PETRVS CATHARINVS ZENVVS, APOSTOLI frater, Clericus Congregationis Somascha, vir eruditissimus, & de universa literatorum natione, in primis vero de Italarum ingeniis optime meritus, fraternam liberalitatem amulari, atque editionem hanc nostram insigni thesauro (quo enim alio nomine appellemus?) locupletare voluisset. Tres enim Orationes PETRI BARROCCII, Patricii Veneti, Episcopi Patavini, hominis, ut illa
fe-

ferebant tempora, eloquentia & eruditione non vulgari, quas in membrana concinne admodum exaratas, ipse in privata bibliotheca adseruabat, nobis edendi potestatem fecit; idemque CAROLI CAPELLI Orationem suppeditavit, habitam in funere GEORGII CORNELII, Viri summi, qua numquam typis descripta, Venetiis in bibliotheca domus religiosa, ubi ipse commoratur, longo tempore delituerat. Utinam vero Laudationem pulcherrimam, a BERNARDO NAVGERIO in funere ANDREAE GRITTI, Venetiarum Principis, recitatam, de qua valde honorifica doctorum virorum testimonia exstant, hoc volumine exhibere potuissemus. At nescio quo malo fato, quamvis ab eodem ZENO diligentissime perquisita, nusquam tamen reperta est. Hujus porro humanissimi, atque omni virtute ornatissimi fratrum paris, APOSTOLI scilicet, ac PETRI CATHARINI, nullam meritorum partem non modo referenda, sed ne cogitanda quidem gratia consequi nos posse, libenter fatemur; qui studiosis universis, quam sibi solis diuites esse malunt, & clarorum hominum monumenta, quae plerique alii, ne quisquam attingat, centum ferreis vetustibus obserant, vel blattis & pulveri comedenda permittunt, ipsi, ut bonos ac magnanimos decet, reipublica commodo quotidie depromunt.

Nolumus autem, amice Lector, te mirari, CHRISTOPHORI MARCELLI, Canonici Patavini, Orationem, pluribus barbarorum saeculorum navis plane deformem, testimoniis quae de PETRO BARROCIO protulimus, a nobis interpositam esse; non enim
ver-

verborum, aut sententiarum, sed narrationis dumtaxat rerum a BARROCIO gestarum, quæ in ipsa continetur, rationem habuimus. Petimus etiam ab istis qui se Ciceronianos profitentur (difficili sane ac fastidioso genere hominum) ut si huic volumini manum admovent, passimque offenderint quæ ipsis Tullianam dicendi formam minus referre videantur, Scriptoribus ignoscere, causamque in tempora conferre velint. Sunt enim ut pictura, ita et eloquentiæ rudimenta quedam. Quemadmodum vero pictores illi qui ante Apollodorum Atheniensem fuere, Hygionon puta, Dinias, Charmas, Bularchus, et plerique alii, longissimo intervallo a Zeuxide, Timanthe, Parrhasio, Protogene, Apelle superati sunt, nec tamen a sanis hominibus contemti, cum artium inventoribus omnia debeantur; similiter, doctos et laboriosos viros qui paullo post renatas literas, viam posteritati ad ornatus dicendum exemplo suo monstrare, risu et petulantibus jocis excipere, arrogantie atque impietatis est non ferendæ. Non diffitemur quidem, CAPELLI, GABRIELII, et LONGI Orationes propius a perfecto dicendi genere abesse; verum illud quoque affirmamus, in his omnibus illustrium Virorum scriptis, si minus Ciceronianam elegantiam, at certe Ciceronianam sapientiam, quæ pars potior orationis est, inveniri. Quod si horridiora quoque essent quam sunt, tamen ob virorum principum laudes quas complectuntur, dignissima essent quæ legerentur; ut olim Saliare Carmen, tum Livii Andronici, et Q. Ennii poemata, quamvis incompta, obscurisque verbis adeo referta, ut vix interdum intelligi possent, nihilominus et sum-

AD LECTOREM. xv

¶ summo in pretio habebantur, ¶ magna cum voluptate audiri ac legi solebant.

Postremo accuratissimos Indices duos huic Volumini adjecimus, alterum Lucubrationum omnium AVGVSTINI VALERII, quem a multis vehementer efflagitari cognoveramus, maximam partem ex commentario DE CAUTIONE ADHIBENDA IN EDENDIS LIBRIS, concinnatum, suppletum vero ex Catalogo quem nobis Mediolano misit IOSEPHVS ANTONIVS SAXVS, S. Theologia Doctor, ¶ Bibliothecę Ambrosianę in ea urbe Pręfectus, Vir scriptis editis, doctrina, humanitate, ac religione clarissimus: alterum nominum propriorum, rerumque memorabilium quę toto volumine occurrunt, quo nimirum libri utilitas magis innotesceret. Tu interim fave, Lector optime, ¶ majora in dies a nobis expecta.

CLA-

CLARORVM VIRORVM
DE AVGVSTINO VALERIO
S. R. E. CARDINALI,
EPISCOPO VERONENSI,
PAVCA QVAEDAM
TESTIMONIA;
EX PROPE INFINITIS DELECTA.

*Io. Michaël Brutus Epistola ad Paullum Theopolum, qua exstat
lib. 1. Epistolarum Clar. Vir. Lugduni editarum 1561.
apud Grypbianos Heredes. in 2. pag. 178.*

Augustinum Valerium novi ego, hujus filium sororis (*Bernardi scilicet Nau-
gerii*) cum aliquot abhinc annis philosophiz studii Patavii operam da-
ret: quem cum audirem disputantem in philosophorum corona de quæstionibus
maximis, atque in primis in philosophia reconditis: tantam animadvertēbam
inesse in argumentando vim, ingenium, acumen: tum adeo parata omnia
quibus aut probaret sua, aut refelleret contraria: vix ut mihi possem persua-
dere (cum præsertim admodum esset adolescens) per omnem suam ætatem
literam illum quæ ejus facultatis non esset, ullam discere potuisse. Neque
ille verò eruditione magis, et cognitione maximarum rerum, quam vitæ san-
ctitate, pudore, innocentia philosophi nomen tuebatur. At cum rursus il-
lius scripta legerem, lumina admirabar eloquentiæ, et ornamenta doctrinæ
maxima, ut cum me afficeret voluptate summa, oratio cum pure et latine
scripta, tum apte et numerose cadens, gravitas me sententiarum teneret in
primis, quæ effluere videbantur ex animo instructissimo optimis artibus, et
quem Philosophia arctissime complexum numquam videretur dimisisse.

*Bernardinus Partsenius libro II. de Poëtica Imitatione pag. 39. Tripbonem
Gabrielium de Augustino nostro ita loquentem inducit.*

In iis *Augustinus Valerius*, qui vel eo tempore summam excellentis ingenii
expectationem commovebat, qui cum ad comitatem, affabilitatemque sermo-
nis, prudentiam, probitatemque plusquam juvenilem adjunxisset, eam futu-
ræ laudis significationem dabat, ut eo pervenire procul dubio putaretur, ubi
tamquam exemplum, atque spectaculum omnium doctrinarum, ac virtutum
in sua Republica, hoc est in orbis theatro, propositus videretur; illud au-
tem judicium adeo cum ætate comprobavit, ut longe majora præstiterit,
quam de se ipse esset pollicitus, etc.

Aloy-

TESTIMONIA. xvii

*Aloysius Lollinus, Patricius Venetus, Bellunensium Antistes, in Libro inscripto
Episcopatum Curarum Characteres, edito Belluni 1630.
a pag. 239. usque ad 246.*

Horum (amicorum) principem locum nuper occupabat *Augustinus Valerius*, Ecclesie Romanæ Præses Cardinalis, Veronensium autem Episcopus, qui non ita pridem bonis omnibus collacrimantibus excessit; nulli tamen flebilior quam mihi: quem ille suo testimonio ornare, auctoritate tueri, consilio regere solebat. Deus immortalis! mirum est quod patior. Doleo, et me ipse novo quodam modo consolatur dolor. Nollem minus amasse, ut dolerem minus. Iuvat tanti viri tumulo fletu parentare, dulcemque lamentationum amaritatem encomiis miscere laudum suarum; quæ tamen non rhetorum more nobis sunt dicendæ, sed carptim animi mœrorem levandi causa. Crevit *Augustinus* in sinu avunculi Bernardi Naugerii Cardinalis, doctissimi simul, et integerrimi, liberalibus disciplinis, pietate in Deum, caritate in homines imbutus singulari, morum vero gravitate tanta, ut ab his nondum ex ephœbis egressus, pater audiret, quorum ipse filius esse per ætatem posset. Toga virili sumta parentum hortatu patris tyrocinium persolvit, in collegium adlectus ordinariorum Sapientum: sic Veneti rerum publicarum juniores consultores vocant. Exinde egregiam provinciam suscepit, senatusconsulto sibi demandatam, publicitus philosophiam profitendi. Quo in munere abunde sibi, atque auditoribus suis satisfecit. Nam et docendo, disceptandoque assidue ingenium, memoriamque excolebat, et juventutis animos ita exemplo ad decus doctrinarum inflammabat suo, ut brevi ex ejus schola cives magni nominis prodierint, qui nunc reipublicæ ad clavum sedent. Ex his regendæ juventutis rudimentis divina bonitas cum evocavit ad ingentium populorum salutis procuracionem capessendam. Episcopus fit, nihil tale cogitans. Veronam Italici ocellum adit: ibi viri suæ figit tabernaculum, perpetuis excubiis gregi sibi a Deo credito invigilando. Per quadraginta, et eo amplius annorum spatium Ecclesiam illam rexit, sermone omnes urbanos, rusticos erudiens, excitans exemplo, scriptis etiam condocesciens, omni genere monumentorum quæ ad pietatem, et cultum spectant animorum, in lucem edito. Vnde nominis sui fama latius emanans, sibi optimi cujusque studium conciliabat. Cui non cum laude dictus *Augustinus*? Vbi non inaudita tanti viri virtus? Præcipua Christiani orbis lumina Palæotum, atque Borromæum Cardinales, flagrantissimus cum primis ejus amor cepit. Hinc crebræ illorum apud Gregorium XIII. Pontificem Maximum efflagitationes, quibus probatissimum senem fatigabant, ut amplissimum Ecclesiastici Senatus ordinem *Augustini* cooptatione honestaret: sibi purpuræ suæ fulgorem minus aridire, cum eo minime communem qui maxima quæque laborum præmia promeruisset. Nunquam se ullius precibus exorabiliorem præbuit Summus ille Parens, quam illorum votis. Norat enim, utrumque favitorem esse maximum virtutis, non ambitionis. *Augustinus* itaque omnium approbatione ad culmen summo proximum evectus, socios honoris habuit Romanæ curiæ primores, Castaneum, Sfondratum, Fachinettum, Medicem, Viros commemorabili dignitate præditos, Pontificesque Maximos suo quemque tempore futuros. Augmentum tam insigni titulo cura mox excepit Romæ de more revisendæ. Lateri hærebant non tam itineris comes, quam particeps cogitationum quibus ille in diversa trahebatur, dum hinc sponsæ suæ, Veronensis Ecclesiæ, amplexu se avelli ægre fert, inde officii desertor, ingratusque erga Pontificem videri timet. Mirum dictu! prisce moris virtum, privatis gregis sui curis occupatum, cui-

xviii TESTIMONIA.

que cum ambitione nihil rei esset, tam celebri populi concursu, tam promo favore excipi potuisse aulicorum. Tantum illi philtum natura indiderat ad genus humanum sibi demerendum. Ipsum illud os probum, caputque precoci canitie decorum etiam aliud agentes excitabat ad sui venerationem. Hinc factum ut ad Cathedram Petri viduatam Urbani obitu unanimis meliorum consensio illum extolleret. Bene merenti turbare decus paucorum consilia, adeo non ægre id ferente *Augustino*, ut tunc semel ex occurso visos lenissimis verbis compellarit, habere se illis gratias maximas professus, quorum beneficio, munere vacaret tam sublimi, et oneroso, ut ei ferendo impar esset. Vbi nunc tantam moderationem animi invenies in modicæ sortis homine, quanta in principe senatus fuit? Exinde propenso magis atque magis affectu tanto viro blandiri favor hominum, et in eo ornando, fovendoque vix virtuti cedere. Vidisses celebrari ædes solito frequentius: illum maximis de rebus consuli religionis: Pontificem ipsum non parum illius gratiæ tribuere, plurimum auctoritati. Quibus ille præsidjis adjutus, innumeros sui memores merendo fecit, favori opes superaddens: quæ ideo illi peramplæ benignitate Dei obtigere, ut pauperes locupletem haberent trapezitam, unde caelestem facerent versuram, scito in id nostri *Augustini* joco, quem a me in familiari colloquio exceptum, lectorum memoriæ consignandum duxi bona fide. Inciderat forte (ut fit) mentio de ecclesiasticis redditibus, quibus nonnulli nostrorum hominum in summas opes emerferunt; cum amicorum unus, qui tunc sermoni aderat, vir ad rem intentior, jactabundus ait: Ego aureis bis millenis annis (neque enim pluri sacerdotium æstimatur, quod in agro Brixiano habeo ad Pontis Vicum) sexagies millena superlucratus heredi sum: cum tu interim ex uberiori multis partibus proventu ne teruncium quidem tibi quævisisti. Hic ille subridens (ut erat remisso ad hilaritatem animo) Bona verba quæso, inquit, mi homo: non ita, ut putas, ignaviter, adversove Mercurio rem gessi, quin mihi ingens auri vis in nominibus supersit: simulque calendarium puerum poposcit, in quo summa perscripta erat expensarum in egenos, quibuscum ille solis nomina facere solebat, proxeneta et sponse: Christo; qui nunc in cælo illi sortem cum centuplici sænore ex condito luit. His mercimoniis animum exercuit dum vixit, tenuibus salutaris, principibus viris carus, eruditus admirabilis, omnibus dilectus, digniorque habitus nascente, quam jam senescente Christiana pietate. Sæculi namque vitio fieri putarim, quominus animum inducamus imitari quem tam libenter laudamus. Senuerat famulus Dei senectute uberi, et cælo quam rebus humanis propior, postremum iter meditabatur ad beatos, anni LXXVII. spatium emensus. Rebus tunc male dilabentibus, in febrem ad extremum incidit ex ægritudine animi contractam: quam ei postremam Deus esse voluit, ne ejus oculis subjiceret quæ horrescens sæpe mentem revolvebat. Obvium negotium fuit febris, cum sollicitudinum et curarum cohorte foderatæ, corpus valetudinarium, vigiliisque, ac jejuniis quassatum, frustra contranitente medicorum ope, expugnare. Iam in dies labare vires, hebetari oculorum aciem, adventantis mortis signa apparere cerneret; gaudio vero animum gestire, cui indubiam spem Christus faceret, in beatorum consortium brevi abiturum. Multa (verborum, rerumque copiam philosophia, atque eloquentia suppeditante) conversus ad amicos circumstantes, de immortalitate animorum, de piorum præmiis disseruit: non parum in eorum dolore consolando sermonis, atque operæ insumsit. Omnibus deinde dimissis, repente in complexu piorum sacerdotum exitum ei facilem precantium, spiritum efflavit. Funus æqualibus præne populorum studiis, et pari celebritate procuratum Romæ, Venetiis, Ve-

ronæ.

ronæ. Monumenta quoque insignibus titulis præscripta, leniendò dolori, simul memoriæ Viri præstantissimi quam diutissime retinendæ causâ decreta. Fuit barba, et capillo cygneus, colore ex subfusco rubens, proceræ ac insignis staturæ, aspectu decoris pleno, lateribus (quantum frugalis vitæ ratio sinebat) firmis, oculis latis, et usque ad extremum senium vigentibus; valetudine (si postremos vitæ annos excipis) apprimè integra, voce non ingrata; nam hæsitationem, et titubantiam oris industria, et anxio lente, ac meditate loquendi exercitio correxerat. Præclaras animi dotes admirabor potius, quam verbis exsequar, præsertim cum manibus omnium terantur varia eruditionis ejus monumenta. Nequè ideo silentio involvam egregium ingenii præcellentis specimen, quod multis præsentibus edidit non semel. Eodem plerumque tempore per vices tribus amanuensibus, ægre verba notis subsequenter, historias rerum Venetarum, epistolas ad familiares, et sermones ad populum dictabat. Nam quæ elaborationis erant scriptionis, qualia pleraque adhuc exstant, mane ab actuariis excepta, postea per otium ipse recudebat diligentius. In lætica nonnulla opuscula conscripsit. Libellum cui Somnii titulus præfixus est, novissimum evigilavit sub tempus comitiorum Pontificiorum. Adeo ingenium in numerato illi fuit, pronitæque ad subita facundia; quæ fiebat, ut ex occasione non minus, quam destinato, sermone latino commode atque affluenter uteretur: carminibus etiam puris, et nativo quodam lepore perlitis aliquando luderet cum amicis: quorum ego nonnulla ad me scripta in Musarum thesauris adseruo, amoris in me sui mnemosynon posteris futura: quamvis majora, et uberiora habeam necessitudinis nostræ, et beneficiorum suorum pignora. Nam quod dulcia sunt faucibus meis eloquia tua, Deus, et super mel ori meo, ori, inquam, quod assidua profanorum auctorum lætione deliquerat; quod insanienti sapientiæ, quam efflictim ab ineunte ætate deperibam, imposuerim modum; quod non oneri succubuerim gravissimo alienæ salutis procurandæ, cum a te, tuisque miserationibus discessero, *Augustino* refero. Ipse viam mandatorum tuorum currere me docuit: ipse arcanorum interpretes fuit quibus Ecclesiæ tuæ mysteriis initiamur. Quod servis tuis carus acceptusque fuerit, muneris est sui, hoc est tui, qui in eo admiranda aggrediebaris. Ipse me primum Mediolanum duxit ad amores suos Carolum Borromæum Cardinalem, cui vel innotuisse præclarum duxerim. O me fortunatum nimis, qui par illud nobile athletarum Christi propius aspexerim, conspectuque cupito oculos bearim. O ter et amplius felicem, si bona novissimæ meæ juvenis adhuc, et cælestium deliciarum rudis, quibus illorum sermones affluebant. Tum mihi doctas, et cælestes nescio quid spirantes voces audire, tum divina sorte datum fuit epulis accumbere Divum. Hortus erat reclusus, fons irriguus auditorum pectora inundans, os eorum; eloquia vero tamquam jacula ignita vehementer, penetrabiliora gladio ancipiti. Cernebam in corpusculo servi tui Borromæi animum fortem, et te Imperatore dignum, cum affecta, immo plane conclamata valetudine pugnanti, dum purpura cilicio suffulta se afflicta, jejuniisque jugi precès alit altaribus tuis provolutus. Quæ in statione excubanti (certa fides, et adseveratione plurimum testata) aggressus monachus ille diaboli satelles, Albatorum sodalitiis desertor, glande plumbea explosa tormento pulverario impetiit; quæ ita extremæ cuti corporis innocua adhæsit, ut non vi immissa; sed levi apposita manu videretur. Scilicet tu, Deus, latus militis tui lorica fidei munieras, tela omnia contra hostis infensissimi. Non absimili periculo olim eripueras famulum tuum *Augustinum*: quod paucis perstringam, piorum auribus lautissimum epulum daturus. Ediderat Ecclesiâ Veronenis (ut falli faciles sunt matres ob amo-

rem in vitiis natorum dignoscendis) sub clerici forma inexhaustæ libidinis projectæque audaciæ portentum, cujus in odium non alia de causa incurrit Præsul molliissimi affectus in suos, quam quia eum non ita effuse videri nequissimum sinebat. Igitur diabolo in consilium adhibito, concepit scelus omnium tæterrimum trisurcifer ille perdendi sacrum illud caput non vi aperta, quam qui ejus in publicum prodeuntis latera tegebant, repulissent haud difficulter; sed occultis, et facile parabilibus insidiis: nec secretum, aut animus piaculo patrando defuit. Cavum episcopali folio subiectum nitrato pulvere constipat, ignem dein ea arte admovet, ut non nisi Episcopo assidente, hora audiendis sacris concionibus dicata, fomitem corripere, sedemque simul, et sessorem flamma, atque impetu per auras disjectum ferret: quod et accidisset procul dubio, nisi tu, Deus, parricidæ consilium indicio fumi confertim de cathedra prosilientis, exsufflasset ad viri illius diuturniorem incolumitatem in tui nominis gloria impendendam. Borromæum, tamquam Polycleti regulam, ad unguem sibi imitandum jure proposuerat *Augustinus* noster, subinde repetens, neminem illi viro similem sæculi nostri homines visuros. Quod ejus judicium Ecclesia Romana inerranti suffragio firmavit, dum non multo postea sacrandas numini ejus aras, honoresque Divis exhiberi solitos decrevit. Felix virtute tua, vir innocentissime: felix sociorum, qui tibi unanimes in domini exercituum castris meruere. Quis mihi tribuat, ut famam viri tam præclare de me promeriti dem in omne ævum literarum monumentis numquam intermorituris, nisi tu, Deus meus, qui memoriam æternam justis polliceris, nec promissa fallis? Te dexteram, calamumque regere par est, absque ope tua nihil audentem.

*Ejusdem Epigramma in Augustinum Valerium, inter Epigrammata quibus Heroes suos, nimirum Patricios aliquot Venetos insigniores, laudat, extremo loco positum. Ex Epistolarum Miscellaneorum lib. II.
Epistola I. ad Henricum Casbarinum Davilam.*

AVGVSTINVS VALERIVS CARDINALIS.

Extremus tu noster eris labor, optime præsul,
 Agmina tu claudes Hadriacum procerum.
 Non quod prisca tuis antissent nomina factis,
 Vilius aut virtus, aut honor, aut meritum.
 Sed quia te terris produxit serior ætas,
 Aetas natali facta superba tuo:
 Cui licuit peperisse decus tantum, et dare de se
 Orbis in hoc senio splendidius specimen,
 Ne modo facta virum legeremus grandia; verum
 Ipsi possemus cernere luminibus.
 Salve, heros condigne tuba meliore, Quiritum
 Ac Venetum augusta nobilitate potens:
 Sed mage tergemino eloquio, studioque Minervæ
 Pervigili, et latii clare nitore stili;
 Nec pietate minor, morum candore, benignis
 In quosque (experti prodimus) officiis.

dm

TESTIMONIA. xxi

*Andreas Maurocenus, Venetus Senator, et Historicus, Epistola ad
Aloysium Lollinum (a quo eadem Epigrammata acceperat)
posita inter ejus Opuscula pag. 220. et sequ.*

Coronidem egregio tuo operi *Augustinum Valerium* imponere voluisti, idque jure merito, quippe qui illi esses summa familiaritate conjunctus, ab eoque amareris plurimum; ego vero, qui illum puer in gymnasio Veneto philosophiam interpretantem semel audiveram, anno superioris sæculi 84. Cardinalem a Gregorio XIII. creatum, ac dum Veronæ essem, sæpius ab eo humanissime exceptus sum, meque illi observantiæ vinculo perpetuo addixi; de quo sane neque sine injuria sileri, neque pro dignitate dici potest: ita enim erat virtute, ac doctrina perfectus, ut omni laudis genere excelleret; religione insignis, pietate eximius, caritate in patriam singularis, animo ingenio ac libero, ut in amplissimo ordine collocatus, nullum assentationi locum daret, gratia atque odio immunis liberrime sententiam diceret, absolutumque christiani senatoris exemplar præberet; quem utinam, vel saltem ejus similes difficilissimis hisce, ac turbulentis temporibus haberemus. Sed eo ventum est, ut dum unusquisque suis rebus consulit, publica salus in discrimen vocetur. Hinc fit, ut compluribus nominibus præclare actum cum incomparabili hoc viro putem, tum ob id in primis felicem illum existimem, quod in hæc præcellas ac tempestates, quibus jactamur, non inciderit. etc.

Abbas Ferdinandus Vgbellus in Episcopis Veronensibus.

Obiit hic verecundæ (*fortasse venerandæ*) probitatis senex Romæ anno 1606. 1x. Kal. Iunii, anno ætatis suæ 75. Episcopatus vero 41. cum jam factus esset Episcopus Cardinalis Prænestinus. Illius corpus relatum Veronam, tumulatum fuit, lacrimantibus eunctis, in Cathedrali cum hoc brevi epitaphio:

AVGVSTINVS. VALERIVS
CARD.
EPISC. VERONEN.
H. S. L
V. T. F. I

Fran-

Franciscus Pola vir sua ætate eruditissimorum hominum eximius, jussu Bernardi Valerii V. C. et Alberti Episcopi, hos fecit titulos, ut prosternerentur in majori templo Veronensi ad tumulum Navagerii, Valeriique Cardinalium:

BERNARDVS. NAVAGERIVS. CARDINALIS
VIRTUTE. SPECTATISSIMVS. ET. SANCTITATE
HIC. POSITVS. EST
V. ANNIS. LIIX. M. IV. D. XIIIX
EX. IIS. EPISC. VERON. II
OBIIT. VII. KAL. IVL. M. D. LXV

OSSA
AVGVSTINI. VALERII. CARDINALIS
SEMPER. MEMORABILIS. ET. VBIQVE
ROMA. HVC. TRANSPORTATA. IACENT
VIX. ANNOS. LXXV. MENSEM. I. DIES. XVII
EX. QVIBVS. XLI. IN. HOC. EPISCOPATV
OBIIT. IX. KAL. IVNII. M. DC. VI

ALBERTVS. VALERIVS. EPISCOPVS. VRBIS. HVIVSCE
NAVAGERIO. CARDINALI. VALERIO. CARDINALI
PROAVVNCVLO. PATRVO
QVOS. DEVS. AMAVIT. VNVS
MVNDVS. COLVIT. OMNIS
HOCCE. FECIT. MONVMENTVM. MERITISSIMIS
M. DC. IX

Iussu Decurionum Veronensium, ad ejus semistatuam cum gentilitio stemmate apud S. Nicolai Sacellum hoc incisum prostat elogium, anno 1639. positum:

ACCIPE. VIATOR. ACCIPE
SPECTACVLVM. ECCE. DIGNVM
AD. QVOD. TVO. INTENTVS. OPERI. RESPICIAS
AVGVSTINO. VALER. CARD
EPISCOPO. VERONENSI
INTER. QVEM. ET. DEVM
VIRTUTE. CONCILIANTE. OMNI
SVMMMA. NECESSITVDO. FVIT. SVMMMA. SIMILITVDO
MAGNO. BONO. SVO. ET. PARENTI
SPLENDIDISSIMVS. VERONENSIVM. ORDO
IDEMQVE. GRATISSIMVS
DECRETO. SVMTVQVE. PVBLICO
P.

INDEX OPUSCULORVM

Qua scripsit Augustinus Valerius, S. R. E. Cardinalis, Episcopus Veronensis, collectus partim ex Libello de Cautione adhibenda in edendis libris, partim ex Catalogo quem nobis Mediolano misit Vir Clarissimus Iosephus Antonius Saxus, Ambrosiana Bibliotheca Praefectus.

- I. Oratio in funere Lazari Bonamici praeceptoris sui. pag. 8
- II. Oratio in funere Petri Landi Venetiarum Principis. ibid.
- III. Oratio in funere M. Antonii Trivisani Venetiarum Principis. ibid.
- IV. Oratio in funere Francisci Donati Venetiarum Principis. ibid.
Has Orationes ad veterum Græcorum imitationem scripsit Patavii anno ætatis suæ XVIII. exercendi ingenii, æuendique filii causa. Harum tamen nullam publice habuit.
- V. Epistola Consolatoria ad M. Antonium Genuam, eximium Philosophum Patavinum, præceptorem suum, in filii morte: magna ex parte sumpta ex Plutarchi Libello de Consolatione ad Apollonium. anno ætatis xx. ibid.
- VI. Libellus inscriptus: *Petrus Franciscus Contarenius Patriarcha*, ad imitationem Xenophontis in Agesilao. anno ætatis xxv. 9
- VII. Somnium de eodem Contareno ad Marinum Grimmanum, proposito sibi ad imitandum Ciceronis Somnio Scipionis. anno eodem. 10. 31
- VIII. Itinerarium, sive Commentarius Legationis Bernardi Navagerii avunculi ad præstandam obedientiam Paulo IV. Pont. Max. 10
- IX. Libellus, qua ratione in Aristotelis lectione versandum sit, ad Leonardum Donatum. ibid.
- X. Libellus adversus barbariem in scribendo; in quo multa contra Arabes, & Scholasticos (ut vocant) Philosophos. 11
- XI. Panegyricus Reipublicæ Venetæ, ad imitationem Isocratis, Aloysio Contareno inscriptus. anno ætatis xxv. 12
- XII. Senator Venetus, ad Oratoris Ciceroniani imitationem. 13
- XIII. De Venetis claris Senatoribus, ad imitationem libelli Ciceronis de Claris Oratoribus. ibid.
- XIV. De Studiis in quibus Venetus adolescens potissimum versari debet, ad Aloysium Contarenum. ibid.
- XV. De Moribus qui in Veneto laudantur, ad Bernardum Zane. ibid.
- XVI. De scribendis Epistolis, ad Thomam Contarenum. ibid.
- XVII. Libellus hortatorius ad Iustinianum Contarenum. ibid.
- XVIII. Opusculum de Ratione Studiorum, ad Laurentium Priulum. 13. 14
- XIX. Dissertatio in qua conatur demonstrare, Cometam qui tunc apparuerat, calamitatem minime portendere, ad Marinum Grimmanum. 14
- XX. Libellus de Tempore.
- XXI. Alter de Loco.
in quibus, confutatis aliorum Philosophorum opinionibus, sententia Aristotelis latino et eleganter explicata continetur. ibid.
- XXII. Meditatiunculæ quædam, cum per tres integros menses Obsopi perquam molesta et periculosa ægritudine afflictatus esset, anno ætatis xxviii. 15. 16
- XXIII. Præfationes XI. ab Auctore Venetiis habitæ, cum Moralem Philosopho-

xxiv IND. OPVSCVL.

- lofophiam Venetis adoleſcentibus explicaret, in quibus ſacram Theologiam cum Philoſophiæ ſtudio coniungendam eſſe, oſtendit. *edita fue-
re.* 17
- XXIV. De recta philoſophandi ratione Libri duo. *editi item ſunt.* ibid.
- XXV. De conficiendis Commentariis Commentarius, in quo ordo ſci-
entiis, et artibus indagatur, ad
Aloyſium Contarenum. ibid.
- XXVI. Dialogus de Ambitione, ad
Iohannem Grittum. 18
- XXVII. Epistoſa qua laudatur Liber
Hieronymi Oſorii de Iuſtitia. *edita
primum fuit ſine Auſtoris nomine una
cum eodem libro, deinde reſuſa eo ad-
dito.* ibid.
- XXVIII. Libellus quo oſtendit, re-
ſelli poſſe argumenta Ariſtotelis de
mundi æternitate. ibid.
- XXIX. De Animorum immortalitate
Liber. ibid.
- XXX. Hortatorius ad Nicolaum Bar-
badicum, ut more maiorum Vene-
tiis cauſas ageret. 19
- XXXI. Conſolatorius ad eundem in
obitu fratris. ibid.
- XXXII. De Iuris Civilis, et Canonici
ſtudio Philoſophiæ anteponendo, ad
Iulium Guidam, qui fuit poſtea Ca-
nonicus Veronenſis. ibid.
- XXXIII. De Conſolatione in quocum-
que caſu, ſumtis e Philoſophia re-
mediis, præſertim ex Epiſteto, ejuſ-
que enarratore Simplicio, additis
exemplis non paucis e Venetorum
hitoriis. *Præſata opus hoc incepit,
ſed nunquam abſolvit.* 20
- XXXIV. Tragædia, Italica qua nunc
utimur lingua, ad imitationem So-
phoclis, et Euripidis, argumento pe-
cito ex nece Muſtaſæ, Turcarum Im-
peratoris primogeniti, a patre juſſa;
*quam Tragædiam nondum abſolutam in
ignem Auſtor ipſe iniecit.* ibid.
- XXXV. Dialogus de fugiendis hono-
ribus, ad Bernardum Navagerium
avunculum. 21
- XXXVI. Convivium Noctium Vati-
canarum, ſcriptum Romæ, jucun-
da quadam ſententiarum varietate
reſertum, a Sperone Speronio pro-
batum. 22
- XXXVII. De utilitate quæ ab iis qui
Romæ vivunt percipi poteſt, ad
Carolus Cardinalem Borromæum.
ex Ambroſiana Bibliotheca.
- XXXVIII. Conſolatoria ad eundem
in Federici fratris funere. ibid.
- XXXIX. Sancti Baſilii Libellum de
Virginitate, in latinam linguam
vertere cœpit anno 1562. Gulielmo
Protonotario Sirleto hortante, ſed
verſionem imperſectam reliquit. 23
- XL. Commentarius de Conſolatione
Eccleſiæ, ad Michaëlem Ghifſlerium
Cardinalem Alexandrinum, qui po-
ſtea Pius V. Pont. Max. 20. 23. 56
- XLI. Sermones quamplurimi vulgari
lingua, in Congregationibus, in Syn-
odis, in Viſitationibus, et ad Mo-
nachas habiti, dum eſſet Veronæ
Epiſcopus. 25
- XLII. Item alii ſolemnibus ſingulis
diebus ex ſuggeſtu habiti ad popu-
lum Veronenſem, in Eccleſia Ca-
thedrali. 25. 26
- XLIII. De Acolythorum diſciplina
Libri duo, ad Acolythos Eccleſiæ
Veronenſis, juſſu Auſtoris editi.
*Veneris 1571. apud Dominicum Nico-
linum in 24. Verona 1583. 4. in Ital-
ice Rhetorica Eccleſiaſtica ejuſdem. 26.*
- 39
- XLIV. Opusculum de Legatione, ad
Aloyſium Contarenum, Venetæ Rei-
publicæ ad Carolus IX. Galliæ
Regem, legatum; ad imitationem
Proſperi Sanctæ Crucis, qui poſtea
Cardinalis fuit, a quo egregius ejuſ-
dem argumenti liber ſcriptus exſtat. 26
- XLV. Ad Nicolaum Tomiſcum Po-
lonum, adoleſcentem catholicum,
ex parentibus hæreſis labe infectis,
cum in Poloniam rediiſſet, libel-
lum ſcripſit, cui titulus erat: *qua-
renus cum hæreſicis eo in regno ei
verſandum eſſet, et quomodo illi fu-
giendi.* ibid.
- XLVI. Bernardi Navagerii Cardinalis
Vita,

- Vita, ad Joannem Aloysium Navagerium ejus filium; propositis sibi ad imitandum Sanctorum Vitis a D. Gregorio Nazianzeno conscriptis. edita Verona. 1602. apud Angelum Tammum 4. in hoc vero volumine multo correctior prodit. 27
- XLVII. De Rhetorica Ecclesiastica Libri tres, hortatu D. Caroli Borromæi, et P. Francisci Adorni e Soc. Iesu, quos oſtēs editos Auſtor adhuc superſites, et vigentis ætatis, testatur. *Editiones hujus Operis quæ nobis innotuerunt, hæc sunt: Venetiis. 1574. 8. Colonia. 1575. Parisiis. 1575. 8. a Thoma Brunnennio bibliopola Io. Francisco Mauraceno Reipublica Veneta apud Gallie Regem legato, dicata. Ibidem. 1576. 8. Venetiis. 1578. 4. una cum Rhetorica Aloyſii Granatensis. Verona. 1583. 4. Iena. 1668. 8. Pavia. 1672. 8.* 27. 28
- XLVIII. Prælectiones tres publice habitæ, audiente univerſo Clero Veronenſi, quæ ratione Rhetorica Ecclesiastica perlegi poſſit, et quæ cum utilitate. cum Rhetorica impressa poſſim circumferantur. 28
- XLIX. Libellus de nefario ausu in Carolum Cardinalem Borromæum. ibid.
- L. Episcopus, seu de optima Episcopi forma, hortatu D. Caroli, ad eundem. *Opusculum hoc præ ceteris omnibus Lucubrationibus suis amavit Valerius. editum est jussu D. Caroli primum Mediolani cura Petri Galeſini; deinde Verona apud Discipulum. 1586. in 4. una cum Cardinali, Valerii libro, et Epistola S. Isidori Pelusota latine reddita a Petro Galeſino, Silvio Antoniano curante. item ibidem. 1604. in 4.* 29. 30. 37
- LI. Homiliæ plusquam centum ad usum Parochorum Diœcesis Mediolanensis, illo ordine servato quem ritus Ambrosianus multos jam annos adhibuit in recitandis Evangeliiis; suadente item D. Carolo; quas omnes unum in volumen redactas Federico Cardinali Borromæo, Divi patrue-
- li, nuncupavit. *Silvius Antonianus in eadem copiosam et elegantem admodum præfationem scripſit.* 29. 30
- LII. Liber de amiſſa Nicofia, ad consolandum Philippum Mocenicum illius civitatis Archiepiſcopum; aliqua ex parte sumtus ex D. Gregorii Nazianzeni Oratione in plagam grandinis. 30
- LIII. Cardinalis, sive de optima Cardinalis forma, ad Antonium Carafam Cardinalem amplissimum, ejus hortatu. *Hic liber Silvio Antoniano curante editus est Verona. 1586. in 4. apud Discipulum, una cum Episcopo, et Vita D. Caroli, Valerii Lucubrationibus; recusis ibidem. 1604. 4.* 30. 37
- LIV. Libellus in quo omnia quæ anno 1575. cum pestilentie suspitione laboraretur, Veronæ acciderunt, complexus est. *editus sine Auſtoris nomine.* 31
- LV. Somnium de Carolo Cardinali Borromæo, de cujus obitu falsus Veronam rumor allatus erat, ad imitationem Somnii Scipionis. ibid.
- LVI. De Virginitate Liber, ad Donatam sororem, quæ apud Io. Aloysium fratrem suum cum laude vivebat. *Italica lingua.* 32
- LVII. De institutione, et recta disciplina feminarum quæ matrimonio junctæ sunt, ad Lauram sororem, quæ Georgio Gradenico, erudito viro, et præstanti Senatori, nupserat. *Italica lingua.* ibid.
- LVIII. De Viduitate, ad Hadrianam Contarenam juniorem, viduam. *Italica lingua.* ibid.
- LIX. Liber de statu Monialium, ad Moniales Veronenses. *Italica lingua.* 32. 33
- LX. De conscribenda Historia, ad Aloysium Contarenum Equitem, Venetæ Reipublicæ Historiographum. *Italica lingua.* 32
- LXI. Libellus ad Nicolaum Barbadicum, quæ ratione Bayſi munere Byzantii pro Republica fungendum illi esset. ibid.

xxvi IND. OPVS CVL.

- LXII.** Epistola longissima, vel potius Liber, de studiis Senatore dignis, ad Aloysium Contarenum, *Memoriale* inscripta. *Italica lingua.* 33
- LXIII.** Alia ad Iacobum Surianum, qui magistratibus depositis omnibus, in PP. Theatinorum Congregationem se receperat; qua ejus probat consilium, et religiosorum vitam senatoris vitæ præferendam argumentis quamplurimis ostendit. *Italica lingua.* ibid.
- LXIV.** Epistola item longissima ad Iacobum Foscarenum, qui, dum Turcicum arderet bellum, eique Iaderæ præfectura, totiusque Dalmatiæ tuendæ cura a Republica mandata esset, periculosum munus detrectare videbatur; qua illius ad juvandam patriam, eo potissimum tempore, etiam cum rerum suarum et vitæ discrimine, hortatus est. *Italica lingua.* 33. 34
- LXV.** Alia ad eundem, dum Græcæ insulæ administrandæ provincia ipsi a Senatu tradita fuisset; in ea, et superiori, quanta patriæ debeamus, ostenditur. ibid.
- LXVI.** Apologia, seu Libellus, ad Clerum suum, *cur Constitutiones ipse habentis non ediderit*; qua multitudinem Constitutionum non valde videtur probare. *Edita est Verona apud Discipulum 1589. 4. in calce Constitutionum Io. Matthæi Giberti Episcopi Veronensis, qua ab ipso Valerio recognita, notationibus illustrata, atque ad Concilii Tridentini decreta revocata sunt.* 34
- LXVII.** Pastorales Epistolæ initio Visitationum Apostolica auctoritate susceptarum, Dalmatiæ, Histriæ, Venetiarum, Patavii, et Vicentiæ. 34. 35
- LXVIII.** Constitutiones ad Dalmatiæ provinciarum usum, consentientibus omnibus Episcopis. *edita fuere.* 35
- LXIX.** Aliæ ad usum Histriæ accommodatæ. *edita.* ibid.
- LXX.** Liber paræneticus Constitutionum Venetarum, a Valerio, et a Campeggio, qui Sanctæ Apostolicæ Sedis Venetiis Nuntius erat, simul editus est, cum ambo visitandi munere functi essent; magna Parochorum utilitate. ibid.
- LXXI.** Historia de rebus gestis Venetorum delineata. *In Ambrosiano Catalogo, Historia de rebus gestis Venetorum confunditur cum sequenti Opere, sed ab Authore ipso, et ab Vgello sejungitur. hujus exemplar exstat apud Clariss. Virum Bernardum Trivisanum, Patricium Venetum.* 56
- LXXII.** Opus multarum vigiliarum in XIX. libros distinctum, cui est scopus, adulterinæ prudentiæ regulas confutare, prudentiam cum pietate conjungere, e rebus gestis præsertim Venetorum, utilitatem proponere legentibus, ad fratris, et scrois filios. *non fuit ab Authore recognitum.* 35. 36. 56
- LXXIII.** Homiliæ in Passione Domini xlv. D. Caroli hortatu. 36. 56
- LXXIV.** SS. Episcoporum Veronensium Antiqua Monumenta, et aliorum Sanctorum quorum Corpora, et aliquot quorum Ecclesiæ habentur Veronæ, per Rhabdæm Bagasam, Archiepiscopum Veronensem, et Baptistam Perestum, Reclorrem Ecclesiæ S. Teuteriæ, summo studio ac diligentia collecta. Eorum fere omnium SS. Historia ab iisdem collecta, et ab Augustino Valerio Episcopo Veronæ contexta. Index præterea SS. Reliquiarum qua in Ecclesiis ejusdem Civitatis reperiuntur. Venetiis. 1576. 4. apud Andreæ Bocchinum, et fratres. 36
- LXXV.** Concio de onere Episcopatus et Cardinalatus, hortatu D. Caroli, habita Veronæ in Cathedrali Ecclesiâ inter Missarum solemnias, die SS. Innocentium, quo Cardinalatus insignia ei allata fuere; in magna populi frequentia, præsentibus etiam magistratibus. *excepta fuit a P. Alexio Figliuccio, Ord. Prædicat.* 36. 37
- LXXVI.** Innumerabiles Epistolæ ad Car-

A V G V S T. V A L E R. xxvii

Cardinales, Episcopos, Principes, Venetos Senatores, et alios quamplurimos, quas scripsit dum Cardinalis esset. 37

LXXVII. Homiliz in Passione Domini auctz. ibid.

LXXVIII. Vita D. Caroli ad Antonium Cardinalem Carassam. edita primum Roma, deinde una cum Episcopo, et Cardinali, Auctoris libris, Silvio Antoniano curante, Verona, ut alibi dictum est. 30. 37

LXXIX. De occupationibus Diacono Cardinali dignis, ad Federicum Cardinalem Borromzum, D. Caroli patrelem. 38

LXXX. De Consolatione Ecclesiaz, ad Alcanium Cardinalem Columnanx libri VI. 38. 39. 56

LXXXI. De Cautione adhibenda in edendis libris, ad Silvium Antonianum, qui postea Cardinalis fuit; anno ætatis LVIII. Liber e tenebris nunc primum a nobis erutus. 3. 39. 56. 58. 59. 60

*Dum hoc Opusculum diceret,
incubaverat*

LXXXII. Libellum de utilitate capiendæ ex corporali ægitudine, Cardinali Sfortiz inscribendum. 39. 57

LXXXIII. Alterum vero de fugiendis honoribus, Federico Cardinali Borromzo nuncupandum; quos etiam absolvit, ut constat ex Catalogo integro Valeris Opusculorum, ex Ambrosiana Bibliotheca deprompto. ibid.

Hactenus ex Opusculo de cautione adhibenda etc. Quæ sequuntur, sumta sunt ex Ambrosiana Bibliotheca Catalogo.

LXXXIV. Opusculum de investigandis remediis tentationum pastoralium, ad Nicolaum Cardinalem Cremonæ, qui postea fuit Pontif. Max. Gregorius XIV.

LXXXV. Somnium in Conclavi quando creatus fuit Urbanus VII. P. M.

LXXXVI. De utilitate capiendæ ex Conclavi.

LXXXVII. Somnium de Carolo Cardinale S. Prædis.

LXXXVIII. Libellus italica lingua ad Albertum nepotem, Episcopum Famaugustanum, et Coadjutorem Veronæ, qui inscribitur: *Istruzione*.

LXXXIX. Somnium in Aedibus S. Prædis, ad Federicum Cardinalem Borromzum.

XC. De Benedictione Agnorum Dei a Gregorio XIV. Pont. Max. an. 1591. peracta, ad eundem Gregorium. *Exstat cum Onuphrii Panvinii opere de Baptismate Paschali; impresso Roma 1656. 8. pag. 165.*

XCI. Libellus consolatorius ad eundem Gregorium XIV. Pont. Max.

XCII. De ultimo Sermone Gregorii XIV. Pont. Max. ad Cardinales habito.

XCIII. Dialogus de Istitutz Christiana.

XCIV. Soliloquium in Conclavi in quo creatus fuit Clemens VIII. Pont. Max.

XCV. Commentarius visitationis Clementis VIII. Pont. Max.

XCVI. An aliquid addi posse videatur Libro de Sacri Consistorii consultationibus a Cardinale Palzoto conscripto.

XCVII. De Senectute recreanda, ad eundem Cardinalem Palzotum.

XCVIII. Quod oporteat semper orare, præsertim pro Romano Pontifice, Christi Vicario.

XCIX. De Senectute Mundi.

C. De utilitate, et dono lacrimarum, ad Federicum Cardinalem Borromzum.

CI. De comparanda, ac tuenda boni Principis existimatione, ad Ducem Vrbinatem.

CII. De occultis Dei beneficiis.

CIII. Quæ ratione monendi sint detrahentes Reipublicæ Venetæ.

CIV. De cautionibus adhibendis his temporibus a Clericis in disputando.

CV. Cavendum esse, ne quispiam sibi ipsi

xxviii IND. OPVSC. AVG. VAL.

- ipſi nimum credat, ad Federicum Cardinalem Borromzum.
 CVI. De cauta imitatione Sanctorum Episcoporum, ad eundem.
 CVII. Libellus consolatorius ad eundem Federicum Cardinalem Borromzum, de obitu ejus matris.
 CVIII. De memorabili die decimoſeptimo Septembris anni M.D.XCV, ad eundem Federicum Cardinalem Borromzum. *De hoc die vide Chronicon Magnum et Selectum Io. Baptista Riccioli et Sac. Iesu pag. 209.*
 CIX. De paterna caritate Clementis VIII. Sum. Pont. erga ampliffimum Regnum Gallie.
 CX. Historia anni Iubilzi M. DC.
 CXI. Apologia ad Veronenses.
 CXII. Homiliz centum ad uſum Parochorum Mediolanensium. *ſed duodecim tantum a Cl. Saxo ſunt reperta.*
 CXIII. Homilia in feſto S. Martini.
 CXIV. Homilia in feſto S. Antonini.
 CXV. Homilia in feſto S. Romani.
 CXVI. Homilia in feſto S. Clementis.
 CXVII. Homilia in feſto S. Andreæ.

- CXVIII. Homilia in feſto S. Cecilie.
 CXIX. Homilia in Baptiſmo S. Ambroſii.
 CXX. Homilia in feſto S. Nicolai.
 CXXI. Homilia in noſte Nativitatis D. N. IESV CHRISTI.
 CXXII. Homilia in aurora Nativitatis D. N. IESV CHRISTI.
 CXXIII. Homilia in Dominica quarta poſt Epiphaniam.
 CXXIV. Homilia in Dominica quinta poſt Epiphaniam.
 CXXV. De eximia Clementis VIII. humanitate, et indiſciis plurimis paterni amoris erga Rempublicam Venetam, ad Bernardum Valerium.
 CXXVI. Quod cum adimi tranquillitate in vocatione in qua vocatus eſt, maneat. Ad Auguſtinum Valerium fratris filium.
 CXXVII. De reverentia, et obedientia erga Romanum Pontificem, Chriſti Vicarium.
 CXXVIII. Dialogi XII. dierum canicularium, habiti in aula magna S. Marci Romæ.

NOI RIFORMATORI

dello Studio di Padova.

AVendo veduto per la Fede di Reviſione, ed Approvazione del P. Frà Tommaſo Maria Gennari, Inquiſitore, nel Libro intitolato: *Auguſtini Valerii S. R. E. Cardinalis, Episcopi Veronenſis, Opusculum de Cautione adhibenda in edendis libris, &c. Item Orationes aliquas Patriciorum Venetorum*, non eſſer coſa alcuna contra la Santa Fede Cattolica; e parimente, per atteſtato del Segretario Noſtro, niente contra Principi, e buoni coſtumi; concediamo Licenza a *Giuseppe Comino*, Stampatore in Padova, che poſſa eſſere ſtampato, oſſervando gli ordini in materia di Stampe, e preſentando le ſolite copie alle Pubbliche Librerie di Venezia, e di Padova.
 Dat. li 13. Febraro 1718.

{ Alvise Piſani Cav. Proc. Rif.
 { Giovanni Paſqualigo Rif.

Agostino Gadaldini Segr.

A V.

AVGVSTINI VALERII

S. R. E. CARDINALIS

EPISCOPI VERONENSIS

O P V S C V L V M

DE CAVTIONE ADHIBENDA

IN EDENDIS LIBRIS

A D

SILVIVM ANTONIANVM.

AVGVSTINI VALERII

S. R. E. CARDINALIS

EPISCOPI VERONENSIS

O P V S C V L V M

de cautione adhibenda in edendis libris

A D

SILVIVM ANTONIANVM.

PTAVERAT non ignobilis quidam philosophus, ut in pectoribus nostris fenestræ quædam exstarent, quibus animi sensus dignoscerentur: quod si opifex naturæ Deus humano generi concessisset, minime necessarius fuisset sermo, multo minus scriptio. Sed certe non expediebat omnia nota esse omnibus ad humanam societatem conservandam, et ad concordiam retinendam. Rationis, et orationis munere insignivit cæli, ac terræ rex dominus Deus præclarum animal hominem: delectatus est obsequio hominis, ejus cultu, ejus obedientia, ejus laudatione: ad se laudandum, et ad se imitandum beneficiis in alios conferendis, mente, et facultatibus aliis animi, et lingua ipsa, vocisque organis ornavit eundem hominem, qui ratione aliqua ceteris hominibus esset veluti

A 2

Deus

4 DE CAUTIONE ADHIBENDA

Deus, hoc est instrumentum divinorum beneficiorum, quibus alii erudirentur, et meliores fierent; civitates, respublicæ, regna ipsa conservarentur. Vt autem beneficium animal homo beneficentiam extenderet suam, et ea quæ divinitus ei concessa sunt munera, ingenium, iudicium, variarum rerum scientias, quibus alii doctiores, et meliores fieri possent, communicaret, divino beneficio notæ quædam, quibus præstantium virorum doctrina ad posteritatem etiam perveniret, repertæ sunt, imprimendorumque librorum ars ad usum vocari cœpta est; cum antea in papyro, ac in membranis quibusdam monumenta literarum custodirentur; quæ cum non ita facile ad plurimorum manus pervenirent, doctorum hominum numerus multo minor fuit.

2. Num autem præstantiores in omni literarum genere exstiterint, qui ante inventam artem imprimendorum librorum floruerunt, non satis explorata res est, immo dubia valde. nam multi cum in præstantissimos libros inciderent, illos describebant, et memoriæ illa ratione commendabant: in diligendis etiam libris diligentiam adhibebant, ne in rebus minime necessariis, et non admodum utilibus, tempus consumerent, et minimo cum fructu laborarent. Vbi vero tam facile libri imprimi cœperunt, amputanda quædam luxuries ingeniorum apparuit: scripturire quamplurimi cœperunt: ingens librorum copia rempublicam literariam perturbat: librorum multitudine opprimimur, aut saltem obruimur. Hinc, a grammaticis nescio quibus in arte rhetorica versatis editos libros pii viri queruntur, quibus ecclesia sancta Dei perturbata est, renovatæ hæreses, innumerabilium mortalium corrupta ingenia. Quas ob causas disceptatum est, et non immerito, interdum inter pios, et eruditos viros, profueritne, an potius obfuerit typographica imprimendorum librorum ars. nam et ante tantam edendorum librorum facilitatem sacrosancta biblia a piis viris studiose legebantur, et commentariis illustrabantur: sancti doctores Dionysius Areopagita, Basilii, uterque Gregorius, Nazianzenus, et Nyssenus, Chrysostomus, Cyrillus, Damascenus: sancti etiam doctores ecclesiæ qui latine scripserunt, Ambrosius, Hieronymus, Augustinus, Gre-

Gregorius, Cyprianus, Hilarius, et reliqui in manibus erant omnium; et sanctus Thomas sanctissimorum virorum doctissimus, cum commentarium sancti Chrysostomi in sanctum evangelistam Matthæum in ejus manus pervenisset, thesaurum se reperisse existimans, sua manu illud totum descripsisse fertur, industriam Demosthenis imitatus, qui Thucydidis scripta non semel, sed octies descripserat.

3. Et profecto si quis præstantissimos viros, qui antequam ars imprimendorum librorum esset reperta, floruerunt, cum illis qui post eam repertam centum, et amplius ab hinc annis doctrinæ famam sunt consecuti, comparaverit, vereor ne recentiores multo inferiores antiquioribus dignoscantur; quamquam non negaverimus, excellentes plurimos viros post artem imprimendorum librorum repertam existisse, ingenio præstanti, judicio acri, et varia, ac recondita doctrina præditos, Cajetanum, Alphonsum de Castro, Sotos, et alios multos in quacumque facultate. Problema sane dubium est, utilitate, an incommoda, tanta librorum copia attulerit populo Dei, et hæc edendi proclivitas.

4. Quamobrem pii, et docti viri vehementer aliquando optaverunt, ut in edendis libris major cautio adhiberetur, in librisque examinandis maxima poneretur diligentia: libros, quibus mores corrumpi possent, quibus deteriores lectores evaderent, quibus legentes solum voluptatem caperent, non liceret imprimere, ne lectio malorum librorum, aut saltem inutilium, lectionem bonorum scriptorum retardaret. Et in jure civili, et canonico, in philosophia, et in omnibus artibus desiderata est vehementer hæc moderatio, ut illo versiculo Horatii res hæc tota examinaretur:

Omne tulit punctum, qui miscuit utile dulci;
ut utilitate dulcedo misceretur, ederent homines, quæ ceteris utilitatem, et voluptatem essent allatura.

5. Sunt quidam viri, et superioribus ætatibus fuerunt, difficili ingenio, et fastidioso, ut ita dicam, judicio, qui recentiorum virorum labores prorsus contemserunt, neminem satis eruditum virum judicaverunt post veteres, qui maximam auctoritatem doctissimis suis libris sunt consecuti, Platonem, et
Aristo-

6 DE CAUTIONE ADHIBENDA

Aristotelem in philosophia, eorumque interpretes Iamblichum, Proclum, Themistium, Alexandrum Aphrodisiensem, Averroëem; post Demosthenem, Ciceronem, et alios præstantes oratores; post insignes scriptores græcos, et latinos doctores nuncupatos, Basilium, Nazianzenum, Chrysostomum, Ambrosium, Hieronymum, Augustinum, Gregorium, et alios quosdam; post beatum in primis Thomam Aquinatem; in jure civili post Bartolum, et Baldum; in jure canonico post Innocentios, et quosdam alios, neminem esse, qui cum laude possit scribere. vanos homines nuncupantes, qui scriptionibus tempus contemunt. Severe, aut, rectius ut dicam, fastidiose nimium: omnibus enim ætatibus nascuntur divino beneficio viri ingenio, et judicio præstantes, qui aut excogitare aliquid, aut saltem explicare dilucidius, vel novis exemplis ex his temporibus summis magis illustrare possunt ea, quæ sunt obscuriora; aut si non possunt, præclaras res aggredi est laudabile, et sibi ipsis scribere, affinis suis, concivibus suis, et amicis, sane tolerabile est. liberalis etiam voluptas, quæ ex scriptionibus percipitur, permittenda est, præsertim cum vita hominum sine voluptate duci non possit; et inter bonos, et malos viros hæc præcipua sit differentia, quemadmodum scripsit Plato, ut boni honestis, mali turpibus delectentur voluptatibus.

6. Verumtamen et in scribendis novis libris, sed maxime in edendis, cautio adhibenda est maxima. Viranda sunt in primis hæc vitia, ne ea quæ gravissimi, et doctissimi viri maximo ordine, et præclaro stilo tradiderunt, quisque ausit sua facere, nihil addendo quod ad legentium utilitatem aliqua ratione possit pertinere. vanorum hoc est hominum. possunt ipsi quidem sibi ipsis scribere, sed edere libros, qui novi nihil afferant, qui meliora deteriora faciant, hoc est obruere rempublicam literariam librorum copia, et inanem gloriam apud imperitum vulgus aucupari. Si quis res gestas hujus ætatis in qua vivimus, ad veterem scribendi formam accommodet, præcepta veterum philosophorum, et scripta sanctorum theologorum ad usum ecclesiæ, ad extirpandas hæreses, ad mores informandos redigat, sanctæ matris ecclesiæ, aut civitatis in qua natus est, aut æqualium, et amicorum quorundam commodis con-

consulat; quis hujusmodi scriptiones non admittat? quis industriam eorum non laudet qui sacros libros explicare magno studio, magna diligentia nituntur, quamquam explicatoribus veteribus abundemus? Adhibenda moderatio est in deterrendis hominibus a scribendo: favendum est potius ingeniis: honesta voluptas concedenda est scribentibus, ne præclara quædam torpescant ingenia, ne alterius generis, et noxiis illis quidem voluptatibus corrumpantur.

7. Hæc sæpe mecum, amice candide Silvi, consideravi, et cum sextumdecimum annum agens Patavium me contulissem, in nobilissimam illam totius Italiæ Academiam, tamquam ad mercaturam bonarum artium, forte fortuna, hoc est disponente Deo (nos enim nomina casus, fortunæ, fati ad paternam Dei providentiam referimus, nec efficientes causas nobis occultas illas putamus) singulari ergo beneficio Dei contigit, ut eo ipso tempore Bernardus Navagerius avunculus meus, quem tu Cardinalem nosti, qui te etiam mirifice dilexit, quo tempore Carolo Cardinali Borromæo ab epistolis eras, Patavii prætor esset. Hic a prandio memoriter partem quamdam orationis, quam habuit in funere Andreæ Gritti Veneti principis, præsentem Lazaro Bonamico, cui me discipulum dederat, recitavit. Ego, Silvi, sic avunculum admiratus sum, ita luminibus ingenii, et elegantia sermonis, et gravitate sententiarum, quibus illa oratio abundare mihi visa est, sum commotus, ita domestico exemplo ad latine scribendum excitatus, ut nihil cogitarem vehementius, nihil mihi magis studio, et diligentia enitendum putavi, quam si orationem etiam ipse aliquando eodem in genere possem conscribere. Et quia illo ipso die funebrium orationum, quas Andreas Navagerius habuerat, facta fuerat mentio, & laudationes veterum avunculus eo in genere laudaverat, illam Thucydidis egregiam, quamdam etiam Platonis in Menexeno, et Isocratis, quæ inscribitur Evagoras, et recentiorum etiam quasdam, nihil mihi fuit prius, quam omnes orationes, quæ eo in genere scriptæ, et habitæ fuerunt, perquirere, easque admodum studiose legere.

8. Cum autem aliquot post annos Lazarus Bonamicus, quo præceptore eram usus, ex hac vita migrasset, annum æta-

8 DE CAUTIONE ADHIBENDA

ætatis meæ decimumoctavum agens, orationem scripsi ejus in funere. virum liberalibus disciplinis instructum, linguam græcam, et latinam callentem optime, qui in epistolis scribendis Horatium feliciter nostro sæculo est imitatus, probum, candidum, in amoeno oppido Venetæ reipublicæ subjecto Bassiani natum, qui me unice dilexerat, et ingenium meum qualecunque est, magni facere interdum pro amore in me suo consueverat, laudandum suscepi. Pius, ut opinor, labor meus juvenilis, et probatus bonis viris; nam præstanda sunt omnia officia in præceptores, quæ debentur patribus, cum de nobis laboribus suis, et sua industria optime mereantur. In illa conscribenda oratione imitatus sum veteres græcos. cavi autem maxime, ne locos, quos avunculus meus in sua tractaverat, transferrem in meam. id etiam feci studiosius, quia ipse lucubrationis illius meæ futurus erat iudex. et in Petri Landi, Marci Antonii Trivisani, et Francisci Donati Venetorum principum obitum funebres orationes etiam conscripsi, exercendi ingenii, et acuendi stili causa. Nullam harum orationum habere sum ausus, quia me impeditum lingua esse cognoveram, et non audebam, Silvi, prodire, et loqui in tanta frequentia hominum: admirabar, qui cum laude id possent præstare. Orbatus fuerat magnæ spei filius Marcus Antonius Genua, quo magistro in philosophia utebar: consolatoriam longam quamdam epistolam ad eum scripsi, quam magna ex parte sumsi ex eo libello, quem Plutarchus ad Apollonium scripsit de consolatione. illa ipsa ætate non satis matura, cum viginti circiter attingerem annos.

9. Hanc verissimam sententiam ad animi moderationem, et vitæ tranquillitatem in animo impresseram meo, *cautionem maximam esse adhibendam in edendis libris*. Qua de re nunc ad te scribo, ut intelligant quicumque hunc libellum, cum ex hac vita migravero, legerint, quid ego ipse de meis scriptis senserim: quas potissimum ob causas tot scriptionibus vitæ meæ, molestæ hujus peregrinationis, tempus transegerim. Impressa erat etiam alia sententia divino beneficio meo in animo, ut omnium reprehensionem non moleste admitterem, communicarem facile lucubratiunculas meas, monitionibus amicorum dele-

delectarer, ex correctionibus etiam æmulorum maximum fructum perciperem, eos qui meis scriptis detraxerant aliquid, æquanimirate interdum mihi amicos facerem. hoc non minimum fuit Dei donum, Silvi; de quo sæpe clementissimo patri, et domino, bonorum omnium largitori, gratias egi.

10. Vivebat eo tempore Petrus Franciscus Contarenus, vir castissimis moribus, et multiplici, atque admiranda quadam eruditione præditus. interrogationibus, Socratico quodam more, videbatur vir ille docere eos quibus cum loquebatur: admittebat omnes ad colloquium, et domi, et apud bibliopolas certis quibusdam horis. Admirabar ego adolescens tantam doctrinam cum admirabili modestia conjunctam; morum suavitatem, et philosophicam, ac Veneto viro dignam gravitatem suspiciebam. admirabar vitæ innocentiam, egregiam in Deum pietatem, optimamque ipsius voluntatem, non vulgaris erga me benevolentiae suæ indicia dantem; clarissimis enim testimoniis suis ornabat me sæpe, et existimationem augebat meam. Hic dum censoris munere fungeretur, urbis Venetæ patriæ meæ Patriarcha a senatu, ad quem jus nominandi pertinet, Paulo Quarto Pontifice, nominatus est; qui cum gravissimum illud onus, ut patriæ obsequeretur, non recusasset, ægritudine corporis impeditus, stomachi in primis imbecillitate, ea pastoralis muneris documenta dare non potuit, quæ eximia ejus doctrina, et vitæ sanctimonia pollicebantur. Ejus in morbo tolerando constantiam admiratus sum ipse sæpe; cum vero in patriarchatu duos annos vix absolvisset, obiit optimus, et doctissimus vir. Ipse ad imitationem illius libelli Xenophontis qui inscriptus est *Agefilans*, libellum conscripsi, cujus fuit titulus *Petrus Franciscus Contarenus Patriarcha*. mores, et doctrinam hominis, quem mirifice dilexeram, et magna observantia adolescens eram prosecutus, descripsi Venetis, ut hac etiam ætate domestico exemplo, ejus in primis gentiles, ad varias virtutes imitandas excitarentur.

11. Et quoniam, quo tempore ipse ex hac vita decessit, erat annus petitionis meæ; absolveram enim vigesimum quintum annum, quo tempore mihi licebat petere, ut in minorum præconsultorum numerum a Senatu deligerer; profecto

B

non

non audebam petere : deterrebar competitorum gratia , diligentia , et affinitatibus plurimis : verebar valde , ne in eo exercendo munere , si illum honorem consequerem , existimationis meæ jacturam facerem : linguæ tarditas me valde deterrebat . Rem miram audi . hic ipse quem nominavi Patriarcha , in somnis mihi apparuit admodum hilaris : videbatur hortari , ut peterem , petitionem mihi bene successuram polliceri . Ego Somnium Scipionis expergefactus legi , et ad imitationem Ciceronis Somnium scripsi , quod in manus plurimorum venit ; eaque scribendi forma quamplurimi sunt delectati . Redieram paucos ante menses Roma , ubi fueram cum legatis , qui ad obedientiam præstandam Paulo Quarto Summo Pontifici a republica fuerant missi , in quorum numero erat Bernardus Navagerius avunculus meus , qui ad eundem Paullum Quartum elegantem orationem habuit , functus est deinde apud eundem Pontificem legati munere . illius legationis commentarium , quem *Itinerarium* inscripsi , cum in patriam rediissem , legendum tradidi quamplurimis . probata est valde æqualibus meis , senatoribus etiam magnis , diligentia illa mea . Illud ipsum *Itinerarium* , et Somnium , de quo mentionem feci , petebant pro me : hujusmodi fuerunt fautores petitionis meæ .

12. Cum senatus liberalitate creatus essem minoris ordinis præconsultor (*sapientes ordinum* hujusmodi juvenes qui in collegium admittuntur , appellantur) publico hoc testimonio incredibiliter ad omnem laudem sum incensus . Opuscula quædam , quæ ad adolescentes quos Paravii noveram præstantes ingenio , et literarum studiis deditos , scripseram , vulgari cœpta sunt ; opinor ut senatus judicium laudarent homines , ut meam etiam aliqui , ut fieri solet , inirent gratiam , et benevolentiam mihi patefacerent suam . Scripseram ad Leonardum Donatum , quem nosti , inter præcipuos nunc , et insignes Veneræ reipublicæ senatores , librum , qua ratione in Aristotele esset versandum : non eruditum admodum librum , sed ingenium philosophiæ deditum ostendentem , enitentem in primis hoc , ut philosophia cum dicendi facultate conjungeretur . visus sum in eo libro vehementer amare græcos interpretes , et elegantem in philosophicis quæstionibus tractandis perspicui-

cuitatem, Scripseram etiam contra barbariem libellum nescio quem, in quo fateor me ingenio indulgisse nimium meo, et illos, qui scholastici philosophi appellantur, Averroëm etiam ipsum inter Arabes, quia in illis non fueram admodum versatus, non tanti fecisse, quanti fortasse faciendi sunt. Hermolaum Barbarum, qui Castigationes Plinianas scripserat, et Themistium in latinam linguam verterat, Hieronymum item Donatum, qui duos Alexandri Aphrodisiensis libros latinos fecit, adolescens admirabar maxime: conjungendam esse eloquentiam cum sapientia diserebam sæpe: nimiam quorundam subtilitatem in disputando non probabam. minuti quidam philosophi, qui eo tempore aliquo in honore erant, hanc meam de eorum studiis sententiam vituperare non audebant: meam hanc loquendi libertatem recte interpretabantur.

13. Veneti adolescentes scriptionibus meis delectari videbantur valde: Navagerius in primis avunculus meus mea scripta probare, me Navageriæ facundiæ heredem appellare, se lætari sæpe dicere, quod ejus sororis filius essem, parentibus meis gratulari, quod tantos in literis progressus facerem. Quo tempore pater meus, vir bonus, et in me, si umquam alius fuit, indulgentissimus, pro republica in Cypro insula magistratum gerebat, et Navagerius Romæ legati munus exercebat, in eadem Cypro insula Lucia mater mea mortua est; qua ex morte tanto mœrore confectus sum, ut uberiores numquam in vita mea effuderim lacrimas; nam præterquamquod matrem amiseram, quod maximam existimavi jacturam, ea mater fuerat, quæ ingenio, dicendi facundia, nobilitate animi, et illis in primis virtutibus quæ in matribus familias requiruntur, maxime excellebat, et me primogenitum filium suum amore incomparabili diligebat. Hanc unice Bernardus frater amaverat, ad quam sæpe scripserat, gratulari se plurimum ei, quod filium haberet, qui Navageriorum facultatem scribendi æmularetur, et fortasse esset superaturus. Qua in re avunculus, qui me paterno dilexit amore, amoris indulgebat nimium.

14. Sed mirabile est, cum sapiens ordinum essem, quanta conceperim animo supra ingenium, et supra vires meas, non in his quæ ad administrandam rempublicam pertinent, sed in

12 DE CAUTIONE ADHIBENDA

ingenii exercitatione , in facultate dicendi augenda , in novis opusculis excogitandis , et conficiendis industria magna , et labore pene infinito . Cum legissem panegyricum Isocratis , et considerassem amorem , quem in patriam egregius ille philosophus , et orator magnus ostendit , elegantissima illa oratione commotus sum valde , et ad illum imitandum excitatus , et ipse ea qua dixi ætate viginti quinque annorum aggressus sum scribere panegyricum reipublicæ Venetæ ; in quo conscribendo maximam adhibui diligentiam , et figuris sententiarum , et verborum orationem meam illustrare nisus sum . iusta semper a republica suscepta esse bella , jure ditionem Venetam auctam , sponte nobiles civitates in reipublicæ potestatem venisse , rationibus plurimis ostendere sum conatus . et , vere ut dicam , et scribens panegyricum illum voluptatem capiebam maximam , et postquam illum absolveram , legens incredibiliter sum delectatus . Corrigendum illum tradidi avunculo meo , quem nominavi , Navagerio : iudicium etiam literatorum hominum , quorum familiaritate sum semper usus , de illo , et de omnibus meis opusculis exquisivi . Cum viginti post annos semel libellum quem admirabar , legissem , vere ut dicam , non mihi probatus est valde . Aloysius Contarenus , qui Gasparis Cardinalis fratris filius fuerat , et sex annis minor me erat , modestissimis moribus præditus , et discendi flagrans cupiditate , panegyricum , et opuscula mea et legebat ipse libenter , et lectitabat ceteris æqualibus suis . ad ipsum panegyricum , et opuscula etiam alia , de quibus mentio fiet , miseram .

15. Sed res fuit mirabilis (non arbitror vituperanda , nec tamen laudanda , quia audax judicari potest , et a quadam laudis cupiditate profecta) cum sapiens ordinum essem , eo in munere diligentiam maximam adhibens , in senatu etiam bis loqui sum ausus , et non infeliciter ; gravem enim juvenem , supervacanea fugientem , eruditionem minime ostentantem , reipublicæ utilitatem spectantem , senatorem gravem aliquando futurum , gravissimi senatores dicebant . Nullum adhibitum fuerat a me exordium , aut perbreve ; concisa oratio , plane enthymematica , et valde morata , in qua nihil , aut parum admodum de me . Ipse cum his senatorum vocibus maxime delectarer , vere

ut

ut dicam, tunc me aliquid esse putavi; quod audax de me iudicium non multos post annos reprehendi. Vide quantum miserabilis juvenis mihi ipsi sapiebam, et iudicium meum quanti faciebam: sapiens ordinum nondum vigesimum sextum annum attingens, ausus sum optimum Senatorem effingere, industriam præstantissimi oratoris Ciceronis imitatus, qui librum reliquit, qui inscribitur *Orator*. Iuvenilem ipse agnoscebam audaciam, quam ut excusarem, dixi me sermonibus Petri Francisci Contareni, qui paullo ante e vita decesserat, et avunculi mei, quem antea nominavi, adjutum esse plurimum: ab illis potius accepisse, quæ scripsi. et revera ingenio indulgebam meo, et nihil in tota mea adolescentia cogitabam aliud, nisi præclarum aliquid scribere. Totum tempus ponebam in bonorum librorum lectione, et in colloquiis cum eruditis viris, in quorum numero erat Paullus Manutius, Carolus Sigonius, Ioannes Baptista Rafarius; et ante illos, admodum adolescens, Bernardi Feliciani, Ioannis Baptistæ Egnatii, Iovitæ Rapii, Martialis etiam Rotæ, qui doctrinæ opinionem erant consecuti, sermonibus delectabar, et hortationibus ad labores perferendos sum incensus.

16. Ausus sum Senatorem describere, iudicium ferre de Senatoribus nostris, Ciceronem, qui de Claris Oratoribus scripserat, imitatus. Hujus mei conatus, ne dicam audaciæ, non multos post menses me valde pudit, et iudicium illud, quod feceram, in extrema parte libri demendum censeui. restat adhuc libellus, qui inscribitur *Senator*, quem aliqui præstantes iudicio viri valde probaverunt. Et illis ipsis diebus, ut Aloysio Contareno, et Bernardo Zane, lectissimis juvenibus, satisfacerem, duos libellos conscripsi, alterum de studiis in quibus Venetus adolescens potissimum deberet versari, alterum de moribus qui in Veneto laudantur; et de scribendis epistolis ad Thomam Contarenum, magnæ spei adolescentem, librum scripseram; alterum ad Iustinianum ejusdem familiæ, quem e fonte sacri baptismatis susceperam; libellos hortatorios pro mea ætate, et pro amore quo eorum familiam prosequabar. Ad Laurentium Priulum me natu minorem, qui magnam virtutum variarum expectationem excitaverat, opusculum

14 DE CAUTIONE ADHIBENDA

lum de ratione studiorum scripsi, quod interdum mihi valde placuit. Evasis hic senator egregius: illum tu nosti Romæ oratorem reipublicæ negotia tractantem, sua cum laude. Mirum fuit, cum crebris opusculis, et communicatione meorum studiorum multorum mihi benevolentiam conciliarem, quod in republica, in qua æmulorum plena sunt omnia, in nullius umquam inimicitiam inciderim. hoc ipsum mearum scriptio-
num contemptui tribuerim. quod non magni facerem scriptio-
nes meas, corrigendas, et reprehendendas exponerem omni-
bus, ex illisque nihil aliud, quam liberalem voluptatem quære-
rem, hoc fuerat argumentum, quod nullum umquam ex meis libellis edendum permiserim; non defuerant enim qui me sæpe ad id essent hortati, ad exstimationem augendam.

17. Cometa apparuerat: calamitatem minime portendere, opusculo quodam conatus sum demonstrare, quod ad Marinum Grimanum, qui nunc procuratoria dignitate est insignitus; ad quem etiam Somnium, de quo mentionem feci, miseram; scripsi: minime eruditum opusculum; eleganter, et ornate potius scriptum. Usus fueram cum essem Patavii, præter Lazarum Bonamicum, et Marcum Antonium Genuam, Bassiano Lando magistro, qui libros Aristotelis græce conscriptos mihi interpretabatur perspicue satis: hortabatur me, et omnes qui ad illum accedebamus, ut elegantiam latini sermonis cum philosophicis dogmatibus conjungeremus. De Tempore unum libellum scripsi, atque etiam de Loco alterum, quibus nihil continetur aliud, nisi, confutatis aliorum philosophorum opinionibus, sententia Aristotelis, ut potui, latine, et eleganter explicata. Sed ille quem nominavi Bassianus, in elegantia sermonis perquirenda, et in contemnendis philosophis illis qui latini, et scholastici nominantur, erat nimius; qua de re antequam ex hac vita discederet, illum monueram. vir alioquin ingenio, et varia eruditione præstans erat.

18. Cum ipse absente patre, atque etiam avunculo, sine favoribus (favoribus, si qui fuerunt, tantum opusculis meis) sapiens ordinum fuisset, tertio a petitione abstinendum iudicavi, denuo Paravium ad optimas disciplinas percipiendas redeundum. Frequentabam publica gymnasia multo diligentius:

do-

doctos homines qui in monasteriis latitabant, perquirebam. tunc primum Patrem Franciscum Adornum Genuensem Societatis Jesu novi, virum pietate egregia, et excellenti ac varia doctrina præditum, quem tu optime nosti, quem usque ad extremum suæ vitæ amicissimum habui. Eo tempore Bernardus Navagerius avunculus meus, de quo sæpe mentionem feci, cum altero legato Ioanne Capello, ad Ferdinandum, qui Carolo V. fratri successerat, Imperatorem legatus est missus. ipse qui vix a latere avunculi discedebam, illum rogavi, ut quemadmodum cum ad Henricum Secundum, Patavii prætor, orator est profectus, comitatus illum fueram, liceret etiam mihi nobilissimæ hujus suæ legationis comitem esse. non solum concessit quod petiveram, sed magnopere etiam probavit, quod cuperem mores hominum cognoscere, et usum rerum cum cognitione literarum conjungere.

19. VII. Kal. Septembris legationis suæ iter inchoarunt legati. Tarvisum venimus iter unius diei. in febrim ego incido: celo febrim per duos, per tres etiam dies. ubi pervenimus Osofum, quod est oppidum in ditione Savornianorum, ita se prodidit febris, tanta vis morbi facta est, ut nec celare illam potuerim, nec ulterius progredi ulla ratione mihi liceret. ægre, et fere cum lacrimis avunculus meus reliquit me Osofi; quo in oppido tres integros menses in lecto decubui ardentissima febre correptus, et maximo cum vitæ meæ periculo. Ibi accedente paroxysmo, qui mihi assistebant, dixerunt me canere solitum alta voce, et ad Deum convertere sermonem meum. res mira, Silvi; aliquorum verborum quæ protuleram, recordabar, cum febris cessasset. scripsi etiam illas meditationunculas. Utinam migrationis meæ tempore sic loquar, ut tunc loquebar: utinam tam quieto animo exeam ex hac custodia corporis, ut tunc exibam, annum vigesimum octavum agens, nondum sacris initiatus, et in sacræ theologiæ libris minus quam mediocriter versatus. De morte mea nuntius allatus fuerat Venetias. acerba, et immatura morte præreptum juvenem, deinde ut audiui, non pauci dolebant. cum semivivus, et exanguis fere Venetias rediissem, timebant medici, ne lenta febricula, miserabili tandem tabe consumerer: verum

rum cum æquales mei, lectissimi juvenes, ad me quotidie fere accederent, accederent etiam docti viri, et quidam etiam defenatoribus præcipuis, jucundissimis æqualium sermonibus, variis, et eruditis colloquiis ita aliquorum mensium spatio sum recreatus, ut aliquam recuperandæ valetudinis spem medici conciperent. Sex mensium spatio corporis vires ita sunt roboratæ, ut pristinam valetudinem recuperaverim. tantam, Silvi, dominus Deus mihi concessit valetudinem, ut ab illo tempore in nullam, nisi fortasse in ephemeram, febriam inciderim.

20. Meditatiunculis illis, de quibus dixi, deinde mea omni in vita sum valde delectatus. longa hæc corporis ægritudo, crebri plurimorum qui ad me accedebant, sermones, nescio quam mihi augebant existimationem. Vis libere dicam? postquam convalui, habitus sum doctior, facundior, et majoris spei, quam antea. Inter maximas utilitates quæ ex corporali ægritudine capi possunt, hæc etiam capitur, quod interdum augetur existimatio, si tamen utilitas hæc est existimanda, cum interdum major sit existimatio, quam virtus multorum hominum; in quorum numero et fuisse, et esse me numquam negaverim. Non multos post menses Iacobus Foscarenus, qui philosophiam publice profitebatur, advocator communis creatus est. Senatus nobilem Venetum ad philosophiam docendam, eam in primis quæ est de moribus, patricium virum constituit deligere. tunc multi dicere me illi oneri ferendo esse idoneum, versatum esse plurimos annos in philosophia, multa scripsisse quæ philosophicum nescio quid redolerent: esse me philoponum, erudiri a me posse adolescentiam Venetam. Ipse munus honorificum optare, valde tamen timere, ne possem proloqui quæ animo conciperem, orare dominum Deum, ut quidquid gloriæ in primis suæ, deinde utilitati Venetæ juventutis conducere, illa in petitione succederet. Contra morem competitorum laudabam ipse Iacobum Surianum, qui illud ipsum munus petebat. in philosophia multo diligentius, quam ipse, versatus fuerat, progressus etiam majores fecerat: erat etiam satis facundus. Sed nescio quo pacto (crediderim Bernardi Navagerii avunculi mei testimonio, et favore) multis suffragiis Surianum, et ceteros omnes qui petebant supe-

superavi, incredibili cum ejusdem Navagerii lætitia. Vigesimo octavum annum agens ad philosophiam nobilibus adolescentibus explicandam a senatu delectus, totum me philosophis perlegendis tradidi. Nec Aristotele contentus, in quo multos annos fueram versatus, non solum ejus omnes interpretes, sed et Platonem, et Platonicos multos diligenter legi. Aliquot post menses præfationem habui, cui interfuerunt quamplurimi senatores. illa ipsa præfatio, et fere decem aliæ quas habui, sunt editæ; in quibus sacram theologiam cum philosophia conjungendam esse ostendebam, verissima dogmata ad veram felicitatem pertinentia, de Dei providentia, de ortu mundi, de immortalitate animi, de amandis virtutibus proponere non desinebam; gravitatem nescio quam sententiarum cum verborum luminibus, quatenus interpretandi ratio patitur, quantum in me erat, conjungens. nobilissimarum familiarum non paucorum amorem, adolescentibus philosophiam publice, dialecticam privatim interpretans, mihi, et domui etiam meæ conciliavi.

21. Tunc scripsi de recta philosophandi ratione libros duos, qui piis viris probati, etiam sunt editi. breves illi quidem, sed dilucide, ut opinor, scripti, philosophica adhibita modestia, quorum præcepta vehementer cuperem ut in quorundam animis, qui philosophiam ostentant, imprimerentur. Neque hæc scribo, Silvi, ut me laudem; scio enim, quam in me fuerint semper, et sint omnia minus quam mediocria; nec ut vitæ meæ cursum hac ratione exprimam. hæc, quasi tecum loquar, commemoro, ut qua occasione singulos meos libros scripserim, narrem, et ut me cautum in edendis lucubrationibus meis fuisse ostendam, et hanc ipsam cautionem servandam esse ab illis in quorum manus mea scripta pervenerint, hac mea ad amicissimum hominem scriptione, quam illis intelligo tecum communem futuram, quodammodo jubeam. De conficiendis commentariis nescio quem commentarium scripsi, in quo visus sum ordinem in scientiis, et artibus indagare. ad illum scribendum me hortatus fuerat Aloysius Contarenus: non satis deinde mihi probatus est ille commentarius: quamquam si quis illa præcepta ad usum revocaret, utilitatem

18 DE CAUTIONE ADHIBENDA

aliquam caperet. Scripseram etiam illo ipso tempore de ambitione dialogum, quem misi ad Ioannem Gristum; quem cum legissem, vere dicam, illum scripsisse me poenituit; crediderim etiam a me scriptum fuisse vigesimum potius annum agente, quam dum philosophiam profiterer. Est mos reipublicæ Veneræ, ut qui philosophiam docet, antequam edantur libri, illos legat, et illa consideret quæ ad mores pertinent. Hæreticæ autem pravitatis Inquisitores ea quæ theologica dogmata continent, observant, et discutiunt. Traditus mihi fuerat legendus liber Hieronymi Osorii de iustitia, quem eleganti admodum stilo conscriptum, et nihil contra bonos mores continere testatus sum epistola quadam mea, quæ sine meo nomine primum fuit edita; quamquam audio bibliopolas nescio quos, aliquot fortasse post annos, illi epistolæ nomen meum addidisse.

22. Quamvis autem in philosophia incredibili cum animi voluptate versarer, a philosophicis tamen quibusdam quæstionibus valde abhorrebam, ut sunt illæ de animorum immortalitate, et de mundi æternitate; quas tamen cum tractabam, ostendebam, Aristotelem non demonstrare firmis rationibus quidquid conabatur: vera esse illa principia *ex nihilo nihil fit*, in natura condita, non antequam mundus conderetur: *animam esse* quidem *actu corporis formam ipsam*, advenire tamen extrinsecus; et Alexandri Aphrodisiensis argumenta refellere conabar: intelligentiam rerum universalium, et appetitum quemdam immortalitatis, et animæ inquietudinem dum inclusa est in corpore, testari immortalitatem, pluribus verbis diserebam, et sumere consueveram e beati Thomæ scriptis pleraque. Scripseram etiam libellos duos, alterum quo probaveram refelli posse argumenta illa quibus Aristoteles probat mundum esse æternum, alterum de animorum immortalitate. polito mihi libelli visi sunt, pii potius, quam eruditi; quos, ut opinor, acuti philosophi non magni fecissent, contempsissent potius.

23. Vivebat, et optimis disciplinis dabat operam eo tempore Nicolaus Barbadicus, tribus annis minor me natu, qui dum philosophiæ operam daremus Patavii, me diligere, et plurimi vide-

videbatur facere. is cum præclarissimum a natura duxisset ingenium, ad eloquentiam videbatur natus: scribebat latine egregie, et soluta oratione, et carmine. rogante me ejus patre, hortatus sum illum libello satis longo, ut more majorum nostrorum Venetiis causas ageret, quod honorificum esse demonstravi: nonnullos e nostris, qui principes deinde fuerunt, illo in munere fuisse versatos, et patrimonium suum auxisse commemoravi. In eo libello vires quantulæcumque sunt ingenii mei effundere conatus sum. fuit ille deinde egregius senator Veronæ prætor, dum ipse essem episcopus, cum collegam haberet Aloysium Contarenum (qui in omnibus mihi obsequiis præstandis certabant invicem): et pro republica Byzantii *Baili* munere fungens, superioribus annis est mortuus; vir, qui amplissimos omnes magistratus in republica facile esset consecutus; ad quem etiam paullo ante libellum de consolatione, quem in fratris quem unice diligebat, morte conscripseram, miseram. Et Iulii Guidæ, qui nunc est canonicus Veronensis, illis ipsis temporibus familiaritate sum usus, ad quem opusculum nescio quod scripseram, quo videbar juris civilis, et canonici studium philosophiæ studiis anteferre. et sæpe sum miratus, cum in philosophia tanto studio, et tanta cum voluptate versarer, quod juris civilis, et canonici studium studiis meis anteferrem. nugis quorundam philosophorum, et argutiis nescio quibus mirandum in modum offendebar, et philosophiam me amplexatum esse interdum poenituit; quamquam, ut sæpe ex publico loco dixi, philosophia quæ vere philosophia est putanda, est benedictorum, et benefactorum mater, et magistra. Sed non immerito inanis quædam philosophia in invidiam adducta est, quia plerique philosophi *evanuerunt in cogitationibus suis, et stulti facti sunt*, ut apostolicis utamur verbis.

24. Cum sacrosancta hebdomada Prataleam me apud monachos sancti Benedicti contulissem, ut divinis interesset officiis, cum ante aliquot annos legissem enchiridium Epicteti, studiose incidi in commentarium Simplicii in illum ipsum libellum conscriptum, quem cum diligenter legissem, ad res externas contemnendas erudiebar magis. cum lectione com-

mentarii illius opuscula quædam conjungebam Senecæ: speciosis illis sententiis alebatur ingenium meum. Quid vis? cogitavi tum maxime: aggressus sum scribere de consolatione, non de consolatione ecclesiæ, cujus commentarium proximis mensibus scripsi, sed de consolatione in quocumque casu, et philosophia, non et theologia, sumtis remediis. magnum opus, in quo aliquot menses deinde versatus sum diligentissime; de virtute plurima, in primis de constantia, de contemptu rerum externarum, de hujus vitæ miseriis, de animi immortalitate, de Dei providentia attuli quamplurima, et ornatus quam fieri a me potuit, explicare conatus sum, locos affertens ad consolandum in obitu parentum, filiorum, et amicorum, in corporali ægitudine, in repulsis, in perferendis calumniis, et in quibuscumque rebus adversis. attuleramque exempla non pauca a Venetorum desumpta historiis; quasi vero audax Venetus Ciceronis de consolatione librum, qui desideratur, renovare sperarem. Sed interpretandi munere occupatus, et aliis opusculis scribendis distractus, opus illud non absolvi, quod tam ardenti animo susceperam.

25. Rem mirabilem audies, Silvi, et fortasse ridebis. illo ipso tempore, dum ingenium ferveret meum, lectione poetarum incredibiliter delectabar. ausus sum tragœdiam scribere lingua italica: legeram tragœdias aliquot Sophoclis, et nonnullas Euripidis. Imperator Turcarum primogenitum suum Mustafam jugulandum jussit, et facinoris hujusmodi illum poenituit. Venit mihi in mentem præcepta Aristotelis in memoria habenti in libro de arte poetica tradita, conscribere tragœdiam: choros faciebam gravissimas sententias proferentes, et ferme per annum unum aliquam diei partem in hujusmodi scriptione consumsi. Sed in nulla scriptione mea severiorem me fuisse memini; nam cum opus non feliciter progredi arbitrarer; quamquam nonnulli pondus sententiarum, et gravitatem rerum quas afferebam, admirari viderentur, paginas multas quas delineaveram, in ignem ipsemet injeci; cujus meæ severitatis, si vis libere dicam, interdum me poenituit. Si a primis adolescentiæ meæ annis, quantopere carminibus, et musicis cantibus genius delectetur meus, perspexissem, distractus sane fuisset

blan.

blanditiis facultatum illarum. Aristotelem interpretari non desinebam, in ejus libris moralibus versabar diligentissime: lectitabam etiam Platonem, Xenophontem, Plutarchum, et veteres bonos scriptores tum græcos, tum latinos: admirabar etiam sanctum Thomam, in quo, cum theologiæ operam darem Patavii, docente theologiam magistro Hadriano, qui deinde fuit episcopus Iustinopolitanus, versabar, præsertim in Summa, ad explicationem Aristotelis quædam applicans, quæ acutissimus, et doctissimus ille vir monumentis literarum consignaverat. Epictetum adolescentibus Venetis etiam proposueram, diebus quibus vacabamus, inter philosophos pulchras sententias afferentem, et adolescentiæ accommodatas valde ad illecebras voluptatum reprimendas, et ad admirationem rerum externarum aut tollendam, aut minuendam.

26. Cum annum trigessimum agerem, quo tempore libros Aristotelis de moribus studiose legebam, ut sequenti die auditoribus meis primi libri partem illam in qua agitur de felicitate hominis, explicarem, inexpectatus nuntius ad senatum venit, Bernardum Navagerium avunculum meum, Cardinalem factum: pridie illius diei dialogum nescio quem ipsi dederam legendum de fugiendis honoribus, in quo cum ipso, et quibusdam aliis Matthæum Dandulum, clarissimum senatorem, loquentem faciebam. quem dialogum, cum dialogos Platonis, et Ciceronis iterum legissem, amare non valde potui: adulterinum potius sum arbitratus, aut partum meum abortivum. Vbi magno cum totius reipublicæ applausu cardinalitia dignitate Navagerius insignitus est, avunculus, qui me paterna complectebatur caritate, mea uti cœpit opera in literis conscribendis. me hortabatur, ut Romam cogitarem, ab ipso non discederem; quantum ipse arbitrabatur, benignam matrem me experturum Romam, et fautricem ingenii mei, ut ipse dicebat. Ego etsi incredibili cum animi mei voluptate philosophiam docebam, aliquam etiam apud homines existimationem fueram consecutus, ab avunculi tamen latere discedere non poteram. amore tandem in avunculum, affinium, et meorum, Ioannis in primis Aloysii fratris mei precibus victus, Romam veni; qua in urbe annum fere integrum pæne latui, ut
scis,

22 DE CAUTIONE ADHIBENDA

scis, perpaucorum quorundam familiaritate contentus, tua in primis, amabilissime Silvi. Gulielmi deinde Sirleti protonotarii, qui postea fuit Cardinalis, Octavii Pantagathi, et Iulii Poggiani sermonibus, et eruditione mirabiliter delectatus sum, non parum etiam me sensi profecisse.

27. Vbi integrum annum vixeram Romæ apud avunculum meum Cardinalem Navagerium, nescio quo meo fato, (interpretor fatum Dei providentiam, et præcipuam mei curam) Carolus Cardinalis Borromæus, aut amore, et observantia qua Navagerium prosequabatur, aut quorundam testimonio, tui in primis, qui mihi semper multum tribuisti, indicia erga me amoris non minima coepit dare, lætis me oculis aspicere, me alloqui, jubere ut ad prandium vocarer; postremo te principe in Academiam illam Noctium Vaticanarum, honorem tantum, quem plurimi aulici ambiebant, nihil cogitans admissus sum. In illa ipsa Academia (quæ fuit seminarium non paucorum Cardinalium, et episcoporum, et per aliquot annos excellentium ingeniorum altrix, et variz eruditionis magistra) amicitiam nostram, Silvi, mirandum in modum excoluimus; occasionem ipse sum nactus scribendi nonnulla, convivium illud Noctium Vaticanarum, quo tantopere interdum delectatus es, quod non contempsisse visus est Nestor ille noster, qui tantam hoc sæculo in scribendo laudem est consecutus; Speronium intelligo. Poëticum nescio quid illo in dialogo cernitur, et non injucunda quædam sententiarum varietas. Cum illud convivium Navagerio Cardinali legendum tradidissem, voluptatem se magnam ex eo percepisse affirmavit, iussitque ut non desinerem scribere. Avunculo parui, et fortasse scripsi plura quam oportuerat, non profecto inanis gloriæ cupiditate, aut studio contendendi, sed potius ne hoc ipso scribendi solatio in tot, et tantis hujus vitæ varietatibus, et molestiis me ipse privarem.

28. Eo tempore Federicus Borromæus Caroli Cardinalis frater, obierat acerba, et immatura morte. longam ipse epistolam, ne dicam orationem, ad eundem Cardinalem Borromæum scripsi in obitu fratris, sumtam magna ex parte ab illis fontibus, de quibus mentionem feci, hoc est, ex opusculis

lis Plutarchi, Senecæ, Ciceronis: ex orationibus etiam funebribus Nazianzeni, et Basilii. Gulielmus protonotarius Sirletus, quem antea commemoravi, hortatus me fuerat, ut libellum quem sanctus Basilius de virginitate conscripserat, in latinum transferrem. id eram aggressus facere; sed cognitione græcæ linguæ destitui visus sum, et non sine maximo labore, cum quo minima, aut nulla conjuncta erat voluptas, progrediebar; qua in re me sæpe accusavi, quod in transferendis libris, qui labor ad aliorum utilitatem maxime pertinet, ita infelix, aut potius iners essem, ut eo in studio quod plurimi facio, et valde laudandum censeo, ab omnibus qui illi rei operam dederunt, fuerim victus. quamobrem translationem illam minime absolvi. De consolatione ecclesiæ scripseram parvum librum, quem Cardinali Alexandrino, qui postea ad altissimum Pontificatus fastigium ascendit, et Pius V. est dictus, legendum dederam, visus est probare industriam meam. Sed multo plura, et graviora in commentario quem proximis mensibus legisti, de quo aliò loco fortasse habebitur mentio, continentur. Hæc scribebantur a me anno millesimo quingentesimo sexagesimo secundo, quo anno Navagerius legatus Tridentum mittitur cum Ioanne Cardinale Morono in Herculis Mantuæ, et Seripandi Cardinalium mortuorum locum. Tridenti et ipse in nobilissimo illo orbis terræ theatro, in tanto, tamque celebri episcoporum conventu fui aliquot menses; quibus Gregorii Nazianzeni orationes Adamus Fumanus subcisivis horis mihi interpretabatur. Nihil illis mensibus scripsi: admirabar episcoporum multorum variam, et excellentem doctrinam.

29. Antequam sacrosanctum Concilium absolveretur, cum nondum sacris essem initiatus, ad pristinum philosophiam interpretandi studium redii magna cum alacritate; quo in meo reditu præfationem habui, quæ mirandum in modum nobilium Venetorum animos mihi conciliavit. Existimaveram non esse me vocatum ad ecclesiastica munera, sed ad erudiendam juventutem Venetam in philosophia, ad coniungendam latini sermonis elegantiam cum philosophicis dogmatibus: pristinis illis exercitationibus meis, et familiaribus eruditorum sermonibus.

nibus vehementer oblectabar . Sed absoluto Concilio Tridentino , cum Cardinalis Navagerius Veronam venisset , cuius episcopatum Pius Quartus illi , antequam ex Vrbe discederet , dederat , mansissetque Veronæ aliquot menses , podagra , et oculorum morbo vexatus , a Pio etiam Quarto Romæ valde exoptatus , rogavit eundem Pium de se optime meritum , ut me ejus in locum episcopum sufficeret . Me eidem Pontifici senatus commendaverat , publicisque testimoniis ornaverat . Me Pius Veronæ episcopum creavit , illum in primis hortante Carolo Cardinale ejus sororis filio , dispensavitque Pontifex ut quamvis sex menses clericalem habitum non gestaveram , episcopus tamen fierem . Sed miranda res ! quam sæpe mecum diligenter consideravi Dei suspiciens providentiam ; quo die nuntius Veronam allatus est , me episcopum in consistorio factum , avunculus meus obiit , cum hac de re , quam vehementer exoptaverat , certior fieri minime potuerit . Cujus obitu tanto mœrore confectus sum , tot , et tantæ ex oculis meis effluerunt lacrimæ , ut post parentum obitum nihil mihi tristius , nihil quod animum meum magis commoverit , mihi umquam acciderit . Accepto gravissimi morbi nuntio Venetiis discessi , ut clauderem ipse oculos de me optime merito avunculo ; sed apud Montemfortem Veronensi episcopatu subjectum , de morte nuntium accepi . Venetias redii , quia nondum pontificiæ literæ fuerant expeditæ ; et post mensem unum nulla pompa ex improvviso , nemine de meo adventu cogitante , Veronam veni . Exceptus fui deinde a clero , et ab universa civitate valde honorifice ; ut Navagerii sororis filius , et homo qui Veronensium nonnullorum familiaritate in Patavino gymnasio , et aliis in locis fueram usus .

30. Anno millesimo quingentesimo sexagesimo quinto XV. Kal. Iulii Veronam veni episcopus . In legendis sanctorum patrum libris , præsertim eorum sermonibus , ut facultatem dicendi mihi compararem , versatus sum diligentissime prioribus tribus episcopatus mei annis , legens plurima , pauca scribens , pastoralibus negotiis deditus valde , Ioannis Matthæi Giberti , cui post aliquos episcopos successeram , exemplar mihi proponens imitandum : illum admirari , et maximis laudibus numquam

quam destiti ejus Constitutiones celebrare, servandas esse jubere, favere illis quos Gibertus amaverat, et parochialibus ecclesiis præfecerat, studebam in primis. Philippus Stridonius senex, in jure canonico versatus valde, qui eodem Giberto episcopo vicarii munere functus fuerat, eandem operam mihi præstabat: audiebam ipsum sæpe, sequebar ejus consilia, illis me multum proficere sentiebam. Scribebam prioribus illis episcopatus mei annis sermones quos habebam in congregationibus, in synodis, in visitationibus; illos etiam quos habebam ad monachas; qui sane sermones fuerunt quamplurimi, breves, et dilucidi, paterni amoris pleni, sed non admodum eruditi, et parum elegantes. communi qua utimur lingua, fuerant scripti; quamvis illi quos ad monachas habui, aliquando valde mihi sint probati, et vim magnam habere mihi sint visi ad consolandos, inflammandos etiam ad monasticas virtutes religiosarum feminarum animos.

31. Ab initio episcopatus mei dubitavi, num mihi ex suggesto loquendum esset ad populum. naturæ meæ impedimenta videbantur excusare, et hæc mea interdum pronuntiandi tarditas. Sed religiosus et pius vir, qui meas confessiones audiebat, cum mihi commemorasset, Aristotelis libros, ut senatui Veneto obtemperarem, diebus singulis aliquot annos me esse interpretatum, et eo tempore non excusasse tarditatem linguæ; non admisurum Deum, dicebat, excusationem meam, si cum factus sum episcopus, legatus Christi, filem, mutus quodammodo fierem, opera, et verbis aliorum uterer, cum ipse mediocri rerum cognitione, ingenio, memoria essem præditus, in arte etiam rhetorica aliquantulum essem instructus. suggerebat illa mihi sæpe: *Va mihi quoniam tacui. dilata os tuum, et implebo illud. argue, obsecra, increpa.* sancti etiam Francisci præceptum in medium afferebat, satis esse proponere virtutes, et vitia, gloriam, et poenam cum brevitate sermonis; et sancti Dominici verbis utens (sub ejus enim regula fuerat educatus) dicebat, me in libello caritatis esse inventurum ea quæ Veronenſi populo essent profutura. Quas ob causas non approbantibus omnibus quorum aliis in rebus sequebar consilium, solemnibus singulis diebus in magna frequen-

quentia hominum sermonem habui ad populum, quem antea studiose scribebam. Opuscula duo aggressus sum scribere eodem tempore, dictare potius; etenim scriptionem nocere oculis meis plurimum animadvertebam; monuerantque me ut ab illa caverem, medici. Dictavi ergo eodem fere tempore libellos duos ad acolythos de eorum disciplina, et libellum unum ad Aloysium Contarenum, qui a republica ad Carolum IX. legatus fuerat missus: editi fuerunt illi duo de disciplina acolythorum non sine aliquo Veronensium clericorum fructu. Aloysius vero Contarenus opusculo de legatione delectatus est valde. ad illam scriptionem excitatus sum cum Aloysii precibus, tum maxime imitatione Prosperi Sanctæ Crucis, qui nunc est Cardinalis, cujus librum eadem de re, cum essem Romæ, diligenter legeram, et mihi admodum elegans visus erat.

32. Veronam venerat Ioannes Franciscus Cardinalis Commendonus, nam Pius V. illi Abbatiam sancti Zenonis, nobilem valde commendaverat. cum eo erat Nicolaus Tomiscus præstantis ingenii adolescens Polonus, qui parentibus hæresis labe contaminatis ortus, versiculum illum sæpe usurpabat: *pater meus, et mater mea dereliquerunt me, Dominus autem assumptus me*; se Apostolicæ sanctæ sedis, Romanæ ecclesiæ filium profitebatur, hæreticos insectabatur valde, amabilissimis moribus erat præditus; ad hunc, cum in Poloniam rediisset cum Cardinale Commendono, qui legatione pro sancta Apostolica sede ibiungebatur, libellum scripsi, cujus erat titulus: *quatenus cum hæreticis eo in regno ei versandum esset, et quo modo illi fugiendi*. Quem librum, cum essem Romæ, Roberto Bellarmino, excellenti doctrina viro, legendum tradidi. probavit illum Bellarminus: sed laborem illum meum diligere ego numquam potui; ita fit, ut quemadmodum deteriores filios interdum parentes diligunt magis quam bonos, ita minus bonos libros pluris faciamus quam elegantes, et magis utiles: ita decipimur sæpe, præsertim in rebus nostris. Eodem anno, ut me gratum ostenderem, et Ioannem Aloysium Navagerium, Cardinalis filium, ex legitimo matrimonio natum, domestico exemplo ad paternas virtutes imitandas excitarem, ejus-

eiusdem Bernardi Navagerii vitam conscripsi; non imitatus Plutarchum, sed sanctum Gregorium potius Nazianzenum, qui cum narratione rerum gestarum ab illis quorum vitas scripsit, digressiones aliquas, laudationes etiam conjunxit.

33. Mediolanum quinquies, septies etiam, dum Carolus Cardinalis nobilissimam illam ecclesiam administrabat, accessi. cum primum ad pastorem illum egregium, et ceterorum pastorum stimulum accessissem, ætatis nostræ excitatorem, et magistrum egregium pastoralis artis; cum me in oratorio, et in seminario clericorum suorum dicentem audivisset, et concisam illam, ne dicam inopem, formam meam dicendi observasset, et laudasset, orationemque meam minime fucatam, minime inanem, sed antiquitatem nescio quam redolentem publice diceret, in mea sententia sum confirmatus, ut sæpe ad populum sermonem haberem in synodis, et aliis in congregationibus: cumque illi hoc ipsum essem pollicitus, subridens dixit: *cur etiam pro tua pastoralis cura, et pro caritate tua in ecclesiam Dei, præcepta quadam dicendi non accommodas ad usum ecclesiæ? cur ecclesiasticam non conscribis rhetoricam?* Aderat Pater Franciscus Adornus Societatis Iesu, quem antea nominavi, quem plurimi faciebat Cardinalis; virum ipse etiam præstanti iudicio, et eruditione varia existimabam, et mei amantissimum: cœpit et ipse hortari, ut Cardinalis voluntati obsequerer: hominem ab adolescentia in rhetorica facultate versatum, philosophiæ deditum, qui bonos libros legerat, theologiam etiam didicerat in publico Patavino gymnasio, ac theologica dogmata tractaverat, in illisque Veronensem populum pluribus sermonibus instruxerat, consistenti ætate, laboribus, et scriptionibus assuetum, posse aliquid præstare affirmabat. addebat animum ipse, excitabat, et quasi impellebat. Ego vero recusabam: quæ sanctus Augustinus in quarto libro de doctrina christiana scribit, satis esse ad rhetoricam ecclesiasticam constituendam, et docendam; argumentum illud speciosum esse, sed vix cum laude tractari posse, ab illo præsertim qui pastoralibus occupationibus esset valde impeditus, et in quo omnia quæ ad scribendum requiruntur, essent minus quam mediocria. Sed profecto verba Caroli Cardinalis Borromæi, cum Spiritu illum

Sancto duci arbitrarer, tantam vim apud me habebant, ut contradicere nequirem.

34. Onus suscepi scribendi ecclesiasticam rhetoricam: tribus illam libris distinxī: Aristotelicam nescio quam methodum adhibui: labores pertuli maximos non minima cum voluptate conjunctos: parui servo Dei de me (quid dicam de me solum?) de episcopis quamplurimis, de ipsa etiam sancta ecclesia Dei optime merito. Illius me laboris non poenitet, nec poenitebit umquam, cum audiverim octies editum fuisse opus illud, et probatum optimorum, et doctorum hominum iudicio; qua in re me divina ope adjutum esse sensi: profuerit necne clericis, aliorum sit iudicium. Prælectionibus tribus, audiente universo clero, qua ratione opus illud perlegi possit, et qua cum utilitate, ostendi. In illo edendo tantam ipse cautionem adhibui, ut rogaverim sæpe Cardinalem Borromæum ut editionem differret. Sed vere dicam, amore in me suo tantum virum aliquantulum deceptum crediderim meis in iudicandis scriptionibus. Vbi editus fuit liber rhetoricæ ecclesiasticæ, sub ejus titulo religiosorum virorum doctissimus, et doctissimorum religiosissimus, Aloysius Granatensis sex libros conscripsit, sententiarum gravitate, exemplorum varietate, et spiritus quodam fervore, tribus meis libris præstantiores valde: quod opus duos post annos una cum nostro editum est. Nos brevius, dilucidius etiam fortasse: ille copiosius, et aliquanto obscurius rem tractavit. plura ipse quam nos, ex Cicerone, et Quintiliano in rhetoricam ecclesiasticam transtulit. ut nec doctrina, nec dicendi facultate cum tanto viro conferendi sumus, ita nec rhetorica ecclesiastica quam conscripsimus nos, cum illa quam ipse edidit, conferenda est.

35. Cum autem scelesti quidam homines virum Dei Carolum Cardinalem Borromæum archiepiscopum Mediolanensem, e medio tollere conati fuissent, in illumque orantem in privato oratorio ferreum globulum injectum fuisse audivissem, quo tamen vir sanctus singulari Dei beneficio non fuerat læsus; scripsi librum de nefario ausu in Cardinalem Borromæum, in quo de Dei providentia multa conjeci, et divinum beneficium in civitatem Mediolanensem, et ecclesiam Dei explicavi pluribus

bus verbis; quod opusculum interdum piis viris, et mihi etiam placuit. Cum iterum Mediolanum venissem, paucis verbis, et magnam vim habentibus hortatus me est idem Cardinalis, ut episcopum delinearem, vivis potius coloribus exprimerem, ex sancti Paulli epistolis desumptis sententiis ad munus pastorale pertinentibus. legisse se dicebat quæ sancti patres, Chrysostomus de sacerdotio, Nazianzenus in apologetico, sanctus Gregorius in pastorali suo, sanctus Augustinus in epistolis, et aliis in locis scripserunt; optare se ad excitandam devotionem in pastoribus animarum, ex sancti Paulli in primis gravissimis sententiis expressam videre optimam episcopi formam: a me præstari id posse. Episcopum ipse depinxi, aut delineavi potius, cum diligenter epistolas sancti Paulli perlegissem, et ante oculos haberem illum ipsum ad quem librum mittebam, Borromæum. Hiemis tempore cum longissimæ essent noctes, nocte media duabus hebdomadis formam pastoris delineavi, dictavi potius delineationem; quam cum ad Borromæum misissem, mirandum in modum illam probavit, iussitque ut quamprimum edendam illam Galestinus vir eruditus valde, et in ecclesiastica historia admodum versatus, curaret. Ignosce, Silvi, imbecillitati meæ, et meo in illud opusculum amorî. ut patres e filiis unum natu sæpe minimum diligunt magis quam ceteros, ita ego libellum illum ipsum præ ceteris opusculis meis omnibus amavi; illum meditans interdum sum lacrimatus: revera mihi potissimum scripsi, me accusavi, me acriter reprehendi, me excitavi, me instruxi, materiam lugendi mihi paravi, quia ab illa forma quam effinxi, longissime absum, quia non sum qui esse deberem, quia sine fructu annos multos laboravi, quia ante tribunal magni, et tremendi iudicis vereor ne meus hic libellus acriter me accuset; quem, cum hanc partem longæ meæ epistolæ ad te, sive libelli, aut opusculi, perscriberem, denuo diligenter legi.

36. Rogaverat Carolus, de quo jam sæpe dixi, Borromæus, ut homilias conscriberem breves ad usum parochorum diocesis Mediolanensis, adhibito illo ordine quem ritus Ambrosianus multos jam annos adhibuit in recitandis evangeliiis. Non denegassem pio Cardinali, et de me maxime merito obsequi
in

in re tam honesta : scripsi homilias plusquam centum, minus quam mediocri adhibita diligentia ; quarum aliquæ mihi aliquando probatæ sunt . Illas omnes unum in volumen redactas Federico Cardinali Borromæo, pietatis, et morum sanctissimorum, existimationis etiam, quibus Carolus excelluerat, heredi; quem unice, ut scis, diligo, donavi. in illas tu copiosam, et elegantem admodum præfationem conscripsisti. Cum autem bello Turcico infelicitè Nicosia capta fuisset, in tyrannicamque illam ditionem miserabiliter incidisset, ut Philippum Mocenicum illius civitatis archiepiscopum consolarer, librum scripsi de amissa Nicosia, in quo multa de providentia Dei in medium attuli, et verbis plurimis amicum veterem consolari conatus sum. Sæpiissime a se lectum fuisse illud opusculum commemorabat archiepiscopus, et maximo in suo mœrore se valde recreatum esse: qua testificatione factum est, ut mihi semper valde jucundum fuerit illud conscripsisse. quædam arbitror me sumsisse ex illa oratione quam sanctus Gregorius Nazianzenus habuit in plagam grandinis; quæ omnia huc spectant, ut verissima ostendatur illa sententia: fieri omnia aut jubente, aut permittente Deo ad orbis terræ utilitatem, quamquam secus nobis videatur. Anno autem sanctissimi Iubilæi cum Romam venissem, et ecclesiasticæ disciplinæ incrementum essem admiratus, et piorum hominum multitudinem; delectatus sum incredibiliter, cum Gregorii XIII. summam gravitatem cum admirabili humanitate conjunctam, ejusque juris canonici excellentem cognitionem, et eximiam in pauperes liberalitatem celebrari ab omnibus percepissem, fuissemque ab eodem Gregorio, et a Cardinalibus non paucis humanissime tractatus. Cum viginti tantum dies Romæ fuissem, Veronam redii, et in reditu optimi Cardinalis formam delineavi, Antonii Caraffæ amplissimi Cardinalis hortatu, quem libellum legendum paucis tradidi, nec probavi umquam valde. fuit nuper tuo consilio editus una cum *Episcopo*, et vita Cardinalis Borromæi, de qua suo loco fortasse aliquid dicam.

37. Non multos post menses postquam Veronam redii, pestilentiæ suspitione laboratum est. graviora existimabam ego remedia quæ adhibebantur, quam illum ipsum morbum; no-
men

men pestilentiae, quod usurpabatur, perniciosum putabam. inter ægros versabar quotidie, celsarunt numquam divina officia, egomet sæpe concionabar, sanctissimum sacramentum eucharistiae in publicum efferebam; quadraginta horarum orationem indicebam; audacter fortasse nimium: sed audaciam, aut mortis contemptum meum, sive caritatem meam in populum, qui animo dejectus, et quasi consternatus videbatur, visus est probasse dominus Deus; cum quatuor mensium spatio omnis pestilentiae suspicio sublata sit, et commercium cum vicinis civitatibus Veronae sit restitutum. Eo tempore libellum quemdam conscripsi historico more, quo omnia quæ illis mensibus acciderunt, complexus sum. fuit editus sine meo nomine: placuit interdum valde ille libellus. Non multos post menses pestilentia laboratum est maxime Mediolani, cumque Veronae allatum esset, Carolum Cardinalem ex hac vita migrasse, dum ægris sanctissima sacramenta ministraret, maxima lacrimarum copia ex oculis effluxit meis. jacturam quam fecisset Apostolica sancta sedes, quam fecissem ipse, et nobilissima civitas Mediolanum, cognoscebam optime, et omnibus qui ad me veniebant, commemorabam. Sed mirabile dictu! dum maximo mœrore confectus essem, ivi cubitum, et cum fessus dormissem aliquantulum, apparuit mihi in somnis ille ipse quem luxeram, Carolus Cardinalis Borromæus, vultu admodum hilari, qui me magno mœrore confectum dulcissimis consolari videbatur verbis. Quod somnium scripsi, Scipionis somnium iterum imitatus, et multo mihi magis placuit hæc lucubratiuncula, quam illa quam multos ante annos conscripsi, cum vidissem in somnis Petrum Franciscum Contarenum urbis Venetæ patriarcham, et audivi lectum fuisse illud somnium ab eodem Carolo non minima cum voluptate.

38. Monitus sæpe fueram a piis nonnullis sacerdotibus, a devotis, et prudentibus quibusdam feminis vehementer optari ut meis scriptionibus femineo sexui consulerem. Veronæ episcopum, communem hujus populi patrem, non solum publicis sermonibus, sed etiam libellis, qui iterum atque iterum perlegi possent, illi consulere debere dicebant. Cum quatuor sint feminarum genera in omnibus civitatibus (impudicas omittimus)

mus) primum illarum quæ sanctam virginitatem custodientes, in privatis domibus degunt, morum optimorum, et virtutum multarum magistræ: secundum viduarum, quas, si vere viduæ sunt, ut sancti Davidis verbis utamur, *benedicens benedixit* Dominus, quarum modestia, et sanctimonia civitatibus utilitates afferunt quamplurimas: tertium genus earum quæ matrimonio junctæ sunt, in quarum institutione, et recta disciplina, domorum pax, et tranquillitas, magna felicitatis pars, constituta est: postremum illarum feminarum quæ in monasteriis regis regum Christi sponsæ effectæ, tranquillam, immo potius angelicam vitam, si sapiunt, agunt: ad quatuor hæc feminarum genera libellis quatuor italica qua utimur lingua, censui scribendum esse. Duabus sororibus meis duos inscripsi libellos; alterum Donatæ misi, quæ laudabilem admodum vitam apud fratrem nostrum Ioannem Aloysium vivit, conciones, et divina frequentans officia, et fratris sui filios, et filias in doctrina christiana magna pietate erudiens: alterum misi Lauræ forori item meæ, quam mortuo patre meo, Georgio Gradenico, erudito viro, nunc egregio senatori, matrimonio junxeram; mulieri, quæ pudicitia, modestia, devotionis, et virtutum multarum exempla dedit, et dat. Ad Hadrianam Contarenam de viduitate librum miseram, piam mulierem, socrus suæ senioris Hadrianæ imitatricem. Misi ad Venetas mulieres libros, ut, si possem, consulerem simul Veronensibus, et Venetis mulieribus, ut sanctum etiam imitarer Ambrosium, et Bernardum, qui ad sorores suas libros inscripserunt. Ad moniales librum scripsi, illas dum visitarem; quem cum in manibus sæpe habeant, non infructuosum fuisse auctivi.

39. Et eadem lingua italica scripsi librum de conscribenda historia ad Aloysium Contarenum, cui munus scribendarum historiarum Venetarum fuerat traditum. Ad Nicolaum etiam Barbadicum, qua ratione *Baili* munus pro republica Byzantii fungendum sibi esset. Rexerunt ambo eodem tempore hanc civitatem Veronensem, prætor unus, præfectus alter, memorabili concordia, et pari cum laude. Scripsi italica lingua, cum regulas quas Bembo, et alii italicæ linguæ observatores tradide-

diderunt non recte perceperim, vix mediocre etiam studium in politis etruscæ linguæ scriptoribus adhibuerim. Crediderim in phrasi mea latinissimos reperiri quamplurimos. miror quod tibi, cujus iudicium maximi facio, meus in italica lingua stilus placuerit. libellus hic ad moniales interdum mihi valde placuit. Hac eadem communi, hoc est italica lingua, illis eisdem verbis quibus utor dum loquor, eodem ferme tempore, hoc est anno sanctissimi Iubilæi, longissimam epistolam, aut potius librum, scripsi ad Aloysium Contarenum, qui Veronæ præfectus fuerat, quo studia senatore digna, laudabilesque occupationes illi proposueram. varium illum librum, non ineruditum, jucundum valde, non parum amavi. *Memoriale* illum inscripseram. ad senatorum multorum manus pervenit. Et illo ipso tempore Iacobus Surianus, egregia doctrina vir, quam cum vitæ innocentia, et morum suavitate conjunxerat, pio, ut mihi visum est, et sapienti consilio, quamquam amplissimos in republica consequeretur honores, et jam factus esset decemvir, magistratibus depositis omnibus, in Patrum Theatinorum Congregationem, tamquam in portum, se recepit: senatui, et universæ reipublicæ incredibile prudentiæ, et integritatis suæ desiderium reliquit. Cum eo usque a puero mihi maxima intercessit benevolentia. longam epistolam, libellum potius, scripsi ad eum, quem valde diligebam, quo ejus probavi consilium, et religiosorum vitam senatoriæ vitæ præferendam rationibus quamplurimis ostendi; multaque sumsi e sancto Chrysostomo, qui sacerdotum præstantiam regum sublimitati anteferebam docet. hunc librum visus es probare magis, quam ipse; placuit tamen interdum aliquantulum et mihi.

40. Turcicum ardebat bellum: senatores cogebantur ad munera publica suscipienda. lectus fuerat a senatu Iacobus Foscarenus Iaderæ præfectus: illi totius Dalmatiæ tuendæ cura commissa fuerat. Vir ingenio præstanti, iudicio acri, et rerum usu edoctus, se excusabat rationibus multis: detrectare periculosum munus videbatur. ipse ad juvandam patriam periculoso tempore cum rerum suarum, vitæ etiam periculo, rationibus multis hortatus sum longissimis literis; alteris etiam aliquot post annos, dum Cretæ insulæ administrandæ provincia

E

ipfi

ipsi a senatu tradita fuisset : libelli sunt potius illi , quam epistolæ , quibus quantum patriæ debeamus ostenditur , cui qui servit , Deo servire videtur ; cum in Venetæ reipublicæ conservatione non minimum ornamentum reipublicæ etiam christianæ situm esse videatur . Huic post victoriam adeptam , totius maritimæ classis imperium a republica traditum est : fuit etiam aliquot post annos sancti Marci procurator creatus ; ingenio , opibus , usu rerum , et multis virtutibus insignis senator .

41. Non minima inter Veronenses sacerdotes fuerat dissensio , num sub nomine meo edendæ essent constitutiones cleri Veronensis . dicebantur multa in utramque partem . aliqui dicebant , constitutiones a Ioanne Matthæo Giberto , qui magna cum laude annos plurimos hanc rexit ecclesiam , editas , esse probatas omnibus : Giberti nomen libro constitutionum maximam addere auctoritatem : minime necesse esse , ut sub meo nomine constitutiones ederem . ornatius quidem scribi , et edi posse constitutiones , sed si servantur illæ quæ ab ipso illo episcopo editæ fuerunt , non esse opus aliis . alii asserebant , a Concilio Tridentino mutata esse multa quæ ad regimen animarum pertinent : expectari a me , qui ad usum hujus cleri libros alios conscripserim , ut constitutiones etiam conscriberem . Ipse librum scripsi , cur constitutiones non ediderim , apologiam nescio quam , qua multitudinem constitutionum non valde videor probare . ut multiplicia non probantur , immo periculosa putantur medicamenta , ita novas constitutiones parum utiles , noxias potius ecclesiasticæ disciplinæ putaveram . libellus ille probatus est quamplurimis , antiquioribus in primis sacerdotibus , qui in disciplina Giberti eruditi , constitutiones ab ipso editas vehementer amant , et maximo iudicio conscriptas , et editas arbitrantur . Sed , vere ut dicam , adhuc dubius sum valde , num novas expediat edere constitutiones , cum nullum provinciale Concilium celebratum sit episcopatus mei tempore , et constitutiones provincialibus Conciliis maxime nitantur .

42. Anno millesimo quingentesimo septuagesimo nono ad provinciam Dalmatiæ visitandam missus sum : sequenti anno in Histriam , deinde Venetias , postremo Patavium , et Vincen-
tiam . pastorales epistolas , apostolicum illud scribendi genus ,
quod

quod adhibuit sæpe Cardinalis Borromæus, de quo sæpe mentionem feci, initio visitationum adhibui. Editæ etiam sunt constitutiones ad Dalmatiæ provinciæ usum, consentientibus omnibus episcopis: aliæ ad usum Histriæ accommodatæ. A principio vix audebam egredi Verona, navigationes abhorrebam: sed divino beneficio factum est, ut visitationes Dalmatiæ prospere admodum confecerim, et labores illi mei Gregorio XIII. summo Pontifici admodum accepti exstiterint. Nonnihil est actum etiam in aliis visitationibus: extincta sunt odia quædam privata, aliquot familiæ inter se pacificatæ sunt. Librum constitutionum Venetarum, paræneticum edidimus, Campeggius, qui sanctæ Apostolicæ sedis Venetiis Nuntius erat, et ipse, cum ambo visitandi munere functi essemus. Hic liber in manibus parochorum Venetorum fuit. non infructuosus fuisse aliquando, ut spero, re ipsa comperietur.

43. Cum Patavii civitatis visitationem absolvisssem, et ad sacrosancti Natalis celebritatem celebrandam Veronam rediisssem, Gregorius Decimustertius una cum octodecim Cardinalibus, lectissimis orbis christiani viris, in sacrum Cardinalium collegium me cooptavit, nihil tale sperantem, nec cogitantem quidem. Honorificum huiusmodi de me Pontifex summus iudicium fecit, aut quia Venetus eram (Venetum enim Cardinalem judicaverat creandum) aut quia testimonio Caroli Cardinalis Borromæi fueram per literas dignus habitus, qui Cardinalis crearer. Absolvi inter initia cardinalatus mei opus illud quod probare videris maxime, multarum vigiliarum, in novemdecim libros distinctum, cui est scopus, adulterinæ prudentiæ regulas confutare, prudentiam cum pietate conjungere, e rebus gestis præsertim Venetorum, utilitatem proponere legentibus, fratris in primis, et sororis meæ filiis. Eo in opere visus sum effudisse ingenii vires, rhetorum etiam præcepta ad usum revocasse, pietatem, prudentiam, et gravitatem prisicorum Venetorum expressisse non infeliciter. Sed mirabilis res est, et reprehendenda valde; opus tanti laboris dictatum vix legi, non consideravi certe, non emendavi, ut debui. fateor me valde occupatum exstitisse negotiis plurimis, et gravibus; sed fortasse ab aliis scriptionibus abstinere oportuisset, et il-

36 DE CAUTIONE ADHIBENDA

lud opus perficere . ingenium meum , aut potius luxuriam mei ingenii accusem , qua fit , ut novis opusculis excogitandis , et novis foetibus gignendis delecter incredibiliter ; ab his quæ excogitavi , perficiendis , et novis foetibus expoliendis quodammodo abhorream .

44. Dum de cardinalatu nuntium accepi , homilias scribebam in passione Domini , quo in genere quadraginta amplius jam conscripsi , Caroli Cardinalis nostri hortatu . in animo etiam habueram multas alias eodem in genere conscribere , cum locos haberem in promptu , quibus clementissimi patris Dei auxilio quinquaginta alias possem facile dictare . qua in scriptione (ingenue fateor) tantam animi voluptatem sensi , quantam ex nulla alia . utinam concedat mihi is in cuius manu vita et mors posita est , ut ad easdem meditationes redeam , et morti proximus ineditur passionem Christi , dictem extremo meæ vitæ tempore de passione Domini sermones . Eisdem mensibus , aut paullo ante , libellus fuit editus de episcopis Veronensibus sub meo nomine ; quo in scribendo sacerdotum optimorum diligentia , et laboribus adjutus sum valde , Raphaëlis Bagatzæ , et Ioannis Baptistæ Peretti .

45. Cum factus essem Cardinalis , misit ad me Carolus Cardinalis noster Canonicum Caimum , qui non multo post regulam seraphici patris Francisci professus est inter *Cappucinos* : monuit ne Veronæ , cuius episcopus nominabar , Cardinalis factus obliviscerer ; ab ecclesia cui multos annos præfueram , nuncuparer : inter missarum solemnias audiente universo populo , de onere cardinalatus verba facerem . secutus sum gravissimi viri et sapientissimi Cardinalis consilium ; sanctorum Innocentium die , quo birretum rubrum insigne cardinalatus mihi allatum est , in magna populi frequentia , præsentibus magistratibus , de episcopali munere , itemque de cardinalitio verba feci ; hortatus sum populum ne causa mea lætitia exsultaret ; oraret potius pro me , ne tantis oneribus oppressus succumberem : scirent , illas ipsas campanas quibus Verona universa , religiosi omnes , et item parochi lætitiā ex meo cardinalatu ostendebant , non multos post annos invitaturas populum ad prosequendum funus meum . quæ sententia sedatis admodum ver-

verbis prolata, multorum excussit lacrimas. Illum ipsum sermonem latinum feci: illum etiam exceperat Alexius Figliucius, religiosus vir, qui apud me eo tempore vivebat.

46. Cardinalis, præter innumerabiles literas, quas ad Cardinales, episcopos, principes, Venetos senatores, et alios quamplurimos scripsi, homilias in passione Domini adauxi. Obierat Carolus, præfulum nostri temporis decus, sacri collegii ornamentum, episcoporum Italarum, exterorum etiam stimulus, vir simplex, rectus, ac timens Deum, qui cum simplicitate cordis prudentiam admirabilem conjunxerat, qui peregrinationis hujus, exsilii potius, ærumnas varias cognoscens, oculos semper intendebat in cælum; vir Dei sincerus amicus, ecclesiasticæ auctoritatis defensor acerrimus, vir orationis indefessus, angelicam in humano corpore vitam degens, migravit in cælum, incredibile Mediolano, et bonis omnibus, nobis in primis sui desiderium relinquens. Obiit Borromæus, antequam ipse Romam ad galerum cardinalitium sumendum proficisceretur. Aliquot post dies, ut dolorem, quo maximo ex ejus obitu confectus fueram, lenirem, meditatus sum ejus vitam conscribere; nec singula, nec minuta omnia quæ gessit in tota sua vita, commemoravi; ejus mores, et præcipuas ejus virtutes quas novi, attigi, brevitate, et diluciditate, quantum potui, adhibita: non laudare egregium episcopum, et optimum Cardinalem interdum non potui; illorum reprehensiones qui dicunt amori me indulgisse nimium, et laudationem potius scripsisse, quam vitam, non moleste tuli; cum Borromæi virtutis præstantiam non solum mea, sed omnium etiam laudatione majorem esse pro certo habeam. fateor in tanti viri vita conscribenda, non esse tantam a me adhibitam diligentiam, quantam oportuerat; verum illius scriptiois me poenitebit numquam. Tu vitam illam cum duobus aliis opusculis censuisti edendam, Silvi, et Antonio Cardinali Caraffæ, egregia virtute Cardinali, inscripsisti.

47. Caroli Cardinalis Borromæi celebre et memorabile nomen renovavit pro sua sapientia in nostro collegio Sixtus V. Rom. Pont. Christi Vicarius: diaconum creavit Cardinalem, Federicum, Caroli patruelem, lectissimis moribus juvenem; qui

qui eruditionem variam cum admirabili modestia, immo potius christiana humilitate, conjungit. Cum Mediolani fuisset, amanter admodum Federicum mihi commendaverat Carolus. ut aliquod grati animi testimonium erga de me optime meritum virum relinquerem, libellum scripsi Cardinali vigesimum tertium annum agenti de occupationibus diacono Cardinale dignis. supervacaneum quispiam dixerit opus, et quia nihil reconditum libellus ipse continet, et quia senili prudentia præditus juvenis illa scriptione non eguerat; quoniam tamen tunc illum tu probasti librum, et illo Federicus Cardinalis delectatur valde, placet, dies illos quos in illo conscribendo posui, me illa in scriptione consumsisse.

48. Quem librum ubi Ascanius Cardinalis Columna legisset, laudasset etiam, ea qua solet sermonis suavitatem, optare se dixit, ut alterum ad se libellum conscriberem. ita fit ut joco interdum inchoentur res seriæ. longus a nobis habitus est sermo, quod potissimum miseris, et luctuosis hisce christianæ reipublicæ temporibus argumentum tractari posset. diximus illud esse valde accommodatum, ut de consolatione ecclesiæ scriberetur. dixeram non audere me argumentum tam multiplex, et tam præclarum tractare: mihi visam esse factam languidam meam scripturam; scripturam tamen commentarium, ut ab ipso, qui dicendi, et scribendi facultate excellit, aliquando expoliatur. Aestivis temporibus sex a me libri scripti sunt ad eundem quem nominavi, Ascanium Cardinalem Columnam; quos tu legisti, et, vere ut dicam, nimium probasse mihi visus es. luctuosa sunt hæc christianæ reipublicæ tempora: in ecclesia Dei, in regnis amplissimis horribiles aguntur, et audiuntur tragœdiæ; furere videtur perennis animarum nostrarum hostis Satan; vix ulla reperiri consolatio videtur posse in tot ærumnis, tot afflictionibus populi Dei. Mahumetana superstitione, portentis hæreticorum, monstris perniciosarum opinionum quassatus videtur universus orbis; tanti, tamque justis mœroris lenimen necessarium videtur esse, ne desperatione dejectus animus de Dei misericordia diffidat. Quamobrem in argumento illo tractando de consolatione ecclesiæ versatus sum libenter, illumque laborem sumsisse me non poenitet

tet, Silvi; præsertim cum sperem aliquando, aut illum ipsum de quo dixi, Cardinalem Ascanium, aut quempiam alium excellenti ingenio virum idem argumentum copiosius, et ornatiùs tractaturum. Dum hunc ad te libellum dictabam, coeperam etiam dictare opuscula duo, alterum de utilitate capiendæ ex corporali ægritudine, alterum de fugiendis honoribus; primum eram missurus Cardinali Sfortiæ, qui gravissimo morbo proximo anno confectus fuerat; alterum Cardinali Borromæo, qui eadem de re mecum sæpe sermonem habuerat.

49. Quorsum tam multa, quorsum hæc, optime amice Silvi? Cur tam longa de nugis meis (loquar de me aliquantulum honorificentius) de meis lucubrationibus, sive libellis facta mentio, cum *de cautione adhibenda in edendis libris* propositum fuit ad te scribere? Ad hunc usum commemorata sunt hæc omnia, ut ostenderem, me probasse reipsa quod scribo, *adhibuisse in edendo cautionem*, meo jussu nullam scriptionem meam fuisse editam; præter libros illos duos ad acolytos, et parvum illum ad clerum, *cur editæ non fuerint constitutiones*; item constitutiones in visitationibus a me factis; reliqua omnia quæ edita sunt, me potius reluctante fuisse edita, aut Caroli Cardinalis Borromæi jussu, aut te auctore, candide Silvi, cujus judicium magni facio, et cui aliquid denegare molestissimum est. Hanc etiam ob causam opuscula commemoravi mea, ut omnes qui hanc meam ad te scriptionem legerint (dabo autem operam ut a fratris, et sororis meæ filiis, et ab amicis etiam meis legatur) intelligant, cognoscere me, nihil magni, nihil monumentis literarum dignum in scriptis meis inesse; ingenii nescio qua luxurie, et non prorsus vituperanda voluptate, amicorum colloquiis, interdum etiam precibus, coactum, tam multa scripsisse me, quæ nec magni feci, nec magni faciendæ arbitror esse. Et idcirco satis honesta illa voluptate quam cepi scribendo, contentus, nullam laudem e laboribus quos in scribendo petuli, posco.

50. Utilius a me consumi tempus potuisse non nego; in mortis, et rerum aliarum novissimarum meditatione, in assiduâ ad cæli et terræ dominum Deum fundendis precibus, in caritatis operibus exercendis diligentius, præsertim ubi epis-

sco-

scopus factus sum; et Cardinalis, in abstrusis sacrae theologiae arcanis subtilius indagandis, in progressibus in pastoralibus virtutibus, in humilitate praesertim, faciendis. Scio, ab assidua scriptione inanis gloriolae cupiditatem, vanitatem nescio quam abesse vix posse. Sed, dulcissime frater, hanc ipsam ingenii proclivitatem ad scribendum divinitus mihi datam crediderim, ut curiositatem vitarem, aut corrigerem meam, ne perniciosae prudentiae regulis corrumperer, et hujus vitae solatium aliquod haberem. Quod si largitoris bonorum omnium Dei benignitate mihi praestitum est ut aliquando scripserim aliquid quod aut patriae meae nobilissimae, aut Veronenſi ecclesiae, aut paucis quibusdam amicis meis utilitatem aliquam attulerit; satis amplam mercedem laborum meorum me consecutum esse fateor; quamquam, ut saepe dixi, industriae meae merces magna fuit voluptas quam scribendo cepi.

§1. Scribere est considerate loqui. hi autem in scriptionibus praecipue considerandi videntur loci, *quis scribat, quid scribatur, quomodo, cur, et ad quos*. Qui loci si a nobis tractentur, facile erit cognoscere, quanta *in edendis libris adhibenda sit cautio*. Qui audet docere alios, non solum illos qui sunt, sed proficitur etiam editione posse docere posteritatem; is multiplicem rerum maximarum cognitionem habeat, et doctissimus inter ceteros habeatur, necesse est. Quis enim sine impudentiae nota magistri sibi assumat nomen, qui magistro indigeat, et non satis ipse didicerit, officium docendi praeripiens illis qui multorum saeculorum testimonio doctrinae famam sunt consecuti? Quamobrem gravissima illa verba, quae optabile est ut in singulorum animis impressa sint, **NOSCE TE IPSVM**, ad *adhibendam* illam ipsam *cautionem* de qua disserimus, *in editione librorum* maxime pertinent. Non est enim magnus illorum virorum numerus, optime Silvi, in tanta varietate linguarum, et in tam magna copia librorum quibus obruimur, qui re vera ita sint docti, ut docere posteritatem queant, ut facile lucubrationes suas edendas statuunt. Mediocriter eruditos crediderim esse quamplurimos, liberalibus artibus excultos, in philosophia, in theologia, in jure civili, in jure etiam canonico diligenter versatos; sed

sed magistros orbis terrarum, doctores posteritatis, novorum librorum scriptores legitimos, et fructuosos putaverim esse paucos: ingenium præstantissimum, iudicium acerrimum, artium nobilissimarum, quæ vinculo inter se junctæ sunt, rhetoricæ, dialecticæ, poëticæ etiam cognitio, scientiæ demum illius de qua agitur longum et perpetuum studium, scribendi etiam exercitatio requiruntur. Nec satis sunt hæc, Silvi, finceris etiam amicis est opus, et assiduis et diligentibus librariis, qui scriptoris industriam adjuvent. Vix possum me continere quin exclamem, versiculum illum usurpans, et ad scripturiens hoc sæculum accommodans:

Scribimus indocti, doctique poemata passim,
scripturientium, et novorum scriptorum plena sunt omnia? Quod si hæc de qua scribimus, *cautio adhibeatur*, tolerabile magis, ferendum est potius; quia huiusmodi homines qui proni sunt ad scribendum, neminem lædere consueverunt, et liberali voluptate contenti, otium, ejusque socias corporis voluptates plerumque fugiunt.

52. Verum si quis secundum quem proposuimus locum consideret, *quid scribatur*; *cautionem* magnam in scribendo sibi *adhibendam* cognoscet. Quem locum tractans, permitte, Silvi, ut interrogatiunculis quibusdam utar, et sermonem meum convertam, et stilum dirigam meum in illos qui tam libenter libros edunt. Heus tu, inquam, qui philosophiam post Platonem, post Aristotelem doces; post Alexandrum Aphrodisæum, Philoponum, Themistium, post Averroë, post innumerabiles latinos interpretes docere tu vis philosophiam, novos commentarios vis scribere? Tu qui nomen usurpas theologi, quid conaris post sanctos ecclesiæ doctores, Ambrosium, Hieronymum, Augustinum, Gregorium? post Nazianzenum, Basilium, Chrysostomum cogitas scribere? Aristotelem illum ecclesiasticum, ipso etiam Aristotele præstantiorem, doctissimorum hominum sanctissimum, et sanctissimorum doctissimum theologum arbitror te legisse, sanctum Thomam Aquinatem. Quid est quod quidquam cogitas addere? Omitto Alexandrum Alensem, qui *magister irrefragabilis* est dictus, et alios quamplurimos. Sic liceat alloqui alios in aliis facultatibus scribentes:

F

quis

142 DE CAUTIONE ADHIBENDA

quis Homeri, quis Virgilii, quis Horatii, quis aliorum poetarum laudes se speret æquare? Et in facultate dicendi cum Demosthene, cum Isocrate, cum Cicerone quis ausit contendere? Rhetores egregios habuit antiquitas. Nullum igitur relatum locum scribendi præstantes viri solent defendere; inter quos fuerat Bernardus Navagerius Cardinalis avunculus meus; quem meminisse hunc locum tractantem in familiaribus colloquiis me audivisse sæpe, interdum etiam esse admiratum: quamquam cum ætate processu, huiusmodi sententiam probare non potui; excusat enim præstantium ingeniorum segnitiam, desidiam nescio quam alit, fertilitatem excellentium ingeniorum reprimat, honestam voluptatem nobilibus ingeniis adimit, familiis ornamenta aufert, civitates in quibus orti sint aliqui doctrina excellentes viri, jucundissima memoria privat, divina munera, quæ non cessat largiri dominus Deus, celare nititur.

53. Et in philosophia post illos quos nominavi, pulcherri-
mi conscripti sunt libri variis titulis, ut ille quem de perenni
philosophia scripsit Episcopus Eugubinus: et concivis meus
Gaspar Contarenus de elementis pulcherrimum opus reliquit.
Et post insignes theologos quos nominavimus, Hugones cum
laude scripserunt, Tostadus Abulensis episcopus, uterque So-
tus, Medina, et alii quamplurimi, qui aut mutato ordine,
aut diluciditate majore adhibita, ingenii sui foetus non infe-
liciter ediderunt. et ante hos admirabilis ille vir sanctus Ber-
nardus, quem hoc sæculo videtur referre maxime Aloysius
Granatenfis. Quæ avunculus meus, et plerique alii gravissimi
viri dicere consueverunt, persuadent *adhibendam esse cautio-
nem in scribendo*, non omnem scribendi industriam adimunt;
nec credas velim, Navagerio Cardinali, quem tu etiam nosti,
si voluisset, defuisse ingenium, et cognitionem etiam pluri-
marum rerum ad opuscula conscribenda plurima. Sed variis
usque a juventute sua publicis occupationibus, legationibus
plurimis pro republica impeditus, a scriptionibus abhorruit,
novos etiam libros non libenter legebat: lucubratiunculas
meas non respuebat, quia erant sororis filii, quem ut filium,
ut discipulum diligebat. Veronensem illum meum Fracasto-
rium

rium poetam insignem, et Cremonensem illum Vidam, Sanzarium etiam, post insignes quos commemoravimus poetas, quis non legat interdum? *Cautionem* igitur dicimus *adhibendam in edendis libris*, non prohibemus tamen scribendum esse. aliquid: sæculo nostro, fertilitati ingeniorum injuriam non facimus. Caveatur, ne quæ ab aliis scripta sunt, in novos transferantur libros, et ne quæstionibus inutilibus, multo minus inofficiosis, libri impleantur.

54. Antequam quis ad scribendum se conferat, diligenter consideret, *quid scribat*, deinde *quomodo scribat*, si habeat scribendi facultatem, si versatus sit in primis artibus; mirabile enim est quosdam interdum scripsisse ita barbare, ita inquinate, ut legi sine fastidio, et sine molestia a viris mediocriter in bonis artibus versatis non queant; quamquam non negamus, pondus sententiarum, et acumen ingenii latere interdum in libris barbare, et inquinate conscriptis ab hominibus, qui ne minimum quidem studium in orationis elegantia adhibuerunt; ut interdum in limo absconditum est aurum: at quoniam id raro fit, et incultam, et sordidam orationem respublica literaria non facile admittit, hortaremur nos, qui nullam latine scribendi facultatem habet, ut a conscribendis libris, aut saltem ab edendis abstineret. Res mirabilis, Silvi, quod fere semper in præstantissimis scriptoribus sapientiam cum eloquentia conjunctam videas, et eos qui maxima cum laude scripserunt, quamplurima scripsisse animadvertas. Plato *philosophorum Deus* audacter, et oratorie nimis a Cicerone nuncupatus est: idem *summus orator* dictus. Aristoteles etiam philosophus eximius *natura scriba* est dictus: aureum flumen eloquentiæ in eo fuisse, scribit Plutarchus a Cicerone dici consuevisse. Nazianzenum *theologum* appellavit antiquitas, multi jure illum *Demosthenem ecclesiasticum*. longum esset, si doctorum omnium græcorum, et latinorum hoc loco mentionem facerem. Sane qui doctissimi, iidem disertissimi fuerunt: nec quamdam sancto Thomæ defuisse scribendi elegantiam, ut illa tempora tulerunt, dixerimus: nemo sanctum illum virum barbare, aut inquinate scripsisse audebit dicere: pulcherrimis illum floribus et philosophis, ex historicis, ex poetis etiam decerptis libros or-

44 DE CAUTIONE ADHIBENDA

nasse suos licet animadvertere. Et qui insignes in omni genere scriptores exstiterunt, volumina conscripserunt plurima, quorum etiam quædam interierunt, ut Plato, Aristoteles, Xenophon: et illi quos nominavi, sanctus in primis Chrysostomus et græcis, ex latinis sanctus Augustinus, Hieronymus, et Ambrosius, et ille qui libros sancti Augustini in ordinem visus est redigere, et quem laudare satis nequimus, sanctus Thomas. Tostadum illum episcopum Abulensem, qui multitudine librorum sanctum Augustinum visus est superasse, non laudare non possumus; et quamquam ex aliorum libris plura congefferit in suos, quam necesse fuerit, ejus tamen industriam, et immensum laborem, ut etiam Hugonis Cardinalis, Nicolai Lyrensis, et Dionysii Carthusiani, non probare non possumus; et valde etiam probamus illorum vigilias qui in commentariis in sacros libros scribendis, et in transferendis sanctis doctoribus græcis in latinam linguam studium ponunt; nam quo minus ingenio indulgent suo, et minorem scribendi voluptatem capiunt, eo magis aliorum commodis servire, et communem spectare videntur utilitatem, quam solidam laudem non immerito quispiam judicaverit.

55. Et mirum est, Silvi, quod perpauci reperiuntur qui paucos scripserint libros, et laudem vel mediocrem sint consecuti. id accidere licet credere, quia longa exercitatione ingenium acuitur, et scribendi, ut etiam dicendi facultas comparatur. Brevis libellus Lyrinensis, *qua ratione dignoscantur hæretici*, illius scriptoris nomen illustravit: non multi libri aliorum scriptorum, a quibus plurimos libros conscriptos fuisse legimus, eorum nomina illustria reddiderunt, ut Polybii, Sallustii, et aliquorum etiam theologorum. Sed hæc librorum copia, et scribendi quædam proclivitas *cautionem* illam in eisdem *libris edendis* valde persuadet, cum difficile sit, ut is qui scribit plurima, interdum eadem non repetat; et sæpe sui ipsius non sit dissimilis, non contradicat interdum sibi ipsi, quod doctissimis etiam viris contigisse legimus. Et eo major *cautio* est *adhibenda*, quoniam hoc nostro sæculo inter scriptores multo plures jacturam exultationis fecerunt, libros suos in publicum emittentes, quam ullam vel mediocrem laudem sint

sint consecuti. hanc rem comprobare exemplis multis non est necesse, cum notissimum sit, doctiores habitos esse quamplurimos antequam libros ediderint, quam ubi ediderunt; præsertim inter illos qui jus civile, et canonicum profitentur. Cæpit hoc nostrum sæculum ingeniosum satis, et acutum veterum scriptorum satietas, librorum novorum scelestas, et venenatas novitates, qua licet qui a castissimo matris nostræ ecclesiæ sanctæ gremio divulsi sunt, delectentur; sæculum tamen ipsum nostrum, et respublica, ut ita dicam, literaria librorum multitudine obruitur, et offenditur.

56. Quartus ille locus, *cur scribatur, cautionem in libris edendis* docet maxime; nam inter eos qui libros aggrediuntur scribere, scribunt aliqui ut doctrinam patefaciant suam, et inde gloriam consequantur: nonnulli æmulatione, aut livore potius ducti, ut depreffione aliorum crescant, ipsi aliorum estimationi detrahunt. quidam scribunt quasi mercatores, ut lucrum inde capiant: aliqui ut hac ratione in hac communi, quotidianaque vita periculis, et ærumnis variis exposita se ipsos consolentur, et oblectent. Sunt qui laborem suscipiant scribendi ut amicorum paucorum quorundam, aut filiorum suorum utilitati consulant; inter quos numeravimus episcopos qui ad usum clericorum suorum, sive populorum quos suæ fidei credidit dominus Deus, aliquid conscripserunt: postremo consignare student monumentis literarum quidam egregios libros ad hæreticos convincendos, et ad posteritatem instruendam; qui omnium judicio laudandi valde sunt, si brevitatem cum perspicuitate jungant, et res serias non cognitatas omnibus in medium afferant, et divulgent; ut proximo anno fecit Robertus Bellarminus Societatis Iesu, acerrimo vir judicio, et admirabili doctrina, qui libros Controversiarum edidit.

57. Postremus locus erat, ut diligenter consideraretur *ad quos* dirigunt scriptores libros suos. Aliqui ad filios suos scripserunt, ut M. Tullius libros de officiis, Aristoteles Nicomacho libros decem de moribus; opera insignia, quæ nisi de rebus præstantissimis, et excellenti ordine scripta fuissent, edenda non fuerant. exstat libellus sancti Basilii ad fratris sui filios, *quomodo legendi sint gentilium libri*: item opuscula sancti Ambro-

46 DE CAUTIONE ADHIBENDA

brofii, et aliorum sanctorum ad sorores suas. Ad quorum virorum sanctorum imitationem ipse etiam scripseram librum, de quo dixi, de utilitate capienda ex rebus a Venetis gestis ad fratris, et sororis meae filios. Alii ad reges, ad principes, ad Pontifices summos, suos mittunt libros, ut Aristoteles fecit, qui ad Alexandrum scripsit, Plutarchus ad Trajanum, sanctus Bernardus ad Eugenium, et quamplurimi hoc saeculo principibus, et regibus suos inscribunt libros, aut ut nominis celebritatem sibi comparent, aut, quod saepius solet accidere, ut suorum laborum praemium aliquod consequantur. Et apud veteres non defuerunt qui hortatorios libros conscripserint ad reges, ut Isocrates, et alii, et sanctus Thomas ad regem Cypri; qui libri si salutaria contineant praecipua, et graviter conscripti sint, utiliter, et cum laude eduntur ad illorum principum, et regum qui successuri sunt, utilitatem. Ad posteritatem totam conscribi videntur historiae, quae si diligenter, et perspicue scribantur sine ullo furo, ad veritatem testificandam, ad virtutem debitis honoribus extollendam, ad posteritatem instruendam, earum laudanda est editio.

58. Ex his locis hae regulae colligi possunt, ut *cautio in edendis libris adhibeatur*. haec sit prima: ne quis edat librum qui ea contineat quae ab aliis tractata sint uberius: suo nomine non vulget libros de argumento aliquo quod dilucidius, et verbis elegantioribus tractatum sit ab aliis: inanis gloriolae aucupandae causa scriptiones non vulget suas: seipsum, et alios fallens, mercaturam ingenii, et scriptionum suarum ne faciat: quod mediocre saltem utilitatem christianae reipublicae esse allaturum opus non intelligit, nulla ratione in publicum mittat: non oneret literariam rempublicam libris suis, non obruat praeciosa, et curiosa ingenia suis nugis. solatio scribendi contentus paucis quibusdam amicis legat sua, non edat; ut ipse feci, qui ab edendis libris valde abhorruí. Quam *cautionem* et tu *adhibuisti*, et reipsa visus es probasse; cum enim fertilissimum divino beneficio nactus sis ingenium, et nemo facilius, nec felicius te carmine, et soluta oratione loquatur, et scribat, ex improvviso etiam incredibili mea, et omnium cum admiratione; paucissima tamen edidisti, Silvi, solida laude ingenii, et doctri-

strinx contentus, modestia, humilitate potius christiana tua fruens. Opus illud ego tuum egregium, varia et excellenti eruditione refertum, ad patresfamilias conscriptum, edendum iussi, quod in omnium manibus Veronæ diligenter volvitur, quod in scholis doctrinæ christianæ, audientibus magistris et patribus quamplurimis familias, alta voce legitur.

59. Pythagoras, et Socrates admirabiles philosophi habiti sunt. ambo, quamquam magistri egregii plurimorum exstiterint, hujus *cautionis* de qua scribimus, *in libris edendis* auctores præcipui exstiterunt. nec literam ullam Socrates Platonis magister, et philosophiæ excultor summus reliquit; nec Pythagoræ etiam ullum opus exstat insigne: magistrum potius silentii fuisse testatur antiquitas. Sed majus quiddam considerandum censeo. Christus Dei filius, vera sapientia, magistrorum omnium magister verus, qui fecit quæ docuit antequam doceret, per totum vitæ suæ tempus nullum vel minimum edidit librum. Ejus vita sanctissima, mores castissimi, ejus excelsa humilitas, eximia mansuetudo, admiranda patientia, excellens caritas, miracula stupenda quæ edebat, libri erant amplissimi: ne eloquentiæ vi ulla fundatam sanctissimam religionem Christi, calumniatores perfidi auderent dicere, ut in ea divinam vim inesse cognoscerent homines, ejusdem religionis, et veræ sapientiæ auctor Christus libros non edidit. Crux ipsa fuit liber, et cathedra, quæ orbem terræ docuit, in qua philosophos omnes qui de moribus longissimos libros conscripserunt, superavit. Qui autem hanc divinam docendi rationem nullos conscribentes libros imitati sunt, ut sancti Apostoli, Martyres, sanctus Ioannes Baptista, et sancti Eremitæ quamplurimi, qui librum crucis meditantes, virtutum maximarum, sobrietatis, castigationis corporis, et jejunii exempla reliquerunt, suspiciendi sunt, et etiam laudandi; orbis enim christiani muti quidam magistri divinitus dati sunt, qui exemplo docerent, non libris.

60. Nec tamen quia Christus Dei filius nihil scripsit, ejus veluti scribæ sancti Evangelistæ, et sancti Apostoli Petrus, et Paullus divino spiritu edocti, nihil esse scribendum censuerunt; nec quia sancti Evangelistæ, et Apostoli, quos nominavi, complexi

plexi sunt omnia quæ ad instituendas animas pertinebant, destitit Dionysius Areopagita, sanctus Cyprianus episcopus et martyr, et alii quamplurimi sancti scriptores, aliquid scribere. Exempla igitur quæ attulimus, ad *cautionem* potius *adhibendam* non solum *in edendis libris* pertinent, sed etiam in conscribendis, quam ad omnes scriptiones tollendas; ut quicumque scribit, intelligat, non tam in scribendo, quam in recte agendo vitam perfectam, et solidam laudem esse constitutam: se multo præstantiores homines existisse qui nihil scripserint, et qui sanctis vitæ institutis universum orbem docuerint, ut innumerabiles sancti viri, sanctæ etiam mulieres, quæ rempublicam christianam, humilitatem, robur animi, et constantiam, castitatem, caritatem, et multiplices, ac excellentes virtutes vitæ exemplis, martyriis etiam suis docuerunt.

61. Domesticis ipse exemplis libenter utor: commemoratione tu rerum Venetarum delectaris valde, quia præcipuo quodam amore diligis rempublicam Venetam. Priscos illos Venetos, qui eximia pietate, et præclaris virtutibus suis præclarissimam rempublicam constituerant primum, deinde sanguine etiam suo propagaverunt, literarum studiis non admodum deditos fuisse legimus, sæculi illius quo fundata est respublica, infelicitate; Vandalis enim, Gothis, et Longobardis Italiam vastantibus, quibus temporibus respublica crevit, studia literarum minime florebant. nobilibus potius mercaturis, et rerum plurimarum usu, gubernandæ reipublicæ artem ediscebant prisci Veneti: literarum studiis operam non dabant. Si qui fuerant qui literis delectarentur, erant perpauca. Andreas Dandulus princeps, qui primus inter Venetos insignia doctoratus accepisse scribitur, cum doctrinæ famam elset consecutus, et Venetorum statuta in unum redegisset, ante quadagesimum annum ad principatum ascendit, et studia sua ad communem utilitatem contulit. In eadem familia Fantinus episcopus Patavinus, literarum fuit cultor eximius, et plurimos ante annos Petrus Vrseolus amplissima principatus dignitate relicta, in Aquitaniam in monasterium, tamquam in portum, se recepit, sanctimonix laude clarus, non mediocris etiam do-

doctrinæ , ut illa tempora ferebant; quem nihil scripsisse accepimus .

62. Italia Vandalorum , Gothorum , Longobardorum vastationibus liberata , republica admodum propagata , literæ reflorescere cœperunt , egregios quosdam viros patria nostra tulit . in familia Iustiniana Bernardum , et Laurentium ; alterum historiarum scriptorem egregium , alterum *beatum* nuncupatum , qui libros pulcherrimos immortalitate dignissimos conscripsit : nuper etiam ex eadem familia , annales Petrus composuit . Duo etiam exsisterunt ex Marcella familia , Christophorus , et Petrus ; alter eruditione varia plenum librum edidit , alter res gestas principum mira perspicuitate , et brevitate collegit . Et Donati duo satis nobiles scriptores floruerunt ; quorum alter epitomem rerum Venetarum composuit , alter multo doctior , græcis , latinisque literis eruditus valde , qui apologiam scripsit difficillimis reipublicæ temporibus adversus calumniatores Venetæ reipublicæ , et Alexandri Aphrodisiensis breves libros , sed egregios admodum , latinos fecit .

63. Et ex familia Barbara quatuor insignes viri exsisterunt , Hermolai duo , quorum alter episcopus fuit Veronensis , quem Ioannes Baptista Egnatius non mediocris eruditionis vir doctum admodum virum fuisse testatur ; alter , qui Castigationes Plinianas magno labore scripsit , et paraphrasim Themistii in libros quosdam Aristotelis sua magna cum laude in latinum transtulit , cum ejusdem etiam Aristotelis rhetoricæ libros tres ad Theodectem floride admodum in latinum transtulisset * * . Et Contarena familia doctos viros tulit , inter quos hi præcipui fuerunt : Gaspar Cardinalis , qui libros egregios scripsit de republica Veneta , de elementis , qui metaphysicam satis dilucide explicavit , in sacra etiam theologia nonnulla reliquit opuscula , in quibus quamquam perpauca non satis probata fuerint doctis , et piis viris , inter præcipuos tamen , et excellentes viros ætatis suæ commemoratus est Gaspar , et commemorabitur semper . suavissimis moribus præditus , summa integritate vir , legatus sanctæ sedis Apostolicæ Bononiæ est mortuus . et Petrum Franciscum Contarenum ipse novi : ejus , ut dictum est , consuetudine , dum senatoris fungeretur officio , sum usus ;

G

novi

novi etiam illum patriarcham urbis Venetæ acutissimo ingenio virum, et rerum plurimarum scientissimum. Fuit in Camaldulensium ordine ex Delphina familia religiosus vir, eruditione varia, theologia in primis præstans, sub cujus nomine liber satis magnus epistolarum fuit editus: et Ioannes, qui primo Torcellanus, deinde Brixienfis fuit episcopus, liberalibus artibus, et variis scientiis excultus.

64. Et Mocenica familia bonarum literarum amatores habuit: Andream, qui insignia doctoratus accepit, et de bello Cameracensi librum scripsit: ejus fratris filium Philippum, ingenii acumine, et vitæ innocentia præstantem, qui opus illud satis magnum conscripsit. in ea vivunt duo philosophiæ admodum dediti viri, quorum alter est episcopus Cenedensis, qui philosophiam aliquando antequam esset episcopus, Venetiis senatus jussu docuit; alter est Aloysius senator bonus, acri judicio vir, qui non solum in Aristotelicis, sed in Platoniciis etiam libris diligenter versatus cum rerum cognitione eloquentiam conjungit, ejusdem fere ætatis cujus ipse sum. Et Suriana familia doctrina multiplici viros habuit; Michaëlem, et Iacobum in primis, quorum alter legationibus est functus, orator etiam Romæ fuit, Pio V. sanctissimo Pontifici gratissimus; alter, quo familiarissime sum usus, æqualis meus, ubi et ipse legatione pro republica ad Gallorum regem est functus honorifice, et præcipuos magistratus in republica est consecutus, in Congregationem Clericorum Regularium, tamquam in portum, se recepit, ut antea dixi, in qua cum paucos menses admirabili exemplo vixisset, migravit in cælum, doctrina excellenti præditus vir, quam cum non mediocri eloquentia conjunxerat. Veneria etiam familia literarum studiis deditos viros habuit, præcipue fratres illos duos Franciscum, et Dominicum, alterum philosophiæ peripateticæ valde deditum, alterum insignem, quem nosti, poëtam. Gabriela familia Venetum Socratem nostra ætate peperisse existimatur, Triphonem, politissimis excultum literis, et animi sui sensa civibus nostris libenter communicantem. Foscareni non pauci doctoratus insignia acceperunt; proximis annis Sebastianus, et Iacobus, qui philosophiam senatus jussu ante me docuerant Venetiis cum

cum laude, quorum alteri eo in munere ipse successi.

65. Petrus vero Bembus Cardinalis, cujus pater satis eruditus fuerat, varia eruditione sua, et mira scribendi elegantia nomen Venetum ornavit: cujus tempore Canalius ab ipso, et a Navagerio celebratus vixit; in qua Canalia familia aliquot post annos Ioannes Franciscus magnus philosophus est habitus. Et in Maurocena familia in literis præstantes aliqui viri exstiterunt, Dominicus in primis, qui in sancti Thomæ Aquinatis libris egregie versatus fuerat, et philosophorum omnium libros, Platoniorum in primis, diligenter voverat: Romæ orator Venetæ reipublicæ magna cum laude fuit, eique successerat Navagerius noster, qui postea Cardinalis fuit, de quo sæpe mentionem fecimus. Et Navageria familia ingeniorum fuit admodum ferax; in ea enim paucissimi reperti sunt qui bonis literis non sint delectati, et eloquentiæ studiis aliquantulum non fuerint dediti. Sed præstantissimi fuerunt Andreas, qui orationes egregias, carmina etiam pulcherrima scripsit; et Bernardus ipse Cardinalis, qui nisi perpetuis reipublicæ occupationibus occupatus fuisset, et scriptiones omnes hoc sæculo supervacaneas existimasset, in scribendo gentilis sui laudem, Lazari Bonamici testimonio, superasset.

66. Ipse propago nescio quæ Navageriæ familiæ, cum Luciae Bernardi sororis filius fuerim, tu scis (alii qui me non norint, non facile crediderint) quantopere scriptionibus perpetuis sim delectatus. Ingenue fateor, nullam ego voluptatem cum scribendi voluptate comparandam putavi. Scriptio lectionem parere, fugare otium, nutrire memoriam, dicendi facultatem ministrare, amicos parare, existimationem augere visa est, si sine fūco, sine ostentatione ingenii, sine vehementi laudis cupiditate fiat, si *cautio* demum *adhibeatur* de qua scribimus; quam valde probo, quam adhibui, quam adhibendam in omni mea vita semper putavi, quam adhiberi ab iis quos diligo, vehementer cupio, et eos qui rerum mearum heredes sunt futuri, adhibituros esse confido, cum a me sæpe audierint meam hac de re sententiam. Cautus ipse fui in permittendo ut meæ scriptiones ederentur, quia non satis doctum me esse scio, quia non callere optime linguam in qua præcipue ausus

sum scribere plurima, latinam nimirum; in qua imitatione potius bonorum præceptorum quos nactus sum, et assidua exercitatione, quantulamcumque hanc quam habeo scribendi facultatem sum consecutus. non putavi edendos esse meos libros, quia nihil altum, nihil sublime continent, nihil quod in veterum libris non sit explicatum et gravius, et ornatus. nolui edere, ne literariam rempublicam onerarem scriptionibus meis, ne inanem gloriam aucuparer, ne in meorum æqualium invidiam inciderem, quam maxime semper vitandam censui; eo magis abstinendum ab edendis meis libris judicavi, quia, ita me Deus adjuvet, Silvi, in nullo meorum opusculorum diligentiam tantam adhibui, quantam adhibere potuissem, et eorum plurima vix continuatim perlegi. iudicium etiam avunculi mei, quoad vixit, maximi feci, et mortui etiam maximi facio, et veneror.

67. Et inter illos qui honestis parentibus orti sunt, non tamen jus suffragii habuerunt (cives ipsi Veneti nominantur, et fratrum loco ab illis qui rempublicam administrant, habentur) fuerunt qui in studiis optimarum artium versati, non minimam laudem sunt consecuti. Ioannes Franciscus Commendonus Cardinalis, legatus ad regem Poloniæ ornatam et elegantem orationem habuit; scripsit etiam ab adolescentia egregia opuscula, pulcherrima in primis carmina; et Hieronymus Ragazzonus episcopus Bergomensis, latini sermonis cultor egregius, in celeberrimo Tridentino Concilio, et visitationibus quamplurimis orationes habuit, et libros conscripsit cum laude; quam multo maiorem consequeretur, si pergeret scribere, quod fortasse bonus episcopus non facit pastoralibus occupationibus impeditus, et quia aliquot annos in Gallia sanctæ sedi Apostolicæ apud regem christianissimum egregie inserviit. Venetos non paucos excellenti ingenio, et doctrina viros quos nominavi, et alios etiam quos præterii, cum ante oculos haberem, qui aut nihil scripserunt, aut nihil certe edendum arbitrati sunt, pudebat me, cum illorum iudicium in abstinendo a scriptionibus non sequerer, *cautionem in edendis libris* non imitari. Et veniebant sæpe in mentem multi, aliqui etiam Veneti, quibus ad tuendam eorum existimationem fatius fuisset nullum edidisse

disse librum. vere dicam, amice candide, interdum puduit, ne dicam poenituit, tot horas in scriptionibus collocasse. cur? dicis: quia fortasse potuissem easdem horas collocare utilius in philosophorum libris diligentius perlegendis, vel, ut rectius dicam, in sacris libris studiosius evolvendis, et in sanctorum doctorum commentariis: maiorem temporis partem fructuosius posuissem in meditationibus, et divinis precibus fundendis ad Deum, in negotiis etiam spiritualibus fortasse tractandis.

68. Sed ne me ipsum prorsus destituam, in mearum scriptionum defensionem dicam aliquid. Cum sine voluptate vita hæc transigi nequeat, non illiberalem hanc voluptatem me percepisse, quid est cur me poeniteat? scriptio cum meditationem nutriat, et orationi etiam materiam subministret, si absque scriptione vixissem, aridior fuisset fortasse, et ineptior ad divina colloquia. assidua, et plane infinita lectio variorum librorum, quamquam multiplicem, et interdum admirabilem cognitionem pariat, si scriptione non distinguatur, et exornetur, confundit animum, mentem quodammodo obscurat, tædium parit, frigidos sæpe homines reddit. Animo sæpe volvi illos quos nominavi Venetos, Petrum Franciscum Contarenum, & Dominicum Maurocenum, viros doctissimos, quorum scripta nulla exstabant, quamquam dixerint multi, ab illis scripta fuisse quamplurima. ii tot mearum scriptionum pudorem adimebant, cum non edebam quæ scribebam. Iustinianorum Bernardi, Leonardi, et maxime Laurentii, quem *beatum* dicimus, Gasparis itidem Contareni præclara opera, Andreæ Navagerii, et Petri Bembi elegantissimæ lucubrationes industriam augebant meam, honestam excusabant voluptatem. excusabam etiam me, quod amicis essem obsecutus, cum plurima antequam essem episcopus scripsissem, ut amicorum voluntati obsequeretur: et episcopus scripsi ad usum Veronensis cleri, et populi meæ fidei crediti, ut pastorali meo munere fungerer. libri vero quos demum Cardinalis delineavi, ad pietatem alendam, et ad amorem meum in collegas quosdam quos præcipuo amore diligo, et magna observantia prosequor, ostendendum pertinent.

69. Quæ omnia quamquam vera sint, peccasse me tamen, quam-

quamquam non gravissime, non negaverim, quia avidior visus sum fuisse voluptatis illius quam percepi, et negligentior in corrigendis lucubrationibus meis, ut parentes aliqui solent facere, qui divino beneficio susceptis filiis, ubi in lucem sunt editi, illos negligunt, quasi minime genuerint; quos in præclarissimo illo opere tuo reprehendis acriter. Verum enim vero, Silvi, librorum iudex acerrime, et æstimator rerum optime, *de cautione in edendis libris adhibenda* cuperem ut præstantes aliqui ingenio viri opus conscriberent, quod in manus omnium qui literis sint dediti, perveniret; quo opere pruriturum scripturientium acriter reprehenderent primum, deinde notas quasdam indicarent, quibus quis facile posset dignoscere, num liber quem scripserunt, sit edendus. sed sine longis operibus, ea quæ in sacra Indicis congregatione superioribus annis, dum ipse etiam illi interesset, sunt decreta, si servarentur, sufficerent. Nihil non solum contra sacrosanctam Christi religionem, sed nec etiam quod sanctis ejus dogmatibus aliqua ratione videtur repugnare, nihil in odium hominum eandem sanctam ecclesiam matrem agnoscentium, nihil procax, nihil lascivum, nihil invidiosum, nihil maledicum, nihil vanum, nihil inutile edatur. Vbi quæstus, ubi sordium, ubi ignobilis mercaturæ suspicio aliqua est, luxuries ingeniorum coercetur. non solum in Vrbe, in qua sacri palatii magister fideliter hoc fungitur officio, sed in singulis civitatibus ubi sunt typi, optandum est valde ut hæc servarentur regulæ, quibus cautio edendorum librorum continetur, et novorum librorum utilitas spectatur.

70. Utilem editi sunt libri Cæsaris nostri Baronii, sacerdotis Congregationis Vallicellæ, quibus sanctorum memoriæ, et ecclesiastici annales ad erudiendam christianam rempublicam, continentur. Utilem scripsit Robertus Bellarminus, quem alio loco nominavi, Societatis Iesu, insigniter eruditus vir, cum absurdas, et perversas hæreticorum opiniones confutavit egregiis voluminibus: et qui commentarios in Daniele prophetam scripsit, Benedictus Pererius, laudandus est valde; ut non laudari non potest Toletus doctor, qui commentarios in sanctum Evangelistam Ioannem eruditos admodum conscripsit.

Alio-

Aliorum libri quamplurimi laudandi sunt, quos non commemo, ne in longum protrahatur liber. Tuos ego libros merito edendos curavi ad patresfamilias, quos magistri doctrinae christianae in hac Veronensi dioecesi semper habent in manibus, ut dixi. consuluisti enim mirandum in modum patribus, et matribusfamilias, quae sunt genera hominum consilio maxime indigentium. Et ex illis qui vivunt, Granatensis opera, inter cetera, digna fuerunt maxime quae iterum atque iterum ubique terrarum ederentur; ut Didaci etiam Stellae praecleara quaedam opuscula, et aliorum plurimorum, quibus Sanctus excitatur Spiritus, et devotio maxime alitur.

71. In historiis autem edendis cavendum est potissimum, ne mendaciis corrumpatur veritas, ne dulce adulationis venenum ministretur principibus viris, quod non solum in historiis, sed in carminibus, et aliis librorum generibus propinari saepe solet; et est ignobilis ingenii nullam solidam laudem quaerentis. Verum quod ad meos attinet, ut has quas nominavi cautiones ad usum meum revocem, scio me nullum scripsisse librum ut alicujus famae detraherem, ut cuiquam maledicerem, ut me ceteris anteferrem, ut inde maximam me laudem consecuturum sperarem. Scripsi indulgens ingenio, quia scribens admirabilem voluptatem cepi: ut alia fugerem voluptatum genera, hac delectatus sum. Veteres scriptores imitari habui semper in animo, verborum lenocinia minime sum occupatus, pondere potius sententiarum conatus sum meum sensum exprimere, nec unquam studui haberi Ciceronianus. Ingenue tecum loquar; satis magnam mercedem scriptorum mearum putavi voluptatem; et sic illum versiculum usurpare merito possem: *vitaui denique culpam, non laudem merui*. Ob id in nullius, ut arbitror, invidiam incidi, quamvis plura scripserim quam quispiam aequalium meorum Venetorum. Qui libri sunt editi ex meis, meo jussu non sunt editi: Borromaeus Cardinalis aliquos, tu nonnullos, quosdam Petrus Franciscus Zinus, varia eruditione, et facundia, ac scribendi elegantia praestans, qui inter canonicos hujus cathedralis ecclesiae Veronensis fuerat, curavit edendos. paucissimi, et illi quidem ad usum hujus Veronensis Ecclesiae, meo jussu editi sunt.

72. *Cautiones* igitur de quibus pluribus ad te scripsi, *in libris edendis adhibui*, et *adhibebo* dum vivam; spero etiam adhibituros fratris mei filios, in quorum manus, cum ex hac vita migravero, *scriptiones meæ* pervenerint. Nolim in primis edatur umquam ea quæ de rebus Venetis delineata fuerat historia; nec etiam libri illi quos ad illos, et sororis etiam meæ filios de utilitate capienda ex rebus a Venetis gestis, inscripsi. habeant illos in manibus, legant, ad usum revocent præcepta quæ ab aliis minime tradita sunt: numquam edendum patiantur opus non satis elaboratum, nec, ut oportuerat, expolitum. In hoc quod scribo, a tua fortasse sententia dissentio. Sed, Silvi, plane intelligo, si edatur opus illud, editionem non profuturam plurimis; animadversura esse acuta ingenia, quæ illorum animos offendant. Alii vero libri cur edantur, cum ad usum tantum illorum ad quos missi sunt, susceptus a me labor ille fuerit? Homilias autem de passione Domini, et commentarium de consolatione ecclesiæ considerate legere, et emendare numquam cum per occupationes mihi licuerit, non est, nisi a me adhibito magno studio corrigantur, cur ullo umquam tempore mittantur in lucem. Nec hoc ipsum opus quod ad te scripsi longius quam putaveram, edendum ulla ratione arbitror.

73. Et quia in loquendo est quædam garrulitas, ita est etiam in scribendo quædam proclivitas, quæ ei aliqua ex parte respondet, quæ, ut garrulitas ipsa, fugienda est. ut enim de verbo otioso reddenda erit ratio, sic, puto, reddetur etiam de otiosa *scriptione*, de libris inutilibus. et ut hypocrisis iniustitia quædam est vituperanda valde, ita ostentatio ingenii, et existimationis augendæ vehemens studium in literaria republica hypocrisis quædam est sanis ingeniis fugienda. quamobrem, Silvi, cum interdum me recolo, ad clementissimum patrem Deum mentem meam dirigens, tot mearum *scriptionum* veniam petere in animo habeo; petii etiam aliquando. Non tamen omnia quæ scripsi, me scripsisse poenitet; nec omnes meos libros inutiles puto. qui in eadem familia in qua natus sum, nascentur, imitatione industriæ meæ ad fugiendum otium, et ad liberales artes amandas excitabuntur.

74. Audi, frater amantissime, quid in hac vitæ meæ reliqua parte de hac mea proclivitate ad scribendum statuerim: ubi duos libros absolvero, alterum de fugiendis honoribus, alterum de utilitate capienda ex corporali ægritudine, quos, ut duobus Cardinalibus diaconis obsequar, ut dixi, aggressus sum scribere, finem scriptionibus omnibus meis imponere constitui. Quid ages? dices: quod tibi erit in senectute tua solatium? scriptionibus assuetum ingenium tuum languescet omnino? oblivisceris tui? Augustinus Valerius esse defines? Non mei obliviscar, frater, nec desinam esse Augustinus, ut spero. novero rectius me ipsum, et Augustino scripturiente evadam prudentior, novissima cogitans, res altas meditans, ad cælestem patriam aspirans, in sacris libris diligentius versans. cælestes oratores, sanctorum nimirum prophetarum libros, diligenter legere est animus, ut languidæ orationis meæ me magis pudeat: ab illis ad peccata mea deslenda, ad negligentiam meam, ne dicam vanitatem, accusandam erudiar, justitiam Dei considerans, et minas, nec minas solum, sed etiam supplicia quibus potentiam ostendit suam, observans, instruar in timore Domini. Res tragicas quas servus suus describit Hieremias in lamentationibus suis, perlegens, in lamentationibus, in suspiriis, in lacrimis, quod meæ vitæ est reliquum consumam. Cælestem epistolam, Evangelium Christi, perfectam sapientiam, rerum cognoscendarum, et agendarum epitomem habebo semper in manibus; res itidem gestas Apostolorum, et beatissimi Christi vicarii Petri, sancti Paulli, et aliorum quorum scripta sancta legit ecclesia, evolvam diligenter, legam studiosius quam umquam antea fecerim; non desinam etiam repetere. hæc ipsa lectio functionibus omnibus meis erit anteferenda. Vsu sanctissimi sacrificii, familiarium sermonum, piorum etiam colloquiorum reliquam vitæ meæ partem ducam, nihil scribendo, sed legendo, orando, hortando, ægros visitando, et alia pia pastoralia negotia tractando eadem qua feci hilaritate.

75. Quod si cavere omnino a scriptionibus non potero, nihil aliud certe scribam (sanctum Augustinum, cujus celeberrimum nomen indignissimus omnium refero, imitatus) præter meditationes quibus ad contemnendum miserrimum hoc sæcu-

H

lum,

lum, et ad cælestem Hierusalem optandam, et quærendam exciter. Leges hæc, Silvi candide amice, amice triginta annorum, qui maxima veræ ac sinceræ benevolentia erga me indicia dedisti; leges hominis Veneti fere sexagenarii lucubrationem (brevis enim tempore nonum, et quinquagesimum agam annum) agnosces tu stilum meum minime politum, fluentem cum luto aliquo, quo tu non offenderis; agnosces ingenuam quamdam scribendi libertatem, et amorem in te meum.

76. Qui in sacro Cardinalium collegio hac tempestate sumus, excitari possumus ad scribendum exemplo Cardinalium qui ante nos in eodem sacro collegio plurimos jam annos floruerunt, proximis etiam annis vixerunt. Omittamus sanctum Hieronymum, de quo est aliqua controversia, appellandus sit Cardinalis, necne. diaconorum Cardinalium admiranda in scribendo fuit industria, eximia laus. Innocentius III. in ordine diaconorum cum esset, de miseria hominis præclarissimum conscripsit opus; item Hugo Cardinalis in sacros libros commentariolos utiles admodum scripsit. Sanctus Bonaventura, quem merito inter eximios, et præcipuos doctores numerandum sanctissimus noster Sixtus censuit, quamplurimis libris suis summa pietate, et excellenti doctrina refertis, Thomas etiam Cajetanus ingenii acumine, et admirabili rerum subtilium cognitione præstans, libris suis sacrum collegium nostrum ornaverunt. Reginaldus deinde Polus, Iacobus Sadoletus, Veneti duo nostri Contarenus, et Bembus scriptionibus delectati sunt, quamquam in diverso scribendi genere versarentur. Et Moniliani Cardinalis Aræ Cæli libros in manibus habuimus: et novimus egregium librorum scriptorem, et oppugnatorem hæreticorum acerrimum Stanislaum Hosium, *Cardinalem Vermiensensem* nuncupatum, eximia doctrina, sanctissimis moribus, et admiranda morum suavitate præditum. Exemplo igitur Cardinalium liceret semper aliquid scribere: ad novos labores suscipiendos excitari ipse possem: inflammabuntur fortasse Cardinales qui vivunt, qui florent ingenio, et dicendi, ac scribendi facultate, et insigni, ac multiplici doctrina sunt exculi.

77. Si autem sine scriptionibus postremam hanc meæ vitæ par-

partem duxero, insignia exempla virtutum maximarum, quæ in præstantissimis Cardinalibus eluxerunt, et cum magnam doctrinæ famam essent consecuti, nihil tamen monumentis literarum consignarunt, imitabor, ut fuerunt Marcellus Cervinus, qui Marcellus Secundus dictus est, Ioannes Petrus Caraffa, qui Paullus Quartus est dictus; Carpenfis, et Moronus Cardinales insignes nihil monumentis literarum commendarunt, quamquam Paullus Quartus ad octogesimum tertium annum pervenisset, et multiplicis, et excellentis doctrinæ famam esset consecutus. Et in Gulielmo Sirleto Cardinale, quem novimus, qui utrumque nostrum mirifice dilexit, prope infinitam fuisse rerum cognitionem scimus. at quamquam admirabilem ecclesiasticarum rerum notitiam haberet, et omnes scriptores græcos, ac latinos diligentissime perlegisset, et in familiaribus sermonibus recitaret; cum in græca, et hebraica lingua tantos fecisset progressus, quantos nullus qui in sacro Collegio exstiterit; nihil tamen vir tanta doctrina, quam cum excellenti pietate conjunxerat, scriptum reliquit; ut sic statuendum nobis esse videatur, quemadmodum scriptum est in sancto Paulo: *is qui non manducat, manducantem non iudicet, et qui manducat, non manducantem non spernat*; ita qui nihil scribit, aliquid scribentem non iudicet: qui scribit, non scribentem non spernat; ejus potius prudentiam magni faciat, admiretur doctrinam, et modestiam commendet.

78. Si qui Cardinalis tempus norit recte dividere, et in precibus ad Deum fundendis, et in sanctis sacrificiis, in lætione bonorum librorum, in negotiis ecclesiasticis rite tractandis norit ponere; variarum scriptionum pericula, æmulationes, reprehensiones etiam non injustas vitans, laudandus erit fortasse magis, quam qui scriptionibus etiam non inutilibus delectatur; cum admodum difficile videatur, post insignes scriptores quos antea nominavimus, quidquam a quopiam utiliter scribi posse.

79. Hic sit opusculi hujus *de cautione adhibenda in edendis libris* finis, quod qui leget (cupio autem esse perpaucos) æquitatem animi mei, ut credo, perspiciet; et cum e scriptionibus nullam laudem postulem, remittet, ut spero, culpam;

liberalem quam scribendo percepi voluptatem, condonabit: permittet facile post tot scriptiones meas ut nihil scribam amplius. Tu, Silvi optime, non solum scriptionum mearum, sed etiam omnium æstimator egregie, ad me scribes quid de hoc meo libello sentias; quem scripsi hiemalibus noctibus, vehementissimis et asperrimis frigoribus, ac si tecum loquerer Romæ, leniens desiderium tui, quod vix in hac absentia mea ab Vrbe fero. in variis, et magnis pastoralis muneris occupationibus dictatum est, totum fere ante lucem.

80. Et necessario a me hac de re scribendum duxi, quia plurimi, tu etiam sæpe hortatus es, ut libros omnes quos in mea vita conscripserim, in unum volumen redigendos curarem. hortati sunt etiam alii qui meas, visi sunt admirari nugas, ut antequam ex hac vita migrarem, illos permitterem edendos; quos tantum abest ut imprimi sim permissurus, ut quantum in me est, vivens prohibeam ne ubi etiam postremum diem obiero, umquam edantur. Sint in manibus gentilium meorum, et aliquorum Venetorum consanguineorum, et affinium nostrorum: illi gentilis, consanguinei, aut affinis sui industria, et hortationibus ad bonarum artium studia excitentur: amici mei legant, quasi mecum loquantur, si pro sua humanitate interdum libuerit. obrui meis scriptionibus rempublicam literariam non est necesse. huiusmodi iudicium fero de libris meis, hanc ob causam tam longum librum scripsi: *cautionem omnino in meis libris edendis huiusmodi adhibendam* censeo, ut denuo edantur illi, si opus sit, qui editi sunt, ad utilitatem ecclesiæ, præsertim Veronensis; reliqui omnino non edantur.

F I N I S.

BER-

BERNARDI NAVGERII

S. R. E. C A R D I N A L I S

VERONENSIS ECCLESIAE

A D M I N I S T R A T O R I S

V I T A

A B

AVGVSTINO VALERIO

C O N S C R I P T A.

BERNARDO NAUGERIO

A B B A T I

PETRVS VALERIVS.

TERTIO episcopatus Veronensis sui anno Augustinus Valerius, qui viginti fere post annos pastoralis sui muneris a Gregorio XIII. Pontifice Maximo et optimo Cardinalis est factus, vitam Bernardi Naugerii Cardinalis, avunculi, et praedecessoris sui, scripsit. Latuit commentariolus hic, qui res a Bernardo gestas breviter, et dilucide explicatas continet, inter descriptiones suas non paucas usque in hunc diem. Non esse adhibitam eam qua oportuerat, diligentiam in viri praestantissimi, et de se optime meriti rebus praclare gestis narrandis, dicere saepe consuevit idem quem nominavi, episcopus, et Cardinalis noster: nihilominus cum commentariolum quo vita avunculi sui exprimitur, legisset, quadam etiam addidisset superioribus mensibus, mihi postulanti tandem concessit ut ederetur ad hunc usum, ut egregiam optimi senatoris formam expressam in tota sua vita, cum rempublicam administravit Bernardus, Veneti senatores intuerentur: episcopi etiam, et Cardinales, si in eorum manus lucubratio hac inciderit, ad variarum, et illustrium virtutum quibus ipse claruit, imitationem incitarentur. Precibus meis mittendum tibi huiusmodi opusculum censuit Cardinalis, ut domestico exemplo Naugeria familia, quam, memor lectissima femina matris suae, unice diligit, ad eandem imitationem excitaretur; tu in primis, qui praestantissimi senatoris, et Cardinalis amplissimi es nepos. Porro iussit
idem

idem Cardinalis patruus meus, ut quadam exemplaria libelli hujus, quo vita avi tui, cujus nomen etiam refertur, explicata est graviter, et eleganter, ut opinor, ad te mitterentur. Horum exemplaria duo mandavit ut dares Sebastiano Venerio consanguineo nostro, doctrina, et virtutibus variis ornato viro, ad quem etiam valde pertinet hic libellus, cum Cardinalis Naugerius ipsius fuerit etiam avus, ut pote qui ex Laura, femina virtutibus pluribus clara, est natus. jussit etiam ut communices hanc eandem scriptionem consanguineis tuis in Naugeria familia natis, tuis etiam amicis. Ipse autem egi gratias benignissimo Cardinali, ut pulcherrimo, et valde, ut arbitror, pretioso dono tibi utilitatem aliquam, voluptatem etiam maximam afferrem, et amoris in te meo, qui plane fraternus est, satisfacerem; dedit enim fuimus in eadem academia Patavina iisdem philosophia, et theologia studiis, et cum insignia doctoratus accepisses in theologorum collegio, ostendisti tu, ut omnes qui aderamus commemorare soliti sumus, non solum doctrinam egregiam, sed etiam admirabilem dicendi facundiam, et avisam plane eloquentiam. Erit hac ipsa scriptio perpetuum testimonium Cardinalis erga avunculum suum observantia, et grati animi; testabitur etiam fraternum, de quo dixi, et singularem amorem erga te meum. Vale, Bernarde optime, et perge ad domesticas virtutes imitandas, et me, ut facis, ama.

BER-

BERNARDI NAVGERII

S. R. E. CARDINALIS

Veronensis Ecclesiae Administratoris

V I T A

A B

AVGVSTINO VALERIO

C O N S C R I P T A.

ARTVS est Bernardus Venetiis in patricia Naugeriorum familia, in qua multi boni cives, et de Republica Veneta optime meriti fuerunt, inter quos ipse nominare consueverat Ioannem Naugerium, qui pro patriæ libertate, et dignitate fortiter pugnauerat, et alacriter etiam occubuerat. Patrem habuit Ioannem Aloysium, virum innocentissimum, et optimum senatorem. Summa parentum, et magistrorum diligentia est educatus, cum ei in puerili disciplina majorum suorum virtutes proponerentur, quas ita est imitatus, ut familiæ suæ decus et ornamentum addiderit. Puer memoria præstitit ita, ut sex, aut etiam octo libros Aeneidos, sicut edidicerat, patri recitaret, et orationes longissimas M. Tullii in schola memoriter pronuntiaret. Natus videbatur ad eloquentiam, et

I

ma-

magnam puer in eo genere laudis spem afferebat . Ioannes Aloysius pater etsi advocator communis erat , et in amplis magistratibus reipublicæ operam navabat , nihil tamen habebat antiquius quam ut filium institueret , et excitaret quotidie ad res maximas cogitandas , et imitandum illum qui vivebat magna cum laude , Andream gentilem suum . Et quamvis senator bonus non amplum haberet patrimonium , in educando tamen , et in instituendo filio nulli sumtui parcebat : in comparandâ copia librorum , in remunerandis magistris ne ditissimis quidem totius civitatis hominibus cedebat . Habuit filios tres , Franciscum , qui admodum adolescens est mortuus , hunc Bernardum , et Hieronymum , et filiam unam , quam dum magistratum gereret in Cipro insula , moriens testamento filiorum suorum fidei commendavit , quam fidem ipsi non sefellerunt ; nam non multo post tempore eam Bertuccio Valerio nobili Veneto , viro ingenio acri , qui aliquo in numero in Republica videbatur futurus , in matrimonium collocarunt . Sed omnem spem Ioannes Aloysius videbatur posuisse in uno Bernardo , illum præcipuo quodam amore diligebat , fovebat illius ingenium , ad illum audiendum , dum recitaret aliquid , aut cum æqualibus disputaret , non accedebat ipse solus , sed præstantissimos senatores secum multos adducebat , in hoc existimationem ponens , et divitias , si filium suum moribus , et doctrina præstantem ad ornamenta , et commoda reipublicæ institueret . Hanc rem commemorare solebat Philippus Stridonius , qui sub Stephano Plazonio bono grammatico Bernardi condiscipulus fuit , cum quo etsi contendebat ingenio , et exercitatione , atque etiam literis , cum esset major natu , illum tamen illa etiam ætate se admirari solitum dicere consuevit , et Ioannis Aloysii patris maximam caritatem in filium sæpissime laudare numquam desit . In adolescente , aut puero potius , alacres , et ingentes spiritus cernebantur : magna videbatur cogitare , gloriam sibi proponere , regnare quasi inter æquales videbatur velle , ita si quid pecuniæ haberet , libenter pro omnibus , cum opus esset , dependebat , quasi ipse omnium esset ditissimus . Erat corporis statura minime procera , non tamen exigua , erat aspectu valde amabili , elucebat gravitas in vultu , oculi , qui sunt

sunt principes in pronuntiatione, omnium benevolentiam sibi conciliabant, et trahebant singulos cum quibus loquebatur, in quam vellet sententiam. abundabat ejus in corporis temperatura sanguis permixtus bile, non tamen atra, qua mixtione fiebat ut facile apprehenderet omnia, et quæ semel apprehendisset semper retineret; ita ut, quod raro solet contingere, cum excellenti ingenio conjungeretur memoria quædam admirabilis, ut omnia quæ aut ex libris didicisset, aut a viris doctis audivisset, semper haberet in promptu, et ad ea quæ proponebantur, accommodaret. Patre in Cyprum insulam a senatu misso ad inspiciendas magistratuum omnium qui eo tempore in insula erant, rationes, Bernardus qui jam decimum octavum annum attigerat, patrem magnis precibus exoravit, ut quo tempore ipse abesset a republica, sibi liceret Patavium in nobilissimam illam academiam ad optimas disciplinas percipiendas se conferre: nullo in loco se melius, et honestius posse adolescentiam suam traducere, polliceri se studio, et diligentia effecturum ut eum filii voluntati obsecutum esse, et in ejus disciplinam sumtus fecisse non poeniteret. Hortabatur consanguineum suum Andreas Naugerius, qui paterno amore Bernardum tamquam heredem suæ gloriæ, et eum qui ornamentum familiæ esset allaturus, mirifice diligebat, ut filio non deesset; rogabant omnes Ioannis Aloysii propinqui, et amici, ut nascentem gloriam, ad quam filius videbatur natus, minime retardaret. Itaque vir bonus, et filii laudis cupidissimus, quidquid habebat patrimonii, id totum Bernardo tradidit, quo et librorum copiam sibi parare posset, et in studiis commodius versari. Itaque Patavium venit Bernardus ante vigesimum annum, quo in gymnasio tantum profecit in liberalibus disciplinis, ad tantamque laudem pervenit, ut sua ætate nemo magis laudaretur: tantos progressus fecit in orationibus scribendis, atque etiam in carminibus, ut non deessent qui illum cum Andrea gentili suo, qui ad maximam laudem utroque in genere pervenerat, conferrent. Philosophiæ studiis operam dedit docentibus M. Antonio Genua Patavino, atque etiam Vincentio Madio Brixiano. uterque magnus philosophus est habitus. Patavinus acumine videbatur

præstare, et gravitate quadam philosophica in interpretandis Aristotelis libris: alter fortasse Aristotelis sensa fidelius, et diligentius exprimebat. utrumque est secutus. lis magistris in philosophiæ studiis tantam diligentiam posuit, quanta satis esset ad alendam eloquentiam, et ad administrandam rempublicam in qua erat natus. Inanibus, et ambitiosis disputationibus, quæ sine magna ostentatione haberi non possunt, non delectabatur: e fontibus philosophiam hauriendam putabat, græca cum latinis conjungens: esse potius philosophus bonus, quam haberi acutus studebat: non probabat depravatum illum morem qui percrebuit in scholis, ut tantum tempus ponatur in abstrusis, et inutilibus quæstionibus tractandis, ut vel minima pars librorum Aristotelis explicetur: scripsisse admirabilem illum virum putabat, ut sui libri studiose legerentur: non posse aliquem ejus librorum partem recte intelligere qui multa non nosset ex eodem scriptore: neminem esse meliorem interpretem Aristotelis, quam ipsummet; quamobrem legendos sæpe diligenter ejus libros, et scripta Platonis, Xenophontis, Isocratis, Plutarchi, et aliorum; egregios enim illos viros se mutua quasi opera interpretari aliud agentes judicabat; et prudenter sane. Illos libros ab Aristotele conscriptos qui in scholis explicari non solent, habebat ipse in manibus, ut sunt libri de moribus, non solum ad Nicomachum, sed etiam ad Eudemum, atque ii qui *magna moralia* inscribuntur. Vñus est cum esset Patavii, consuetudine, et familiaritate Petri Francisci Contareni, qui deinde fuit Venetus patriarcha, Dominici Mauroceni doctissimi viri, Danielis Barbari viri admodum eruditi, qui præclaros libros edidit, et coadjutor Aquilejensis est mortuus, optimorum adolescentium qui eo in gymnasio ingenio et doctrina floruerunt, et Speronis Patavini viri acerrimi judicii, et multiplicis doctrinæ, quibuscum conjunctissime vixit, eosque in omni vita plurimi fecit. Speron, quo nemo fortasse illo tempore de aliis judicare melius poterat, tam multa, et tam præclara de Bernardi eloquentia, judicio, et suavissimis moribus dicere solebat, ut nec amabiliorem, nec præstantiorem civem Venetiis natum sua tempestate quemquam putaret. Narrabat interdum convenisse eos de quibus est dictum,

stum, et alios quosdam, et cum probitatem hilaritate condendam esse, honestatemque cum liberalivoluptate conjungendam dicerent, ex tempore ante coenam, aut etiam postquam coenatum esset, haberi solitos sermones tam lepidos, tam elegantes, tanta cum gravitate a Naugerio, qui minor natu erat, ut motu corporis, et gestu, mirabilique demum actione expressam ejus orationem omnes admirarentur, et magnum oratorem futurum judicarent. Dum Patavii studiis doctrinae operam daret, et ad gloriam magnis laboribus contenderet, ecce de patris obitu literae afferuntur. adolescens in cursu studiorum optimorum sine tanto patrimonio quantum satis esse posset ad commode vitam ducendam, cum altero fratre, et una sorore, intermissis studiis ad rem familiarem cogitur animum adjicere. Multa, et gravissima incommoda Bernardo, et toti domui attulit patris acerba et immatura mors; nondum enim quinquagesimum nonum annum attigerat, cum in Cypro insula illius caeli intemperie, et laboribus magnis quos in magistratu suo obeundo susceperat, excessit e vita. Patrem amiserat eo tempore quo magna commoda, et ornamenta sibi, et familiae suae erat allaturus; quo soror etiam ejus Lucia eo magis indigebat; eam tamen ipse jacturam constanti animo tulit, et in patriam rediit hanc praecipue ob causam, ut sororem, cui maximum luctum attulerat patris mors, consolaretur, ejusque nuptiis provideret, quod et praestitit cum tanta dote quanti non fuit aestimatum patrimonium quod ipsi reliquum erat; quam ob fraternam caritatem, vel potius pietatem paternam, valde laudatus est. Non deerant qui hortarentur hominem praestanti ingenio, praeclearo judicio, atque naturae muneribus omnibus quae ad dicendum requiruntur, ornatum, cui adhuc ob aetatem (duos enim et viginti tantum annos natus erat) ad rempublicam non patebat aditus, ut causas ageret: natus ad eloquentiam, facultatem illam conferret ad utilitates hominum, et patrimonium valde tenue, ut praestantes multi viri fecerunt, augeter: non defuturos ei tandem honores in republica maximos. id consilium ipse minime probavit, quamquam reprehendere nulla ratione posset. Ita a natura erat formatus ad res maximas, ita veræ lau-

laudis studio, et cupiditate gloriæ rapiebatur, ut nihil quod non prorsus nobilis, et excelsi animi videretur esse, posset facere, aut cogitare. Egit quasdam causas adolescens tanta cum laude, ut nemo videretur causam ullam posse tractare diligentius; et molestum erat ab illis quos defendebat, aliquid accipere. Verum minime christiano tutum putans nullo delectu omnes causas defendere, ut facere solent qui eo in genere studii versantur, et turpe etiam existimans, aut certe indecorum, Venetum hominem natum ad administrandam florentissimam rempublicam, et ad regendos alios, laboribus perpetuis, et contentionibus forensibus occupari; aliam vitæ rationem inivit, et, ubi primum per ætatem licuit, petiit ut in collegium admitteretur, cum in locum in quem juvenes ingenio præstantes, ut formam reipublicæ intueantur, et ad administrandam rempublicam, patriamque adjuvandam erudiantur, admitti solent. neque irrita fuit ejus petitio, siquidem sapiens ordinum suo tempore creatus est fere cunctis suffragiis. Memoria patris optimi senatoris, fama ingenii, et eloquentiæ ei profuerunt ad consequendum illum honorem. Sapiens ordinum tantam eloquentiæ laudem est consecutus, quamquam semel tantum modestiæ causa illo primo semestri spatio dicendum in senatu sibi statuisset, ut de eo maxima sit concitata opinio, summum ipsum oratorem futurum, et præstantissimum senatorem omnes judicarent. Vivebat ea tempestate Victor Faustus, qui præterquam quod literas græcas Venetiis profitebatur, in ædificandis etiam navibus operam ponebat. vir magni ingenii, ut Venetæ reipublicæ navale instrueret, et locupletaret, quinquagemis magnis impensis, et magno artificio fabrifecerat. navigii genus insolitum educendum e navali, ejus, multis contradicentibus, faciendum periculum, et cum mercibus mittendum, Bernardus defendit tanta copia sententiarum, et lumine verborum, tot, et tam præclaris historiis in medium allatis, ut nihil quidquam in senatu admirabilius auditum fuerit eo tempore. Est mos Venetæ reipublicæ ut magna diligentia, et multo studio perantur magistratus, et suffragia colligantur. magnam in hoc vim habent crebræ salutationes, et hoc in primis, ut nominatim homines appel-

appellentur; indicium est enim magnum, eos non contemni, a naturaque nobis est insitum, ut magni fieri vehementer cupiamus. Bernardus, ut qui hoc salutandi studio, et blandis appellationibus minime delectaretur, aut potius ab illis (natura ita docente) abhorreret, fama eloquentiæ, et suavitate morum sibi faciebat aditum ad honores. Eodem tempore cum oratio in funere Cardinalis amplissimi Cornelii esset habenda, Bernardus is fuit qui nobilissimæ familiæ hac in re satisfecit, orationemque habuit copiosam, et elegantem. Et quoniam quinto quoque anno veterè consuetudine mitti solent a senatu duo patricii qui magistratuum rationes examinent, num jus cuique tributum sit, aliquisne ex sociis, et filiis hujus civitatis affectus sit injuria, ad senatum referant, in Dalmatiam cum M. Antonio Amulio, qui post aliquot annos eodem die quo ipse Cardinalis creatus est, ad sublevandam illam provinciam missus est; ex quo munere cum in patriam rediissent, tanto necessitudinis, et benevolentiae vinculo se conjunxerunt, ut in omni vita amicissimi fuerint. Vbi ab illo munere in patriam redierunt, cum nobilem quemdam male gesti magistratus accusassent, eumque convincere omnino nequivissent, aut quia non satis constaret an juste accusaretur, aut quia nobilitate familiæ, et multorum studiis se tuebatur, ex illa accusatione nullam laudem sunt consecuti, immo potius in invidiam aliquorum inciderunt, qui dicerent, juvenes studiis eloquentiæ deditos, Naugerium in primis, qui quatuor annis minor natus erat, arripuisse occasionem ostentandi quantopere ea in re valerent. quibus malevolorum sermonibus factum est, ut post depositum *syndicatum*, ita enim magistratus ille appellatur, quem in Dalmatia una cum Amulio proxime obierat, difficilem sibi rationem ad honores experiretur, et cum (ut antea dictum est) abhorreret a crebris salutationibus, quibus in republica conciliantur animi, non defuerunt qui eum superbiæ, atque ironiciæ naturæ insimularent. aliquot igitur annorum spatio sine ullo magistratu in republica vixit: totus in studiis legebat eo tempore omnes historias, quibus prudentia comparatur: scribebat etiam aliquid. Andreas Gritus, qui ob varias, et plane heroicas virtutes, et egregia illustriaque in patriam me-

rita

rita optimæ reipublicæ princeps fuit, et is princeps quem maxime omnium, dum viveret, patria venerata est, cujusque memoria in animis hominum manet, et numquam est interitura: cum Bernardum in collegio, atque in senatu dicentem audivisset, quo tempore erat sapiens ordinem, juvenisque eloquentiam esset admiratus, vir excellentis ingenii, et laudis cupidus, laudari ab eo qui in civitate eloquentissimus haberetur, in funere voluit, hoc satis grande præmium rerum præclare a se gestarum laturum se sperans, si id ab eo vivens impetrasset. Itaque cum ad se vocari jussisset Bernardum; volumus, inquit, in funere laudari abs te, Naugeri: quibus verbis commotus, utinam, respondit, ut nihil mihi potest esse honorificentius, aut jucundius, quam principem optimum præstantissimæ reipublicæ, et patriæ meæ laudare, ita senio confecto id opus sit facere, isque sim qui debitis laudibus patrem patriæ nostræ non defraudem, et reipublicæ hac in re satisfaciam. quæ verba læto admodum vultu excipiens, amplexatus est, atque osculatus princeps Bernardum, et jussit ut opus aggrederetur, et singulis annis ad se ad recitandam illam quam habiturus esset, orationem veniret. Vbi orationem conscriptam audivit, singulis annis ut veniret ad se, præstaretque, si ita videretur, quod receperat, hortatus est. Itaque cum legeret pulcherrimam illam orationem Bernardus, et imaginem virtutum suarum tam pulchris coloribus delineatam cerneret princeps, audiretque illam orationis partem qua ejus fortitudo animi expressa est in obitu filii ferendo, quæ incipit: *Orbatus unico, et maxima spei filio pater, quid creditis? eum ejulatus fuisse?* et quæ sequuntur; lacrimas quas prætor Patavii in morte filii continuerat, illam orationis partem audiens tenere non potuit. cum vero recitarentur magna copia sententiarum, et verborum lumine varia, et illustria Andreæ Gritti merita in patriam, cum in Gallia captivus libertatem patriæ conservasset, et pacem peperisset; Patavium civitatem clarissimam maximis suis laboribus, et periculis Veneto imperio restituisset, patriæ ipsi difficillimis temporibus salutem attulisset, ita afficiebatur princeps, ut nihil quidquam auribus suis suavius umquam accidisse Naugerii oratione ingenue fateretur. Hanc ipsam orationem cum mortuo prin-

principe in æde sanctorum Ioannis, et Pauli maximo concursu senatorum, et doctorum hominum habuisset, omnes qui audierunt, in admirationem convertit. hunc juniorem Naugerium cum Andrea illo tanti nominis oratore esse conferendum, hanc in Andreae Gritti funere cum illius in Leonardi Lauretani esse comparandam: magni, et excelsi ingenii ad eloquentiam, et ad res maximas natum Venetiis esse, cuius virtus nota non esset, cui debiti non tribuerentur honores. Quod commune civitatis iudicium cum Petrus Landus, qui Gritto in principatu successerat, maxime omnium probasset, et mirifice Bernardi ingenium, et mores diligeret, coepit cogitare, qua ratione sibi cum affinitate conjungeret, atque filii loco haberet. Hieronymus Bernardi frater, de quo mentionem fecimus, uxorem duxerat ex Dandula familia nobilissima decem ante annos, ex qua filios nondum susceperat. rogabat ipse, hortabantur amici, et consanguinei Bernardum, ne sineret familiam suam, in qua præstantes senatores, et de republica benemeriti nasci solerent, extinguere: quatuor, aut ad summum quinque in ea esse, et illos quidem matura ætate: de posteritate cogitaret, heredem laudis suæ, et virtutum studeret relinquere. Non sprevit consilium: Histrianam ex Landorum familia principis neptem honesta cum dote uxorem duxit. Quod consilium quidam non laudaverunt, varia incommoda recensentes, quæ cura rei familiaris afferre solet. Venisse se in hanc sententiam aliquot post annos dicebat, ut fratri satisfaceret, et ut solarium senectutis sibi pararet; sed accidit, ut quo anno ejus nuptiæ factæ sunt, quæ magnifice admodum in ædibus principis fuerunt celebratæ, uterque filios susceperit, atque inde factum sit ut patrimonium qualecumque erat diviserint, et separatim vixerint. amor tamen, et caritas fraterna conservata est. Dum illæ nuptiæ celebrarentur, hæ voces audiebantur: tam excellenti virtuti honores præcipuos esse tribuendos, non esse diutius ferendum ut in negotiis maximis tanti civis opera respublica non utatur. Eo tempore mittendus erat legatus Mantuam ad Herculem Gonzagam Cardinalem, cui procuratio illius ditionis commissa erat a Federico fratre, donec Franciscus filius puer regendis aliis esset.

K

ido-

idoneus : Bernardus creatus est; qui legatione illa primum tanta prudentia , et splendore functus est, et reversus in patriam ea quæ de more a legatis in senatu renuntiari solita sunt, de Mantua, atque de Cardinale senatui renuntiavit tam apposite, ut natum esse ad legationes, omnes qui eum audirent, dicerent: mittendum esse legatum ad Ferdinandum Romanorum regem, aut ad Franciscum regem Gallorum. Legatio ad Ferdinandum aliquot post menses decreta est Dominico Mauroceno viro probitate, et literis insigni, et cum Bernardum fuisse præteritum, illi qui ejus virtuti favebant, moleste ferrent, hortati sunt hominem ut legationem ad Carolum Quintum Imperatorem, quæ multo nobilior existimabatur, peteret. Iam ex legatione Mantuana id commodi, et ornamenti retulerat Navgerius, ut magistratum esset consecutus cui inest rationes rerum omnium quæ ex Damasco ad rempublicam pertinent, recognoscere; quo in magistratu dum esset, in collegium ad honestissimum reipublicæ munus receptus, et consultor militiæ declaratus est. ipso in magistratu qui sunt, eos appellant Venetiis *sapientes continentis*. Eo ipso in munere dum reipublicæ serviret, et suam laudem cum publicis commodis conjungeret, legatus mittitur ad Carolum Quintum, trigessimum quartum annum agens, anno uno postquam uxorem duxisset; in qua legatione multos labores, et varia incommoda pertulit. Secutus est Imperatorem in castra, quo tempore Methensis urbs ab eo obsidebatur. Tantam jacturam rei familiaris eo tempore fecit, ut non minimam uxoris suæ dotis partem ea in legatione consumserit. Et quamquam respublica, præter illam summam pecuniæ quæ singulis mensibus legatis ad sustinendam dignitatem publicam tribui solita est, interdum etiam donis eum sublevasset, in tanta tamen rerum omnium quæ in exercitu illo erat, pænuria, retinere legationis splendorem sine maxima jactura rei domesticæ non potuit. Incidit in febrim acutam, qua ejus corporis vires omnes ita debilitatæ sunt, ut vitæ nulla reliqua spes esset; quod cum Carolo Quinto allatum esset, jussit ut Vesalius unus e medicis quibus utebatur, vir qui Patavii in anatomicis magna sua cum laude versatus erat, Bernardi curam susciperet.

Qua-

Quatuor mensibus cum in lecto jacuisset magno cum vitæ periculo, non cessabat tamen quantum poterat, sciscitari ea quæ ad senatum scribi oportere iudicabat. In patriam rediit vultu admodum immutato, et tanta corporis infirmitate, ut propinqui, et amici sui, cum primum illum vidiissent, non temperarent a lacrimis. Non narro quæ a Carolo Quinto eo tempore gesta sunt, et qui fuerint exitus illius belli; id enim potius ad Caroli Imperatoris vitam pertineret, quam ad Bernardi. Non est tamen prætereundum, sæpe dicere solitum hunc Nauerium, se numquam adiisse Carolum Quintum quin ab eo prudentior recesserit, eumque sibi visum esse natum ad regendum orbem; tam acre iudicium, tanta, et tam admirabilis in rebus gerendis solertia eo in Imperatore cernebatur. Legationem, in patriam reversus, quamvis infirmi corporis vires minime id ferre videbantur, renuntiavit in senatu. fuit gratissima oratio illa longa quam habuit, qua commoti ita sunt omnium animi partim varietate rerum quas commemoraverat, partim civis sui caritate; qui, dum patriæ serviret, vitam quasi videbatur amisisse, ut omnes honores illi debitos passim prædicarent, ipsique bona etiam omnia optarent. Patavium ex medicorum consilio se contulit ad recuperandam valetudinem; et quoniam morbus ab imbecillitate capitis, cuius fortasse erat etiam principium, a stomacho originem duxisse videbatur, aliquot menses ibi procul a curis, et a negotiis commoratus est. convaluisse vero dicebat se Ioannis Baptistæ Montani Veronensis egregii medici opera. recuperata valetudine sex mensibus tres magistratus amplissimos est consecutus. Nam primum præfectus annonæ declaratus est, qui magistratus honorificus, et fructuosus esse solet; quem antequam iniret, octo post dies custos legum, jurisque publici defensor (*advocatores communis* appellant Venetiis) est creatus; quem magistratum altero relicto iniiit, tantamque adhibuit in eo prudentiam, et gravitatem, et tam excellentem, quando opus fuit, de servandis legibus, ac puniendis perditis et sceleratis hominibus adhibuit eloquentiam, ut ex ea maximam auctoritatem sibi in republica comparaverit, et Patavinam præturam trigessimum octavum annum, quod nemini certe contigerat,

agens, obtinuerit. Patavinis, qui sexagenarios prætores habere consueverant, hoc de Bernardo iudicium non minimam admirationem attulit. Homo tamen minime in iudiciis versatus, qui præter morem civitatis ad magnum honorem pervenerat, omnibus virtutibus quæ in prætore laudantur, ita præstitit, ut perpetuam nominis sui memoriam ea in prætura reliquerit. Difficilis est prætura Patavina. Patavii est celeberrimum gymnasium, ad quod ex omnibus Europæ partibus confluunt multi veluti ad literarum mercaturam. Varia nationum ingenia moderanda sunt, ad quod præstandum magna prudentia est opus: admodum propinqua Venetiis est illa civitas, et sæpe negotium est cum iis qui in eadem republica nati moleste ferunt sibi quidquam negari. cum omni genere hominum ita se gessit, ut cum in gratiam faceret nihil, omnia tamen essent grata quæ faceret. Plurimum adjutus est in ea prætura Tiberii Deciani jurisconsulti Vrinensis, quem ipse vicarium sibi adsciverat, industria. eo prætore ejusdem civitatis præfecti fuere Aloysius Donatus optimus senex, et qui in ejus locum missus est, Ioannes Capellus eques; cum quibus, quod non sæpe accidit, ita vixit, ut in omni vita eos amicissimos habuerit. Eo adhuc prætore Patavii, anno MDXLVIII. Henricus Gallorum rex, cum Taurinum venisset, senatusconsulto decretum est ut reipublicæ amicissimus rex ejusdem nomine salutaretur. Itaque Bernardus id ne cogitans quidem legatus decernitur ad Henricum Gallorum regem. senatus per literas jubet, ut primo quoque tempore cura præturæ præfecto relicta, Taurinum se conferat, legationis suæ mandatum habiturus in itinere. obiit legationem viginti sex dierum magna cum reipublicæ dignitate, tantamque in ea liberalitatem, et splendorem adhibuit, ut cum reipublicæ gloria non mediocrem laudem suam conjunxerit. Secuti sunt eum multi nobiles, et præstantes ingenio adolescentes, quos commemoratione rerum quas viderat, et multis historiis quas in promptu habebat, ita detinebat, ut ejus sermonibus et delectarentur, et doctiores se fieri sentirent. Aderat etiam Augustinus Valerius ejus sororis filius, qui diligenter omnia observabat, is qui postea in ejus locum in episcopatu Veronæ successit. Patavio.

tavio ex nobilissima prætura cum Venetias rediisset Bernardus, advocator communis iterum creatur, ad illum ipsum magistratum quo inito perfungi non poterat. Hunc natum esse multi dicebant ad res præclaras agendas, ejus opera conducere reipublicæ ut utatur in gravissimo illo advocatoris munere ad exercendam eloquentiam ad usum patriæ, ad leges conservandas. Collegas habuit Petrum Franciscum Contarenum virum in omni genere virtutum præstantem, et in primis singulari doctrina, quem etiam habuit aliquot post annos, cum leges Venetæ in iis quæ ad judicia pertinent, senatus jussu corrigendæ essent, et Federicum Valeressium virum admodum eloquentem, cum quibus ita versatus est, ut nihil iis collegis posset esse conjunctius. sed tempus magistratus legitimum implere non potuit; missus est enim Byzantium, qui reipublicæ nomine cum Imperatore Turcarum ageret, et controversias quæ inter Venetos oriri possent, dijudicaret. Nihil potest esse difficilius quam tractare cum eo Imperatore, et cum illis satrapis qui illi assistunt, quorum linguam quis non norit, et vivere apud illam nationem quæ a literis, et ab omni humanitate sit aliena; ita tamen moderate tulit morum illius gentis feritatem, eamque in iis quibuscum ageret, emollire studuit, ut reipublicæ commodis consuluerit, et ab illis etiam penes quos erat rerum potestas, diligeretur. Natura constat insolentissimos, et avidissimos plus habendi esse illos qui apud Turcarum Imperatorem valent auctoritate; qui quamvis in petendo improbi, et immodesti fuerunt, ut esse solent, prudentia tamen quadam Bernardus effecit ut respublica minorem pecuniæ summam, *Baili* munere ipso fungente, consumserit, quam multorum temporibus qui ante ipsum Byzantii fuerant. Ditiores in patriam redire solent qui Byzantium semel a republica mitti solent: Naugerius nihil ex illo munere in domum suam præter honorem, et laudem, intulit. Laudandusne sit, alii judicent; vituperari certe non potest, quia reipublicæ non obfuit, profuit potius exemplo, et moderatione sua. Cum id munus Byzantii gereret, in captivorum christianorum redemptione, pro quibus Veneta civitas pretium solet persolvere, illius pietas, diligentia, caritas in christianum nomen, et
in

in patriam suam elucebat, ut facile perspicerent omnes, eum, si copiarum domesticarum tulissent, quamplurimos pecuniis suis redempturum fuisse. Ita a natura erat affectus, ut perraro, aut numquam de augenda re familiari cogitaret, honesta etiam lucra suspecta semper haberet. inde factum est ut cum omnes fere magistratus in republica esset consecutus, illis tamen qui magna emolumenta solent afferre, et quibus multi locupletiores facti sunt, patrimonium suum numquam auxerit. Filiam unam susceperat antequam ad Carolum Quintum legatus missus esset: filium vero, ubi e prætura Patavina rediit; in cuius partu Histriana uxor mortua est, quam feminam amabilissimis moribus mirifice diligebat, et immatura morte præreptam luxit. Minime laudatus est a multis, præsertim consanguineis, immo potius inculpatus est interdum negligentiarum, quod rem familiarem non modo non auget, sed ne conservaret quidem: quam rem non excusabat pluribus verbis, accusabat potius ipse, et reprehendebat interdum se ipsum hilariter; sed ita a natura factus erat, ut nisi de magnis rebus non posset cogitare, pecuniam non magni faceret, spe in Deo maxime sustentaretur. Non est opportunum persequi omnia, præsertim cum laudationem non instituerimus. Legatio ad Angliarum regem ipsi decreta fuerat antequam prætor Patavium proficisceretur; quam legationem mortuo interim rege ad quem mittebatur, non obivit. in ejus locum suffectus est Dominicus Bollanus, nunc Brixienensis episcopus, qui se plurimum Naugerio debere eo tempore profitebatur, quod ipsi reliquisset occasionem inserviendi reipublicæ, et aditum sibi ad honores consequendos. natura Bernardus erat ita benignus, ut bonis ingenii incredibiliter faveret, et honoribus aliorum civium mirum in modum lætaretur. Byzantio in patriam cum rediisset, in decemvirum collegium est cooptatus. penes decemviros est maxima potestas in republica: iis quindecim addi solent, qui, cum de rebus maximis quæ ad rempublicam pertinent, agitur, omnes in consilium adhibentur. In illum numerum cooptatus est Naugerius quadragesimum quartum annum agens, quod paucis solet accidere. Postquam e Mantuana legatione rediit in patriam, nullum is, quod mirum est, diem sine ma-

gi-

gistratibus vixit. A senatu deliguntur tres e senatoribus qui Patavino gymnasio præsint, et de iis omnibus quæ ad retinendam, arque etiam augendam illius celebritatem pertinent, ad senatum referant. Traditum est hoc munus Bernardo, collegis Matthæo Dandulo equite, clarissimo senatore, et Hieronymo Ferro, homine præstanti ingenio, et valde erudito. in eo versatus est magna cum laude, interdum sententias suas quæ oppugnatae fuerant in senatu, defendit tanta copia, et tanta gravitate, ut nemo magis in promptu disciplinas omnes habere videretur. Favet multum Victori Trincavellæ medico Veneto præstantissimo: favit Tiberio Deciano jurisconsulto. Iuverat aliquot ante annos oratione sua, et auctoritate Ioannem Baptistam Egnatium Venetum, qui humaniores literas publice docuerat: illi ut veterano, et optime merito de Veneta juventute, cum per ætatem, et infirmitatem docere non posset, persolvendum esse tamen stipendium, ut senex commodius, et honorificentius senectutem suam posset sustentare, senatui persuasit. Erant ex ejus æqualibus qui dicerent, eum, qua nimia liberalitate erat, et effusione in re familiari, adhibere eam solitum in republica: procliviorum esse ad donandum quam usus reipublicæ postulare. Verumtamen quoniam ad publicam dignitatem, et majestatem Veneti imperii conservandam ejus consilia spectare videbantur, laudabatur fere ab omnibus bonis. Præficitur eo tempore maximo muneri, quod versatur in discernendis iis quæ ad salis distributionem pertinent, quod est non minimum vestigal reipublicæ. hoc munus dari consuevit senatoribus bonis, minime divitibus. Cum nondum obiisset eum magistratum, legatus in Dominici Mauroceni locum mittitur ad Paullum IV. Pontificem Maximum, qui successerat Marcello Secundo, qui viginti tantum diebus in pontificatu vixit. Ad hanc gratulationem, et ad præstandam obedientiam reipublicæ nomine missi sunt quatuor primarii senatores, Franciscus Contarenus, Carolus Maurocenus, Hieronymus Grimanus, et Matthæus Dandulus, qui omnes dignitate procuratoria, quæ maxima est in civitate, ornatifuerunt. cum iis quatuor decretum est senatusconsulto, ut Bernardus etiam proficisceretur; eique injunctum ut ad
Pon-

Pontificem pro republica orationem haberet, qua de more debitam obedientiam ei tamquam Christi vicario præstaret. Habuit orationem elegantem, et plenam gravitatis, quam mirifice Pontifex laudavit, dixitque multa eo die de reipublicæ Venetæ antiquitate, et præstantia, et de nobili illa legatione, legatisque pluribus verbis mandavit ut suam erga Venetum nomen benevolentiam, et caritatem, in patriam reversi testificarentur. Redierunt in patriam quatuor quos nominavi, legati: Bernardus legationem suam iniit. Paulo post securâ sunt ea tempora ut isto fœdere cum Henrico Gallorum rege, et Hercule Ferrariensium Duce, Paullus IIII. de bello cogitaret, et multa contra Carolum Quintum, ejusque filium Philippum regem Hispaniarum, diceret, et moliretur. Agebat cum Naugerio diligentissime ut in societatem rempublicam adjungeret: facilem futuram victoriam, venisse tempus quo Venetum imperium facile posset augeri, proponebat. Bernardus omnia diligentissime ad senatum scribebat: inferebat etiam sæpe eadem verba quibus Pontifex utebatur: fideliter etiam scribebat quam incerta esset spes victoriæ, quam anceps, et periculosus exitus illius belli. tantam adhibuit prudentiam difficillimo illo tempore, ut æque gratus Pontifici, et reipublicæ fuerit, et senatus cognitis et perspectis difficultatibus pacem suaserit; qua consecuta, Italia magnis calamitatibus liberata est. Vñus est a secretis ea in legatione Antonio Miledonio viro præstanti ingenio, et acri judicio, ejusque laboribus, et industria valde adjutus est. Non defuerunt qui dicerent, Paullum IIII. cogitasse interdum Brixie episcopatum Naugerio deferre; sed senator bonus in republica Veneta multos annos maxima cum laude versatus, ab ea cogitatione ipse absuit semper. De præstantia, atque interdum de felicitate Venetorum civium ita dicere solitus erat, ut qui eum audirent, statuerent, non esse cur ipsis etiam regibus Veneti homines inviderent: mille centum, et amplius annos eorum stetit, et floruisse rempublicam, aluisse semper libertatem, et multas virtutes, in verissima Christi religione natam nulla umquam hæresum labe fuisse contaminatam: pulcherrimis legibus stabilitam, florere opibus, et omnibus quæ habentur bona. Episco-

Episcopatum quidem esse opus bonum, sed plenum laboribus, et periculis multis. Factum est tamen divino consilio, ut e republica, ut paullo post scribetur, quam unice diligebat, et miris laudibus extollebat, ad episcopatum, atque etiam ad cardinalatum vocatus fuerit. Dum esset orator, usus est consuetudine in primis Thomæ Aldobrandini (hic fuit frater Clementis Octavi, quem nunc summum Pontificem habemus) viri optimi, et interioribus literis valde exculti; qui res a philosophis gestas a Diogene Laërtio conscriptas, e græco in latinum eo tempore vertebat; et multorum huiusmodi aliorum virorum, præsertim Gulielmi Sirleti, qui postea Cardinalis fuit amplissimus, et Panragathi viri eruditissimi. Gratissimus fuit Paulo Quarto viro præstantissimi ingenii, sanctissimorum morum, et ingentis spiritus, cui placuisse magna laus est; erat enim ingeniorum, et actionum cuiusque iudex acerrimus, et paucos admodum honoribus, et testimonio suo dignos putabat; quo fiebat ut eo Pontifice per annum, et biennium etiam sine episcopo ecclesiæ cathedrales complures essent. nimirum intelligebat, nec cito cuiquam manus imponendas, nec homines ad gravissima munera propere, et temere vocandos. Itaque in re tanti momenti valde tutam esse ducebat moram, et suspensionem iudicii sui. Bernardus gravissimo Pontificis testimonio, et multis laudibus ornatus, in patriam e legatione illa difficili rediit. admodum luculentus exstat commentarius, quem scripsit, atque etiam recitavit in senatu, rerum quæ legationis suæ tempore gestæ essent: unde multa sumi possunt documenta ad comparandam prudentiam, ad administrandam rempublicam, et ad gerendas cum laude legationes. Antequam rediret in patriam, sapiens consilii declaratur quadragesimum octavum annum agens; paullo post etiam consiliarius. cumque accidisset ut senatus adhibito scrutinio, ut fieri solet, senem multorum affinitatibus adjutum, et cuius integritas cognita erat, quandoquidem iterum consiliarius fuerat, deligeret, et in magnis comitiis iudicium suum ad majus consilium perduceretur, factum est ut, cum Bernardus fuisset nominatus, iudicium senatus, atque illud quod appellant scrutinium, repudiaretur, et præterito senes septuagenario viro in-

L

te-

regerrimo, qui postea princeps fuit, Naugerius ante quinquagesimum annum reipublicæ consiliarius declararetur. Tertiam partem legitimi temporis non obiit eo in magistratu, quod iterum Patavium prætor mittitur. Ad Ferdinandum Imperatorem Viennam cum Ioanne Capello equite legatus aliquot ante menses fuerat, et copiosam orationem habuerat, qua Imperatori gratulatus est, quod in Imperio successisset. omnia hac secunda prætura Patavina ei feliciter evenerunt; cumque acrimonia, et vis animi aliquanto remissior esset, mitius et suavius egisse cum omnibus dicitur, quam prima prætura: parem tamen laudem ex utraque retulit prudentiæ, probitatis, liberalitatis, et virtutum omnium quæ in prætoribus laudari solent. Mortuo Paulo Quarto Pontifice Maximo, ei cum in pontificatu successisset Ioannes Angelus Medices Cardinalis, qui Pius Quartus nominari voluit, decreta est ad eum legatio, et legati creati sunt Carolus Maurocenus, et Aloysius Venerius procuratores sancti Marci; Nicolaus Pontius philosophiæ doctor, et eques, et hic Bernardus Naugerius, quem Ferdinandus equitem superiore anno creaverat. Solent Veneti legati ab illis regibus apud quos legatione funguntur, insigniri illo honore; quem tamen Bernardus multos annos Veneta nobilitate contentus recusaverat. ei habendæ ad Pontificem orationis onus erat impositum. jam se parabat ad legationem, cum in senatu disleri a quibusdam auditur, esse contra leges Pontio, Naugerioque datam legationem ad Pium Quartum Pontificem, quandoquidem superiore anno ad Franciscum Secundum Gallorum regem destinati oratores fuissent: binas legationes eodem tempore committi non posse: non esse faciendam hanc injuriam Galliæ regi qui Henrico patri successerat. Itaque cum disputatum esset in senatu pluribus verbis, vicerunt ii qui legationem in Galliam Pontio, et Naugerio decernebant, et alios duos eligi qui mitterentur ad Pium Quartum, e republica putabant. Quamobrem suffectis Hieronymo Grimano, et Hieronymo Zane clarissimis senatoribus, Pontius, et Naugerius Galliam cogitare cœperunt, non sine utriusque magno dolore, et incommodo; erat enim Pontius septuagenarius, et Naugerius ob infirmitatem membrorum (podagra enim

enim laborabat) in lecto eo tempore jacebat. legationem tamen obierunt alacri animo; ex qua cum in patriam rediissent, ad pristinos honores faciliorem etiam quam antea, aditum invenerunt. Quo tempore cum Ioanne Capello equite Naugerius legatus fuit ad Ferdinandum, Imperator monile aureum magni ponderis ei dono dederat: donavit etiam Capello pateras aureas maximi pretii. Senatui placuit, ut dicebatur, quia Capellus erat ditissimus, munus illud Imperatoris in ærarium inferre, quod æquissimo animo tulit Bernardus, quippe qui magni animi esset, et pecuniam nihil facere jampridem didicerat. Opinio erat, facile posse accidere ut senatus de regio munere idem statueret, quod aliter evenit; decretum enim est fere omnibus suffragiis, ut illud haberent. Ex Patavina prætura, quam iterum magna cum laude gesserat, domum reversus infirma valetudine utebatur. Eo tempore, quia acerba et immatura morte Augustinus Lippomanus episcopus Veronensis præreptus fuerat, ecclesiæ Veronensi episcopus nullus præerat, jamque sex menses abierant in magna omnium expectatione, quem Pontifex ei vellet succedere; cumque ea de re variæ essent hominum conjecturæ, Marcus Antonius Amulius, qui tunc legatum reipublicæ agebat apud Pium Quartum, ab eo impetravit ut senatui permitteretur quatuor nominare e civibus Venetis, e quibus unus episcopus deligeretur, quem Pontifex pro sua sapientia Spiritu Sancto edoctus, tanto muneri obeundo aptiorem ipse judicaret. Non satis firma valetudine eo tempore Naugerius utebatur: domo non egrediebatur. cumque propinqui, et amici omnes ad eum venissent, hortarenturque ut voluntati Dei, et patriæ ne adversaretur, senatum eum nominaturum ad episcopatum Veronensem, ni sibi desit; numquam assequi potuerunt ut se id optare diceret: factum est tamen ut nominaretur pluribus quam ceteri, suffragiis. nominavit ad Veronensem episcopatum senatus Pontifici hunc Naugerium unum e præcipuis senatoribus, Daniele Barbarum virum doctrina, et moribus præstantem, jam patriarcham Aquilejensem designatum, Andream Lippomanum virum sanctissimis moribus, et caritate in pauperes insignem, et Hieronymum Trivisanum ex Dominica-

norum familia, virum acris ingenii, et ad eloquentiam in primis natum, qui sacris habendis concionibus in ecclesia Dei magnam laudem erat consecutus; e quibus Trivisanus a Pontifice episcopus est factus, aut quia iudicaret majores utilitatis fructus ipsum esse allaturum Veronensi ecclesiae, aut, ut nonnulli dixerunt, quia Guidus Vbaldus Urbini dux magnis precibus hoc ipsum impetraverat, virtuti favens, et eloquentiae, quam anno superiore, dum Pisauri Trivisanus concionaretur, erat admiratus; quem cum Pius episcopum creasset, aliorum etiam sibi habendam rationem iudicavit. Itaque Naugerio quingentorum aureorum annuam pensionem, et Barbaro alteram ejusdem summæ assignavit; quod cum ad senatum orator Amulius scripsisset, auditis literis, Naugerius hilari admodum vultu, audientibus omnibus, gratias egit Deo, quod illa cura esset liberatus, et alta admodum voce, pensionem illam, quem admodum legibus sancitum est, a senatore Veneto accipi nullo modo posse dicens, pronuntiavit illum versiculum Davidis: *Laqueus contritus est, et nos liberati sumus*; quæ vox senatui fuit gratissima. Fuit auctor Bernardus ut illa pensio Barbaro daretur, idque reipublicæ nomine peteretur a Pontifice ad sublevandam rempublicam, quæ singulis annis quingentos aureos nummos, ut commodius posset vivere, Barbaro largiri solita esset. Hæc mense Ianuario acciderunt millesimo quingentesimo sexagesimo salutis nostræ. Cum autem Cinerum sacrorum dies appropinquaret, et Pontifex aliquot Cardinales creare constituisset, Bernardus in sacrum illud collegium coopatus est: qua de re inopinata atque inexpectata cum Venetias nuntius allatus esset, Bernardus, qui sapiens consilii erat, dum consuleret de iis quæ ad reipublicæ administrationem pertinebant, hac de re a Borromæo Cardinale, qui Pontificis sororis filius erat, literas accepit; cumque nullum lætitiæ signum ostendisset, abeuntem eum princeps etiam ipse usque ad scalas deduxit, et collegium universum domum usque. Quidam dixerunt, Pium, quod vereretur ne improbaretur suum iudicium, quod Bernardus fuerat præteritus: alii, Amulii, quocum conjunctissime vixerat, testimonio, et commendatione: major pars hominum, quoniam ei Naugerii virtus erat perspecta et cognita,

ta, ita edocente Spiritu Sancto, in Cardinalium collegium Nau-
gerium cooptasse. Eodem die Amulius, qui orator Venetus
erat, et ipse Cardinalis creatur. In idem collegium eodem
die adsciti sunt Hieronymus Seripandus archiepiscopus Saler-
nitanus, et Hosius Varmiensis, quorum uterque magnam no-
minis celebritatem est consecutus. Romam venit vocatus a
Pontifice per literas mense Majo, fuitque de more exceptus,
atque decretum publicum consistorium. eodem die venerunt
Ludovicus Madruccius, Hieronymus Corregius Cardinalis. Ro-
mæ ita vixit ut sibi omnium animos conciliarit: paucis se im-
miscebat negotiis, nihil magnum sibi videbatur polliceri, ad
Dei gloriam, et ad ecclesiæ dignitatem omnia sua studia refe-
rebat. Et in sententia dicenda in consistorio commemoravit
Silvius Antonianus nunc Cardinalis, dicere solitum Carolum
Cardinalem Borromæum, cujus a secretis erat, tantam adhibu-
isse Bernardum gravitatem, sermones suos sententiis præclarissi-
mis, et variis luminibus verborum refertos adeo fuisse, ut sæ-
pe in sui admirationem sacrum totum collegium, Pium etiam
Quartum Pontificem in literis interioribus egregie versatum,
traxerit. Fuit certe gratus Pontifici: ejus sermone Pius incre-
dibiliter delectabatur. Dum Pius, et Cardinalis inter dome-
sticos parietes loquerentur, Horatii, Virgilii, et insignium alio-
rum poetarum carmina in medium afferebant, et ita vicissim
recreabant incredibiliter post serios sermones suam senectu-
tem. Eum idem Pius sæpe convivam habebat, sæpe laudabat
judicium, et probitatem, ejus etiam inopiam sublevabat; nam
præterquam quod singulis mensibus ei centenos aureos num-
mos erogari jubebat, quotannis etiam mille ei dono mittere
consueverat. Absens a patria, in qua tot annos vixerat tanta
cum laude, et a qua tot honoribus, et beneficiis erat affe-
ctus, sine aliqua animi molestia vivere Bernardus non pote-
rat: leniebat patriæ desiderium ea semper cogitando, atque
agendo, quæ ad ejus commoda pertinerent, et cum oratore
Veneto Hieronymo Superantio optimo senatore tam crebros,
et tam longos sermones habebat, ut et ipse legatione fungi
videretur. nullius Cardinalis fidei res omnes suas senatus cre-
didit umquam facilius, quam Naugerii, cujus caritatem in pa-

patriam perpetuo recordabatur. Fuerunt Venetiis qui moleste tulerint, cum audissent, Bernardum Cardinalem creatum: bono cive, et gravi senatore privari rempublicam: Pontificem ornasse eum quidem amplissima dignitate, sed magnum incommodum reipublicæ attulisse. hi cum audirent, Bernardum cum Pontifice, et cum omnibus ita agere, ut Veneti nominis dignitatem in primis tueretur, dolorem illum mitigabant. Res publica Veneta multos jam annos a nullo Pontifice facilius omnia impetravit, quam a Pio Quarto, cuius memoriam in primis veneratur. id certe factum est et quoniam vir ille pontificatu dignissimus Italiæ erat amantissimus, et Veneti imperii amplitudinem agnoscebat, et plurimi faciebat: non minimum etiam juvabant Bernardi crebra testimonia observantiæ nostrorum hominum erga sanctam sedem Apostolicam, et præcipua quædam caritas, et reverentia erga illum, qui eo tempore Christi vicarius esset in terris. Sequenti anno Hieronymus Trivisanus Veronensis episcopus, qui Tridentum ad celeberrimum illud, et sanctissimum Concilium erat profectus, ex hac vita magno cum multorum dolore decessit. Quod uti primum Pontifex audivit, Bernardo perpetuam Veronensis ecclesiæ administrationem commisit, addiditque hæc verba: dolere se, fructus illius ecclesiæ oneratos esse pluribus pensionibus: daturum se operam ut minuantur, aut tollantur etiam. cumque jam venientem ad se oratorem Venetum vidisset, qui senatus nomine petiturus erat ut sanctæ illius sedis permisu quatuor liceret nominare, e quorum numero unus episcopus crearetur (ut factum est quo tempore Trivisano episcopatus est commissus) antequam vel verbum ullum faceret, Naugerium Cardinalem nostrum, et vestrum, inquit Pontifex intuens Superantium, Veronensem episcopum creavimus de vestra republica optime meritum civem, et fratrem nostrum carissimum; quod nostrum iudicium certo scimus reipublicæ futurum gratissimum. Annuit legatus, et illa verba Pontificis cum ad senatum scripsisset, senatusconsulto responsum est, ut de iudicio quod a Pontifice factum erat de Naugerio, reipublicæ nomine gratiæ agerentur. Iam cogitabat quamprimum Roma decedere, et Veronam se conferre ad administrandam illam ecclesiam,

fiam, quod probe nosceret quot, et quantas utilitates afferat pastoris præsentia, quantumque voluptatis capiat populus cum in oculis habet episcopum, pastorem, et patrem sibi a Deo datum: sed podagra impeditus distulit adventum suum. Fusione etiam capitis laborabat, qua fusione ejus oculi ita gravabantur, ut vix quidquam possent cernere: auctores erant multi, ut pateretur eximi quas medici membranulas lumini officere dicunt, easque vulgo *cataraëtas* appellant; qua sententia tamquam periculosa ut sustineretur, dehortabantur alii, quorum consilium est secutus. Placuit eo tempore Pio Quarto Pontifici Maximo, quoniam e re christianæ reipublicæ futurum judicabatur, e Cardinalium collegio duos legatos ad Concilium deligere. Itaque Ioannem Moronum virum usu rerum, et variis, illustribusque virtutibus insignem, et Bernardum Naugerium hominem ad res maximas gerendas natum, cujus magna apud episcopos Venetos, et totam rempublicam erat auctoritas, legatos sanctæ sedis Apostolicæ declaravit, iussitque ut quam maxime possent, Tridentum proficisci maturarent. Naugerius Venetias venit, eumque patria, in qua floruerat omnibus honoribus, legatum sanctæ sedis Apostolicæ vidit. omnium senatorum, et totius civitatis concursus fiebat ad eum salutandum, et magna cum animi voluptate æquales suos, et singulos nobiles Venetos amplectebatur. Ipse primum ad Hieronymum Priulum principem, princeps deinde ad eum cum toto collegio venit: munera etiam indicia benevolentiae publice missa, quæ non recusavit. judicavit antequam domum quæ ipsi parata fuerat, veniret, opportunum esse, Carolum Cardinalem Lothoringium convenire, qui apud monachos ordinis Cassinensis diverterat (monasterium divi Georgii dicitur) cum quo unius fere horæ spatium cum fuisset, in homine acre iudicium, varium usum rerum, et incredibile in eo juvandæ christianæ reipublicæ studium se agnovisse dicebat; ita a natura erat ad omnem humanitatem factus, et consuetudine eruditus ad omne genus officii, ut ea in re se vinei a nemine pateretur. Tridentum venit biduo postquam Moronus venerat. noctu maluit civitatem illam ingredi, quam excipi solemni honore, et episcoporum frequentia. Erant Tri-

den-

denti Cardinales sex eo tempore, quatuor legati sanctæ sedis Apostolicæ, Moronus, qui quod honoris antiquitate præcelleret, legationis princeps erat, Hosius Cardinalis Varmienfis vir omni studiorum genere, in theologia in primis magna cum laude versatus, Ludovicus Simoneta juris pontificii peritissimus, et hic Naugerius excellenti ingenio, acri judicio, interioribus excultus literis, usu rerum edoctus valde, eloquentia insignis, cujus vitæ cursum exposuimus. aderant Cardinales duo qui legatione non fungebantur, Carolus Lothoringius, et Lodovicus Madruccius, ambo doctissimi homines, et admodum facundi: Lothoringius nonnumquam in dicenda sententia clamores faciebat. Naugerius Venetorum episcoporum ingenia, et sententias moderabatur sæpe magna cum prudentia, eosque interdum dissidentes auctoritate sua conciliabat. Ita legatis omnibus ejus judicium probatum est, ita omnium nationum episcopi ingenium, et suavissimos mores diligebant, ut omnibus esset gratissimus. Factum est ita disponente Deo Optimo Maximo, qui ecclesiæ suæ sanctæ illo Concilio opem ferre decreverat, ut Concilium a Paulo III. Pontifice Maximo ante xv i. annos cœptum, pontificatu Pii Quarti, cujus memoria multis aliis rebus, sed hoc uno in primis felicissimo Concilii exitu numquam interibit, et iis legatis sit conclusum, ac dimissum. Non laudo prudentiam Naugerii, non explico consilia quæ ipse collegis proponebat ad Dei gloriam, et sanctæ sedis Apostolicæ dignitatem stabiliendam. Verissimum est quod dicam, sæpe ejus consiliis factum esse ut concordia inter legatos, et sententiarum summa consensus fuerit, multique episcopi simultates quas inter se haberent, deposuerint; et quamquam incommoda admodum valetudine utebatur, numquam tamen destitit maximo labore consulere commodis, et dignitati sanctæ matris ecclesiæ. oculorum ægritudo in dies augebatur, ita ut timeri facile posset ne is brevi prorsus fieret cæcus. hæc res illi molestiam incredibilem afferebat: consolabatur tamen se ipse interdum, cum diceret, vixisse se diu, et satis laborasse: non inutiles fortasse fuisse labores quos pertulerat pro patria, pro ecclesia: nihil jam esse quod sibi vel molestiam, vel voluptatem afferre posset: de morte esse cogitan-

gitandum, et multo magis de vita beata, et de cælesti gloria, ad quam a principe rerum omnium Deo homo creatus est. Facere tamen non poterat quin aliquando etiam curis angeretur filiorum ex legitimo matrimonio susceptorum causa, cum filios duos reliquerit, (quod præstantissimis aliis Cardinalibus contigit nostra etiam memoria, ut Hieronymo Albano Bergomensi, et ante ipsum Francisco Sfondrato, ut alios omitamus, qui Nicolai Cardinalis Cremonensis frater fuit, et Gregorius XIV. nominatus est) et Lauræ in primis ejus filiæ, quam unice diligebat; cum enim eam jam nubilem prospiceret, non videbat qua ratione illam pro dignitate familiæ, et status sui posset collocare. Verum sustentabat senem morbis variis confectum, prope cæcum, firma quædam spes fore ut Deus pro sua summa benignitate, et paterna cura sui, domus suæ, filiorumque suorum curam haberet; quæ spes eum non fefellit: ejus enim votis respondit clementissimus pater Deus, ut paullo post exponetur. Dimisso Concilio mense Decembri vocati sunt omnes legati Romam, ut de iis rebus quæ in sacrosancto illo conventu gestæ fuerant, Pontificem, et sacrum Cardinalium collegium plenius edocerent. Naugerius cum sponsæ suæ, quam nondum viderat, desiderium diutius ferre non posset, petiit a Pio Pontifice per literas magnis precibus, ut sibi liceret Veronam venire: alios legatos renuntiaturus fideliter omnia quæ in Concilio tractata, et perfecta fuissent: Quod cum a Pontifice impetrasset, magna cum animi lætitia Veronam venit; cui cum appropinquaret, et jam mœnia videri cœpta essent, versiculum illum Davidis commemoravit: *Hac requies mea, hic habitabo*: quasi significaret, in ea civitate se et vivere, et mori cupere: illic quiescendum a laboribus, et tandem in cælestem patriam divina ope sibi esse migrandum. Comitati sunt eum Ioannes Trivisanus Venetiarum patriarcha, et Daniel Barbarus coadjutor Ioannis Grimani patriarchæ Aquilejensis, Petrus Landus archiepiscopus Creten-sis, et decem episcopi, qui cum omnes in cathedrali ecclesia canonicorum sedes occupassent, omnium oculi in nobile illud spectaculum rapiebantur. Celebrasse utrumque patriarcham, atque etiam archiepiscopum solemnem missam magna cum po-

M

puli

puli Veronenſis lætitia, ſæpe canonici, et ſacerdotes Veronenſes commemorant. Venienti Cardinali epiſcopo Veronam omnis clerus, univerſuſque populus obviam proceſſit ad ripam Atheſis: inſequentibus diebus habitæ ſunt orationes, ſcripta ſunt quamplurima carmina de hoc expectatiſſimo adventu: egregiam in primis habuit orationem Franciſcus Morandus civitatis nomine, vir doctus, et ad eloquentiam natus; quæ maxime laudata eſt ab omnibus. Laudatus etiam eſt a Vincenzio Ciconia eccleſiaſticorum omnium nomine, a quo ſatis copioſam orationem habitam fuiſſe dicitur. Vbi epiſcopi omnes diſceſſerunt, Nicolaum Ormanetum Bodoloni archipreſbyterum, virum in eccleſiaſtica diſciplina præſtantem, et ad res maximas agendas aptiſſimum; Adamum Fumanum canonicum, hominem integritate, et doctrina florentem; quorum utrumque ſecum Tridenti habuerat, quorumque opera in ſanctæ matris eccleſiæ procuranda utilitate Cardinales legati uſi erant (fuerat enim Ormanetus ad Baviaræ ducem nuntius miſſus ad diſſuadendam communionem ſub utraque ſpecie: Fumanus vero a Concilii literis fuerat) hos bonos ſacerdotes, quos mirifice diligebat, hortatus eſt, atque etiam rogavit, ut quod de huius eccleſiæ adminiſtratione ſentirent, libere dicerent, proponerent ea quæ utilia eo tempore iudicaret: eorum ſe conſilium plurimi facturum. In medium adducta ſunt quamplurima ab Ormaneto præſertim, in primis ut Philippus Stridonius, qui multos ante annos vicarius Ioannis Matthæi Giber- ti, moribus, et diſciplinæ huius eccleſiæ multum profuerat, vocaretur ad idem munus vicarii. quod conſilium, cum uſque a pueritia Philip- pum valde amaviſſet (fuerant enim, ut dictum eſt, condiscipuli ejuſdem Stephani Plazonii) comprobavit. Stridonius vero cum per literas non ſemel vocatus fuiſſet, aliquot poſt meſes relictæ canonicatu ſancti Marci, et aliis emolumentis quæ capiebat Venetiis (ei enim commiſſa fuerat plebs ſancti Ioannis decollati) Cardinali quem obſervaverat tot jam annos, obtemperans, Veronam venit: cujus adventu non bonis ſacerdotibus non minimus injectus eſt timor. Ejus, et Ormaneti in primis conſilium fuit ut quamprimum ſynodus diœceſana ex ſacroſancti Concilii Tridentini decreto fieret,

ret, in qua de omnibus ageretur quæ ad hujus ecclesiæ com-
moda, et ornamenta pertinerent. Coacta est synodus, ad
quam convenit magnus parochorum, et sacerdotum numerus,
et a Cardinale habita est oratio ad excitandos omnes qui ade-
rant, ad servanda decreta Concilii, et ad retinendam cleri Ve-
ronensis existimationem. Exceptus est libenter sermo Cardina-
lis plenus sententiis gravissimis, et luminibus variis verborum;
quem tanta commotione adhibita habuit, ut multi lacrimas
continere non potuerint. decreta sunt multa utiliter ad glo-
riam Dei, et ad usum hujus ecclesiæ, quæ partim observata
sunt, partim observanda successori suo Cardinalis reliquerat.
Adversa valetudine erat, ita infirmo corpore, ut nisi sustenta-
retur, plerumque loco se movere non posset, et de visus etiam
acie quotidie aliquid amittebat, ita ut brevi omni lucis usu-
ra se cariturum cognosceret. Has ob causas coadjutorem pri-
mum sibi dari a Pontifice contendit multis rationibus; quod
cum ipsi negaretur justis de causis, cedere potius voluit epi-
scopatum, quam cum ecclesiæ incommodo diutius sine ullo
coadjutore tantum onus sustinere. quod consilium cum ad Pii
Quarti Pontificis aures pervenisset, ipsi valde probatum est,
imperavitque Jacobo Superantio equiti oratori Veneto, viro
præstantissimo, ut ad Naugerium scriberet, se eum quem so-
cium muneris petiverat, ei successorem daturum: Romam ve-
niret, ubi sibi gratissimus erat futurus. Quas literas cum acce-
pisset Naugerius, statuit tres post menses Romam proficisci.
Interea magnis pollicitationibus cujusdam adductus, patitur sibi
ex oculis *cataractas* educi, et maxima patientia, animique for-
titudine permittit, acu crasum illum humorem disjici. Vide-
batur lumen oculis restitutum divinitus, et ministerio illius ar-
tificis familiares etiam suos agnoverat, et nominaverat. Qua
ex re tantam lætitiā ejus propinqui, et amici omnes fense-
runt, quantam non esset facile explicare: in primis universus
populus Veronensis maxima lætitiæ signa dabat. Verum ali-
quot post dies, fortasse quia medicorum consilio nimis exqui-
sita, nimisque tenui victus ratione usus erat, in febrim incidit
acutam, qua paucorum dierum spatio ita est confectus, ut de
ejus salute nulla reliqua spes esset. pridie quam decubisset,

et antequam sanctissimum eucharistiæ sacramentum summisset, quasi jam animadverteret se brevi ex hac vita migraturum, multa Ioanni Aloysio filio ad recte instituendam vitam pertinentia, item multa de hujus vitæ variis calamitatibus dixit, ea qua solebat, verborum, et sententiarum copia. Eo tempore Augustinus Valerius ejus sororis filius, quem Pontifici nominaverat ad Veronensem ecclesiam, et quem senatus per literas sibi gratum fore episcopum apud Pontificem testatus erat, toga deposita, habitum clericalem induerat, et ad primos ordines promoveri cœperat. Et quia vetitum erat Concilii Tridentini decreto, quempiam episcopum fieri, nisi vestitu ecclesiastico per sex menses fuisset, cum Pius Quartus huic decreto derogasset, et Augustinum in sacrosancto senatu Cardinalium episcopum Veronæ duos post menses quam habitum clerici induerat, pronuntiasset, fieri tamen non potuit ut Bernardus optatissimum hoc nuntium acciperet. eodem die, quod admirabile plerisque visum est, quo literæ afferebantur, Augustinum episcopum factum, sibi que successorem datum, ipse ex hac vita decessit magno cum totius civitatis Venetæ, cum populi Veronensis, cum collegii Cardinalium, atque etiam Pontificis Maximi dolore. Obiit anno ætatis suæ quinquagesimo octavo, anno salutis nostræ millesimo quingentesimo sexagesimo quinto, sexto Kal. Iunii, cum in cardinalatu vixisset annos quinque, et menses tres, in episcopatu annos duos, et menses septem. Laudatus est in funere ab eodem Vincentio Ciconia qui ei cleri nomine gratulatus erat. Si quis laudationem scriberet Bernardi Cardinalis Naugerii, vitam ejus cum animo suo cogitans, et oratione explicans, locos haberet quamplurimos quibus homines in admirationem posset convertere, et varia exempla virtutum proponere ad imitandum. Ejus vitam mihi tantum describendam proposui, ex cujus descriptione hæc colligi possunt cognitu digna. pervenisse civem Venerum sine opibus ad maximos honores: sine propinquitatum et affinitatum etiam præsidio faciliorem ei fuisse aditum ad omnes magistratus, quam ditissimis, et illis quibus externa illa adjumenta essent: eundem adolescentem senibus, senem adolescentibus jucundum fuisse: ita cum æqualibus vixisse, ut difficile fuerit judica-

dicare cui ætati gravior esset: gratissimum fuisse principibus viris, et regibus etiam exteris, et ab omni humanitate, omnique religione prorsus alienis: uxorem habuisse, solatio filiorum, et legitima prole non caruisse: a patria nobilissima republica nominatum episcopum Veronensem, a Pontifice fuisse præteritum, paucos post dies ab eodem Pontifice nihil tale cogitantem Cardinalem creatum: eundem episcopatum, qui vacaverat, ipsi traditum: paucos post dies legatum sanctæ sedis Apostolicæ missum ad sacrosanctum Concilium Tridentinum. Hæc hominibus Venetis non erit injucundum cognovisse, non erit etiam fortasse inutile omnibus. Dei Optimi Maximi benignitate hæc bona conferuntur: nemo negat. non est tamen dubitandum quin sæpe mores (ita volente, ac juvante eodem auctore rerum omnium bonarum Deo) fortunam, hoc est statum et conditionem mortalium effingant. Hi Bernardi fuerunt mores: patriæ longe amantissimus fuit; atque adeo ab omnibus melior civis quam paterfamilias habebatur. impensas vix temperare poterat: eo fiebat ut quod libenter faciebat, non sine incommodo suo interdum posset facere. Bis die cibum, in coena pauxillum, interdum etiam nihil sumebat: satis copiosa mensa utebatur convivarum causa qui ad ipsum veniebant; inter quos erat Speron Speronius vir admodum eloquens, et multiplici doctrina præstans, et Silvius Antonianus nunc Cardinalis, cujus ingenium, ac eruditionem multiplicem vehementer admirabatur, et Ioannes Baptista Amalteus politioribus literis, et moribus optimis imbutus, et Folieta Genuensis historiarum scriptor, Iulius Pogianus politissimis literis ornatus, et alii plerique. In omni vita ita fuit proclivis ad donandum, ut fortunarum suarum, et filiorum nullam rationem habere videretur. placidis, et suavissimis moribus erat præditus, ita ut omnes qui eum convenirent, sermonibus teneret, et cum ab eo discessissent, eum perpetuo diligerent. lenitate animi ita præstabat, ut quemvis facile ferret. In senatu Veneto, in sacro etiam Cardinalium senatu sic temperabat orationem, ut ne eos quidem offenderet quibus forte refragabatur. Nemini umquam invidit, fretus virtute propria. Si quis ipsum offendisset, ut solet accidere, tanta in eo fuit

fuit mansuetudo, ut numquam de ulciscendo cogitaret, omnesque injurias remitteret. In rebus gerendis tardior erat quam opus esse videretur, præsertim in rebus privatis: magnum momentum in tempore positum esse judicabat: dilationes plerumque rebus ejus non minimum incommodum attulerunt. Natura magis ad agendum quam ad contemplandum propensus, congressu hominum delectabatur multo magis quam solitudine; et ideo longissimos cum æqualibus sermones libenter habebat. simulationem maxime omnium odisse, et ab illo vitio alienum se esse profitebatur. ad conciliandos sibi omnium animos natus erat. Non facile quempiam benevolentia sua dignum putabat: ubi quem cœperat diligere, in amore erat constantissimus. Omnia quæ legerat, meminerat, et in promptu habebat: et quamvis, ubi primum legationes suscepit, studia philosophiæ, et optimarum artium non solum intermissa, sed fere amissa ab eo fuerant; ita tamen cum incidebat sermo, de pulcherrimis quæstionibus diserebat, ut doctior illis qui perpetuo in studiis versarentur, interdum haberetur. Senex, et jam Cardinalis, jubebat sibi clara voce legi veterum theologorum libros, e quibus etiam multa ejus memoriæ imprimebantur. Nihil ipsi erat molestius quam scribere: dictabat libentius, et sane, cum scribebat, nihil ejus literis scribi poterat prudentius, aut elegantius. Eos qui ad edenda sua scripta proni sunt, ita interdum reprehendebat, ut ab omni scriptio-
num genere omnes deterere videretur; nimirum putans impudentis, et ambitiosi ingenii, sperare hoc tempore ex libris gloriam. Parce laudabat recentiorum libros: carmina nisi optima legere non poterat. Concionatores qui admirationem non afferrent, et lacrimas non excuterent, nullius nominis putabat. Nullam tutiorem viam ad quiete traducendam vitam dicebat, quam neminem lædere, quam devorare ineptias; qua in re admirabilis fuit: neminem enim in tota vita inimicum apertum habuit. Multa ab eo prudenter dici solebant. sibi semper esse difficilius statuere quæ sibi essent in publicis sermonibus omittenda, quam quæ dicenda. Filiis suis satis amplum patrimonium relicturnum, memoriam tot magistratuum quos innocenter in republica gessisset, et præcipue, quod ex
illis

illis nihil in domum suam præter honorem, intulisset. Silentio multa gravia pericula existimationis vitari posse. Tempus salutaria afferre consilia: consulendum, et expectandum. Compensariam viam conciliandorum animorum, si de se ipso numquam, admodum raro de aliis quis loqueretur: pessimum consultorem esse timorem. Sibi perpetuo necessarium fuisse pugnare cum paupertate, a qua tamen numquam vinci potuisset. Sanctæ sedis Apostolicæ dignitatem ita cum reipublicæ Venetæ dignitate conjunctam esse, ut disjungi nequiret: Venetiis optimum quemque civem esse sanctæ sedis Apostolicæ amantissimum. Dicere etiam erat solitus, honorificum semper esse proponendum utili, honorificentiam consequi solitam esse utilitatem: nihil quidquam viro nobili contingere posse molestius quam si ab aliis beneficentia vincatur: liberalitatem nobilem esse mercaturam, qua multorum animi conciliantur, et quæ dignitates, honores etiam amplissimos sæpe parere consuevit; et conciliare liberalitatem plurimorum amicitias, quibus nihil potest esse fructuosius. Virum pauperem, si sit bonus, satis esse divitem, præsertim in reipublica Veneta natum, et Romæ in nobilissimo orbis theatro laudabiliter viventem. Viro christiano et catholico nihil deesse, cum Deum habeat patrem, et sit frater regis Christi, coheres futurus cælestis patriæ. Fuerunt qui dicerent, Bernardum patriæ desiderio, et memoria reipublicæ, in qua multos annos floruerat, interdum commotum, si data fuisset optio, ad pristinos magistratus libenter fuisse rediturum: sed nemo id potest affirmare, præsertim cum cardinalitiam dignitatem ab eo magni fieri, et extolli interdum audiverim. Agendas sibi esse multas gratias, dicere solitum audivi, Deo Optimo Maximo, quod ad episcopatum, et cardinalatum Dei benignitate fuisset promotus, et extrema ætate ad serviendum ecclesiæ vocatus. Adolescens amicos habuit Augustinum Foscarum Marci filium, adolescentem magnæ spei, qui immatura morte præreptus est, Iacobum Barbum, Petrum Lauretanum, Ioannem Donatum. Cum ad rempublicam accessisset, cum Marino Caballo, M. Antonio Amulio, Aloysio Mocenico, equitibus, et cum Petro Francisco Contareno, et Dominico Trivisano conjunctissime vixit. Romæ Car-

Cardinalibus omnibus fuit æque gratus . Magni faciebat ipse plurimum Carolum Cardinalem Borromæum , quem ad restituendum pristinum ecclesiæ candorem , morumque puritatem natum dicere solebat : Franciscum etiam Gonzagam , quod eo usus esset familiarissime Patavii dum prætor esset , .unice diligebat . Cum omnibus vero Cardinalibus ita versabatur , ut nemo de ejus sinceritate et candore dubitaret . Michaëlem Cardinalem Alexandrinum , qui Pius Quintus Summus Pontifex fuit , plurimi faciebat , et placidis moribus præditum , natum ad res maximas dicebat , ab eoque præcipuo amore diligebatur . Scripsit adolescens multas epistolas , et quamplurima carmina , quæ etsi laudabantur ab omnibus , ipse tamen videbatur contemnere ; et ideo non reperiuntur . perbrevis dialogus de fugienda uxore , et aliquot ejus epistolæ elegantes sunt apud Philippum Stridonium , de quo antea dixi : oratio in funere Andreæ Gritti principis habita , item illæ quas habuit reipublicæ nomine , alteram ad Paullum I V . Pontificem Maximum , alteram ad Ferdinandum Imperatorem , reperiuntur . Exstant etiam commentarii legationum quas gessit apud Carolum Quintum , apud Sulimanum Turcarum Imperatorem , atque etiam apud Paullum Quartum ; qui certe sunt pulcherrimi . dicendi facultas in illis scriptis egregia , ita ut gravitate , suavitate , legentes in admirationem traheret . Vt summatim complectamur omnia , in congressu familiari , in consiliis facundus , et venustus ; pura , nitidaque oratio ad res eas quas dicendas suscepisset , accommodata , sive domi consilium civibus suis daret , sive foris patriæ dignitatem , atque utilitatem tueretur ; sive exacta jam ætate , et amplissimo honore præditus ecclesiæ inserviret , eximia in Naugerio dicendi vis , atque ubertas elucebat : ut quibuscumque in rebus versaretur , iis oratio ipsius verborum , sententiarumque lumine , et varietate conveniret . Filium Ioannem Aloysium Petro Francisco Zino viro in politicissimis literis magna cum laude versato erudiendum tradiderat . tenue patrimonium ei reliquit : magnam tamen hereditatem memoriam virtutum , et laborum suorum . Hic postea ab Augustino qui in episcopatu successit , filii loco est habitus , et consilio , et omnibus rebus necessariis ejus studia adju-

ta sunt; cujus uxor fuit filia Ioannis Francisci Donati, qui patrem habuit Hieronymum doctissimum, et optimum senatorem. numeratur nunc et ipse Ioannes inter Venetos senatores. Lauram etiam filiam, quæ jam erat nubilis, collocandam idem Augustinus curavit: ipse nuptias concilians eam hortatu omnium cognatorum Gaspari Venerio, de quo magna erat spes, in matrimonium conjunxit; devotione, modestia, et virtutibus aliis plurimis præstantem feminam, paternam facundiam, gravitatem etiam referentem; copiosa, et nobili prole, quatenus humana infirmitas patitur, felicem, cum filios susceperit indolis optimæ, et laudabilissimis moribus præditos, primogenitum etiam suum avitam Naugerii patris sui eloquentiam imitantem. ita usu evenire solet, ut filii sæpius matrum suarum, quam patrum dicendi facundiam quodammodo repræsentent. Contigit id etiam Leonardo Donato, qui nunc est sancti Marci procurator, ut avunculi sui Marci Antonii Cornelii, qui suo tempore summus orator est habitus, eloquentiam æquet, aut fortasse etiam superet. Hæc fuit Bernardi Naugerii Cardinalis vita, sine ullo fuce, sine ullis ornamentis descripta, ut cives Veneri, Ioannes Aloysius filius in primis, ut initio dictum est, delineatam civis præstantissimi, patrisque optimi imaginem haberent. futuri sunt fortasse etiam in ecclesia Dei ex omnibus nationibus, qui laborem hunc minime improbaturi sint, et vitæ cursum varium libenter sint cognituri. Sepultus est Veronæ in ecclesia cathedrali in ingressu chori: monumentum factum est episcopi successoris opera. E familiaribus ejus, qui hominis paternam indulgentiam semper recordantur, quidam apud eundem Augustinum episcopum manserunt, alii Rōmam profecti sunt, quibusdam etiam ab eo sacerdotia data fuerant, ita ut commode possint vivere, et principi omnium rerum Deo, huicque Veronensi ecclesiæ servientes, ejus caritatis non immemores pro ejus salute orare perpetuo debeant.

F I N I S.

N

Ioan-

*Ioannes Antonius Petramellarius in Continuatione ad librum
Onuphrii Panvinii de Summis Pontificibus, et S. R. E.
Cardinalibus a Paulo IV. ad Clementis VIII. annum
pontificatus octavum, pag. 114.*

PRæclare olim quanti literæ essent, mihi videntur intellexisse Mitylenæzi, qui præcipuam esse in republica vim literarum animadvertentes, quos populos bello devicerant, nullam eis aliam pœnam irrogabant, nisi ut ne liberos suos literas edocerent; sciebant videlicet eas tantum civitates florere in quibus literarum studia vigerent. quam veritatem respublica præ ceteris Veneta, et in primis intellexit BERNARDVS Navagerius Italus, eques, et senator Venetus, vir humaniorum præsertim literarum, et reipublicæ gerendæ scientia insignis; ut nonnulla ipsius carmina, et orationes ab ipso conscriptæ, Patavii, et aliarum civitatum prætura, legationesque complures, quas magna semper cum gloria ad magnos principes, præcipue vero ad Franciscum II. Gallorum regem, et apud Paullum Quartum Pontificem obivit; satis aperte declarant. A Pio IV. is in secunda 18. Cardinalium ordinatione anno 1561. pontificatus secundo, 4. Kal. Martii, diaconus Cardinalis; post presbyter tituli sancti Pancratii; mox tituli sancti Nicolai inter Imagines; ultimo tituli sanctæ Sufannæ creatus; sequenti episcopatum Veronensem, maxime cum omnium applausu, administrandum suscepit. Anno vero 1563. ad Concilium Tridentinum; non in Seripandi Cardinalis et legati mortui, ut fere omnes affirmant; sed in Marci Sittici Cardinalis Altempsii loco, de latere legatus missus; 4. Kal. Maji Tridentum ingressus est. cui Concilio imposito fine, Veronam venit, ubi in corrigendis sacerdotum moribus, disciplinaque ecclesiastica restituenda non parum elaboravit, majoraque quotidie fecisset, ni subita oculorum cæcitate oppressus, ipsius regimen relinquere coactus fuisset. Coadjutore igitur ex permissione Summi Pontificis sibi facto, cum futura successione, Augustino Valerio patricio Veneto sororis filio, quem vitæ integritate, ac literarum cognitione celeberrimum Gregorius XIII. merito in purpuratorum patrum numerum adscivit; ipse subita correptus morte, Veronæ pridie Kal. Iunii anno 1565. pontificatus VI. die Iovis obdormivit in Domino; cuius corpus ibi in pavimento ecclesiæ cathedralis antè chorum sepulturæ traditum, marmoreo lapide in quo insculptum legitur sequens epitaphium, cooperitur.

BERNARDI. NAVAGERII. CARDINALIS. PERPETVI
ECCLESIAE. VERONENSIS. ADMINISTRATORIS. OSSA

P A-

PATRICIORVM
ALIQUOT VENETORVM
ORATIONES.

TRES IN PRIMIS

PETRI BARROCCI,
EPISCOPI PATAVINI,
viri sua tempestate doctissimi,
numquam antehac editæ.

ILLVSTRIVM VIRORVM
DE PETRO BARROCIO,
EPISCOPO PATAVINO,
probitate, et doctrina insigni,
TESTIMONIA.

Illustribus Patavinæ Urbis Prætoribus,
ANDREAE GRITTO,
ET PAVLLO PISANO,

CHRISTOPHORVS MARCELLVS

Canonicus Patavinus, doctor

S. P. D.

MOvis me, Prætores illustres, nostri Antistitis defuncti laudum immensa congeries, ut qui laudatissime vixerat, laudatissimo funere decoraretur, pro viribus illas publice profiteri. Quas cum ingentissimo luctus et gemitus strepitu non omnes a me orante, præsertim vestra amplitudines, audire potuerint, vestri causa imprimendas curavi; ut cum aliis legentes melius singulas intelligatis, et earum penitus nesciis si qui sunt præfules, intelligendo prius, mox similes attingendo consumment, cum neque tanta probitatis exemplar latitare conceditis. Sed id tantum molestum est, quod inepto meo dicendi stilo pro meritis non elucescant. At cum congregationis nostræ, cuius ego pusillus sum membrum, ipse fueris caput et princeps, decensius id oneris quam alieno, mihi merito videbatur iungi. Quas itaque incubratinnunculas cum edendas nunc vestro curaverim, vobis, longe præstantiori munere dignioribus, dedicare confisui, ut vestra auctoritate gravissima, siquid earum inexcusatum fueris (quod non ambigo) illud splendescere valeat et illustrari. Valet Venetæ reipublicæ sidera.

CHRI

CHRISTOPHORI MARCELLI,
CANONICI PATAVINI, DOCTORIS
IN REVERENDISSIMI EPISCOPI
PETRI BARROCCI
F. V. N. V. S.
O R A T I O

Padua publice recitata.

Cum animantium omnium imbecillitatem, ortaque cuncta occidua fore mecum ipse considero, magistratus illustres, vosque ceteri viri dignissimi, id summopere dumtaxat admiror, quod cunctis homo diviniore, Deo Optimo simillimus procreatus, divina, ac perpetua ratione positus, secum eandem fragilitatis et miseriz subeat conditionem; perturbationibus agitur assiduus; tanta rerum vicissitudine obrutus, ut numquam in eodem statu permaneat, huc atque illuc impulsus fluctuet, et denique quod tam præclarum tamque sublime obtinuit, reddat, restituat; et extinctioni succumbat. Illa namque divinitatis expertia si doleant, lugeantve, si molestiam patiantur, si labefactata declinent, merito hæc omnia possident: cum labilem penitus, et morticinam sine consecrata naturam; nilque in eis non fluxile, non paribile, non materiale consistat. At admiranda illa hominis constructio cum immortalem obtineat animam, perpetuæque mentis fulgorem, tamquam peculiarem, et intimum; nil utique mirabilius, nilque super ingenii humani vires suspicabilius esse potest, quam quod deflectioni subjaceat, quam cum dissolutione mutetur: ac si quod illius est immortale, divinum, atque perpetuum, a terreno, caduco, et labili devinceretur. Vnde Mercurius vir ille divinus, grande naturæ miraculum hominem fuisse recte commemorat tam variz tamque disparis naturæ in eodem cratere commixta participem. Quo fit ut longe major sit hominis quam aliorum, vitæ miseria. Quanto enim ceteris præstantior est, quanto viciniore superis, tanto infeliciores et miserabiliores esse conspicitur: si quæ vilissima quæque patiuntur et infima, ceu urentes æstus, gelidos algores, laboriosas vigilias, æstuantem sitim, famem intolerabilem, metus acerbiteriam, mororis acrimoniam, lætitiæ vanitatem, iracundiæ ebullitionem, libidinis incendia, avaritiæ impetum, ambitionis igniculos, tot illocebras, tot casus, tot fortunæ pericula sustinere cogatur. Vere detestanda nostra hæc est hominum conditio, a nulloque animantium expetenda magis, si tam pulchrum, tam splendidum constructum opus, a proprio fine defraudatum, æque ac ignobile abruptum, et dissipatum. Quid proficit homines nasci? si belluarum more vita defungimur, si propriam miseriam intuentes, vehementius affligimur et cruciamur. Quid naturæ providentiam, sagacitatem extollimus? si præstantissimum vitæ thesaurum construit, ut cum ignobilioribus pari sorte perdatur. Idque ei imputandum magis esse videtur, quod cuiquam omni virtutum et perfectionum genere cumulatisimo obvies, et

intc-

interimat : qualis fuit noster hic divinus antistes Petrus Barrocus , quem hodie defunctum lugemus . Ad cujus explicandas laudes cum me institutum inspicio , vereor quidem ne in tam celebris , tam necessarii numinis perditione , incredibili dolore detentus ante orationis exordium decidam , et ab instituto proposito longe desciam . Illum enim in præsencia desideramus qui patriæ claritate , familiæ splendore , vitæ sanctimonia , morum probitate , animi sapientia , cunctis denique virtutibus omnium præstantissimus habitus est . Quis igitur tam ferrei , tamque adamantini cordis evaderet , qui hodie nobis extinctum lumen , ducem nostrum singularissimum , pastorem , et patrem non lugeret , erumpentibus lacrimis non deploraret ? sine quo omnis nobis vivendi modus sublatus est , sanctitatis norma , iustitiæ specimen , probitatis exemplar , et felicitatis nostræ singulare præsidium . Lugeat ergo universus Patavinæ urbis civium cœtus , lugeat clerus , lugeant omnes sacerdotes , lugeant virgines , lugeant viduæ : mereant pauperes et egeni , doleant literati , lacrimentur indocti , suspiret universa Christi religio in tanto adversantis fortunæ naufragio , in tam felicissimi numinis amissione . Sed quid præfulem nostrum lugendum amplius hortor ? cum ipsius laudes pro viribus explicaturus , non deploraturus , hunc suggestum ascendi . Quas nisi tam examulsum ut earum materia postulat , tamque minutim pertractavero singulas , dabitis veniam , patres optimi ; cum et temporis angustia , et earum immensitate nedum ego devincar , verum etiam Tullianæ linguæ facundia devinceretur , atque deficeret . Pauca igitur si de illius familia , literatura , et probitate attigero , in re magna voluisse sufficiet , et denique receptui canam . Vetustissima Venetæ urbis Barrociorum familia , et quocumque temporis discrimine reputatissima fuit . Ex qua primum (ut alios omittamus) Benedictus ille Barrocus tamquam fulgentissimum sidus enicuit . qui cum supra quadraginta obierit magistratus , consiliarius demum electus , nisi immature occubisset , et divi Marci procurator fuisset , et reipublicæ princeps . Hic non minus sobole felix , quam præclarissimis animi dotibus , tres natos tamquam tria sanctitatis , integritatis progeniit lumina : Ioannem , Franciscum , Aloysium : viros quidem omni expectatione maiores . Namque Ioannes tanta virtutum copia , tanta probitate , disciplinæque auctoritate conclauit , ut religioni dicatus , in Bergomensis episcopum electus sit . qui demum incrementibus meritis patriarchalem Venetiarum sublimiorem sedem obtinuit . Hic etiam Paulo I I . Pontifici Maximo tam cordi fuit , ut nisi morte præventus , qui sacrosanctæ Romanæ ecclesiæ Cardinalis institutus erat , publicatus fuisset et habitus . Franciscus vero non minori laudum cumulo decorandus est , cum suavissima dicendi facundia , sacrarum literarum eruditione , aliisque virtutibus ejusdem Pauli datarius exstitit , et Tarvisinæ diocesis dignissimus præsul . cujus obitus tantum unicuique displicuit , ut omnium fautor , et necessarius esse videretur . Aloysius deinde præsulis nostri pater , senator gravissimus , optimus reipublicæ administrator , creberrimis honoribus affectus , decemviri denique magistratu defunctus est ; qui , ut scitis , referandi , claudendique reipublicæ claves , et imperium obtinet . Hic etiam supremum dignitatis fastigium attigisset , si productiora vitæ stamina affecurus fuisset . Maternus denique nostri Antistitis avus (ut præteream alios , ne in recensendis familiæ hujus splendoribus totam diem consumam) vir in republica præclarissimus exstitit , cum divi Marci auspiciatissimus procurator electus , summæ aristocratæ fimbrias tetigit ; sed interruptus abscessit . Clarissimis igitur natalibus ortus Petrus Barrocus , ab ineunte ætate suapte natura bonis moribus institutus , talem futuræ virtutis indolem pollicebatur , ut ad tantæ dignitatis apicem merito venturus facile existimari potuerit . Siquidem nativa quadam sui propensione religio-

gionem præferebat sapientiæ junctam, et miram animi gravitatem. Non enim puerorum more conquerulus, inconstans, volubilis; sed in laudabili proposito firmus et stabilis, quæque sua plus quam ætas illa pateretur, agebat. Divinis semper audiendis officiis, sacrisque mysteriis enarrandis sponte sua proclivior, quam puerilibus jocularibus oblectamentis. Hic quanto in dies adolesceret corpore, tanto animi virtute proficiebat. Summam in parentes observantiam, in amicos humanitatem, affabilitatem gerebat: in singulis actionibus honestate, erubescencia, et plus quam dici possit, rationis discrimine utebatur: ea denique puerulus acitabat quæ circumspiciatissimam juvenilem requirebant ætatem. Mox vero ephæbus liberalibus disciplinis adipiscendis traditus, prima illa grammaticæ rudimenta fere spernere videbatur; tam facile singula capiebat, memoriæ commendabat, pluribus quam sibi explicarentur, intelligendis idoneus. Quo factò paullo post rhetoricæ incumbens, tam mirifice quidem profecit, ut facundissimus haberetur orator. His nondum contentus, ad Patavinum gymnasium, tamquam ad disciplinarum emporium, se se avidissime transtulit: in quo dialecticam, mathematicas, naturalem, pariterque divinam scientias amplecteretur. Id sanctissimum Platonis ante auditorii fores inscriptum, institutum observans: quod nemo nisi mathematicus ad ea audienda quæ ibi profiteretur, accederet. quod et Peripateticus aliis verbis explicuit. Tam ingentem igitur his disciplinis operam navavit assidue, ut non tantum quæ arithmeticæ, musicæ, astronomiæ, geometriæ dogmata tradiderint alii, brevissimo temporis curriculo didicerit, tenaciter memoriæ commendaverit; verum etiam quæ tot retro sæculis numquam visa fuerint, investigaverit, invenerit, et stabilissima ratione monstraverit. Circularis siquidem figuræ quadrationem nemo est qui ad hæc usque tempora novissè professus sit: non enim geometrarum Euclides, non Ptolemæus astronomorum, non Aristoteles philosophorum principes habiti, calluerunt; quippe omnes scibilem, nescitam: inveniri posse, nondum inventam, asseverant. hic vero solus divino sui ingenii acumine adinvenit, scivit, et apertissime docuit. Quantum vero naturali profecerit ex eo facile conjectare potestis, quod si a sensibus remotiora tam mirifice calluit, sensualia quippe facilius, commodius affectum fuisse conveniat. Divinam deinde sapientiam non tantum rationibus, sed etiam vera fide et religione semper excoluit, observavit, et præ aliis sibi peculiarem instituit. Medicinæ quoque humanæ vitæ necessariæ singularissima præcepta concalluit, suæque auctoritate composuit. Namque præter id quod morborum fere omnium quam optima, et secretissima familiaria habuerit medicamenta; unam tamen pilularum quas *episcopales* appellant, quam admirabilem compositionem instituit. Quæ etsi obfessionibus sint plurimis accommodatæ, duo tamen præcipua, et memoriæ tenacitatem, et articulare dolorum sedationem, mirabiliter operantur. His nondum expletus Petrus noster, tamquam disciplinarum abyssus, civiles, et canonicas sanctiones totis viribus amplexus est, ut si qua forte ex philosophorum dogmatibus scrupulosiuscula, seu comprobanda minus didicisset, rejiceret, corrigeret, et ad sanctæ religionis institutiones redigeret, accommodaret. Quibus omnibus divinus noster Antistes tantum profecit, ut adhuc adolescens omnigenæ literaturæ laurea decoratus, Francisco patruo Tarvisino episcopo defuncto, a Sixto Pontifice Maximo, in tantarum virtutum et disciplinarum premium, insperate Bellunensis episcopus electus sit. Namque Romam contendens, ut si qua patrum suppellectilia superessent, acciperet, medio itinere pontificiam dignitatem offendit. Quam hercle cælitus sibi demissam fuisse putamus; ceu tam celebres, tam sublimes ab incunabulis divinitus conquiserat animi dotes. Hanc læto ani-

MO

mo suscipere conducibilis duxit, ut iam partē sapientiæ religionis munus injungeret, et quæ Dei essent contemnere non auderet. Quippe cum totus ille divinus evaderet, contemplationi dicatus, Dei cultum, sanctæque religionis officium præ aliis non affectare non poterat. cumque quanto animus corpore præstantior est, tanto illius sit cura salubrior; libentius etiam ea ratione suscepit: nec immerito quidem, cum nil consultius, nilque laudabilius agere potuisset, namque alioquin admirabili sua rerum agendarum dexteritate, prudentia, integritate, reipublicæ administrationem suscepisset invitus. Quæ etsi læta videatur et felix, lætitiā tamen mobilem habet, (ut Xenocrati placuit) tumidam, fallacem, et turbulentam; jacturam vero tristē, et mortibus mille deteriorem. Quis enim felix evadere potest, dum ad turbæ nutum vivit, irridetur, exploditur, quasi ludus et fabula vulgi, concussus, exhibilatus, miserabilis, et denique perditus. His reipublicæ rebus inhiavit numquam noster Antistes: cum neque honorandum sibi videbatur mirabili in populo magistratibus fungi. Tantis igitur sacris initiatus Petrus noster, si prius sancte, pudice, continenter, sapienter, et sobrie vixerat: sanctissime, pudicissime, continentissime, sapientissime, et sobriissime inde vivebat: crebris jejuniis, crebrioribus orationibus, flagellis se se affligebat, corpus castigabat, et in servitutē animæ redigebat. Numquam lauta usus est mensa, sæpenumero dumtaxat indecoctis oleribus vescēbatur: vini parcissimus, ut libidinis evitaret incendia. Nullo fastu, nullaque superbæ pompa detinebatur; cui alii (pace illorum dixerim) plurimum indulgere solent antistites: sine fūco, sine mendacio, ab omni prorsus ambitione semotus. Quantoque se se dignitate ceteris antecellere conspicebat, tanto humilior habebatur: neque a peculiari pastoris officio desisteat; legerat enim id evangelii sanctissimum institutum: recte operari non sufficit, sed et alios monere: quod Plato nos non solum nobis natos esse professus est. Namque populum prædicationibus assiduus instruebat, monebat, ædificabat, et ad bene beateque vivendum carissime instituebat: quodque aliis dedecus, et vituperium haberetur, piissimum, et animarum cultori convenientissimum arbitrabatur. Prædicabat igitur ut Paullus, orabat ut Hieronymus, amabat ut Petrus, docebat ut Augustinus. Quantæ vero sollicitudinis fuerit, id facile ostendere potest, quod brevissimo uteretur somno, putans sopitum hominem, nisi mortuum, infelicem et miserum; ut et Aristoteli placuit; neque plumarum deliciis fatus, vilissimo, incomposito, austero utebatur strato: ut neque necessariis, quæ perexigua sunt, frueretur natura. singula quaque nocte intempesta surgebat, statimque orationibus deditus, tamdiu persistebat immobilis, ut ante solis ortum ab eis numquam desistere visus sit. Quotidie sacrificabat. Altissimo gratias agebat, quod homo, quod religiosus, quod mentis compos evaderet. Errores suos, si qui fuerint, humillime profitebatur, ut sincerus, nitidus, ab omni, et adhuc minima, animi labe curatus, coram summo creatore splenderet. Neque eo tempore quo alii pro naturæ fomento ad animi relaxationem in confabulationibus, aliisve non prohibitis oblectamentis utuntur, sed in contemplationibus, et componendis operibus utebatur. Non enim tantum dum viveret, sed et post occubitum aliis profecisse curavit. Tanta denique viri hujus innocentia fuit, tanta virtutum omnium plenitudo, ut cum præfecturæ suæ terminus decimus ageretur annus, in qua perpetuo degere, et vitæ stamina obtruncare statuerat, illustrissimus Venetorum senatus, defuncto Patavinæ urbis episcopo, eidem præfici auspiciatissime voluit. A quo die felix hætenus habereris, Patavium, cum tot annis elapsis similem pastorem desiderare potueras; felix, inquam, nisi suscepisses mortalem, interitum. Quod omnis

Petrus noster non ambitiosæ dignitatis, et virtutis semper inimicæ quæruslus, tamquam magnanimus heros, subeundum procul dubio reuult: sperans ita beatiorem, tranquilliozem agere vitam; auream semper mediocritatem precatus. Namque cum Innocentius VIII. Pontifex Maximus Ioannem illum Michaëlem, reverendissimum Cardinalem, eidem muneri præficiendum instituisset, nondum illius institutione perceptra si quod jus (quod nullum habuisse arbitrabatur) hac senatus electione obtinuisset, totum illud quam libentissime cessit: cum neque magis aliud affectaret, ut beatissime viveret. At Pontifex summus, cum tam ingentem animi magnitudinem et liberalitatem inspiceret, Veneto semper annuente senatu, humanitate devictus, inuitum illum tantæ urbis meritisimum pastorem instituit. O inanis gloriæ contentor, o mundanarum illecebrarum derisor, quis tibi ætatis nostræ similis inveniendus est? Namque omnes si iusti, si temperati, si liberales, si fortes, si virtutibus aliis decorentur, sola gloriæ cupiditate vexantur. Patavium igitur admotus noster Antistes, honestiam, modestiam, humanitatem, dexteritatem exercuit; quibus tamquam divinum Apollinem venerarentur omnes, excolerent, et observarent. Rebus in adversis perturbari visus est numquam, neque in prosperis lætari magis, sed, veluti Socrates, semper eodem se se habuit vultu, constantissimus, fortissimus, patientissimus, fortunæ ludibria spernens, mortalia cuncta despiciens, perpetuum, summumque animi bonum omnibus præferens, atque ingentissimo desiderio semper exoptans. Quotiens oburgia in faciem passus est? quotiens vilipensus, dehonestatus, injuria laceratus, siluit, atque pepercit? Quid de illius liberalitate, et misericordia dicam? namque cum præter id quod semper pauperibus subvenire curaverit, anno superiore tabis metu a civibus penitus destituto Patavio, tantam frumenti, et pecuniarum erogaverit et effuderit copiam, ut nisi munitissima illius ope præventi, longe plures quam morbo, inedia periissent. Semper miseris succurrere didicit, virgines nubere, viduas fovere, destitutos pupillos alere, advenas admittere, elisos erigere, custodire, protegere summa caritate curavit. Hic vere virtutis amator erat, vitiorum osor, duplicitatis acerrimus inimicus; sine dolo integer, sine fraude gratus, sine blanditiis fautor, sine permutatione fidelis, sine convicio instructor, sine molestia reprehensor, sine ulla expectatione munificus; neque personarum exceptor, omnibus æquus, omnibus iustus. pro virtutum meritis singulos diligebat, discordiæ conciliator, concordiæ verus alumnus, pacis et tranquillitatis fundator. Quid de illius tolerantia dicam? cum totiens in revisenda diœcesi, in consecrandis templis, et aris, in sacris exhibendis ordinibus, in tam crebro cærimoniarum cultu, tot ardentissimos æstus, tot acerbissima frigora, aliasque acerrimas infestationes tolerantissime tulit: unde tot morbos, tot dolores, tot angustias, tot anxietates, tot manifesta vitæ pericula passus est. quæ omnia utinam ætinam non tanto innixu, tantaque cura, sed mitius agere voluisset, carissime noster Antistes, namque hodie non nobis immature sublatus esses, sed superviveres; hodie nostræ religionis thesaurum non lugeremus. Cum enim superioribus diebus supra ducentos sacris ordinibus per totum diem incessanter instituisset, moxque die noctuque sacris mysteriis semper insistens, ingentissimis torminibus afflictatus, superaddita demum letali numquam deficiente febricula; præter omnia medicorum suffragia, naturæ concessit, illumque postremum tamdiu exoptatum finem implevit: namque mundana hæc sibi semper vita displicuit: corporis dissolutionem quærebat, et exposculabat assidue. Iam obtinuisti, mi Antistes, quod inquirebas: jam tuum moriendi ardentissimum consecutus es votum; sed cur

nos

nos miseros dereliquisti? cur desolatos, infelices tanta ruina fecisti? O iniquum factum! o acerrimus casus! o jactura crudelis! non decebat tam probum, tam justum, tam consummatum, tam humanæ vitæ necessarium hominem mori. Cui similem, mihi credite cives, iterum credite, semper desiderabitis, numquam invenietis. Vtinam Pythagoreorum somnia vera essent: magnum annum illum non expectare pigeret, quo animæ denuo corpora ingrederentur, et nostrum deperditum Antistitem non perpetuo lugeremus. At cum abiit non reversurus, cum perijt non amplius nobis restituendus, id nos angit, affligit, cruciat, atque disrumpit. De quo illa Aristotelis in Platonem sententia vere ferenda est:

*Qui solus vita, doctrina, moribus, ore
Admonuit cunctos, et monimenta dedit,
Vt virtute queant felicem ducere vitam:
Nulla ferens salem sacra futura virum.*

Ceterum id tantæ jacturæ unicum nobis refrigerium superest, quod, si animus est immortalis, si apud superos justitia colitur, si pro laboribus, et ærumnis ullus sit beandi locus, si ad id juste redeant unde provenerint animæ, si homo vere sit anima, ut Platonicus sentiunt; divinus noster Antistes super æthereum illud Mosis septem lampadibus illustratum candelabrum, ubi alata sedent Cherubim, ubi universus Angelorum chorus inhabitat, ibi degat, et felicissime vivat. Dixi.

Bernardinus Scardeonius Patavinus epistola ad Marcum
Vngarium præfixa Opusculis sacris PETRI
BARROCCII episcopi Patavini, editis
Venetiis 1531. in 8.

Quare, Marce suavissime, hæc forte nacti ex multis quæ sanctus ille vir scripserat, edenda quamcelerrime censeo, si consultum communi commodo, si ab injuria temporum celebre Petri Barroccii nomen tueri velimus. Id eris et Venetæ, et Patavinæ civitati, summæ gloriæ, quando illa tanto civi, et hæc tali gloriatur episcopo. Exstant pleraque, scio, et culta, et gravia opera hujus hominis; quo magis admiror esse qui ea supprimant, aut perire permittant. Sed excitati forsitan hoc exemplo et ii penes quos latent, in lucem subinde proferens, et expectantium desiderio satisfaciens vel sero. Quis enim vel ex doctissimis quibusque viris jamdiu opus hoc bene moriendi, cupide, et obviis, ut dicitur, ulnis non expetat, vel ex eo etiam solo quod legat, Marcum Anthonium Sabellicum virum eruditissimum isidem diu anse peroptasse? Scribis siquidem in dialogo quem de latina linguæ reparatione confecerat, desiderium suum his verbis: Vt de aliis fileam, quis est tam stupidi ingenii, aut ab humanarum literarum studiis tam alienus, qui in Petro Barroccio Patavino Antistite, eodemque Veneto, utrumque dicendi genus non suspiciat, et miretur? Incidi quandoque in ejus carmen: nihil gravius vidi umquam, nihil magis pium, magisque religioni accommodatum. Cupio vehementissime videre opus ab eo de optimo genere moriendi, nuperrime absohitum, in quo audio omnia divine ab eo composita. Hactenus de episcopo nostro, et de opere isto Sabellico quam honorificentissime.

Idem de Antiquitate urbis Patavii , et claris
civibus Patavinis , pag. 383.

PETRO. BARROCIO. BELLVNENSI. PRIMVM. ANTISTITI
PONTIF. DEINDE. PATAVINO. SANCTIMONIAE. PIETAT.
ERVDITIONIS. BENEFICENT. INCOMPARABIL. SENATVS
VENETVS. MONVMENTVM. HOC. FACIENDVM. CVRAVIT *

Hoc porro tam insigni elogio , et magnificentia sepulcri , Petrus Barrocius Antistes olim noster , ex publico decreto senatus Veneti merito decoratus est . qui ob pietatem in Deum , et caritatem in proximum , nihil fere sibi post mortem relinquendum duxerat , prater nomen bonum , et sanctae conversationis exemplum . Fuit is quidem in omnes munificentissimus , sed in pauperes et egenos unus omnium liberalissimus . Sanctitate vitae , et continentiae virtute illius aetatis , et totius sacerdotalis ordinis ornaementum , qui centesimus a D. Prosdocimo episcopus circa XX. annos Patavinam ecclesiam pie sanctaeque rexit : et jam plane senex instans tandem oppressus doloribus migravit ad Dominum . Verum paullo ante mortem dum a domesticis et propinquis pertinaciter urgeretur ut conderet testamentum , accito scriba , et paratis tabulis , testibusque rogatis , quando , inquit , testari mihi necesse est , ut meis morem geram , scribe : EGO. PETRVS. BARROCIVS. EPISCOPVS. PATAVINVS. RELINQVO. ANIMAM. MEAM. DEO. COR. PVS. TERRAE. FACVLTATES. VERO. QVASCVMQVE. POSSIDEBAM. SI. QVAE. RESTANT. RELINQVO. QVI. BVS. DE. IVRE. DEBENTVR.

Es ita sanctissimus vir notari et scribi voluit . Is a Pio II. Pontifice Maximo primus omnium destinatus fuerat Cardinalis : sed re infecta , paucis post diebus summus et sanctus ille Pontifex cum magna christiana ecclesia iactura , e vita sublatus est . Praeterea cum esset omnium liberalium artium doctissimus , multa scripsit eleganter et carmine , et soluta oratione : etsi nihil adhuc editum sit , praeter libellum de ratione bene moriendi , et consolatorium opusculum , et spirituales quasdam preces ad petendam pluviam , et ad arcendam tempestatem , et ad deprecandam pestilentiam : quae quidem omnia nos in ejus plurimum de nobis bene meriti gratiam impressoribus excudenda tradidimus , ut ab omnibus commode legerentur . Reliqua ejus praeciosa monumenta , tam soluta oratione , quam carmine exstant quidem , sed nondum in vulgus edita . Hac de tanto episcopo , uti de cive Patavino , praeter morem addenda censui .

S. M. S

* Iacobus Salomonius Inscriptionum Urbis Patavinae pag. 9. et 10.

In recens magnifice (in ecclesia cathedrali) exstructo sacello S. S. Sacram. aliis ad dexteram introeuntibus , monumentum nobile cum una marmorea .

S. M. S

PETRO. BARROCIO. PATRITIO. VENETO. PONTIF. PATA
VINO. SACRAR. Q. LITERAR. CVLTORI. EXIMIO
FIDE. RELIGIONE. AC. PIETATE. INCOMPARABILI
VT. PARES. PAVCOS
SVPERIOREM. HAB. NEMINEM
QVI. NON. SINE. MAGNA. PAVPERVM. IACTVRA
AC. TOTIVS. PATAVINAE. VRB. DOLORE
MIGRAVIT. AD. DOMINVM
ANN. CHRIST. SALVT. M. D. VII. DIE. X. IANVARII
CVM. ANN. AGERET. SVAE. AETAT. LXVI.

IO. BAPT. ROTA. PAT. PETRI. F. III. Q. EIVS. AVSPI
CIIS. PATAVIA. GERMANIAE. CVM. PATAVIO. ITALIAE
COMMVTANS. HIC. SEDEM. COLLOCAVERIT.
TANTAR. CELEBERRIMI. VIRI. VIRTVT. AC. PLVRIVM
IN. SE. PARENTES. Q. SVOS. MERITOR. NON. IMMEMOR
DEBITAM. EFFIGIEM. ET. LAPIDIS. INSCRIPTIONEM

PATRONO

B. M

GRATVS. APPOSVIT
ANN. A. PARTV. VIRG. M. D. LX.

Gaspar Contarenus Cardinalis de officio Episcopi
pag. 418. operum ejusdem, editionis
Parisiensis anni 1571.

*Vidi ego Petrum Barrociū, episcopum Patavinum, virum qui nunquam satis
pro meritis laudari queat, quotidie cum primum dies illuxerat, in privato quodam
facello missarum solemniam celebrantem eximia sanctitate, animique intensione in
Deum.*

Idem ibidem pag. 421.

*Familiarium vero, cum egrotant, magnam habeat (Episcopus) curam, provi-
deatque eo pacto illorum incoluntati, ut neque impensa, nec cuiuspiam incommodi
ratio habita fuisse videatur. memini ego, dum Patavii agerem, Petrum Barro-
cium, de quo supra dixi, insignem episcopum, constantissime hoc servasse, prater-
quamquod egrotis familiaribus omnia suppeditarentur quibus erat opus, ne umquam
medicus sine ipso egrotum inviseret. aderat ipse et consultationibus medicorum, et
prognosticis: hoc vero praestabat in singulos ut ne postremos aut infimos neglexisse vi-
deretur. laudanda sane caritas, vereque episcopo dignum officium.*

Idem

Idem ibidem pag. 429.

Nam ea videtur etiam mens fuisse illorum qui bona sua legarunt ecclesie cui (Episcopus) præsides, ut scilicet municipibus egenis potius quam externis, ea erogentur. Petrus Barrocius, de quo supra quoque a nobis facta est mentio, diligenter hoc servabat, mallebatque Patavinis egenis opem ferre ex episcopatus redditibus, quam Venetis consanguineis suis: quod diceret, eam vim agrorum, villarumque testamentis a Patavinis civibus episcopo legatam esse ea mente (ut quilibet conjectari facile potest) quo Patavinorum inopiam necessitati ex his opibus subveniretur.

Iacobus Philippus Thomasinus de Patavino
Gymnasio pag. 397.

Barrocius ex Bellunensi ad hanc ecclesiam translatus est anno 1488. vir doctissimus, vita probitate, et literis celeberrimus. Scripsit de bene moriendi ratione l. 1. de consolatione l. 3. hymnos, et epistolas ad diversos.

Iacobus Salomonius Inscriptionum Urbis
Patavinæ pag. 32.

Mons Pietatis Patavii erectus est anno 1491. suadente B. Bernardino Felsrensi, et favore Petri Barrocii Veneti, episcopi Patavini.

Idem pag. 520.

Superior episcopaliū Patavinarum adium aula, plane regia, a Petro Barrocio exstructa, ornataque imaginibus episcoporum anno 1494. ut ostendunt insignia octo familie Barrocia, quorum bina depicta quolibet in angulo ejusdem aulae sunt, prope laqueare.

Idem pag. 521.

Aulam ubi candidatis laurea insignia traduntur, Petrus Barrocius exstruxit.

PETRI

PETRI BARROCII
PATRICII VENETI

P R O

FRANCISCO SCLEDO
VICENTINO,

*eorum qui jura Patavii dicunt Rectore, cum in magistratus
sine Civilis et Pontificii juris insignibus donaretur,*

O R A T I O.

V M tantum virorum clarissimorum si-
lentium in me conversum video, Pa-
tres, non possum quin timeam, et to-
tus pariter contremiscam. Nam hujus
in quo antehac fui numquam, loci am-
plitudo, ac dignitas, et rei de qua di-
cturus sum magnitudo, atque præstan-
tia, ejusmodi sunt, ut non me modo,
qui a gymnasio, et umbra, atque pue-
rili exercitatione nunc primum in pulverem campumque de-
scendi, sed optimos quosque, et in dicendi arte exercitatissi-
mos oratores merito deterrire possint. Quis enim, cum sibi
de Francisci Scledi, Rectoris nostri, viri omni virtutis gene-
re ornatissimi laudibus in hoc hominum doctissimorum cœtu
dicendum esse intelligat, non maxime timeat ne cum apte
atque accurate plurima dixerit, et plura prætermisisse, et hæc
ipfa

ipsa quæ dixerit, non pro loci dignitate dixisse videatur? Et apte quidem atque accurate plurima dicere nec mearum virium est, nec ætatis: nedum omnia pro loci dignitate complecti. Sed unum me plane respirare facit, ac recreat, quod iussu vestro hanc me provinciam suscepisse intelligo, qui Venetiis cum essem, et rhetoricæ apud Petrum Parleonem Ariminensem, virum doctissimum, atque integerrimum, operam darem, literis in hanc urbem vestris accersitus sum, ut etiam si vel dignitati loci, vel rei magnitudini, vel (quod sentio quam sit difficile) exspectationi vestræ minus aliquantulum satisfecero, numquam tamen obtemperasse me vobis aut pudeat, aut poeniteat. Accedit ad hæc omnium vestrum tum singularis humanitas, quæ studiosorum juvenum animos et patienter audiendo, et interdum etiam (si quid non ineptissime dixerint) plusquam mediocriter laudando ad studia capefenda exacuit: tum vero incredibilis illa in Franciscum Scledum benivolentia, quæ de ipsius laudibus disserentes uti summo semper silentio audirentur, effecit. quæ sic a me timorem omnem depellunt, ut contraria quam paullo ante ratione, vereri incipiam ne, quod ætati aut doctrinæ nostræ non convenit, alicui vestrum audaculus videar. Dicam ergo ex multis ac magnis rebus quæ de viro præstantissimo dici possunt, duas non amplius, sicuti natura se offerunt: genus viri, et virum; ut cum nobilissimis parentibus genitum intellexerimus, quantum eos gloria superaverit, deinceps intelligamus. Trissinorum familia, unde Francisci nostri mater, si quo tempore Vincentiam commigravit, summisset initium, merito antiquissima judicari posset, utpote quæ ab Othonis usque primi eo nomine Imperatoris in Italiam adventu principium duceret. Sed cum multis ante annis inter primas Germaniæ familias fortunæ bonis, et hominum multitudine, et virtutum præstantia fuerit, non tam antiquitatem, quæ (si nihil aliud inspiciatur) plerumque etiam contemptui esse potest, quam eas quæ antiquitatis causa sunt, res fortiter atque industrie gestas prædicari oportet. Nam, ut familiæ ab uno sæpe qui suos ipse majores aliquo virtutis genere antecellat, incipiunt, semper, nisi ab his qui ex eo sunt nati virtute servantur, intereunt; sic

Trissi-

Trissinorum domus , quæ inter primas non urbis unius , sed gentis nobilissimæ , atque populosissimæ familias diutissime floruit , primasque in omni virtutum genere partes habuerit , necesse est . Id vero vel ex hoc uno probari potest , quod cum Berengario , qui tyrannidem Italiæ occupaverat , urbem Romanam Ioannis adulterini Pontificis dominatione oppressam , et omnes circa regiones igne , ferroque vastante , ecclesiæ Romanæ Cardinales Othonis Saxonum ducis , qui ea tempestate toti Germaniæ imperabat , auxilium implorassent , Otho contra Berengarium ducturus exercitum , duos e familia Trissina viros delegit , Meliorantium , et Panensacum , quos fide , prudentia , fortitudine , quoniam ceteris præstare sciebat , tantæ rei peragendæ socios , consultores , adiutores haberet . Expertus erat magnanimus vir eorum industriam , haud scio an in ea potissimum tempora reservatam ; nihilque in tanto exercitu agi volebat quod non his auctoribus ageretur . Mirum dictu ! disciplinis quas liberales vocamus , omnibus insudaverant , atque ita insudaverant , ut non frustra laborasse illos palam esset ; et tum ea erant rei militaris scientia , ut nonnisi soli ei ab ineunte ætate operam dedisse viderentur . Proposuisse laborem ; numquam fessos esse dixisses : supervenissent pericula ; fortitudinem admiratus fuisses : cum celeritate aliquid agi oportuisset ; non celeres , sed celeritatem ipsam esse iurasses . Interim vero non eos umquam ad querelas magnitudo laboris , non avaritia ad rapinas , non ad ignaviam successus rerum ; sed pervincendi studium ad victoriam , liberalitas ad munificentiam , fortunæ inconstantia ad sollicitudinem traxit . denique , ut semel dicam , nihil umquam aggressi sunt in quo aut virtus industriæ , aut industria virtuti , aut virtuti et industriæ fortuna defuerit . Quo factum est , ut quacumque ducere exercitum libuisset , vel in deditionem urbes reciperent , vel parvis copiis ingentem hostium multitudinem superarent . tandemque deleto cum omni exercitu Berengario , pace Italiæ restituta , Ioanne pontificatu se se abdicare compulsus , Leo nominis huius octavus , qui per id tempus creatus est Pontifex , Othonem conclamantibus una voce Romanis , et præ nimia lætitia exsultantibus , Romanorum Impera-

torem creavit . nam Caroli illius genus sub quo a Græcis in Gallos translatum Christiani orbis imperium fuerat , cui etiam ob insignem virtutem *Magno* cognomentum fuit , Arnulphi morte defecerat . Ita cum victorem exercitum , et pro Saxonum Duce , Romanum Imperatorem Vincentiam reduxissent , rebus jam in tranquillo collocatis , ibi domicilium habere fortassis , ut Imperatoris in Germaniam profecturi partibus , si quid accidisset novi , auxilio forent , ab Imperatore sunt iussi , et honoris ac virtutis gratia in ordinem equestrem recepti , valle pulcherrima , et feracissima , quam de familiæ nomine postea dixerunt *Triffineam* , ab eo donati sunt , annis abhinc supra quingentos . Vincentiam itaque ex eo tempore patriam habuere Dei Optimi Maximi voluntate quadam , ut quorum opera Imperatoris exercitus vincere didicisset , urbem a victoria dictam incolerent . In ea igitur , ut victores decebat (victoriam quippe sequitur dignitas) semper cum dignitate , atque amplitudine , et clarissimorum equestris ordinis quasi per manus traditi virorum multitudine floruerunt ; non turpi quopiam quæstu , uti solent plerique majorum gloriæ detrahentes , sed summo vitæ splendore clariorem in dies familiam facientes : inter quos præcipuum Heldericus nomen adeptus est . Eum Zuphredus ut tempore sequitur , sic virtute præcedit , de quo melius est nihil dicere , quam pauca loqui . Nam cum temporis hujus angustia absolvere semel cœptum de nobilissimo viro sermonem non sinat , et non absolvere egregiæ virtuti forsitan injuriosum sit , ita demum utriusque rationem habiturum me spero , si integrum in aliud tempus sermonem distulero . Quid vero de Bonifacio dicam ? qui quod bona semper facere consueisset , merito dici Bonifacius putabatur . Quid de Antonio ? cujus ea semper fuit in dicendo facundia , ut a plerisque Antonius ille crederetur quem in libris de oratore cum Crasso disputasse , Cicero auctor est . Quid de Nicolao ? cui tanta semper fuit in pauperes liberalitas , ut divi Nicolai mores ad unguem expressisse diceretur . Quid de Ludovico ? quem ea vitæ integritate fuisse accepimus , eo rei familiaris splendore , ut divo Ludovico sanctitatem et regnum simul absolutisse videretur . Hæ sunt laudes , hæ sunt virtutes , hæc quæ
ad

ad veram pertineant gloriam . Honores nostros ex majorum gloria habere originem pulchrum est , sed ita , si nec ipsi ab eis ullo vitio degeneremus , et nostra virtute majorem insuper in dies illam reddamus : alioquin onerat nos majorum gloria , dum honorat , et non tam pulchrum est avorum laudibus illustrari , quam longe turpius vel ad eam gloriam nihil addidisse , cum præsertim inventis addere facillimum sit , vel , quod multo certe deterius est , etiam detraxisse . Equidem , ut de his loquar quos paullo ante commemoravi , tanta eos fuisse comperio in omni virtutis genere excellentia , ut familiarum nobilissimarum singuli merito auctores esse potuerint . Iam vero equestrem ordinem , ex quo et lumen illud eloquentiæ Cicero , et alii complures egregia fama viri fuisse leguntur , cujus Trifsinorum domus , ex quo Vincentiam cœpit incolere , nullo non tempore insignem aliquem habuit virum ; cum antea nobilitatis multum habuisse certum est , tum nostra ætate in primis . Nam veteribus quidem hujus ordinis viris , decurionibus obtemperare mos fuit , nostris vero jubere : illis annulorum tantum aureorum jus erat , his torquum , vestium , et calcarium ; nam annulorum quidem , quod eis promiscue omnes utantur , usus in pretio esse defecit : illis rempublicam armis , et capitis sui periculo defendendi officium fuit , quod cum militibus (milites autem hi proprie dicebantur qui pedibus militabant) commune fuit , his eandem rempublicam etiam consiliis , opibus , auctoritate tutandi est munus ; quod cum imperatoribus habent commune : denique illi multi fuerunt , ut vel ipso numero contemptui esse possent , hi pauci , ut ipsa etiam raritate ceteris admirationi sint . neque vero equites esse temere omnibus licet , sed his tantum qui vel de republica optime meriti sunt , vel certe de plurimis ; quod Trifsinæ genti semper contigisse , ut non dicam ex annalibus , saltem ex continuatis in hanc usque diem equestris dignationis honoribus , liquet . Age vero , quando Francisci nostri matrem unde orta sit diximus , ad patris familiam transeamus , et duarum inter se nobilissimarum gentium de gloria , et virtute certamen egregium videamus . Tria sunt quæ Trifsinæ genti in primis honorifica esse docuimus ; antiquitas generis , vallis feracissimæ quam de suo no-

mine vocaverunt donatio, et equestris ordinis claritas. tria item quæ de Scledorum familia dicturi sumus; antiquitas generis, agri quem de suo ipsi nomine vocaverunt principatus, et jurisconsultorum multitudo. Sed in antiquitate generis est, quod utraque superiorem se putet; Scledis cum Vincentiæ urbis exordio familiam suam cœpisse dicentibus: Triffinis vero et ante Vincentiam conditam, suam fuisse asserentibus. ita utraque antiquior altera est, illa apud Germanos, hæc Vincentiæ; sed patrii soli una se indigenam esse contendit, alia plane advenam aliquando fuisse non negat. In agro quoque quem de nomine suo dixerunt, est quod utraque majorem se judicet. illa, quod ab Imperatore honoris ac virtutis gratia tam præstanti donata sit munere: hæc, quod principatum semper habuisse satius est quam habere cœpisse; id enim non nisi ob egregiam gentis virtutem contingere aut solere, aut posse. Porro in equestri et jureconsultorum ordine, cum neque illa jureconsultis, neque ista equestris ordinis viris abundet, suum quæque ordinem magni facere nititur; illa, quod inter arma silere soleant leges: hæc, quod ad arcendam vel ulciscendam injuriam arma jubeat capi. illa, quod armis propagentur imperia: hæc, quod parva legibus conserventur. illa denique, quod in bello majori sit usus; hæc, quod in pace, cujus gratia ipsa etiam bella geruntur, emolumento ampliori. Diceremus nos forte in hac amicissimarum familiarum controversia sententiam nostram, sed studia quibus vel ab ineunte ætate operam dedimus, vel in præsentia daturi sumus, nos in suspicionem adducunt, ut pro studiosis ac literatis viris sentire potius judicemur. quod etiam si faceremus, ignosci nobis, ut putamus, deberet, quia, cui se rei dicavit, de ea ferre quisque sentire optime consuevit. Vtemur ergo Palæmonis illius Virgiliani sententia, et dicemus:

Non nostrum inter vos tantas componere lites.

Quamquam quid ego lites dico? concordiam dicere debuissem; neque enim quidquid in certamen deducitur, continuo censei lis debet: sed quemadmodum qui se mutuo diligunt, quo pluribus amoris ac benivolentiæ argumentis inter se certant, hoc se amplius diligunt; durare quippe vix amor potest, cujus

cujus non ultro citroque aliquis fructus exsistat; ita qui vel de antiquitate familiæ, vel de agri principatu, vel de sui ordinis dignitate contendunt, ut plus ab se illis cum quibus contendunt, honoris esse percipiant, concordēs sunt; non enim suam, sed eorum cum quibus certant, gloriam quærent. Quamobrem bona venia tua, Trissinorum domus, quando de Scledorum antiquitate, et agri principatu pauca ista tractavi, dicere de jureconsultis deinceps aggrediar; non quidem omnibus, ne me auditorum patientia forsitan quispiam abuti putet, sed illis dumtaxat qui vel in præsentia superstites sunt, vel non multo ante fuerunt. inter quos primo se mihi loco offert Vincentius, qui tantum bonarum artium studio, atque doctrina profecit, ut cum adhuc juri civili dans operam, discipulis annumerari mallet, doctissimorum quorumcumque judicio inter doctores esse cogeretur. Hunc sequitur Marthæus, qui ejusmodi genti splendorem adjecit, ut facile dictu non sit quam brevi tempore totam ferme Italiam Scledorum fama percurrerit. Quid Papius ille? quem Galbæ jurisconsulto sæpius et collatum, et antelatum audivimus. Quid Vincentius Francisci nostri avus? cujus ea erat et probitatis, et doctrinæ opinio, ut Mediolanensium duci, qui tum urbis Vincentiæ potiebatur, familiarior fuerit nemo: cujus, cum quid agendum foret, consilium veluti oraculum Dei, et expetebatur, et ipsis rerum eventis utile honestumque probabatur. Missus est aliquando legatus ad Martinum Pontificem Maximum, ob rem grandem, arduam, perdifficilem, quam ceteri plane, quod impetrari non posse arbitrarentur, detrectabant. Eam ipse (homini homo tantum præstat) ut parvam, ut humilem, ut facillimam impetravit, idque tanta celeritate, ut pervenisse ad Pontificem eum, et omnia ex sententia gessisse, unus idemque tabellarius nuntiaret. Ingenium hominis requiris? nihil acutius: doctrinam poscis? nihil eruditius: prudentiam petis? nihil circumspectius: eloquentiam quæris? nihil disertius. atque, ut semel dicam, quæ virtutes singulæ unicuique plusquam mediocri ornamento fuissent, eas ipse omnes unus perquam egregias acquisierat. Extollat mihi nunc majores nostros antiquitas, et veneratione quadam temporis anteausti inflata, nemi-

neminem hac ætate similem inveniri affirmet; cum ex una tantum familia tot egregia fama jureconsultri claruerint, cum unum virum tot simul ornatum virtutibus viderint. Equidem Sextum Cæcilium jureconsultum fuisse intelligo, causam egisse aliquando non intelligo: Scævola legum apprime peritum, numquam tamen descendisse in forum; sed Vincentium Scledum, præter acutissimum ingenium, præter prudentiam singularem, præter multas et magnas virtutes, ita in utroque genere versatum, ut sua ætate omnium oratorum jureconsultissimus, et jureconsultorum eloquentissimus haberetur. Alius porro ejusdem nominis vir est Francisci nostri patruus, quem ob egregiam cum juris utriusque scientiam, tum vero probitatem, Veronenfis prætor vicarium sibi accivit, et ubi difficilius quippiam incidit, non assessorem modo, verum et collegam. cujus tanta est in dicendo jure moderatio, ut (quantum ex Veronensibus qui studiorum causa istic sunt, intelligere potui) in ea urbe nemo sit prorsus qui non perpetuum illi optet magistratum eum. Res dictu mira, sed mirabilior factu, cum in maximis quibusque civitatibus maximus itidem semper facinorosorum hominum numerus sit, quos simul ut boni fiant, simul uti bonis ne noceant, puniri quotidie necesse est, ita te gerere, ut ne illis quidem quos die noctuque persequaris, odiosus exsistas; quandoquidem ipsi etiam rei inter acerbissimos cruciatus atque tormenta, pejora se meritos fateantur, et ubi quid remissius agitur, clementiam judicis laudent, ubi vero intensius, semetipsos ultro incusent. Hoc autem vicariorum munus ut paci populorum necessarium, sic eis a quibus geritur, honorificentissimum est. nam et patribus his qui regendis urbibus senatusconsulto præficiuntur, pari est auctoritate fere; et cum nihil illi absque horum consilio gerant, juris dicendi summam, quæ apud eos est nomine, re ipsa vicarius potius vindicat. Quo in munere Ioannes Francisci nostri pater, ipse quoque jureconsultus egregius, dignitatis et auctoritatis apud patricos nostros plurimum est assecutus. Nam bis Tarvisii, bis Forojulii, semel atque iterum Veronæ, semel Patavii, amplissimi territorii civitatibus, vicarium gessit; ea integritate atque justitia, ut nullum umquam

quam verbum, nedum opprobrium, quod viri famam violaret, exauditum sit. Magnum probitatis ac iustitiæ argumentum, in eo præsertim qui in iure sententiaque dicenda multos objurget, coercet, notet, sæpeque capitis damnet. Nosti tu, prætor iustissime, difficultatem rei; nam etsi pro iustitia et senatus dignitate, prudentissime ac sapientissime omnia geras, experiris tamen quotidie, vix comprimi eorum linguas posse qui male mulctati cum fuerint, auctorem mali, quem iustum negare non possunt (quod fere alienæ quam suæ quisque domui iustitiam malit) si possunt, veris; sin id minus licet, falsis criminationibus insectantur. Nosti tu quoque, præfekte magnanime, quam sit res ardua, in summo imperio cunctis pariter morem gessisse, qui si bonis obsequaris, quod iuste iudicas, malis ob hanc ipsam causam gerere morem vix possis. Quamobrem Ioanni Scledo, cum utrumque seu felicitate, si ve (quod potius credo) naturali quadam rerum gerendarum peritia, consecutus fuerit, laus iure optimo singularis debetur. Longum esset enumerare, qua fide, constantia, fortitudine fuerit; quali prudentia, affabilitate, solertia usus sit; quo pacto severitatem clementia, clementiam severitate miscuerit; quam in reperiendo consilio acutus et celer, in componendo gravis et vehemens, in conficiendo fortis et magnanimus fuerit, ut neque minis umquam a severitate iustitiæ deturbatus sit, neque precibus ad misericordiam motus. Plena sunt omnia rerum ab eo integre ac sapienter gestarum. testis est Vincentia, quæ nobilissimis civibus referta cum sit, nullo plus hodie homine gloriatur: testes Tarvisini, qui tanti in iure dicendo amplissimi viri sententiam faciebant, ut quod ille censuisset, id etiam hi adversum quos censuerat, iustum esse contenderent: testes Foro-Julienenses, qui inter vetustissimas ac veluti per manus traditas factiones, nescio quo regionis infortunio, educati, nullum hactenus vicarium habuerunt quem sic altera civitatis pars coleret, ut altera non odisset: testes Veronenses, qui fama viri laudes prædicante, cum summa de illo omnia concepissent, vicarium prætoris experti, vicisse illum facile expectationem dixerunt: testes vos omnes, qui eo in hac urbe vicarium prætoris gerente, cum singularem viri iustitiam

tiam omnibus admirationi esse sciretis, alumnum eum vestrum fuisse, exultabatis. Quocirca recensere singulatim omnia minus fortasse necessarium est; et nos, quando Francisci nostri genus satis pro brevitate temporis exposuimus, ad ipsum Franciscum transire, orationis ordo deposcit. Natus est Franciscus noster patre in Foro Iulii patriarchæ vicarium gerente, auspiciis (quantum ex hoc conjectare licet) felicibus. Cum enim qui eum magistratum gerit, pro patriarcha jurisdictionem exercent, pro eo, inquam, patriarcha cui de sacerdotibus, deque non sacerdotibus judicare jus est, vel solus hic natalis territorii locus eum universitatis hujus in qua mixtim sacerdotes, atque non sacerdotes plurimi sunt, rectorem fore, monstrabat. Educatus autem ibi est magna parentum cura, majore adeo quam ceteri hujuscemodi infantes consuevere, quod egregiam eo etiam tempore quo vagiebat, de se polliceri spem videbatur. Ut enim satum in terra bona et bene culta semen, cum primum emergit, quamdam incrementi futuri spem præbet, ita de parentibus optimis atque nobilissimis ortus Franciscus, cum primum est natus, optimam et nobilissimam præ se indolem tulit. Nihil ergo morati parentes, cum, ut loqui scivit, immo vero etiam antequam recte loqui sciret, præceptori, apud quem prima literarum rudimenta susciperet, tradunt. Fuit autem ea in perdiscendis elementis bonitate ingenii, ut ipsi quoque præceptori admirationem afferret; ea in præceptorem pietate, ut brevi eum plus etiam quam suos ipsius liberos, præceptor diligeret. neque enim cum præceptorem videret, parentum se desiderio teneri dicebat; quæ certe verba si quis attentius spectet, sensatiora quam ut a puero, atque infante pæne, dici possint, intelliget. Primis itaque apud eum literarum rudimentis imbutus, Omnibonum Leoniceum virum optimum, atque inter nostri temporis rhetores facile principem, bene dicendi simul et faciendi præceptorem suscepit; existimans, quoniam M. Tullio auctore, orator est vir bonus dicendi peritus, non se aliter in ea facultate evadere summum posse, quam si et cum peritia dicendi vitæ innocentiam, et cum innocentia vitæ dicendi peritiam conjunxisset. Et quidem utrumque partim bonitate ingenii, studio,

exer-

exercitationeque, partim vero continentiae præceptoris imitatione, et insita menti verecundia, brevi tempore consecutus est; ita ut eum condiscipuli et dicendi peritorum optimum, et eorum qui optimi haberentur, dicendi peritissimum prædicarent. In quo quid prius, quid posterius dicam? scio quippe, dicendi peritiam assequi non omnes velle, cum tamen in qua re ceteris animalibus homines præferuntur, in ea re ceteris anteferri hominibus, non minus utile quam honorificum sit. Scio etiam, eos qui dicendi peritiam assequi volunt, non omnes continuo posse, quoniam ad studium exercitationemque nisi vis quædam naturæ, ac cælestis, ut ita dixerim, donum accesserit, opera haud dubium, et impensa omnis perdat. Scio denique, in ea ætate bonam hominum partem voluptatibus magis quam literis operam dare, præsertim quibus parentes aut nulli sunt, aut negligentes. At Franciscus noster et dicendi peritiam assequi voluit, et, quoniam ad eam optime a natura institutus fuerat, potuit. Et cum utroque parente admodum juvenis orbatus fuisset, temperantia tamen, religione, et continentia sic voluptatibus omnibus imperavit, ut non adolescentibus modo, verum etiam senibus imitandus existeret. Quod si quis est qui non summopere admiretur, illum ego plane, quales, et quam vehementes in ea ætate sint corporis voluptates, aut nondum probasse, aut oblitum esse crediderim. Adde vero quod cum homo civile animal sit, et convictu, ac mutua consuetudine cum ceteræ ætates, tum vel maxime adolescentia gaudeat, in tanta male moratorum juvenum multitudine, cum quibus honeste versari possis deligere magnum est: cum malis autem versari, et vitiis eorum veluti scabie mentis quadam non corripi, majus: sed improbos arguere, et emendari nolentium consortia devitare, atque hoc ita, ut ne in eorum quidem quos arguas, vel devites, odium incidas, maximum, atque, ut ita dicam, supra humanum ingenium est. Hæc tamen omnia (tantum potest generosæ indoli disciplina conjuncta) Francisco nostro parva, levia, et ludicra fuere propemodum. Quamobrem bonam jam tum de illo spem nemo non habuit: fore illum virum inter paucos summum, de quo magna omnia cum amici et consanguinei,

Q
tum

tum in primis patria posset sperare. Cum igitur dicendi artem egregie assecutus, omnes fere disciplinas attigisset sine quibus perfectum esse posse oratorem negant plerique, ad jus civile se contulit. Etenim cum in civilibus controversiis, forensibusque disceptationibus sæpe, ut non dicam semper, in medium veniant leges, dedignatus est nobilissimus adolescens ab aliis mutuam accipere, quod ipse nullo, ut sic dicam, negotio poterat comparare. Videbat præterea nullam domum, nedum urbem, aut provinciam recte sine legum scientia regi posse, ac se aliis regendis natum (quamquam ceteris eum plurimi facientibus, solus ipse, quod optimum veræ, ac solidæ virtutis indicium est, se se minimi faciens) agnoscebat. In hanc itaque civitatem, velut in quamdam disciplinarum omnium nobilissimam academiam, protinus venit, ac se se juris civilis studio totum dicavit. nunc jureconsultorum, imperatorumque veterum scita revolvens, et illorum elegantiam, horum vero gravitatem admirans: nunc præceptorum inextricabiles legum ambages explicantium documenta percipiens, et de illis cum condiscipulis aut confragorum, et difficile aliquid disputans, aut jureconsultos, ut quisque peritissimus habebatur, interrogans. Non illum quispiam, etiam festis diebus, priusquam aliquid didicisset, spatium ducere potuit. nullus otio marcescentem vidit; et cum multa jam nocte (quod ferme semper solebat) cubitum iret, numquam eum tamen aurora dormientem invenit. Sed etsi quibuscum ei consuetudo fuerit, quæ, ras (quando, ut vulgo ajunt, Deus homines facit, ipsi se sociant) studiosissimum, et nobilissimum comprobabis. Quos enim ex omni jura discentium numero doctissimos, et nobilissimos arbitrabatur, eos amicos, socios, sodalesque semper intimos habuit. Et quamquam ab omnibus mirifice amaretur, numquam se tamen inertium, ineruditorumve, aut ignobilium consuetudine maculavit. Ignobiles autem hoc loco intelligo non eos minus qui nihil ipsi quod ex eis est bonæ frugis attulerunt, quam eos qui infimo loco nati, moribusque infimi sunt. Nam eos qui summo genere orti, nihil his unde orti sunt dignum habuere, ignobiles; et idemtidem eos qui humilibus nati parentibus, ipsi non humiles evasere, nobiles jure optimo dixerim.

rim. Verum. (uti de hoc etiam aliquid enucleatius disseramus) illi mea quidem sententia ignobilissimi sunt, qui humilibus orti parentibus, vitiis atque sceleribus generis turpitudinem augent: et nobilissimi illi, qui summo loco nati, virtutibus, et bonis artibus domesticum splendorem illustrant. Nam etsi multo difficilius sit hominem humili genere ortum, virtutibus clarum emergere, atque ob eam rem ejus qui talis emergerit, major esse nobilitas videatur: et quamvis multo facilius sit, cum qui claris est natalibus genitus, in virum præstantem evadere, iccirco quod si talis evaserit, minor fuisse probitas prædicetur; vulgo tamen cernere est, ad summam illam veramque nobilitatem nescio quod et humilitate generis impedimentum, et domestica gloria additamentum afferri; propter quæ studio atque industria comparatus hic splendor et in illis tamquam nube soli objecta, obscurior, et in his velut luce luci apposita clarior habeatur. Contra vero quamquam longe difficilius sit, hominem nobili genere ortum, vitiis atque sceleribus inquinari; et propterea ejus qui talis cum esset, inquinari sustinuit, major fuisse improbitas videatur: et licet longe illud facilius ut qui infimo natus est loco vitiis ignobilior fiat, atque ideo si talis fiat, minus fuisse improbus æstimeretur; illud tamen manifestum est, infimo huic atque abjectissimo ignobilitatis generi et nobilitatem nonnihil obstare, et ignobilitatem accessionem quamdam præbere; ut luxu atque inertia turpido quæsitæ in illis quidem, velut majorum nobilitate contracta, minus appareat: in his vero tamquam umbræ accedentibus tenebris, omni genere obscurior fiat. Quocirca eum qui doctissimorum atque nobilissimorum virorum, quales paulo ante commemoravimus, consuetudinem expetebat, contra vero ut quisquam indoctissimus atque ignobilissimus habebatur, sic eum maxime fugiebat, non ab re cum doctissimum, tum in primis nobilissimum esse censueris. His ergo et artibus, et studiorum sociis cum civilis juris doctrinam optime assecutus, bonorum quidem institutorum plenus, nondum autem satur foret, juri pontificio quod huic e vicino veluti conjunctum est, operam dedit: ut quemadmodum homo corpore atque animo constat, sic illo quidem ea quæ corporis, hoc vero ea

quæ animi sunt, in promptu haberet. Nam etsi civile jus multa quæ ad animum pertinent, doceat, et nonnulla quæ ad corpus attinent, pontificium; quia tamen illius finis est ut quæ ad hujus vitæ usum necessaria sunt, pro sua quisque conditione obtineat; istius vero uti quæ ad promerendam beatitudinem sempiternam apprime utilia judicantur, acquirat; illud quidem corporis, istud autem animi potius esse contendimus. Huic igitur, uti supra diximus, operam dedit; sed ita dedit, ut quanto præstantiorem hæc finem habebat, quantoque corpore animus nobilior est, tanto studiosius, tantoque ardentius daret: et quia cum ceteræ disciplinæ, tum in primis juris civilis scientia ad jus pontificium veluti aditus quidam est, tantum in eo, tempore perquam brevi profecit, quantum vix toto decennio alius profecisset. Interim comitiorum tempus instare: de eligendo rectore colloquia fieri: cursitare huc atque illuc multi, et ne noctem quidem quietam esse permittere: precibus, minis, muneribus in suam quisque factionem quam multos posset, allicere: de magistratibus his quos *consiliarios* vocant, deque illis quos in sequentem annum docendi locum habere, aut non habere oporteret, stipulationes clanculum fieri: et dum suarum quisque partium hominem, aut a quo sperare ipse quippiam posset, quam alienarum, et a quo sperandum sibi nil esse intelligat, rectorem deligi mavult; non quid universis, sed quid singulis utilius futurum sit, quæri. Tota denique urbs, perinde atque si de summo imperio controversia foret, in partes trahi. At ubi in Franciscum Scledum oculi coniecti sunt, ubi mores, atque doctrinam, et egregiam illam oris, ac corporis habitudinem contemplari cœperunt, major, atque adeo melior universitatis pars cum rectorem esse conclamat. Deducitur ad suffragia res; eligitur, salutatur, senatus literis comprobatur, nullo ei (quod in hujusmodi re raro, atque haud scio an umquam, evenit) apud senatum quidquam objicere audente; quod certe factum (quantum ex his quæ Veneriis habitans de scholasticis ambitionibus sæpius audiui) inter magna, atque, ut ita dixerim, admiratione digna, connumerandum existimo. Vbi enim a legum studiis ad ambitionem, nobilium, atque ad honores et dignitates educa-

torum

torum juvenum cogitatio declinaverit, quod succumbere, aut non quæ voluere omnia consequi, grandem contumeliam ducant, ferociunt, ac propemodum efferantur; nec jam quid iustum, aut non iustum sit, sed quid semel efficiendum receperint, quærent. neque hoc sine ingenii quadam utilitate; quamvis enim juris utriusque studiis hoc genus occupationes impedimento non mediocri sint, et ex his qui totos se illis immergere, per quam raros doctos evasisse perhibeant, nos tamen quia huiusmodi juvenes ad honores, ac rerumpublicarum administrationes educari non ignoramus, in quibus persæpe, quid Pomponius, aut Ulpianus censuerit, scire nil prodest, nisi etiam qua ratione pericula quæ in communi vita occurrunt, quotidie depelli aut declinari debeant, in promptu habeatur; istiusmodi impedimentum, præsertim si non assiduum sit, et vincendi studio potius quam alicujus odio accidat, non omnino inutile arbitramur. Neque enim aliis artibus respublicas, et maxima quæque imperia geri crediderim, quam his quas inter se honoris gratia ingeniosi adolescentes exercent; nisi quod in rebuspublicis, atque imperiis magna sunt omnia, cum in his parva sint quidem, sed quæ parvi non fiant, unde et minore periculo prudentes evadunt, et non minore, si voti compotes facti sunt, voluptate afficiuntur. Quamobrem (uti ad id unde discessi, revertar) cum tales tantæque sint generosorum adolescentium perturbationes, talia studia, tantus, non quæ voluere omnia consecutos fuisse, dolor; quod adversus Franciscum nostrum ad senatum provocaverit nullus, nullus ei quidquam objicere ausus sit, nullus ob eam rem Venetias navigaverit, inter magna, et, quemadmodum supra dixi, admiratione digna connumerandum existimo. Nam illud quantæ magnitudinis, quantæque admirationis fuit, quod inito statim magistratu, materni generis memoriam, sicut Anchisæ patris Aeneas, equestribus ludis celebrare aggressus, pretium victoriæ permagnificum poluit, quo e finitimis urbibus ut quisque fortissimus, aut visendi cupidissimus fuit, exciti, undique Patavium, atque adeo frequentia quanta in hac civitate antehac forte non fuerat, convenirent. Quo tempore, bone Deus, quam sibi omnium benivolentiam comparavit? qualem consecutus

cutus est gloriam? quantæ apud omnes admirationi fuit? his quidem magnificentiam muneris laudantibus, illis pietatem ejus in matrem prædicantibus, aliis viri liberalitatem admirantibus, quibusdam quod privata impensa publicam emisset lætitiā, extollentibus, nonnullis cum ob annum magistratum hæc faceret, quæ quantaque ob perpetuum facturus fuerit, sciscitantibus. Iam vero si magistratum hunc quo pacto gesserit, quæras, nihil in eo non magnum, nihil non admiratione dignum invenies. nam et rei scholasticæ dignitatem omnibus semper in rebus conservavit, adjuvit, auxit, et eorum quibus docendi officium esset, commoditati mirum in modum consuluit, et scholastici ordinis viris, cum ut quam doctissimi omnes evaderent, tum in primis ut ne alio laborum præmia petirum irent, subvenit. Etenim qui suæ ditionis forent, eorum in alieno foro causam dicere temere nulli permisit, et quos studiorum gratia in hanc urbem venire sciebat, uti importandis exportandisque rebus vestigialium immunes forent, reclamantibus, et senarum appellatibus publicanis, extorsit; et locum suum in conventibus publicis ab nemine usurpari permisit; et seu disputando quis ingenii atque memoriæ periculum faceret, sive propositam civilis aut pontificii juris exponendo legem, laboris atque vigiliarum jurisconsultorum conventui redderet rationem, cum eo semper primus omnium disputavit; atque hoc ita, ut quæ ipse ratiocinando dixisset, ea ille tamquam recte dicta refellere non auderet. Sed hæc, et hujuscemodi multa solers prætereo, quod magna quidem, sed si ejus a quo profecta sunt ratio habeatur, minus quam mediocria censerī debent. Illud nullo genere præteribo quod in eorum salariis egit quibus docendi officium est. decreta enim singulis ex senatusconsulto majora minorave pro laboris, aut virtutis merito salaria erant; sed (quorum culpa, vel negligentia nescio) nulli statim temporibus pendebantur; hæc vero ipsa vel cum liberalissime penderentur, vix dimidiata pendi solebant. Ea Franciscus (tantum apud senatum petendo, poscendo, flagitando, perdurandoque potuit) uti singulis integre, suisque temporibus penderentur, effecit. Quod si vobis, sapientissimi patres, iucun-

cundum fuit, ut certe fuit (non enim parum est ab eo debitor quem cogere nequeas, debitum quando lubet posse exigere) ipsi quoque Francisco jucundissimum fuisse intelligite, qui otio vestro ad suam usus utilitatem, doctrinæ a vobis hoc amplius hausit, quo nullo rei familiaris impedimento urgente, vos quoque studiosius docuistis. Nam quemadmodum equiti confectus inedia equus æquabilis esse vector non potest, eodem modo discipulo rei familiaris inopia stimulatus præceptor minori semper usui est. Fuit igitur sibi, vobisque jucundus, et utilis, sed scholastici ordinis viris facile jucundissimus et utilissimus; incredibile quippe dictu est, quantum discendi cupidis obsit præceptoris perturbatus affectus, ac animus distractus inopia. Verum hæc quidem grandia sunt, sed quæ jam dicturi sumus, majora. Inoleverat apud quosdam non bona consuetudo, ut quibus publice disputandi necessitas est, si ad eam rem minus idonei forent, non quidem disputarent, verum simulationis ritu foedissimo speciem disputationis quamdam præferrent. Etenim quid contra eos dicturus quis foret, prius multo didicerant quam in campum certaturi descenderent. ita et auditorum eludebatur frequentia, et ab indoctis docti discerni nequibant: et (quod jureconsultorum collegio ignominiosissimum erat) de aliorum et quidem doctissimorum virtute, non legum modo, sed omnium quoque bonarum artium ignari homines judicabant. Hoc noster Franciscus cum uti ne indoctis docti ludibrio forent, tum vel maxime uti pro se quisque doctissimus effici nitèretur, lege ex universitatis consulto promulgata fieri vetuit; certosque præfecit qui quotiens publice disputandum esset, non ullum prius loqui permetterent, quam jurejurando adactus, negaret ei se adversus quem disputaturus foret, colludere. Quæ res doctis quidem honorifica fuit; indoctis vero ut eo fortassis tempore submolesta, sic postea cum se se necessitate compulsos doctos evasisse viderent, jure optimo gratissima et jucundissima. Quamobrem quod in hac universitate rarus jam non doctus existit, gratias Francisco nostro haberi et agi oportet ab illis quidem qui docti etiam antea fuerant; quia cum quibus de communibus studiis loqui possint, plures jam habent: ab aliis vero quia docti fieri, vellent, nol-

nollent, compulsi sunt. Atque hoc ut scholastici ordinis viris, sic et his qui docendi provinciam susceperere, honorificum esse nemo ignorat, nemo non videt, nemo non cum quadam animi gratitudine confitetur. Nam etsi non is qui docet, auditorem doctum efficiat, quemadmodum nec is qui arat, fertilem campum (alioquin sine delectu ille doctum, hic fertilem quem vellet efficeret) sed ad alterutrius diligentiam cum ejus qui efficiendus est talis, hominis, campive naturalis bonitas quædam, tum vel maxime cæleste munus accedat oportet; quia tamen in utroque illius qui colat diligentia perneccessaria est, bene animum, campumve coluisse, honorificum et putatur, et re vera est. Non minus autem illud honorificum fuit, quod scholastici ordinis viris flagitantibus, jurisconsultorum assentiente collegio, ipse nullius, quamvis magni atque potentis, offensam veritus, et se facturum recepit, et non sine ingenti labore tandem effecit. Cum enim vel quia pecuniæ majoribus nostris amplius fuit, vel quia nonnisi divites, atque adeo beati, juri pontificio, civilive operam dabant, vel quia jureconsulti, et scholastici ordinis viri pauciores tunc erant quam nunc sunt, vel denique (quod tamen adduci non possum ut credam) quia cupidiores illi fuerunt; intra jureconsultorum collegium nullus admitteretur qui non sumtum permagnificum faceret, foedum, et huic urbi, nedum collegio, ignominiosum facinus accidebat, ut eorum qui hac in civitate juri operam dedissent, quotus quisque facere sumtum nequisset, laborum præmia, quando a quibus debebat non poterat, inde iret petitum ubi accipere minore posset impensa. Ita cura et diligentia vestra eruditi quamplures, et in eum redacti statum ut summa de illis omnia sperari liceret, transfugarum more, finitimis civitatibus, hi Ferrariæ, illi Bononiæ, acceptorum insignium gloriam relinquebant. Istud animadvertens Franciscus huic civitati tum publice, tum privatim esse damnosum, et (quæ illi cura ab ineunte usque pueritia uti ne fieret, fuit) ignominia plenum, sumtum qui ea in re fieri consueverat, universitatis consulto temperavit: et, obsistentibus magnæ auctoritatis viris, ingenti labore, sed gloria facile maxima, etiam senatus decreto confirmari curavit. Qua pro-

profecto in re ita omnibus, his etiam qui temperari nolebant utilis fuit, ut nullus omnino sit a quo ei gratiæ actæ non fuerint. Nam et rei familiaris inopia laborantibus, quos veluti adversus fortunam certantes, summos fere videmus evadere, opem tulit, ut quam minimi laborum perciperent præmia, nec viarum ulla vel discrimina, vel impensas subirent: et divitibus obfuit nihil, utpote quos hoc uti beneficio nemo invitos compelleret: et jureconsultorum collegio, illisque ipsis qui temperari sumtum nolebant, tum honoris plurimum attulit, quod suos ipsi alumnos ornarent; tum vero utilitatis non parum, quod multiplicatum totiens mediocre hoc lucrum, emolumento facile majori fuit quam magnum illud semel, aut rarerer proveniens. Itaque si ei ab omnibus gratiæ actæ sunt, si jureconsultorum coetui oppido quam carus existit, si eum illi etiam adversum quos provinciam istam suscepit, majorem in modum amant; magnum, atque, ut ita dicam, divinum censeferi debet quod fecit. His ergo atque hujuscemodi artibus, quas enumerare singulatim tempus non finit, magistratum gerens, multo ei majorem gloriam addidit quam ab eo designatus rector accepit. Nam de staturæ magnitudine, de oris vultusque venustate, de habitudine corporis, de vestimentorum, et comitum quibus domi, forisque ornatus incescit, elegantia, nihil in præsentia dicendum reor, quod et omnibus in propatulo sint, et minora existimari debeant quam ut inter innumeras illas, mirificasque viri laudes locum sibi vel ultimum vindicent. Functus est itaque magistratu; atque ne publicæ illi occupationes, quo minus civili, ac pontificio juri operam quam acerrimam dederit, impedimento fuisse putentur, eam in amplissimo jureconsultorum conventu, studiorum, laborum, vigiliarumque suarum reddidit rationem, ut ab ipsis, nemine omnino dissentiente, dignissimus judicaretur qui et alios hæc ipsa doceret, et illis ornaretur insignibus quibus more veteri ornari jureconsulti solent. Quamobrem ut gentilem tibi atque domesticam gloriam assecutus, qua pietate ludis equestribus in matrem initio magistratus fuisti, eadem pietate, docendi facultatem adeptum, in patrem finito magistratu fuisse te tum hi, tum vero per hos alii sciant; ego, Franciscæ mi, religiosi-

R

fissi-

130 PETRI BARROCHII ORATIO I.

sissimè antistitis nostri verbis permitto ut docendi facultatem,
 et cetera jureconsultorum insignia ab his qui tibi uti jure-
 consultus decernerere, auctores fuerunt, cum libebit accipias,
 ut quomodo annui magistratus principum sibi vindicavit ma-
 ter, eodem modo finem vindicet pater. et (quod primo sta-
 tim civilium Institutionum ingressu Iustinianus Imperator edifi-
 cerit) omnes tua ubius cura imperatoriam majestatem non ar-
 mis tantum materni generis decoratam, sed justitia quoque
 paterni armatam intelligant.

PE-

PETRI BARROCCII

PATRICII VENETI,

cum civili juri operam daret,

P R O

CHRISTOPHORO MAVRO,

VENETIARVM DVCE,

quo die Ioanni patruo, Bergomensis prius Antistiti, postea Venetiarum Patriarcha, Venetias venienti obviam cum senatoribus, et urbe tota profectus, cum Castellum usque deduxit,

O R A T I O.

Si umquam tempus ullum fuit, Patres, quo in hac urbe audientibus vobis, aut declamando, aut ex tempore multa dictando, aut orando, ingenii quantumcumque est mei, vel memoriae periculum non invitus fecerim, nunc nunc adest profecto, quando huic omnium vestrum humanitati, ac religionis venerationi, qua cum saepe antea, tum vel maxime hodierno die, in Ioanne patruo, Bergomensis quondam antistite, in praesentia vero hujus patriarcha civitatis, excipiendo usi estis, si non parem, mediocrem certe, vel tantulam mihi gratiam referendam esse intelligo. Neque enim (quemadmodum aliis eadem praeditis dignitate) illa ei civitatis pars,

R 2

aut

aut illa occurrit ; sed populus fere universus, sed senatorius ordo, sed magistratus omnes, sed ipse dux, sed matres et pueri, atque, ut semel dicam, tota respublica: ut nec ipse majus amoris erga se vestri argumentum petere, nec vos, si huic vestro in eum officio aliquid addere contendatis, quid addi queat invenire possitis. Non me autem latet, complures vestrum, hos consanguinitatis, illos affinitatis, aliquos amicitiae, quosdam patriae, nonnullos religionis, alios pontificatus ei gratia occursuros fuisse; quod consanguineorum, affinium, et amicorum in hac urbe plurimum habeat, et non civis modo, sed senatorii quoque ordinis sit, ac Dei minister, idemque sacerdotum atque antistitem hujus provinciae, quos patres vocant, (hoc quippe patriarcha significat) princeps. Sed quia non parum refert, officiorum quibus in excipiendo aliquo utimur, publicane, an privatae sint causae, hodiernum officium vestrum, quod a benivolentia publica proficiscitur, longe mihi totique Barrocciae genti gratius fuit. Et quidem ob eam rem meo ac familiae nomine gratias singulis quibusque vestrum habeo, atque ago magnas, sed duci nostro ingentes, utpote quem neque publicae occupationes, neque navigationis longitudo, neque senectutis incommoda retinere potuerunt, quominus egregiam illam humanitatem, et religionis venerationem quam ab ineunte usque pueritia didicit, Ioanni patriarchae ostenderet, ut civi, ut filio, ut parenti. Hoc quippe et ducem, et grandævum, et religionis apprime studiosum decet; eum praesertim qui, quo majoribus a vobis honoribus affectus est, hoc semper minori erga omnes fastu fuit, quique ceteris principibus christianis torpentibus, solus adversus Turcos classem instruxit, eduxit, et quantum in ipso fuit, eos aggressus est. Sed ista quidem communia; et quae omnes sacerdotes, omnes pontifices, omnes denique christianos tangant: hodierna vero cum humanitas, tum in primis religionis veneratio, privata et nostra, ut ita dixerim, est. Quamobrem nos quoque illi gratiam, utcumque possumus, hodierno die referre par est. quam ego patrui ac familiae nomine, quia nihil fortunae tuae deest, optime dux, quod supersit nostrae, quoniam factus non possum, referam verbis, dicamque de his quae

quæ in te semper summa fuerunt, humanitate, ac religionis veneratione nonnulla, credens atque adeo certo sciens, hoc genus orationem non tam tibi, qui laudum nostrarum non indiges, quam his qui circa te dextra lævaque sunt, patribus, quos tuis laudibus mirifice oblectari intelligo, non fore ingratam; cum præsertim et suum cuique iudicium, quotiens in te aliquid laudatur, voluptati sit, quod te ut civium optimum, sibi ducem elegerunt, et quia tota respublica unum est, quod unum ad ducem veluti aliquid unum, refertur, in tuis laudibus ipsi pariter laudentur. Sed undenam initium sumam? an a pueritia? ut qua cura sis a parentibus educatus, ante oculos ponam? at hoc neque necesse est, et quia longa nimium series retro foret petenda, temporis angustia non permetterent. an ab adolescentia? ut quo pacto cum liberalibus studiis operam dares, in te nec ætati natura, nec naturæ disciplina, neque disciplinæ exercitatio defuerit, faciam palam? at istud, ut nemo aliquid dicat, his qui te talem tantumque conspiciantur, ipsa res indicat. cui enim summa rerum pæne omnium cognitio inest, in eo quæ ad assequendam huiusmodi cognitionem pertinent, universa fuisse, magis notum est quam ut probari aliter debeat. Missa igitur hæc faciamus et perantiqua, et nota; juventamque inspicimus, in qua, ut primum per ætatem licuit, vos eum, patres conscripti, suis nitentem virtutibus, vestris uti primos quosque magistratus gereret, suffragiis fulciebatis. Mittebatur Christophorus Maurus ad præturas, præfecturasque vestro nomine obeundas, legationes, et bella; in quibus tantam præseferbat humanitatem, ut sicubi aliquem vestri hostem nominis reperisset, eum continuo ad se se diligendum allectum, vobis et amicum et socium faceret: at verò quoscumque invenisset amicos, eos non contentus in amicitia retinere, amicissimos reddere niteretur. neque se aliquid in alterutris egisse putaret, nisi et quibus *marcida*, ut vulgo ajunt, *jocimora* forent, mentis bonam valitudinem restitueret, et qui sana mente constarent, eos uti ne quando in ægritudinem animi laberentur, curaret. Clugia quinque et viginti ab hinc passuum millibus distans, populosa quidem civitas est; sed mari, stagnis, litore, hortis, paludibus.

busque circumsepta, vini perparum, frumenti autem vix tantum colligit quantum toto mense sit satis. indigenarum pars hortorum cultui, pars salinis, pars rei piscatoriæ, pars maritimæ, nonnulli mercatoriæ operam dabant; et pecuniarum quidem abunde omnibus, supra etiam omnium opinionem erat, quod e rebus vilibus quæstum parvum, sed crebrum cum facerent, grandia quoque ceterorum lucra, quæ semel aut raro proveniunt, facile superabant: frumenti autem nihil erat fere, ut fame interdum omnes periclitarentur. Hujus prætorem gerens Christophorus Maurus, rei frumentariæ curam aggressus, non prius destitit quam publica impensa et horreum ædificaretur, et frumenti in ipsum quantum indigenis, et advenis qui plurimi quotidie illuc confluent, anno toto sufficeret, comportaretur. Vno eodemque hoc invento humanum simul incolis, simul advenis se ostendens, et salis, oleum, piscium, patriæ copiam quanta prius fuerat, immo vero etiam quanta prius non fuerat, præbens. Nam neque hortos, ut in eis frumenta sererentur, destruxit, quod mari advehi cum optima tum in primis abundantissime poterant: et large præbitis alimentis, uti salinas, piscatoriam, hortosque studiosius colerent, fecit; quorum nihil inedia homines fatigati queunt. Quod certe factum sic illi fuit utile civitati, sic jucundum, ut si quando majores eorum, Genuensium impetus forti invictoque animo sustinuerunt, et omnia digna indignaque pati maluerunt, quam ab amicitia vestra desciscere; eadem profecto, atque adeo graviora et qui tunc aderant, et qui nunc sunt, tum studiosius, tum constantius subituri, passurique sint. Quorum enim majores in tanta frumentariæ rei pænuria ita constantes fuere, eorum posteros, qui patribus ut in patrimonio, sic et in fide successerunt, in tanta copia constantissimos fore, dubitat nemo. Accedit vero ad hæc et aliud commodum, quod, ut majus non sit, certe usitatius est. Cum enim post ipsam statim mensem emta frumenta tum meliora et plura sint, tum vero pretio quam minimo consent: et hæc ipsa per totum annum, ut cuique est opus, vendita, semper pluris, interdum autem etiam plurimi veneant, tantum ex ea mercatura brevi tempore civitati lucrum pervenit, ut præter pecuniam quæ

quæ frumento in sequentem annum emendo necessaria est, duo interdum nummum aureorum millia superent, quæ ad improvisos sumtus, quales ubi portum mare pererraverit, litusve tempestas diuturnior perforaverit, facere necesse est, apprimè necessaria sunt. Nam si dum viritim pecunia conferatur expectari oporteat (quod ea res semper fere tardius fit) perruptis aggeribus, dirutisque repagulorum contignationibus, latam sibi mare in interiora stagna viam aperiat, quæ nec facile claudi possit, et nisi claudatur, civitatem ipsam prius, mox interiores insulas omnes funditus diruat. Hæc illis dux noster, qui jam tum ducis optimi officioungebatur, suæ in eos humanitatis monumenta reliquit. Quid enim humanius quam hominem hominum, divitem pauperum, nobilem plebejorum, privatorum prætorem, ut ne fame pereant, aut inundationibus demergantur, curam habere? Sed audite aliud, quæso, similis quidem humanitatis, verum virtutis amplioris indicium. Bellunenſis civitatis designatus prætor, urbem inopia rei frumentariæ laborantem offendit; utpote cui, vel cum optime cederet, ægre paucorum mensium frumenta nascerentur. Nam regio ipsa tota montosa est, et pecuariæ magis rei quam agriculturæ idonea, quod et nivalis pluribus locis, et nemorosa, saxosaque vehementer: tum sicubi plana est, in ea quatuor non amplius digitos humus, reliquum glareæ occupat, aut paludes, quas interclusi colliculis fontes efficiunt. Frumentum autem e finitimis regionibus neque pro incolarum numero emi, neque comportari entum commode poterat. Nam illud partim invidia, partim rei frumentariæ inopia finitimi, hoc autem saxosa, vergentiaque in præceps itinera, si præsertim per hiemem comportaretur, vetabant. ob eam rem qui steriliora regionis loca incolerent, lacte, atque radicibus carei cum aliquandiu victitassent, illis etiam ad extremum deficientibus, aut alio commigrabant, aut fame peribant. Hoc animadvertens Christophorus Maurus, e domo quæ in ea urbe maxima esset, horreum fecit, collatisque viritim pecuniis, frumento per messem repleri curavit: tantamque ab eo tempore civitati copiam intulit, ut cum Tarvisino, Patavinoque agro non de fertilitate soli, sed de ea quæ fertilitatem sequi consuevit, annonæ abundan-

dantia, persæpe contenderit; unum illud non sine grandi omnium admiratione prædicantibus advenis, panem Belluni cum majorem, tum vero meliorem, tantidem a pistoribus vendi quam vel Tarvisii, vel Patavii. quod quemadmodum mirificam ducis nostri erga omnes, et eos in primis qui inopia premebantur, humanitatem ostendit, eodem modo vobis, integerrimi cives, usui mirifico fuit, quibus ad retinendos in fide socios, bonos alioquin, et dignitatis vestræ maxime studiosos, nihil, præter unum hoc, deerat; si verum est quod in proverbium usurpari consuevit: *fame de silva lupum expelli*. Nam et in Genuensium obsidione, cum majoribus nostris annonæ pænuria laborantibus, Carolus Zenus classis vestræ imperator onerariam navim quam ceperat, frumento onustam intra portum duxisset, eo et publice, et privatim gaudio susceptus est, ut non majore, confecto bello, rebusque ex sententia gestis, exciperetur. Tantum omnino civitatibus, his præsertim quæ paullo populosiores existunt, frumentariæ rei et abundantia prodest, et nocet pænuria. Hoc functus magistratu, cum Venetias domesticam inde gloriam portans rediisset, Brixiz, cum populosæ, tum in primis locupletis urbis, præfectus omnibus suffragiis designatur; ut civitatem vel frumenti pænuria, vel obsidionis diuturnitate laborantem retineret in fide. Bellum per id tempus vobis cum Francisco Sfortia Mediolanensium duce acerrimum erat, et quemadmodum in singulis quibusque certaminibus evenit, uti nunc ad hos, nunc vero ad illos victoria transeat, totam fere planitiem hostilis exercitus occupaverat: nostri intra montes, et munitissima quæque loca se se recipere: ipsa circumjacentium oppidorum caput Brixia obsideri, neque pro multitudine populi alimentorum copiam vel parvam habere: instare civibus hinc præfens fames, inde futurarum cædium metus. Ea tamen fuit inter hæc, et alia complura mala humanitas Christophori Mauri, ea in conveniendis omnibus, magnis, parvis, et mediocribus, comitas, ut de civitate dedenda ne unus quidem aliquando cogitaverit, nedum publice, aut private colloqui sint. Maluerunt quippe tum quæ in aliarum urbium direptionibus fiunt, tum etiam quæ ob servatam vobis tanto tempore fidem, ab indignantibus

(si

(si ita superis placuisset) victoribus metuebant, digna, indignaque tolerare, quam præfetti tantæ humanitati non parem gratiam referre. quemadmodum enim *necesse est multos timeas quem multi timeant*, sicut Laberiano illo carmine legitur qui medio civili bello in theatro dictus, totum in se populum, perinde atque si publici affectus emissa vox esset, convertit: eodem modo necesse erat ut Christophorum Maurum multi amarent, qui ipse multos amabat; et humani erga illum omnes forent, qui vicissim erga omnes humanissimæ habebatur. Quo retinendorum in fide sociorum modo nullus, mea quidem sententia, esse aut honestior, aut securior potest. Quas enim fossas, quos muros, quæ propugnacula, quas turres, quas machinas bellicas, digne cum urbicorum benivolentia comparaveris? cum et hi quos vis, metusve parere compellit, si vel tantula conficiendæ rei oblata occasio est, se se protinus ad rebellionem parent: et quos vel benivolentia in fide, vel humanitas retinet, neque si in alterius potestatem redigantur, odiosam pati servitutem diutius possint, et, si nulla rebellionis offeratur occasio, non rebellare tamen vix queant. Quamobrem quanto præstabiliores sunt hæ regendorum populorum artes quam illæ, quantoque optabilior est voluntaria sociorum fides quam coacta, tanto aliis quæ vel ante, vel post in ea urbe fuerunt, utiliore, honestioremque fuisse Christophori Mauri præfecturam hanc liquet. Non prætermittam hoc loco præfecturam Cafalis Majoris, parvam ipsam quidem, sed rebus a Christophoro Mauro humane gestis ingentem. Si enim umquam alibi, eo potissimum tempore quo præfectum gerebat ibi, multa, atque adeo incredibilia humanitatis argumenta præ se tulit. Nam cum per id bellum quod vobis adversum Mediolanenses erat, viros et rei militaris peritia, et hominum atque pecuniarum multitudine facile potentissimos, oppidum defendendum suscepisset, ac omnia fere per circuitum loca esse in potestate hostium cerneret, ea erga indigenas, advenasque humanitate est usus, ut plus sibi reique publicæ in illorum benivolentia præsidii collocaverit, quam in exercitu potentissimo alius quilibet fecisset: conclamantibus una voce indigenis, venisse Deo simillimum virum, qui omnia tum armis, tum vel maxime

S

hu-

humanitate, ac beneficiis vinceret. quod secundo bello Punico de P. Scipione Lucejus quidam Celtiberorum princeps, cui sponsam egregia forma virginem, et inviolatam, et gratis, et cum satis magno auri pondere ille reddiderat, prædicasse idem-
 tidem legitur. itaque sicuti eo tempore Lucejus, delectu clientium habito, cum mille quadringentis equitibus intra paucos dies ad Scipionem rediit; ita hi tunc collecta equitum pedumque ingenti manu, Christophorum Maurum, uti hostilem exercitum adoriretur, ultro urgebant. tanta illis (utpote qui ab unius virtute omnes eisdem præditos moribus opiaarentur) Venetorum esse omnium humanitas videbatur. Denique ex illo Veneta res augeri cœpit: Mediolanensis decrescere; donec fessi, crebrisque nostrorum victoriis fracti, eas demum pacis conditiones accepere quas senatui dare pro dignitate reipublicæ placuit. Et hoc ut nulli non gratum fuit, ira humanitati Christophori Mauri in primis acceptum ferri debet; quæ vel socios in fide retinuit, vel præsidia quibus vires hostium frangerentur, omnium optima comparavit. Pace igitur facta, præfecturam Patavii, qua nullam foris aut utiliore, aut honorificentiore dare senatus potest, suscepit; et in ea tantam præ se tulit humanitatem, ut quem ante id tempus ceteros, tunc etiam semetipsum viciisse faterentur. Nam præterquam-
 quod Patavinis viris et opibus, et doctrina, et habitudine corporis inter paucos summis, ignota ferme ante illum diem erat præfectorum nostrorum humanitas, quod ob recentem quorundam qui adversus imperium conspiraverant, vel conjurationem, vel necem, simultatis in ceteros (quamquam eos quidem insontes atque ignaros) nonnihil remanserat, quæ præfecti humanitatem, quantulacumque fuisset, magnam videri fecisset: studuit humanissimus vir veluti de industria, ut qualem eum universi prædicabant, talem, immo vero etiam humaniorem Patavini sentirent, ut amare jam tandem solum Venetum nomen inciperent, quod ante vel solum timebant, vel certe una cum servili quodam metu amabant. Itaque tum se primum senatus urbis ejus potitum, et sensit, et (quod animi grati argumentum est) fateri cœpit. Nam animos jam, studia, voluntatesque civium in potestatem redegerat, qui
 prius

prius corporum ditionem ægre tenebat : tum primum frequentes circa præfectum cives adstare, comitari, adesse, ac humanitatis vicissitudinem quantam maximam possent, ostendere. Tum primum nova quædam lux omnium oculis oriri visa est; et advenæ illi potissimum qui studiorum gratia aderant, in lætitiæ partem vocari : tantaque tum publice, tum private omnium voluptas esse, ut tota pæne civitas desipere videretur. Nam et apud nos qui legibus ibi, vel philosophiæ in præsentia operam damus, nihil hodie quoque vel celebrius, vel mirificentius prædicatur. Iam vero si legationes ad Eugenium IV. et Nicolaum V. Summos Pontifices, et in eis quo pacto simul dignitatis vestræ rationem habuerit, simul de innata sibi humanitate nihil imminuerit, dicere cupiam, historia mihi, non oratio, componenda est; tantum undique rerum ab eo humane, ac sapienter gestarum occurrit. Neque enim (quod plerisque vitium inest) sic usquam dignitatis vestræ rationem habuit, ut eos ad quos mittebatur contemneret, sciens sua quemque in ditione sibi magnum videri; nedum Summum Pontificem, qui in alienis quodque est magnus. Neque rursus si quid ab senatu juberetur quod duobus effici modis posset, eum aliquando amplexus est modum quem jurgia, minæve porrigebant, potius quam eum quem laudes, pollicitationesque dabant; sciens, etiam ab his qui ad extrema quæque redacti sunt, ægre jurgiis minisve aliquid; contra vero laudibus, atque pollicitationibus etiam ab his qui multo superiores existunt, facile omnia impetrari solere. Neque postremo si quid illi acerbius respondissent, verborum potius quam sententiæ senatum certiore fecit, aut aliquid ipse ad negotium exaggerandum adjecit; sciens ex hujuscemodi causis maxima interdum bella succendi; et dum unum aut alterum verbum æquo animo ferri non potest, totam simul rempublicam novis subinde criminationum causis erumpentibus, unius culpa quassari. Atque ob hæc ipsa tantæ apud Summos Pontifices fidei fuit, ut majoris apud senatum non fuerit: nihilque umquam poposcit quod non facillime impetraret. Itaque cum ex his domesticam gloriam, et publicam utilitatem Venetias rediens reportaret, Deus bone! quanto eum honore suscipiebat-

tis, quam subito, quam repente aut legatione, aut aliis magistratibus ornabatis! vix ab labore itineris paullulum respiraverat, et rursus ei uti se se ad iter accingeret, senatus jubebat. Cujus ipse jussa (ut qui reipublicæ causâ nullos labores non libenter ferret, nullis incommodis se subtraheret, nulla pericula devitaret) summo studio facessabat; semper illud Scipionis Africani dictum præferens : *certum esse in calo ac definitum locum omnibus qui patriam conservaverint, adjuverint, auxerint, ubi beati ævo sempiterno fruantur* ; ut facile quivis facere conjecturam potuerit, eum post multos labores atque vigilas, urbis hujus ducem futurum. Age vero cum tot foris muneribus publicis fungeretur, num propterea domi civitatis curam neglexit? Minime vero: sed consul, censor, concilii princeps, ac decemvir sæpissime comitiis creatus amplissimis, cum justitiam, prudentiam, et eloquentiam, tum vel maxime præcipuam illam omnium virtutum humanitatem exercuit. De quibus si tractari singulatim oporteat, vereor, patres conscripti, ne aut mihi tempus non supersit, aut vestra benignitate plane abutar. video quippe incredibilem mihi laudandi materiam suppeditari, laudesque sic inter se pares, ut a qua potissimum principium sumas, invenire difficillimum sit. Quid enim? justitiæ laudem? quam eo semper temperamento exercuit, ut ab omnibus, seu fontes hi forent, sive infontes, et severe clemens, et clementer severus haberetur. at eam tot jam in rebus tum antea experti estis, tum hoc tempore experimini, ut quam res ipsa illustrat, nostra oratione illustrari supervacaneum sit. Prudentiamne admirem? qua ita semper ad patriæ salutem est usus, ut optimos illos reipublicæ gubernatores, P. Lentulum dico, Q. Metellum, P. Africanum, et C. Lælium, omnium judicio facile superaverit: at istud in hac præcipue urbe tam clarum est quam sereno sole meridies. Eloquentiam referam? qua sic auditorum animos in quamcumque vellet partem semper inflexit, ut suavitatem Socratis, subtilitatem Lyfiæ, acumen Periclis, sonitum Aeschinis, vim Demosthenis assecutus putetur: verum hæc cui sunt nota, si vobis non sunt? qui cum in gravissimo senatorum confessu eum de rebus maximis disputantem audiretis, percipiebatis,

tis, ut arbitror, magno rebuspublicis emolumento esse egregiam dicendi vim in viro bono collocatam. Nam si oratorem non tantum dicendi peritum, sed virum quoque bonum esse oportet, verius Christophorum Maurum oratorem dicemus, quam aut Pisistratum, aut Periclem, aut Hegesiam Cyrenaicum, quorum duo ad rempublicam occupandam abusi eloquentia sua sunt, tertius in suam ipsorum necem homines concitavit. Quid dicam hoc loco, patres? extollamne Christophori Mauri humanitatem, an illorum crudelitatem detester? illi enim servitutem libertati, hic libertatem non servituti modo, sed omnibus etiam rebus præposuit: illi ad eam quam appetebant tyrannidem, hic ad privatam vitam: illi ad dominationem, hic ad rempublicam: illi denique ad necem vel suam ipsorum, vel alienam, et nefandissima quæque, hic ad senatusconsulta legesque servandas cunctos horratu est, invitavit, coëgit. Date mihi, obsecro, veniam, Athenienses, ut libere vel nunc dicam quæ sentio: vestrates tyranni astutia, facultate dicendi, successibus etiam rerum, si vultis, illustres fuere, sed ita ut Christophoro Mauro comparari possint nequaquam; nam neque libertati servitutem recte quispiam comparaverit, et si libertatem omnes, servitutem prorsus expetit nemo, Christophorum Maurum profecto omnes, tyrannos autem vestros rite laudaverit nullus. Est igitur, ut video, aliquid, æqualitatem amare, mediocritatem virtutis amicam sequi. Et quemadmodum in constructione parietum architecti, lateres, uti ne unus plusquam alius existeret, curare consueverunt; alioquin gibbosa cavernosave structura appareat; eodem modo in administratione reipublicæ senatores civium, uti ne ante alium se se alius ponat, rationem habere (alioquin in paucorum potentiam, vel tyrannidem degenerasse respublica videatur) est profecto et quidem tale ac tantum, ut neque reipublicæ sit quidquam utilius, neque his qui sic animati sunt, honorificentius aliquid inveniat. Nam quo se quisque ad ceterorum æqualitatem redigit magis, hoc eum ceteri, velut in pariete summo coronam, exstare amplius cogunt. Delectus est itaque ecclesiæ divi Marci procurator, qui supremo proximus in urbe nostra magistratus est; in quo tantum præ se tulit humanitatis, ut si

cu-

curam, studium, diligentiam, quam erga omnes, præcipue autem inopes sustentandos, exercuit, singulatum narrare aggrediar, finem profecto dicendi facturus non sim. Ea quippe rerum ab illo humane ac mansuete gestarum multitudo se offert, ut ornate de illis et copiose dicendo permulta, lassari quilibet vel exercitatissimus possit; finem autem videre nullus possit omnino. Et vos longiorem me forsitan quam tempus patitur, arbitramini; sed ignoscite, quæso, patres, ignoscite. non dicam enim quo pacto testamentorum vel senatus, vel testatorum voluntate suæ fidei commissorum bona tractaverit, nec dicam quam sancte cum pauperum, qui maximis quibusque in civitatibus plurimi semper inveniuntur, tum in primis virginum, ut ne quia se se indotatas aspicerent, de prostituenda pudicitia cogitarent, curam suscepit: præteribo illam quam in sacerdotes, eos præsertim quibus ecclesiæ cujus erat procurator credita fuerant ministeria, semper exercuit liberalitatem mirificam: tacebo et illam quam utilitatis publicæ studiosus in impetranda ab Summo Pontifice toti populo venia peccatorum, adhibuit diligentiam singularem; sed hoc solum dicam, tantam illi in dando vultus hilaritatem fuisse, ut si quos ad accipiendum verecundiores offendisset (quod iis evenire solet fere qui summo loco nati, non multo ante ad inopiam devenerunt) eos ultro etiam ad petendum alliceret, utpote cum non minoris eam se quisque vel hilaritatem, vel humanitatem facere prædicaret, qua in dando uti solebat, etiamsi pauperrimus, etiamsi ab omni urbanitate alienissimus forer, quam illud ipsum quod daretur munus. ita prorsus non quid, sed quonam pacto daretur, cogitare summa semper illis omnibus voluptas fuit. Quod si apud majores nostros liberalitatis atque humanitatis famam senatus populusque Romanus ideo consecutus est, quia C. Fabricii, Cn. Scipionis, et Manii Curii, civium optime de republica meritorum filias, quibus in parentum bonis nihil esset ferme, viris dote locaverunt publica; cur non Christophorum Maurum hoc liberalitatis atque humanitatis genere unum Romanis omnibus merito antulerim? illi enim omnes tribus, non amplius, auxilio fuerunt: hic una cum duobus, quos ei collegas senatus adjunxerat,

rat,

rat, ut parum dicam, centum. illi nobilibus atque ingenuis: hic plebejis atque humili genere ortis. illi denique ut viris optime de se meritis gratiam qualemcumque possent, referrent: hic ut innatam sibi liberalitatem atque humanitatem cum plurimorum commodo exerceret. Et dubitabimus adhuc eum cunctis mortalibus antepone? cum tot ab eo res liberaliter atque humane gestas inspiciamus, tot domi forisque præclara facinora, tot hujus in quo nunc est, Venetæ urbis ducatus argumenta certissima. Prodeant nunc Romani, si audent, ac ostendant quem de tot ac tantis viris quos vel statuis vel libris immortales factos dixere, potissimum laudent. Romulum dicent, quippe quem urbis habeant conditorem: at hic et sicarius, et virginum raptor, et quod deterrimum est, fratris proprii parricida fuit. Iunium Brutum afferent, nam eo auctore ejecti sunt reges: verum hic et cum dementiam simularet, reipublicæ fuit inutilis, et designatus consul eo in Aruntem Tarquinium animo irruit, ut sui protegendi corporis, dum hostem vulneraret, oblitus, eodem tempore quo hostem transfixit, transfixus et ipse, liberatore urbem privaret. Cæsum Cæsarem adducent, cujus virtute Romanæ ditionis factus est orbis: sed Cæsarem dominandi libido, non patriæ pieras bellis immiscuit. Quanto igitur raptores et parricidæ iustis ac piis, dementiam simulantibus et parum cauti sapientibus atque prudentibus, tyrannidis et dominationis affectatores, reipublicæ libertatisque studiosis inferiores habentur; tanto Romulo, Bruto, et Cæsare Christophorus Maurus superior et habetur, et revera est. Sed quibus ego hæc dico? nempe vobis, qui harum rerum cum testes essetis, jampridem summam ei reipublicæ mandassetis, nisi Paschalis Maripetri, viri inter primores urbis nostræ facile maximi, vita pacis et quietis plena, sic fuisset unicuique vestrum jucunda, ut quamquam Christophoro Mauro summa omnia deberi sciretis, mutare tamen interim ducem, e re communi esse non censeretis. Deus autem Optimus Maximus, quem cum cetera bona, tum ea in primis quæ pro salute multorum geruntur, oblectant, illum quidem ut laborum atque vigiliarum pro salute patriæ susceptorum præmium caperet, ad superos transtulit: vobis autem
uti

uti hunc habere ducem possetis, facultatem dedit. Electus est itaque in demortui locum dux Christophorus Maurus ingenti senatorum consensu, mira patriciorum alacritate, incredibili omnium ordinum studio, celeritate autem tanta, quantam nulla in hujuscemodi rebus ante hunc diem vidit electio. Neque (si me interroget quilibet) dicere facile possum, plusne mors Paschalis Maripetri, mœroris, an Christophori Mauri electio, lætitiæ civitati attulerit. quamquam scio, complures quibus cum ecclesiæ divi Marci procuratorem gereres, optime dux, tua vel liberalitas, vel humanitas perutilis fuit, sic de tua electione lætatos, ut idemidem quod majoribus occupatus negotiis sibi ultra operam daturus non esses, dolerent. Sed licetne mihi hoc loco pauca de patriarcha nostro dicere? quidni liceat, cum ea in te, omnibusque senatoribus tuis humanitas sit, ut vel id agere recusantem ultro coacturi sitis. Dicam igitur non invitus: tu mihi tantum, patriarcha sanctissime, ne, oro, succense, si a ducis nostri laudibus tantisper, dum de te pauca loquor, diverto; per eum quippe mihi id licet. ausculta igitur quid de te sentiant Bergomenes tui. Quo primum die nuntius Bergomum allatus est, te Paulli II. Pontificis Maximi voluntate, patriæ tuæ patriarcham designatum fuisse, tantus continuo patrum, plebis, et rusticorum tota urbe, suburbiis, agroque Bergomeni mœror subortus est, tanta lætitia, ut utrum majus foret, ægre discerni potuerit. Mœrebant quippe ab se te longius abfuturum: dolebant, tuis monitis, tuo aspectu, tuo patrocinio se se veluti privatos esse: tristabantur, sibi te, vel cum optime cederet, de parente patronum, de proprio effici alienum. Contra vero gaudebant, dignum te virtutibus tuis præmium afsecutum esse: lætabantur, pro urbe socia caput imperii tibi demandatum fuisse: gratulabantur, ex Gallia in Veneriam, ex ea unde oriundus non esses urbe, in patriam mitti, ex antistite fieri patriarcham. Videbatur mihi (aderam enim forte fortuna) tota civitas tristis lætitiæ, lætæque tristitiæ perinde plena atque si cum grandi suorum strage, victoriæ foret compos effecta. Et quamquam, sicuti paullo ante dixi, utrum majus fuerit, vix esset discernere, mihi tamen major tristitia appa-

re-

rebat, utpote cum nos quoque, quos ob domesticam gloriam aliter affectos esse oportebat, quod ab his qui gentem Barrociā plurimi facerent divelli noluissemus, in partem tristitiæ transiremus. Sed quorsum hæc? dicat aliquis. quorsum? ut quemadmodum Bergomensium de episcopi ad patriarchatum vocati electione dolor, bene gesti ab eo episcopatus argumentum est; eodem modo illa quorundam de tua electione tristitia, bene gestum abs te, optime dux, procuratorium magistratum probaret. quamquam tibi quidem hæc, ut multo ante, sic et honorificentius contingere. Cum enim tua te virtus ad eum quem numquam affectaveras, urbis nostræ ducatum extulisset, mulsare continuo pauperes, flere pupilli, virgines gemere, viduæ se se destitutas dolere, quidquid postremo urbe tota calamitosum fuit, suam vicem plorare: et idemtidem tamen hi omnes vel tua, vel reipublicæ causa lætari maiorem in modum. Cum itaque inter hanc eorum et lætitiā, et dolorem, imperii gubernacula suscepisses, conveniretque tum civium, tum sociorum multitudo pergrandis, qui tibi suo, vel suarum urbium nomine gratularentur, parere pollicerentur, se suæque commendarent; tum tum maxime cernere fuit quanta in te foret humanitas: excipiebas enim eos non ut ducem, aut principem æquum erat, sed ut fratrem, aut parentem decebat. Gratulabantur; sibi potius gratularentur dicebas; tibi enim privatam vitam magis placere: parere pollicebantur; non nisi quod e re omnium foret imperaturum te respondebas: se suæque commendabant; tu porro singulos in tuam fidem mente oppido quam læta recipiebas, et illis te quantus quantus fores totum dedebas; quippe cum non tibi, sed aliis natum esse te diceres. Quid multa? qui tecum semel congressi fuissent, omnes uno ore dicere affabiliorem, mansuetiorem, humaniorem ducem ne ab immortali quidem Deo sperari, aut optari posse, nedum eligi ab hominibus potuisse. Ob eamque rem hi ludis equestribus, illi choreis, nonnulli venationibus, alii aliis rebus concepram lætitiā declarare; totius postremo imperii gaudium unum idemque maximum esse. Verum fortuna humanæ securitatis impatiens, quæ nullum hominibus bonum diu plenum esse permittit,

T

belli.

belli semina quæ jampridem fata fuerant, erumpere sub ipsum pæne ducatus tui principium fecit; volens quidem ipsa fortassis de innata tibi humanitate, si posset, aliquantulum imminuere, sed eam (quia et ignem interdum si quis aqua resperferit, ardere vehementius facit) hac ipsa ratione augens majorem in modum. Cum enim ob infinitas vicinis atque finitimis fere omnibus inimicitias, Tergestum, ac Iustinopolis de frumenti, deque ceterarum mercium quæ ex Germania veherentur, importatione disceptarent; illis viam ad se pertinere, his contra, mercatores liberos esse oportere contendentibus; ac novis subinde cum mercatores Germani, tum vero amicissima tibi civitas afficerentur injuriis, ut senatus dignitate servata bellum ultra differri non posset; tu qui omnibus in rebus pacem (quæ tamen sine publica contumelia foret) servandam esse decreveras, e senatusconsulto literas Tergestum mittis, uti ne frumentum, mercesve quas ex Germania mercatores afferrent, quo minus Iustinopolim comportarentur, prohiberent. meminissent non Castellum modo Novum, quod ad custodiendam viam construxerant, sed ipsam quoque Tergestum ad senatum Venetum pertinere: neque oblitteratam veteris proditoris injuriam (quod non sine suo damno facere poterant) renovarent; alioquin ad ferendam obsidionem se se tantisper instruerent, dum urbem olim nostram tuæ rursus potestatis fecissent. Illi infelices, ut qui suis plus quam æquum erat viribus fiderent, insolenter, atque adeo barbare, nil sibi tecum esse negotii respondere, suis finibus tutandis satis sibi et virium, et armorum esse, bellum non timere, et, ubi aliter nequeant, ultro etiam inferre audere: obsidionem tanti facere quanti quæ minimi; si quis eam tamen attulisset casus, pati animis invictis posse: illis proinde per tuas literas minare qui meticulosi essent: se se nec verbis terreri, nec factis vinci consuesse; et aliis hujuscemodi, quæ nullius non patientiam irritassent. Tu tamen, humanissime dux, bellumne illis indiceres dubitabas adhuc: et ne quid mansuetudine tua indignum admitteres, ignorantia, atque infania veniam dabas. Verum illi veluti arrogantia eis sua profuisset, magis magisque audaces fieri, et nostris in dies esse magis infensi. Tum vero

Deum

Deum hominesque testatus, te quominus tuis auxilio fores, differre ultra non posse, ac ipsos sibi bellum istud quæsisse, Vitalem Landum cum ingenti exercitu terra marique urbem obsidere, ac nisi tertio, quartove ad summum die iussa facessant, oppugnare totis viribus jubes. Tuam hoc loco humanitatem, an eorum pertinaciam magis admirer, incertus sum. Quidquid extra urbem quod asportari posset inventum est, militibus nostris in prædam concesserat: quæ non potuerant asportari, ferro, igneque vastabantur. Vrbs quaquaversum erat obsessa: rei frumentariæ intra eam caritas tanta, ut equos, mures, postremo etiam scutis detractas pelles plerique comederent. Muri machinis atque tormentis perforabantur, dejiciebantur, solo æquabantur: raræ intra eos ædes ruinæ quam injecta noctu saxa faciebant, immunes erant. illi tamen Saguntinorum more magis magisque obstinata in malum suum mente perstabant. Cum tu interim, mansuetissime dux, non illorum insanix, sed humanitatis tuæ rationem habens, urbem tibi, senatuique infestissimam, poscentibus, atque adeo flagitantibus istud militibus tuis, diripi passus non es; ut quod beneficium sociis nostris rogati numquam dedissent, id abs te præter spem, præter opinionem, præter meritum, præter etiam voluntatem acciperent. eam quippe apud Deum hominesque victoriam minimum invidiæ habituram sciebas, quæ humanitatis plurimum habuisset. Tandem Castello-Novo in potestatem redacto, destructis salinis, omnibus fame, belloque consumptis, cum se se, urbemque dedere vellent, Pii II. Pontificis Maximi literis exoratus, liberos esse iussisti. irent, rursusque sibi deformem ruinis civitatem exstruerent, ac eam mutato nomine in facti hujus memoriam, *Quatergestum* vocarent. Quid mihi nunc aut Romani Q. Metellum, aut Pisistratum Athenienses commemorant? quorum alter, ut ne Terrogeni qui ad eum transfugerat, molestus foret, a Centobricæ urbis obsidione discessit: alter, uti Atheniensibus, contra quam Solon volebat, facilius imperaret, Trasippi temulenti convicia modeste tulit. quanto utrumque tu, dux humanissime, antecellis? quem non ullius bene de te merentis auctoritas, non tyrannidis, a qua semper abhorruisti, libido, sed religio, sed humanitas, sed

communis tibi cum ceteris hominibus naturæ misratio, ab infestissimæ urbis direptione prohibuit. O admirabilem humanitatem, & mansuetudinem singularem! in hostes Veneti nominis infensissimos, qui nos atque urbem nostram parvi semper fecissent, sociis nostris infensi fuissent, insidias senatui non semel, aut raro struxissent, nobilissimas virgines, perinde atque olim Romani Sabinas, clam portum ingressi rapere ausi essent; in hos, inquam, hostes se se talem præbere, qualem in filios dicto non audientes vix bonus paterfamilias præbuisset. Quem tu putas erga socios, amicos, cives se se ille præbebit qui eum se præbuit erga hostes? qui reos mallet nihil peccasse; qui peccatorum ita supplicium sumit, ut crimina persequatur, non homines; qui cum, et quia ita imperant leges, et quia unius poena deterreri solent permulti, quempiam punire compellitur, lacrimas continere vix potest; qui si in altero delinquendum est, misericordiæ potius quam crudelitatis reus cupit censi. Quod si C. Cæsaris vel humanitatem, vel magnitudinem animi ob hoc in primis facinus memorabilem arbitramur, quod nullius rei facilius quam injuriarum oblivisci solet, cum tamen, ut alia multa, sic istud etiam, quo rempublicam facilius occuparet, ab eo per simulationem fieri suspicari possimus; multo certe amplius tuam et humanitatem, et magnitudinem animi admirari debemus, Christophore dux, qui neque te simulas injuriarum oblitum, et inter ipsas injurias, his etiam a quibus læderis facere bene non cessas. quod optimum, atque, ut ita dicam, divinum ultionis est genus. Nam injurias quidem oblivisci, vel memoriæ defectus est, vel non atroces eas fuisse ostendit: at vero et meminisse, et his etiam qui te graviter læserint, ultro veniam dare, ac benefacere, misereris, ignoscentis, irasci nescientis, atque, ut semel dicam, se se majorem esse quam ut ab quopiam lædi potuerit, existimantis est. Sed quid ego hæc longe, atque aliunde quæsitâ commemoro? quasi non ad probandam humanitatem tuam satis superque sit hodiernum officium quod in oculis, quod in ore, quod inter manus est. Quanta enim, per immortalem Deum, fuit humanitas, te hac ætate, his occupationibus, hoc reipublicæ principatu, hoc postremo anni tempore,

pore, ad usque Sancti Spiritus fanum cum præclarissimis senatoribus patriarchæ obviam ire? et qui tibi per ætatem filius esse potuerat, per pontificale officium secundus est, per natale solum subditus erat, eum tamquam parentem, tamquam primum, tamquam dominum venerari, amplecti, deosculari, Castellum usque deducere? Prusiæ regi Bithyniæ Romam venienti P. Cornelium Scipionem quæstorem ab senatu populoque Romano obviam missum: et legatis Romanorum Pyrrhum Epirotarum regem honoris gratia extra portam occurrisse, accepimus. At non tam parva hodierna humanitas tua; siquidem et quæstorem duci, ei præsertim ad quem summa referatur imperii, recte comparaverit nemo: et plurimum interest, ab senatu obviam mitti, atque ab duce senatum, ac totam simul civitatem obviam duci. Iam vero regi quæstorem occurrere, hoc est quod passim fieri consuevit, quod omnes faciunt, quod non facere grandis est culpa; qui enim, nisi minores, maioribus excipiendis mittuntur? at patriarchæ ut dux cum senatu ac tota simul civitate obviam eat, neque passim fit, neque ab omnibus usurpatur, neque non facere culpa est ulla; quippe cum minori majores occurrere consuetudo non sit. Quod porro legatis Romanorum Pyrrhus occurrerit (quamquam ille quidem lucri captandi gratia istud fecit) minus est quam ut hodiernæ humanitati tuæ mereatur conferri; utpote cum ille in castris constitutus hoc fecerit, ubi omnia in procinctu, omnia tumultuaria, omnia ad profectionem parata: tu in urbe maximis semper occupatus in rebus, ubi omnia tranquilla, omnia ordinata, omnia statera, atque stabilia. Vt autem horum sit nihil; nonne hoc, quod hac ætate obviam ei progressus es, cum illi in medio juventutis flore id egerint, multo te illis humaniorem ostendit? nam juvenes etiam si ab nemine mittantur, spatium ire, et quidem sæpe, ac perlibenter consueverunt: semibus vero, qualis tu es, domo egredi, ut tormentum nullum sit, certe voluptas perexigua est. Neque nego (quamquam hoc quidem libentius prætermitterem, videor quippe mihi de memet ipso loqui, cum de patruo loquor) tamen quoniam id ita inter dicendum occurrit, non, inquam, nego, patriarcham tuum, meum, immo vero vestrum, multis

tis et magnis laboribus pro patriæ, proque christianæ fidei dignitate susceptis, fortasse promeritum ut vel tantulam ei gratiam haberetis. Nam et in eo bello quod adversus Franciscum Sfortiam Mediolani ducem gerebamus, neque consiliis, neque pecuniæ umquam pepercit, quo minus Bergomensibus omnium sociorum nostrorum fidissimis auxilio foret; et superiore anno cum in Turcos, Veneti, atque adeo totius nominis christiani acerrimos hostes, classem instrueremus, tum impensæ, tum vel maxime omnium simul belli, simul maris periculorum se socium obtulit. Sed tanta plane fuit humanitas tua, ut gratiam ei quam habuisse sat erat, etiam retulisse te cumulatissime videamus. Quocirca æquum erat, tibi me meo, ac familiæ nomine gratias quantas homo gratissimus, et beneficiorum acceptorum maxime memor optime de se merenti viro potest, habere, atque agere: referre vero neque nos poteramus, neque tu, cujus, uti supra dixi, fortunæ nihil deest quod supersit nostræ, huiuscemodi vicissitudinis indigebas. quia tamen non, si quis quantas debet, referre non potest, continuo et referre nullas debet: ejus quam poteram (uti orationis initio pollicitus sum) prædicatione humanitatis qua omnes omnino homines antecellis, hætenus dimidium retuli; quod superest dimidium, prædicatione venerationis religionis, quæ in te non minor est, deinceps referre aggrediar. Vos interim, patres conscripti, humanitatem partim vestram secuti, partim Christophori ducis imitati, attentas mihi aures præbeatis velim, et quem virum cum ob reliquas virtutes, tum vel maxime ob religionis venerationem mirificam, vobis ducem elegistis, eum virum a me laudari æquo animo permittatis, ut idemtidem et iudicium de ipso vestrum laudetur, et a me gratiæ, quam solam possum, dimidium ei alterum referatur. Omittam autem, ut ne quis longiorem me fore suspicetur, quo pacto adhuc puer ad venerationem religionis fuerit animatus, et cum ecclesias, earumque ministros sacerdotes, tum in primis septuaginta illas sanctorum corporum reliquias ex barbaris nationibus in hanc urbem a maioribus nostris advectas, veneratus sit. Non dicam quam assidue jam grandior factus, vel divinis officiis in ecclesia interfuerit, vel ea ipse domi-

ma-

manens more sacerdotis optimi dixerit. Prætermittam etiam, ubi de rebus ad Dei cultum pertinentibus vel in senatu, vel in foro quippiam disputatum est, quam sancte, atque intrepide res divinas defenderit: tacebo, quo erga infirmos animo, qua in redimendis captivis mente, quo denique erga omnes esurientes, sitientes, nudos, et peregrinos studio fuerit; ut Trajano, Gratianove, qui hoc miserationis genere omnes retro Imperatores vicerunt, inferior judicari non debeat. Ab illo incipiam quod simul ingentem in eo religionis venerationem fuisse ostendit, simul ducatus ei omen certissimum fuit. Cum enim beati Iob sanum, et quod sano adjacet monasterium, ob summam quæ fratribus ibi ministrantibus erat omnium rerum inopiam, neque construi, sicut par erat, neque, si non construeretur, commodum præbere fratribus domicilium posset: ut quæ calamitas beati Iob domui cum in terris esset, acciderat, eadem fere in cælo posito accidisse denuo videretur: tu, Christophore pientissime, rationem inisti qua cum ingenti omnium utilitate, summa repente rerum abundantia potirentur. Literas quippe a Pio II. Pontifice Maximo impetrasti, quibus omnes qui certo anni tempore peccatis poenitudine atque confessione deletis, sanum, quantum quisque ad eam rem posset pecuniæ collaturi, ingrederentur, poenam quam pro illis luituri fuerant, sibi condonatum iri, facti sunt certiores. quod liberalitatis genus non nisi a Pontifice Maximo, neque ab eo sæpe, aut in quoscumque, vel quacumque de causa exercetur. Ut primum igitur certi de hac re nuntii perlati sunt, atque tantus repente, non eorum modo qui urbem, et circumjacentes insulas habitant, indigenarum, advenarumque, verum omnium circa regionum ab usque Ancone, Bononia, Mediolanoque Venetias commeantium concursus est factus; tanta conferendi quantum quisque posset aviditas; tantus brevi tempore donorum pretiosissimorum thesaurus, ut neque majorem in eum usque diem urbs hæc frequentiam viderit, et (quod in Exodo antea factum legimus) artifices venire compulsi, præfectis operis dixerint: *Plus offert populus quam necessarium est*. Ita veluti transacta ærumna priore, duplicia beato Iob omnia contigerunt; seu templum, seu monasterium,

seu

seu vestes sacras, sive ministrantium in eis fratrum numerum spectes. quod, ob ædificationem ornatumque simul templi, simul etiam monasterii, an vero ob eam quam tot hominum millia consecuti sunt veniam peccatorum, venerari te magis religionem ostendat, necdum statui: utrumque certe hujus rei argumentum optimum est. Nam templorum atque monasteriorum curam habere non nisi religionis apprime studiosi solent: curam vero ut a Deo in gratiam tot hominum millia recipiantur, gerere, ut majus non sit, certe religionis veneratione non caret. Sed inter hæc propemodum dicere oblitus eram hoc quod ducatus tibi omen fuisse, superius dixi. nam cum in his de quibus paullo ante mentionem feci, Summi Pontificis literis scriberetur, hoc eum te ut fieret interpellante fecisse; ubi ad te ventum est, *Nobilem* appellavit, qua nobilitatis dignatione nonnisi principes prosequi Summus Pontifex consuevit; ut jam tum fore te urbis nostræ ducem, qui hunc Summi Pontificis morem nossent, vaticinari inciperent. Verum uti ad id unde digressus sum redeam, si Marinum Maurum, qui sanctissimum divæ Helenæ corpus in hanc urbem advexit, et xenodochium ingenti donatum pecunia, Misericordiæ consecravit, majores nostri, quod religionem mirifice veneraretur, admirati sunt, et esse inter urbis nostræ optimates facile principem censuerunt; quid causæ est cur de te qui ejus vestigia profectus, beatissimi Iob non corpus, sed veluti domum, atque adeo cum fortunis, et domestica suppellectili familiam totam in hanc urbem duxisti, non idem nos et sentiamus, et cum quadam animi gratitudine prædicemus? cum præsertim plus tu in aliena pecunia conquirenda liberalitatis exercueris, quam impendenda sua ille. siquidem quæ animis comparantur bona, qualia per te comparata sunt, corporis et fortunæ bonis longe præstabilia existunt. Nam Romulum, et Marcellum hoc munificentiae genere tibi ne comparandos quidem crediderim; quamquam alter sub ipsa urbis initia supremæ internecionis metu, templum Iovi Statori vovisse: alter quintum consularum gerens Honori atque Virtuti templum quod voverat extructurus, pontificum monitu duo construxisse templa dicatur. Multum quippe interest, metu, quemadmodum Romulus,

an,

an, quemadmodum tu, amore aliquid faciam; rursumque ob acceptum e cælo beneficium quamdam veluti gratiam superis referam, an nullo (quod quidem egregium, et non commune omnibus videatur) beneficio accepto, ipsos tamen quodam veluti beneficio provocem: denique vòti reus, an liber id agam. Sed ne istud quidem non religiosissimum fuit quod cum divo Bernardino, inter eos quos *Minores* appellant *Fratres* religionem professo, magno alioquin et præstanti viro, tanta tibi familiaritas fuit, ut major cum nullo alio mortaliū fuerit. Quem virum, bone Deus, ita semper beneficiis profecutus es, ut seu quod eam in te mentis integritatem aspiceret, quam ad ducatum ascendere oporteret, sive quod gratiam eo tibi prælagio referendam putaret (quemadmodum et a compluribus audiui, et literis ipse mandatum legi) tibi non per ænigmata, aut verborum involucra, sed aperte, atque ita ut ab omnibus intelligi posset, te urbis tuæ ducem fore prædixerit. cui tu inter sanctos postea collocato, in hoc de quo paullo ante locuti sumus templo, aram exstrui curasti, uti communicato consilio ipse ac beatissimus Iob pro te quotidie communem precarentur Deum. Prædixit ille, Deus omen firmavit. Christiani principes, quod quo tempore fidei christianæ ab Turcis grande timeretur bellum, dux religiosissimus creatus foret, omnes per literas gratulati sunt: Senæ, Luca, Perusium, Ancon, Florentia, Bononia: tum Iacobus Armeniæ rex, Bohemiæ rex Georgius, rex Siciliae Ferdinandus, Matthias Pannoniæ rex, multi denique alii literas ad te humanitatis, atque officii plenas dedere. denique et sacer ille Cardinalium senatus, cui tota christianæ religionis cura incumbit, per epistolas, quas singuli quique scripsere, maiorem in modum gratulatus est. tanta prorsus de ea quæ in te ferebatur religionis veneratione, opinio omnium animos occupaverat. Nam Veneros, cum ante Apostolicæ sedis, et religionis christianæ propugnatores fuisse Sebastiano Ziano duce Fredericus Imperator cognomento *Barbarossa*, et Petro Lauredano classis nostræ præfecto Cyris Ottomannus Turcorum tyrannus, victi, fugatique testimonio fuerunt; tum vel maxime, Christophoro Mauro duce, fore, simul Mahomethes Turcorum tyrannus timebat, si-

V

mul

mul Pius II. Pontifex Summus sperabat. Nam et ille quæ ad defensionem necessaria forent ingenti studio comparabat, et hic per ternas literas prius, deinde (quæ res in eum usque diem audita non fuerat) per Theodorum Feltrensem, et Ludovicum Donatum Bellunensem pontifices, Apostolicæ sedis legatos, contestatus est, cum alias Turcorum delendorum spem in Venetorum classe collocatam fuisse, tum in primis Christophoro Mauro duce: quem eo nomine Deus Optimus Maximus appellari voluisset, quod partim ob mirificam religionis venerationem, partim ob animum Turcorum cladibus natum, Christum humeris laturus esset: multo ipse quidem sanctius, multoque laudabilius eo quem subiisse humeris confectum ætate parentem, Virgilius auctor est. Neque vero se frustra de te sibi talia promississe quispiam doluit. Flagrabant jam tum bellorum incendia: Turci, dum quæ ad defensionem necessaria sunt omni studio comparant, bellum christianis velle inferre videbantur; fieri enim solet fere ut qui alteri damnum illaturus est, quia ut ne sibi ille vicissim damnum inferat, timet, se suaque prius diligentissime muniat. Ab quo autem christianorum inciperent, non videbatur. Venetos tantum, atque Pannonios, quod alteri mari, alteri terra potentissimi essent, non nisi cum eorum qui virium minus haberent, potiti forent, invasuri judicabantur. Ecce tibi autem Pannoniæ citerioris regem perfidorum fidei se se credentem incautius, per prodicionem captum cum exercitu circumducunt; castella, civitates, et munitissima quæque regionis loca tyranno tradere cogunt. Stephani ducis Myfiæ filius novarum studio rerum transisse nuntiatur ad Turcos. Epidaurum præ nimio adventantis jam jamque exercitus metu, ante sonum tubæ, pacis conditionem accipit. Ipsi fortuna secunda usi, Iadram urbem inter nominis Veneti studio: fas facile principem oppugnaturi, haud procul ab ea castra metantur. Agricola fugere, uxores, liberos, pecus intra urbem agere: fama christianis internecionem minari. Quid tu ad hæc autem, quid, rogo, egisti? Num te Turcorum vel fama, vel recentes grandesque victoriæ terruerunt? num cum ceteris consternatum, aut consilii civitas inopem vidit? num (quod in summis reipublicæ calamitatibus evenit) majorem quis-

quispiam, quasi ad tantum apparatus minus idonei praesentes forent, desideratus est? O religiosam principis mentem! o animum ducis invictum! tantum abfuit ut terreris, uti tum primum adesse dixeris tempus quo de Turcorum exitio sperari optime posset: siquidem ante vel patriæ amor, vel religionis cura, vel (ut hæc ita se habuerint) utrumque: nunc vero etiam cervicibus imminens gladius fortes atque audentes nos faceret, necesse esse, minimoque periculo vincere qui et terga dare nescirent, et desperatione proxima nullum periculum formidarent. Mittuntur itaque ex senatusconsulto qui Iadram muniant, et Turcis ad nos terra accessum vetent. Tum Ludovico Lauredano cum quinque et triginta navibus longis in Achajam trajiciendi, Isthmique muro firmandi, ac hostibus in Peloponnesum transitum claudendi cura mandatur. Ad hæc Bertholdum Estensem cum ingenti peditum atque equitum manu in Peloponnesum navigare, ac Tegeen, Spartam, Argos, Corinthum, omnes postremo quas in peninsula Turci occupassent urbes, oppugnare jubes: tam consulto, tam cito, ut neque in consilio conficiendi celeritatem, neque in celeritate conficiendi consilium quisquam desideraverit. Denique crebris eorum qui in Peloponnesi urbibus obsidebantur, oppugnabantur, expugnabantur, literis, nuntiisque revocatus ille, citerioris Pannoniæ, atque Epidauri victor Mahometes, Iadram re infecta dimisit, et magnis itineribus, multis suorum amissis, in Asiam reversus est; ut non præclarius P. Scipionis Africani (quamquam illum quidem defendat antiquitas) fuerit factum, cum trajecto in Africam exercitu, igne, ferroque agrum Carthaginensem depopulatus, revocari Hannibalem compulit. Quandoquidem et Scipionem patriæ amor, te vero etiam religionis, quam ea ratione servari sciebas, veneratio, hoc inire consilium fecit; et delera multis cladibus Italia, ille utili quidem sed sero, tu autem nullo tuorum amisso, opportuno ac tempori in primis accomodato consilio usus es: cui fortuna, quæ in bellis plurimum potest, sic affuit, ut ad victoriam, prædamque, non ad bellum trajectus exercitus videretur. Testes sunt Argi, potentissima quondam civitas, solo æquata; testis Arcadia, quæ fidei nostræ se credidit; testis Lemnos, quæ Lu-

dovici Lauredani ductu, Turcis Aegæo mari immerfis, imperio Veneto adjuncta est; testis Lesbos, et Mitylene, quas, Vrsato Iustiniano tuæ classis præfecto, nostri diripiendas accepere; testes Spartani, quos Sigismundus Malatesta terrestris exercitus ductor, in potestatem redegit; testes mille Turcorum duces, mille cunei, mille exercitus terra marique superati, profligati deleti, et capri. Dic nunc Ionium tentent, dic ab Euxino in Aegæum navigent, dic triremibus nostris se ostendant: næ illi si vexilla tantum vestra conspexerint, pavore consternati se se abscondent: tantus omnes fortitudinis, atque prudentiæ Christophori ducis terror invaluit. Quid enim? non timeant pavidæ atque imbelles pecudes validum et audentem leonem? divum Marcum dico, qui ut mystice leonis forma depingitur, sic in urbis nostræ contra hostes barbaros defensione se se leonem, et quidem alatum, ostendit, Christophoro Mauro duce potissimum, qui et templi ejus curam procurator gessit, ut gratiam ei ob diligenter administratum principatum referri hoc etiam modo oporteat, et religionis veneratione, quam semper maximam habuit, optime non de divo Marco tantum, sed de omnibus etiam superis meritis est. Et quidem leoni huic nostro beato Marco Evangelistæ Christophorus Maurus, tamquam leo alius et ipse noster, in gerendis rebus adjungitur: tanto se se animo periculis ingerit, tam terga dare vel in summo discrimine ignominiosum putat: parcere subjectis, et debellare superbos sic novit. Neque enim vel apud Athenienses Iphicratem, vel apud Romanos P. Scipionem, vel apud Epirotas Pyrrhum, quos gerendis rebus præstantissimos fuisse commemorant, præstantiores fuisse crediderim, quam apud Venetos est Christophorus Maurus; cujus in principatu illud Chabriæ Atheniensis dictum multis et magnis in rebus verum esse compertum est: *Plus posse in bello cervorum exercitum duce leone, quam leonum cervo ductore*. Neque vero si me interroget quispiam, Turcos armis tantum fugatos crediderim; quamquam hæc quidem in bello instrumenta præcipua sint: neque rursus viribus tantum; quamquam iis maxime victoria reportetur: neque consiliis solum; quamquam totius in eis belli summa consistat: neque postremo his omni-

omnibus simul; quamquam hoc amplius profint, quo magis inter se juncta sunt: sed Deum Optimum Maximum, cui tam boni placent quam displicent mali, pro cujus ecclesia bellum hoc tanto studio susceptum fuit, Deum, inquam, Optimum Maximum causæ suæ affuisse putaverim. Venetis quippe (quod ipse potius in Turcos convertat) Dalmatia expulsis, quod ultra vel religionis domicilium, vel fidei scutum, vel ecclesiæ Romanæ propugnaculum in terris foret? Irent profecto Turci quacumque ferret voluntas, cæde, flammis, ruinis vastarent Italiam, pontificium ordinem pessumdarent, aras, monasteria, et templa destruerent, sacerdotes cum reliquis templorum ministris jugularent, vasa Deo sacra diriperent, sanctorum reliquias de sepulcris marmoreis in cloacas et sterquilinia jacerent, dicatas Deo virgines violarent, crucem, Christumque negare christianos compellerent: nihil postremo reperiretur tam foedum quod non in nos nostraque auderent. Hæc illos facturos Deus Optimus Maximus averfatus, suam tutatus est causam, et armis, viribus, atque consiliis tuis se se ira conjunxit, ut ex his quæ hætenus gesta sunt conjecturam facere liceat, eos non Europa solum, sed tota prorsus Asia tuo ductu pellendos. Quid enim putas senatoribus tuis animi est, cum tu et senex, et emeritus talem te in eos ostendas? Pius II. Pontifex Maximus bellum jam pridem eis indicturum se voverat: tu voti memor esset, hortabaris. pecuniam comparabat; tu classem instruebas. magna pollicebatur; tu re ipsa, non verbis, quanti rempublicam christianam faceres, ostendebas. Quid multa? principes, duces, reges oppidorum, civitatum, provinciarum, terra, marive in Turcos hi se se ituros pollicebantur, illi exercitum missuros, alii pecuniam dâtuos: solus tu, parva cum pollicerere, factis pollicitationes omnium superasti. illis quippe triremes, istis pecuniam, annonam aliis, quibusdam dabas trajectum: denique, cum omnibus omnia supra etiam quam petissent, dedisses, nequid tuæ huic vel liberalitati, vel religionis venerationi deesset, insuper et temetipsum dedisti. Literis quippe Summi Pontificis invitatus uti navigationi, belloque interesses, non ætatem causatus es, non negotia, quæ plurima tibi quotidie, utpote in quo rerum summa

ma versatur, scaturiunt; non maris, aut tempestatum repentinus casus, non laborem, non sumtum; quo minus Anconem Piceni urbem cum ingenti longarum navium apparatu trajiceret; inde acceptis cum Pontifice Cardinalibus soluturus in Turcos. Verum (ut sunt rerum humanarum casus incerti) Pium Pontificem Maximum (erat quippe et valetudinarius, et senex) mortuum offendisti. Neque tamen, quamquam surrogandi in demortui locum Pontificis cura Cardinales urgeret, minus ab eis honorifice susceptus es: sed qui tecum erant senatores, equis purpura inlatis, tu asturcone candido, quod victoriæ simul præteritæ præmium, simul futuræ ostentum fuit, ostro instrato, habenis, frenoque aureo, inter duos Cardinales medius cum ingenti procerum, abbatum, protonotariorum, episcoporum, archiepiscoporum comitatu in consistorium honorificentissime deductus es: ubi cum senatus in defendenda Christi religione studium, et belli quod adversum Turcos instruebatur, ineundi rationem, gravi ornataque oratione exposuisses, ab Cardinalibus, qui primum omnium gratias tibi ecclesiæ Romanæ verbis egere, laudatus, cunctis quæ forte aderant, biremibus uti erant instructis, honoris gratia donatus es. Tantumque omnibus (etiam si quos bellorum a maioribus nostris gestorum invidia stimulabat) fuit jucundum officium tuum, ut dicere audeam, ex multis magnisque causis quæ Cardinales ad id peragendum movebant, hanc unam fuisse, uti ex urbe tua potissimum ex ordine senatorio, ex optimatibus civitatis, Petrum Barbum, Cardinalem sancti Marci, qui postea Paullus II. vocatus est, Pontificem Summum deligerent; virum alioquin optimum, et omni virtutis genere præditum. Cum itaque ad portum deductus, tu ascendisses biremem, illi Romam deligendi Pontificis gratia rediissent, novum tibi consilium repente ineundum fuit. Quos enim Pontifex in Turcos navigare compulerat, ii, ablato e vivis Pontifice, solutos se sponfione putare: nonnulli qui simulata mente, si tu navigasses, se se navigaturos promiserant (neque enim fieri posse arbitrabantur, ut hac ætate navigares) postquam te classem ascendisse resciverunt, alias tandem excusationes confingere, totum denique belli pondus, quod omnibus simul christianis videbatur grave,

in

in tuis unius humeris fini . Sed enim ea in te semper veneratio religionis fuit , ut gravissima quæque pro christiana religione subeuntem vita citius deseruisset quam fides . Vtpote cum et antea ostendisses , Venetos pluris facere religionem quam salutem , et eo tempore diceres , amissa religione , homini vitam nihil prodesse . Subiisti ergo , totumque belli pondus recta cervice portasti ; et Turcos qui paullo ante suis finibus non contenti , alienos invaserant , ita intra Asiam conclusisti , ut dicere inter se se potuerint , christianos omnes vicinus , a Christophoro Mauro victi sumus . Quis enim labantem Christi fidem firmavit ? Christophorus . quis dejectas Pontificum mentes erexit ? Christophorus . quis terra , mari , pace , bello , domi , forisque religionem adjuvit ? Christophorus . cujus hoc semper laudabilius et Deo gratius officium fuit , quo periculosius atque laboriosius . Verum enimvero cum et a bello Turcis inferendo ceteri , quemadmodum paullo superius dixi , retraxissent pedem ; et ipse quæ ad id necessaria erant , mira celeritate parasses , Venetias exspectatus et quidem vehementer reverteris , ut inde tantisper dum Pontifex novus eligitur , si quid in Italia accidisset novi , velut ex quadam imperii arce , toti potius reipublicæ , vel religioni , quam huic , illive ejus parti adesses ; et religionis venerationem , quæ tecum ab infantia creverat , tuos potissimum cives doceres . Etenim ejus quem omnium ora , oculique contuentur , vita religiosa , populis religiose vivendi documentum est quoddam . Quid porro egeris , quæ venerationis religionis exempla edideris , quam innocenter , quàm pie , quam sancte vixeris , singulatim exponere neque hujus temporis est , neque loci . Et me finem dicendi facere vel sola omnium vestrum attentio , qua satis superque hætenus abusus sum , cogit . Quocirca hæc quæ in medio sunt , quodam veluti saltu transiliens , ad eam qua hodie in patriarcha excipiendo es usus , venerationem religionis accedo . Neque enim si hoc ipsum supra humanitati tuæ tribuimus , continuo venerationi religionis idem tribui nefas est : cum præsertim et proxima humanitati religionis veneratio sit , et eadem sæpe res , quemadmodum solis splendor , sic ab uno vindiceretur tota , ut plurimum idemtidem tota esse non

non desinat. Quid te autem ut patriarchæ occurreres, fecit? Nempe si quod minori major obviam profectus es, spectem, humanitati soli tribuendum crediderim: sin vero quod majori minor, ipse quidem soli religioni hoc factum adscripserim. Sed contrahent fortassis frontem nonnulli, et minorem patriarcha ducem nullo genere dici patientur. Audiant ergo, si quos hoc movet, quomodo patriarcha ducem minorem intelligam. Omnis bene institutæ reipublicæ gubernatio bifariam dividi solet. et quemadmodum anima et corpore singuli quique constamus, eodem modo peculiarem, una animarum, alia corporum curam gerit. animas porro corporibus præstantiores, rursusque patriarchæ animarum, duci corporum curam esse, magis notum est quam ut multis probari oporteat. Qui ergo hæc mente pertractans patriarchæ obviam proficiscitur, non jam honores, aut ætatem, aut divitias, aut potestatem, quæ bona fortunæ sunt, intuetur; sed facta, sed dicta, sed cogitata prava, rectave, quæ animam vel pauperem facere solent, vel divitem. et quia nullus in hac vita, præcipue autem imperio præditus, peccatorum eorum saltem quæ quotidiana, et venialia vocant, ita se novit expertem, ut (contra quam monet Ioannes Apostolus) dicere de se audeat, quod peccatum non habet: hæc autem ipsa peccata sacerdoti fatenda, et pro ipsis Deo sacerdotis arbitrio satisfaciendum intelligit, consequens est ut patriarchæ qui sacerdotum princeps et dicitur, et revera est, non minorem modo, sed et subditum se se agnoscat, quisquis ejusmodi est. Hoc autem non hominis gratia fieri manifestum est, sed Dei, cujus ille locum tenet in terris. quod si Dei: ergo ad religionis venerationem referendum esse jam scimus, quod sit. Si quis autem eum, quod mirificam semper innocentiae curam habuerit, etiam quotidianis et venialibus expertem contenderit; ut ne hoc illi negemus, aut putasse Christophorum Maurum dico, se hoc genus peccatis teneri, quod culpam timere ubi culpa nullâ sit, bonæ mentis vir consueverit, aut si hoc quoque in controversiam deducatur, voluisse, Deum, cujus religionem semper mirifice veneratus est, in patriarcha ejus excipere. Si enim verum est quod apud Evangelistam Lucam discipulis suis dixit homo Deus:

Deus: *qui vos spernit, me spernit, et qui me spernit, spernit eum qui me misit*, ut certe verum est; conlequens etiam videtur ut qui patriarcham ex eorum qui discipulis succedere numero unum honorat, hominem Deum honoret, et qui hominem Deum honorat, illum quoque honoret a quo missus est, omnipotentem hominis Dei Patrem. Itaque seu hoc genus peccatis obnoxium ducem nostrum dicamus, sive immunem, seu falso se illis obvolutum putasse, sive non; ex hodierno in patriarcham officio satis superque notum est, eum religionis venerationem quam ab ineunte usque pueritia didicit, hoc potissimum argumento maximam atque mirificam ostendisse. Neque inficias eo, esse item alia, et hæc ad venerationem religionis pertinentia, quæ ipsum uti patriarchæ obviam irer, invitare potuerunt. Nam Bergomum quo tanto tempore bellum cum Francisco Sfortia Mediolanensium duce gerebamus, antistes tutatus est; cum dictis atque consiliis, nonnumquam vero et sumtu, tum vel maxime precibus, ut non aliter in ejus domo de salute reipublicæ consilia a prætore præfectoque, et primis quibusque civitatis inirentur, quam si apud eum imperii summa fuisset. Pace autem facta, sic ad urbem ornandam animum adjecit, ut et forum coctis constratum lateribus, et porticus, quæ nulla diei hora non obscurissimæ erant, dirutæ, et ædes simul publicæ, simul privatæ, illæ potissimum ubi Pontificis domicilium fuit, in cælum erectæ, et templa partim vetera, partim ruinosa, ea elegantia constructa, ut neque ornatum in eis desideres, neque commoditatem, eo auctore fuerunt. inter hæc, ipso singulos quosque ex ornatu civitatis, ut Paullus Apostolus Hebræis ait, non permanentis, quem admirabantur, ad futuræ, quæ longe admirabilior est, desiderandum ornatum, animante; quod utrum animabus, an corporibus utilius fuerit, vos videritis. Et qui ob hæc vel omnia vel singula honore aliquem afficit, quomodo Christophorus dux hodie patriarcham affecit, religionis venerationem, haud dubium, præ se fert singularem. Sed hæc, et alia hoc genus plurima temporis exclusus angustiis in alium diem reservare compellor. Ideoque te, Christophore dux, qui ut omnium Venetorum primus

162 PETRI BARROCII ORATIO II.

es, ita in lætitia quam ex Ioannis patriarchæ adventu tota sensit respublica, nulli secundus existis, interim oratum velim ut patriarcham tuum, universamque Barrociorum gentem, quemadmodum cœpisti, ames. Nos enim cum ob merita in rempublicam tua, venerationemque religionis mirificam, tum ob humanitatem hodiernam, nihil aut tam arduum inveniemus, ut difficile; aut tam humile, ut minus dignum nobis putemus, dum rem tibi, tuique gratam, honorificamque faciamus.

PE-

PETRI BARROCCII

PATRICII VENETI,

IN FVNERE

ANTONII ROICELLI,

ARETINI,

*Iurisconsulsi doctissimi, et in Patavino Gymnasio publici
Ecclesiasticarum Legum interpretes,*

O R A T I O.

ALDE vereor, Patres, ne quantum mihi hodierno die Antonii Roicelli doctissimi ac nobilissimi viri virtus, et magnitudo ad dicendum præsidii affert, tantum quem ex ejus morte percepi, dolor et gemitus detrahat. Quamvis enim neque viri ætas, neque mortis genus ejusmodi sint, ut quempiam quod vel immature, vel non inter suos mortuus fuerit, commovere gravius debeant; me tamen eximia simul hominis virtus, et magnitudo, simul pietas in eum mea, et juris perdiscendi cupiditas sic stringunt, sic commovent, ut sapientiæ illius lumen quod in ultima senectæ, veluti lucernæ cum sine oleo est, extinctum scio, celerius omnium voluntate subtractum existimem. Neque plane intelligo, utrum gymnasium nostro multis doctissimorum jureconsultorum funeribus

X 2

de-

deformato funestius accidere quidquam potuerit, quam cujus viri doctrina, et dignitas ceterorum, famam offuscatam, atque deletam illustrare, instaurareque sola potuisset, eum virum in feretro ante conspectum nostrum jacentem aspicere. Quocumque oculos verto, nihil video nisi gemitus, nisi singultus, nisi suspiria, nisi lacrimas: nullumque tantæ civitatis locum esse doloris expertem, simul pompa ista funebris, simul virorum, ac feminarum promiscuus mœror indicio est. Cum in ædibus istis prius essemus, luctus, et lacrimarum omnia plena erant: ubi elatum est funus, ululatibus resonare atrium cœpit: inter eundem singultus, suspiria, gemitus audiebantur: ut vero ad divi Antonii templum pervenimus, atque tantus continuo planctus, et ululatus exortus est, ut mihi quidem non templum modo, sed ipsum quoque cælum ruere videretur. Commovit me usque adeo, fateor, partim viri a quo amatus mirifice fueram, desiderium, partim funestus et luctuosus hic comitatus, partim virorum ac feminarum acerbissimus planctus, ut lacrimas continere vix possim. Heu miseram atque infelicem Academiam nostram, quæ tantum virum amisit. Heu mortem funestam, quæ duo gymnasii nostri lumina uno anno exstinxit. Ioannem Pratum dico, quem nostris humeris autumnio superiore extulimus, et Antonium Roicellum omnium qui sunt fueruntve jureconsultorum facile principem; qui et nobilitate generis, et juris utriusque peritia, et rerum præclare ac sapienter gestarum multitudine, non Roicellam modo familiam, sed præstantissimam Etruriæ urbem Aretium, Italiam totam, omnes barbaras nationes, totum denique terrarum orbem illustravit: cujus tanta fuit cum omnium rerum scientia, tum in primis probitas, atque humanitas, ut neque ullum umquam defendendum suscepit qui non omnibus sententiis absolutus sit: neque, si quem injuste litigare compererat, ullis ad eum defendendum præmiis adduci potuerit. cui ea semper fuit partim liberalitas, partim vero animi magnitudo, ut pauperum quidem, quos adversariorum potentia premeret, curam tanto animo sumserit, quanto ditissimi cujusque causam alius nemo sumsisset: divitibus autem sic auxilio fuerit, ut in nullius eorum causa, præmiū potius quam justitiæ gratia laborave-

raverit. quem tanta fontibus accusandis, et defendendis infontibus dignitate fuisse comperimus, ut iudices, contra quemcumque ipse disputare coepisset, eum continuo et condemnandum putarent: pro quocumque autem verba facere aggressus esset, eum non absolvere idemtidem piaculum ducerent. a quo juris utriusque scientiam quisquis doceri audivit, gravitatem, et eloquentiam admiratus, unum se ex veteribus iureconsultis audire putavit. Quæ si vobis, viri doctissimi, memoratu pulcra sunt, quid tandem putatis illis fuisse qui viderunt? quid Antonio Roicello qui fecit? Equidem cum mecum ipse hæc cogito, magis magisque admiror tot in homine uno simul bona fuisse. Cum vero de his mihi in hac totius civitatis frequentia dicendum esse intelligo, vereor majorem in modum ne aut cum Roicellorum injuria multa præteream, aut singula quæque dicturo neque vox, neque latera, neque tempus istud sufficiat: et cum omnium vestrum, qui eundo redeundoque satis jam defatigati estis, tum in primis eorum qui totam noctem non vigilavere modo, sed et luxere, rationem habere me vergens in occasum dies compellit. Quamobrem ex multis ac pæne innumerabilibus rebus quas de viro præstantissimo dicere alius majore vel otio, vel eloquentia posset, duas mihi hoc tempore tractandas delegi. Et primum quidem de Roicellorum familia, deinde vero de ipso Antonio verba facere statui. quæ quo possim facilius, attentas mihi aures præberote omnes, et luctum ejus causâ susceptum tantisper compescitote, dum Antonium Roicellum admiratione dignum, et quia inter beatos collocatus jam est, minime ab amicis lugendum esse, videatis. futurum enim confido ut quomodo vehementiorem imbrem serenitas, eodem modo communem hunc luctum lætitia non mediocris sequatur. Etruriam cum ceterarum provinciarum, tum in primis Italiæ florem esse, partim literæ quibus Romani pueri, ut postea græcis, ita olim etruscis vulgo erudiri solebant: partim virorum ingenia, et vernaculi sermonis elegantia: partim aëris temperies, et regionis situs: partim denique frumenti, ac pecoris, et omnium copia rerum indicio sunt. Hæc simul propinquitate agri, simul hominum multitudine, tantum Romanis

ter-

terrorem iniecit , ut non esset ea tempestate gens alia cujus secundum Gallicos tumultus arma terribiora viderentur . Nam et Sutrium , quæ urbs socia Romanis velut claustra Etruriæ erat , oppugnare aggressi , et non armorum aut militum multitudine , sed rei militaris , qua plurimum Romani excellebant , peritia victi , ter , quaterque magnis opibus , majoribusque semper animis , contra Aemilium , contra Q. Fabium consules , contra L. Papirium dictatorem , et D. Iunium Bubulcum , magistrum equitum , bellum tanta moriendi obstinatione instaurarunt , ut victores fere prius quam victi pugnandi facerent finem : et non cum Etruscis totiens victis , sed cum aliqua nova gente Romanis videretur dimicatio esse . Horum populorum per id tempus Perusia , Croton , atque Aretium capita fuere ; sed Aretium optimo ac fertilissimo solo condita , quinque et viginti passuum millibus a Transumeno lacu , nobili illa pugna , atque inter paucas memorata populi Romani clade famoso , ubi quindecim millia Romanorum in acie cæsa sunt , in illis principatum diutissime vindicavit . Nam et Romana urbe antiquior fuit , et ritus moresque sacrorum omnibus circa regionibus dedit : nec ulla ferme regio est ubi priscae illius religionis vestigia plura sit cernere ; utpote cum rura etiam nunc quædam , deorum quos antiqui venerabantur vocabulis nominentur . Quam ego rem ad ejus qua in verum Deum sunt probationem pietatis arbitror pertinere ; nam quos suo pre ingenio ad religionem inclinatos fuisse monumenta ista declarant , eos non errandi studio , sed veritatis ignorance olim Deos non veros coluisse ; et idem idem christiana fide suscepta , mente oppido quam religiosa Deum verum colere coepisse crediderim . Sed enim quia evenire solet fere , ut qui paullo religiosiores sunt (quod alia ferme omnia ut vana , ut vilia , ut paullo post peritura contemnant) idem idem aut indocti , aut elingues evadant ; illud in Aretinorum compluribus mirabile fuit , quod ita religionem a majoribus suis traditam servavere , ut , quia eloquentiæ quoque , atque doctrinæ juxta operam dederant , Italiæ Græciæque totius judicio et religiosorum disertissimi , et disertorum religiosissimi haberentur . Cujus rei non pauca , neque contemnenda nobis resti-

Simonida erunt, si quæ Leonardus, quæ Ioannes, quæ Carolus, quæ Franciscus, quæ postremo alii plurimi, partim componendo, partim e græco in latinum vertendo nostris hominibus reliquerunt, contemplari velimus. Etenim Leonardus (quod quidem ego sciam) ethica, politica, et œconomica Aristotelis; Basilii Magni de poëtarum oratorumque lectione; Xenophontis de tyrannide; præclaram inter Hieronem tyrannum, et poëtam Simonidem disceptationem, soluta oratione; et Aristophanis comœdiam primam comico versu interpretatus est. idemque hic Aristotelis, atque Demosthenis, summorum alterius philosophi, alterius oratoris vitam, et Gothorum bella quatuor libris descripsit, tanto studio, tantaque diligentia, ut in his quidem quæ interpretatus est, cum illis ipsis auctoribus de gravitate dicendi, deque orationis elegantia contendisse videatur: in illis autem quæ composuit, Sallustio, Livioque merito comparandus sit. Ioannes vero cognomento Tortellius, Romuli, atque Athanasii maximorum illius quidem regis, huius vero antistitis vitam interpretatus est: et de ratione disserendi, deque artis dialecticæ præceptis, duodecim, de orthographia vero dictionum a græcis tractarum quatuor et viginti libros reliquit. Carolus porro, quod poëtis magis oblectabatur, versus multos atque elegantissimos edidit. Et Franciscus Phalaridis Agrigentinarum tyranni epistolas, sententiarum tum elegantia, tum gravitate insignes, summa diligentia in latinum convertit. Et alii alia vel composuere, vel interpretati sunt: de quibus, quoniam et magis noti habentur quam ut a me nominandi sint, et brevitatis rationem habere me hora ipsa compellit, singulatim verba facere nec libet, nec licet. hoc solum dico, quomodo in Arabia illud telluris proprium est ut omnia supra quam ceteræ regiones odorata producat: eodem modo in Aretio proprium semper urbis fuisse, ut viros et religione, et eloquentia, et omnium bonarum artium disciplinis insignes proferret. Quod ita se habere vel Roicellorum familia sola, antiquitate generis, et cum rei militaris, tum juris utriusque scientia facile nobilissima, docet. de cuius laudibus pro rei dignitate tractare cupienti non diei hanc partem, quæ perexigua est, sed integrum diem brevem
pu-

putarem. Quamobrem, ut ne, quod orationis initio vereri me dixi, aut cum Roicellorum injuria multa præteream, aut singula quæque dicturum, vox, latera, ipsum denique tempus destituat; hoc, si vobis videtur, temperamento utemur, ut de aliis quidem per otium plura, nunc vero de his qui Antonii propinqui sunt magis, pauca dicere aggrediamur; et a Roicello ejus abavo potissimum incipiamus. Fuit hic, uti ex multis utriusque epistolis cernere est, Accursii in perdiscendo civili jure discipulus, ingenio atque memoria pari, studio autem tanto, ut brevi tempore omnium judicio ipsi quoque præceptor compararetur. nec plane scio, utrum ex multis ac innumera-bilibus pæne juris civilis discipulis, qui ad tanti præceptoris famam ex toto, ut ita dixerim, terrarum orbe convenerant, ullum aut Accursius magis dilexerit, aut omnis ea multitudo fecerit pluris. Arbitrabantur enim, quando moriendum homini semel est, ille quidem, quandocumque moreretur, in Roicello discipulo se se superstitem fore: hi vero, non se prorsus præceptore doctissimo privatum iri, cujus in Roicello, doctrinæ, ingenii, atque memoriæ expressam esse imaginem cerne-rent. neque ullum sane sua sefellit opinio. Cum enim in hac ipsa urbe centum et decem ante hanc diem annis juris utrius-que insignibus more veteri honestatus fuisset, Florentini eum summis propositis præmiis uti civile apud se jus doceret, ac-cersierunt; ubi tantam brevi tempore docendo famam conse-cutus est, ut nihilo præceptore inferior putaretur, et civitate, multisque ac magnis honoribus publice donaretur. Denique et Bononienfes frequentissimis electum comitiis, per literas, qua-rum ego exemplum legi, cum in sua gymnasia trahere conati sunt: et civitas ista uti doctrinam quam apud se didicerat, ju-ris civilis studiosis qui per id tempus hic morabantur, restitue-ret, jure suo quodam accivit: et mille potentissimorum prin-cipum atque nobilissimorum populorum judicia decretis am-plissimis honestarunt. quæ ut ne singulatim exponam, brevita-tis ratio facit. Hujus filii duo fuerunt, Franciscus, et Van-nes: quorum Franciscus quidem jureconsultus facile maximus, idemque (quod in homine studiis dedito haud temere in-veniri potest) eques fortissimus, post factiosam Petramalo-rum

rum familiam Aretio ejectam, veluti Brutus quidam, aut Publicola, ad patriæ gubernacula accitus fuit. Vannes autem fratre Petramalorum conspiratione imperio expulso quod popularis, et civibus majorem in modum gratus foret, neque vi civitate exclusus est, ut Tarquinii, neque precibus uti L. Tarquinius Collatinus emissus, sed (quod mirentur fortasse nonnulli) sic in civitate remansit, ut de pristina hominis dignitate nihil quisquam imminutum videret. et hoc certe in ea civitate quæ intestinarum inimicitiarum sit plena; atque ob eam rem non quid singuli cujusque virtus meretur, sed quid principibus factionis libet, inspiciat; nemo nisi et egregia virtute, et prudentia singulari vir assequi potuit. Vannis filii quatuor indole præstanti fuere; sed ex his duo inter optimates Etruriæ facile maximi: Roicellus videlicet, qui Pisis, quæ urbs ea tempestate florentissima erat, pro Romano Imperatore imperii summam administravit: et Rodolfinus, cujus cum plurima et domi, et foris essent monumenta virtutis, nullum tamen aut præstantius, aut terrarum orbi utilius fuit, quam quod Roicellum Antonii hujus patrem, virum inter paucos summum, genuit, qui et liberorum egregia indole, et præstantia doctrinæ, et multarum civitatum decretis amplissimis, non Roicellæ modo familiæ, aut Aretinæ urbi, sed provinciis maximis, atque adeo Italiæ toti splendorem incredibilem attulit. Omitto Ioannem Lombardum, atque Rainaldum cives Aretii spectatissimos: de Francisco, et Guidone juris utriusque consultissimis nihil dico. Baptistam præterire non possum, a quo te, Ioannes Baptista, summo ingenio, summa probitate, summa juris utriusque peritia hominem genitum scimus; qui sic Aretinis tuis, unde originem ducis, sic Patavinis, apud quos civile jus doces, carus semper fuisti, ut sæpius et illi civem repetere, et isti honorificentissimis cum decretis, tum vero salariis magistrum retinere contenderint. Fuimus tamen superiores nos hætenus, atque ut in futurum simus, quando id e re nostra est, omni studio laborabimus. Difficile quidem videretur ita de homine ullo benemereri, ut patriam, cujus unicuique perdulcis est amor, et eam in primis patriam quæ simul præstantissima sit, simul te plurimi faciat, obliviscaris.

Y

Sed

Sed aut me civitatis hujus, in qua nunc civile jus doces, amor fallit, aut Aretio (quamquam ipsa quidem nobilissima sit) Patavium multo nobilius est: studia porro cum civitatis, tum in primis universitatis nostræ in te hujusmodi sunt, ut Aretinorum majora esse non possint. Quod et antea expertus es sæpe, et ut in dies magis magisque experire singuli quique nostrum, tota universitas, tota denique civitas se se curaturam suscepit. Habeant sibi cives tui alios jureconsultos, alios optimates, alios bonarum artium magistros: sinant te nostrum esse; ac laude publica, quæ certe vulgaris non est, cum studiorum et disciplinarum omnium alumna Patavium ex ea sibi præceptores accersit, contenti; doctrinæ quæ ex te proficiscitur utilitatem nobis relinquunt. Quod tibi quoque ut non honorificentius, certe tutius, et jureconsulti instituto accommodatius esse videbitur, si ad Bernardum patrum, et fratrem patruelem Roicellum animum revocaveris. Præfectus enim ab Urbini duce Federico Forosempromii, quæ non longe ab Urbino civitas munitissima est, Bernardus patruus tuus, cum per prodicionem civitas caperetur (ut fortissimum atque fidelissimum duci suo comitem decuit) tantisper exercitus impetum acerrime pugnando sustinuit, dum multitudine hostium superatus trucidaretur. at vero filius ejus Roicellus, qui ab alia civitatis parte fortissime dimicabat, cum patrem laborantem audivisset, per medios hostes, qua densissimum erat agmen irrumpens, ut mortuum vidit, atque in eum a quo interfectus fuerat impetu facto, proturbantibus hinc atque hinc cominus hostibus, ipse nihil territus clamantem, et auxilium sibi ferri postulantem interfecit: mox humo cadaver sepeliendum cum tolleretur, glomeratis circa se hostibus, eorum prius plurimis interemtis, ipse juxta, viri fortissimi, et pietissimi filii officio perfunctus, occubuit. Quem certe ut Lauso, et Scipioni ei qui ob Africam populo Romano subactam Africanus postea vocatus est, merito antetulerim; quod longe præclarior, et pietatis multo majoris est; patrem occisum cum capitis ulcisci periculo, quam vulneratum ne interficiatur defendere; sic tibi, Ioannes Baptista, quotiens facti hujus in mentem venit, persuadere existimo, ut non honorificentius; certe tutius, et insti-

instituto jureconsulci actommodatius esse, ut quæ civitas simul te plurimi facit, simul Veneri senatus beneficio pacatissima est, eam tu civitatem Aretio, ubi omnia pacata non esse, domestica quoque calamitas docere te potest, facile anteponas. Sed jam quando de Roicellorum familia pro temporis angustia pauca ista perstrinximus, deinceps de ipso Antonio verba facere aggrediamur. Neque enim de familia ideo locuti sumus, quod viro laudatissimo aliunde mutuari laudes oportuerit, sed quod illis vel qui mortui sunt, vel qui adhuc vivunt injuriam facere nolimus: quam haud dubium fecissemus, si in hoc spectatissimorum virorum conventu nullas ipsi partes haberent: quibus cum alia multa, tum istud in primis laudi esse debet quod Antonium Roicellum, virum toto orbe clarissimum, aut genuere, aut his a quibus genitus est conjuncti fuerit. Nam ipse quidem ita majores suos omni virtutis genere superavit, ut multo plus illis ornamenti reddiderit, quam ab eis acceperit; quod in ea familia in qua omnia summa sunt, factu oppido quam grave est. Inventis enim addere, si modo sunt parva, si levia, si tenuia, facile est: at vero, si maxima sunt, si gravissima, si amplissima, eis vel tantulum addere difficillimum; multum porro adjecisse, admirandum, et prope modum divinum est. Quomodo autem superaverit, quid ornamenti reddiderit, quantum partæ ab illis gloriæ per ipsum accesserit, ex hoc intueri licet, quod vix dum ex ephœbis excesserat, cum protinus ad scribendum se contulit, et legitimæ libellum (is quippe est operis titulus) edidit, utilitate atque elegantia pari; quem sic optimus quisque jurisconsultorum probavit, ut, quod rari post mortem assecuti sunt, eo etiam vivente legeretur. Nervam filium decimosextimo ætatis suæ anno de jure publice respondisse non sine admiratione scientiæ quadam, Vlpianus auctor est. Quid Nerva minus fecit Antonius? qui non huic, aut illi tantum rei quæ venisset in controversiam, sed omnibus prorsus quæ ad minus legitime natos pertinent ita respondit, ut neque copiosius, neque consultius, neque elegantius, neque verius in ea re dici, aut cogitari quidquam potuerit. Scævola nullius sibi rei cognitionem faciliorem videri dicebat, quam juris civilis; seu quod re-

vera sic esset, sive quod ita credi, homo gloriæ aliquanto cupidior, vellet. At Antonius Roicellus, quamquam non ipse quidem hoc diceret, ea in respondendo alacritate ingenii fuit, ut quisquis eum semel consulisset, nihil cuiquam esse facilius affirmaverit, quam ei de jure publice respondere. P. Crassus Scævola frater dicere consueverat: nihil illum posse in jure civili sine dicendi copia, neque se amicorum causas prius tractasse quam civile jus didicisset. Sed Antonius Roicellus, seu jus civile doceret, seu de jure publice responderet, sive in ea disciplina egregium aliquid, et posteris mandandum componeret, ita docebat, ita respondebat, ita componebat, ut (quod nostra ætate rarissimum est) omnium et jureconsultorum eloquentissimus, et eloquentium jureconsultissimus haberetur. Denique sub ipsum fere juventæ principium, quo tempore admirationi esse debuerat si vel solis jureconsultorum insignibus honestari meruisset, tantam præ se disputando, docendo, consulendo, scribendo, juris scientiam tulit, ut quomodo apud Romanos *catus Aelius Sextus*, eodem modo apud suos ipse, *egregie cordatus homo* vocaretur: neque illis minus vel utilitatis, vel ornamenti afferret, quam aut Lacedæmoniis Chilo, aut Romanis Cato, aut Atheniensibus Solon, ac Plato. At in qua disciplina hoc? in ea quæ ob diversas cum veterum jureconsultorum, tum Imperatorum, atque Pontificum sententias, et super eis jureconsultorum novorum partim glossas, partim expositiones, obscurissima, et laboris præne infiniti nunc est. Ut enim volet quisque accipiat, ego veteres jureconsultos, sive illi a Numa, sive ab Atheniensibus, sive ab aliis quibuscumque didicerint, peritos fuisse non nego: sed eam disciplinam, si umquam fuit, nostra ætate difficillimam scio; simul quod jus imperatorium istud quod ab Iustiniano compositum est, veteres non habebant: simul quod pontificii quo nunc utimur, juris scientia, illis nulla erat: simul quod alio, et quidem longe meliore modo responsa sua prisca illi jureconsulti exponebant quam a nostri temporis jureconsultis mutilata nunc exponantur et manca: simul quod multa prisca illi dixerunt quæ, succedente paullatim latinitati barbarie, a novis jureconsultis ne intelliguntur quidem: simul quod, contra quam Impe-

pe-

perator edixit, tot jureconsultorum novorum volumina priscis exponendis edita sunt, tamque inter eos diversæ, immo vero etiam contrariæ sententiæ, ut eas etiam percurrere laboriosissimum sit, nedum in unum colligere, aut quæ cui præferenda sit, internoscere. Quo fit ut qui nunc civilis juris scientia vel mediocris evaserit, eum doctissimo cuique priscorum comparari posse existimem: qui porro summus, eum non Nervæ, aut Scævola, aut Crasso tantum, sed omnibus prorsus qui a veteribus magni habiti sunt, jureconsultis præferri debere affirmem. nam et vehementiore studio, et acutiore ingenio, et memoria promptiore præditum fuisse oportet qui ejusmodi sit. Si enim inter liberales disciplinas ulla est quæ hominem totum deponat, juris civilis disciplina profecto ea est hac ætate, ut non hominem totum modo, sed duorum, si fieri posset, hominum vitam quam longa deponat. Quo magis Antonium Roicellum admirari soleo, cui, cum primo quoque tempore jureconsultus summus evasisset, rarum et post hominum memoriam maximum assecutum esse ornamentum satis non fuit, nisi et eloquentiæ, quæ illi e vicino conjuncta est, operam daret, inque ea tantum brevi tempore studio, et exercitatione proficeret, ut eloquentissimo cuique par foret. Audisses in doctissimorum jureconsultorum coetu publice de jure disputantem; distinguendi, ratiocinandi, atque diffiniendi modum admiratus fuisses: vidisses de maximis rebus responsa scribentem; ingenium, atque elegantiam mirandum in modum laudasses: auscultasses docentem; nihil aut apertius, aut verius, aut magis memoriter dici posse affirmasses: sensisses pro innocente, aut contra eum qui nocens foret, judicium subeuntem; utrobique vehementiæ tantum tribuisses, ut neque illum qui defenderetur, condemnari, neque illum cui dies dictus fuisset, absolvi posse putares: affuisses cum de uno quolibet nostrum qui propositam juris civilis, aut pontificii expositionem, disputationem, conclusionem vel in jureconsultorum collegio, vel in universitatis conventu, docte atque acute exposuisset, verba facere incepisset; de illo non optime sentire, nullo genere potuisses. quod si te forsitan ad forenses deambulationes, aut familiarem sermonem contulisses; locorum, temporum, per-
sona-

sonarumque sic ei rationem constare vidisses, ut cum inter loquendum festivissimus foret, ab eo tamen neque jocus magnitudine rei, neque gravitas facetiis minueretur: sed plane (quod Cæsaris olim proprium ajunt fuisse) sic in rebus tristibus remissus, in severis hilaris esset, ut si quando in ignotum quis casu incideret, de natali ejus solo dubitaret, ac Siculum, Rhodium, Byzantium, aut Atticum, quæ loca sermonibus hominum facetis abundant, crederet esse tantisper, dum ab his qui circa eum semper plurimi versabantur, Aretinum esse didicisset. ita eum omnino cavillationis, joci, dicacitatis, et salis genus nullum latebat: nullum non opportunissime, et cum ipsa propemodum re quæ in manibus erat, natum dicebatur. Sed pluribus de his loqui quæ ab oratione funebri maxime aliena sunt, res ipsa nos prohibet. Memoriam autem viri quisquis inspexit, non Simonidem Chium, quem apud Scopam fortunatum hominem memoriæ artem reperisse affirmant: non Themistoclem, a quo non tam memoriæ quam oblivionis artem desideratam narrant: non Carneadem, aut Sceptium Metrodorum, qui non secus imaginibus, quam literis alii, quæ vellent scribere crediti sunt: non alios denique præstanti memoria viros illi comparandos putavit. Quantum est enim, mille civium cum quibus maxime verferis quotidie, nomina memoriter pronuntiasse, aut ignota tibi verba memoriæ mandare potuisse, ad incredibilem illam Antonii Roicelli memoriam? qui in tanta civilis, ac pontificii juris librorum, glossarum, interpretum multitudine, similitudine, varietate, nullum jureconsulti, Imperatoris, Pontificis, glossatoris, interpretis librum, nullam legem, nullam interpretationem, nullam sententiam, nullum postremo (quod quidem elegantiusculum foret) verbum non in memoria tamquam in thesauro quodam reconditum habuit, unde ad primum statim congressum ab his qui eum sequebantur, deducebant, auscultabant, discipulis interrogatus, perinde atque alius paullo ante lectum, depromeret, ac ita depromeret, ut quid quis in ea re contrarium, simile, aut diversum dixisset, quæ communis opinio foret, quæ illis qui non ita sensissent, errandi causa, tam facile explicaret, quam qui non memoriter pronuntiaret ista, sed lege-

legeret. Quamobrem cum ingens apud omnes, eos præcipue qui de ingeniis aliquid judicare valebant, Antonii Roicelli fama esset, magnum nomen, opinio grandis; Martinus eum Pontifex Maximus, qui difficillimo rei ecclesiasticæ tempore pontificatum administrandum susceperat, ut Xenophontem Cyrus, ut Diogenem Alexander, ad se maximis propositis præmiis accersivit, ut esset quicum, ubi difficilius aliquid incidisset, curarum suarum pondus divideret, consilia iniret, graviora omnia partiretur. Quo postquam pervenit, tantum sibi brevi tempore benivolentiæ conciliavit, tantum honoris atque oramenti adeptus est, tantum apud singulos quosque auctoritatis promeruit, ut in urbe cum alias, tum eo in primis tempore doctissimorum virorum plena, paucissimos pares, majorem habuerit neminem. Denique in ea causa quæ potentissimo Poloniae regi Ladislao adversus Romanum Imperatorem Sigismundum fuit, in qua, quoniam major toto orbe ullus non erat, a Pontifice Maximo sententiam ferri oportebat, in multis ac innumerabilibus viris doctissimis solus Antonius Roicellus inventus est cujus fidei suas fortunas, suum regnum, suam postremo vitam Ladislaus committeret. quod in regis Dejorari causa cum Ciceroni eloquentiæ merito contigisset, haud scio an ulli deinde præterquam Antonio Roicello contigerit. Quamquam si temporis, ac personarum habeas rationem, multo difficiliorem Antonius Roicellus provinciam suscepit quam Cicero. nam Antonius quidem Ladislaum adversus Imperatorem: Cicero Dejotarum contra privatos defendit. ipsi Imperatoris auctoritas invidiam faciebat: Ciceroni cum a nepote avum, a servo dominum accusatum defenderet, facile in utrumque fuit invidiam retorquere. ipse denique apud Pontificem, virum integerrimum, atque justissimum, cui nullæ uti aliquem timeret causæ erant: Cicero apud Cæsarem defendebat, quem (cum simulatione clementiæ servituti cives paullatim assuefiscisset) quo minus in aliquem severior foret, dominandi cupiditas prohibebat. Et tamen felicitate longe maxima provinciam susceptam defendit; nam regi quidem quod receperat, ut salva illi forent vita, regnum, fortunæ, effecit: Imperatori autem tantum absuit ut defensione regis fieret inimicus, uti
tum

tum ei potissimum intimus esse inciperet ; quod viri studium ; diligentiam, fidem, is etiam contra quem exercebantur, non amplecti non poterat. Summo autem Pontifici tantum placuit hæc hominis moderatio, ut Roicellum fratris filium, quem ipse jureconsultorum insignibus honestaverat, ad Ladislaum Poloniæ, et Carolum Galliæ reges, de maximis atque gravissimis rebus legatum mitteret: ut jam quanti Antonium Roicellum vir maximus faceret, ignorare posset nemo qui alios etiam ejus gratia tanti fieri cerneret. Suffectus Martino est Eugenius eo nomine IV. atque, ut in hujuscemodi rebus fieri solet, nova in urbe Roma facta sunt omnia. Qui apud Martinum maximi fuerant, aut urbe excedere, aut privatos agere: qui contra auctoritate ne mediocri quidem erant, maximi fieri; et novis hominibus tota repente civitas compleri, novus denique ibi mundus videri. Sed enim spectata jam pridem maximis in rebus Antonii Roicelli virtus dignitatem suam retinuit, atque adeo, ut quod certissime contigit dicam, majorem in modum auxit. Erant per id tempus inter Eugenium Summum Pontificem, et Sigismundum Romanorum Imperatorem, similitates non leves: succendebantur odia: ad arma paullatim ac bellum ventura res videbatur. et dum suis quisque principibus favere studet, de pace atque concordia loquebatur nemo; jamque parum aberat ut in ingentem flammam ignis ille erumperet. Quæritur qui tantæ rei ecclesiasticæ, immo vero totius orbis terrarum cladi occurrat, ignem exstinguat, pacis inter eos auctor fiat. Mussare omnes, quod ad nationem barbaram suoque ingenio, et Imperatoris indigna, ut ipsi arbitrabantur, patientis injuria stimulatam, proficisci tutum non erat, atque, ut tutum fuisset, a Pontificis dignitate alienum videbatur in Germania potius quam in Italia negotium confici: nec deerant qui affirmarent, quod libera de summa negotii tractatio in Germania, obstrepentibus circumquaque barbaris, futura non esset; ac Imperator dum ex nuntiorum missione metui se a Pontifice suspicatur, difficiliorem se præbiturus foret. nullo genere confici negotium posse: una tamen erat omnium sententia, si ab ullo confici posset, ab Antonio Roicello posse. Verum enimvero, cum quo mi-

nus

nus mitterent, simul quæ illi cum Ladislao rege Poloniæ per-
 vetus necessitudo erat, prohibebantur, simul quod læsum ab
 illo nonnihil Imperatorem, et ob eam rem minus eum liben-
 ter de conditionibus pacis auditurum putabant. Ea tamen
 apud omnes de incredibili, ac divina pæne Antonii Roicelli
 prudentia opinio fuit, ut illum potissimum ex multis amplissi-
 mis viris deligerent cui provinciam istam mandarent. Missus
 itaque ad Imperatorem, tanta eum protinus virtutis admiratio-
 ne affecit, ut summis ornatus laudibus, cum ingenti compo-
 nendi negotii spe ad Pontificem remitteretur. Quem cum
 Pontifex denuo (sic enim rei exigebat status) ad Imperato-
 rem misisset, ille ab se se non prius dimisit quam et Palatii
 comitem, qui apud Germanos honor est magnus, crearet, et
 equitum atque tabellionum creandorum, nothorum perinde ac
 legitime nati si forent, ad hereditatem patris admittendorum
 ei facultatem daret, ac liberorum emancipationibus quas iudice
 auctore fieri leges jubent, auctorem esse permetteret. Quem
 cum tertio Pontifex ad Imperatorem misisset, confecto tandem
 negotio redeuntem summa Urbis lætitia optimus quisque ex-
 cepit. Neque plane minus ei honorificus hic reditus fuit,
 quam ille Agrippæ cum reconciliatam patribus plebem e sacro
 monte in urbem reduxit: siquidem plebem et patriæ deside-
 rium, et rerum summa pænuria, patribus, cum quibus longa
 et magna illis consuetudo fuerat, popularis hominis interventu
 conciliare facile potuit: at Imperatorem, et tot cum eo bar-
 baras nationes, divitiis et omnis generis apparatu abundantes,
 quibus nihil umquam fuisset commune cum nostris, conciliare
 posse Pontifici nulla ne vehemens quidem necessitas videbatur.
 Mitto iracundiam quæ illius feræ gentis propria est: mitto
 odium quo in omnes Italos sunt: omitto cupiditatem, quam
 tum demum expleri posse rebantur cum rerum in Italia potiti
 forent: omitto multitudinem, atque ferocitatem, quibus ut po-
 tiri possent plurimum confidebant: mitto quod beato Silve-
 stro Pontifici Maximo a Constantino Magno urbis Romæ im-
 perium cum traditum dicant, id agunt ut summo Pontifici
 Romanum Imperatorem præponendum ostendant: omitto de-
 nique alia multa quæ conficiendæ rei spem omnem loco tam

Z

ar-

arcto concluderant, ut nullus fere exitus foret. Quo major mihi videtur Antonii Roicelli et prudentia, et auctoritas, et magnitudo animi, et felicitas, et gloria postremo fuisse, quam Agrippæ fuit. Eo autem tempore cum nullæ illi foris occupationes forent (nam domi aut causis agendis, aut responsis faciendis semper vacabat) præclaram illam, et inter pauca laudatam *monarchiam* composuit: in qua utrumque assecutus est et ut juris utriusque peritissimus haberetur, et ut rebus publicis, optimatibus, regibus constituendis, moderandisque natus videretur. Mirum in Catone ajunt discendi studium fuisse, ob eamque rem sic illum minimi cujusque temporis rationem habuisse, ut neque tantisper dum senatus cogeretur otiosus esse voluerit, sed libros latinos, græcosque lectitaverit. non improbanda illa quidem studiosissimi hominis diligentia; sed Antonii Roicelli diligentiae minime comparanda, qui inter ipsos pæne strepitus fori et raucas litigantium voces, non discendi (quid enim disceret homo disciplinis omnibus præditus?) sed docendi studio, opus elegantissimum, et post homines natos paci omnium accommodatissimum edidit. Quod quidem opus simul Eugenio Summo Pontifici, simul collegio Cardinalium placuit ita, ut cum sub idem tempus tota cum rege suo Gallia quibusdam intestinarum inimicitiarum veluti turbinibus agitata tumultuaretur, a Summo Pontifice ad sedandos eos motus, regi, cunctisque regni proceribus legatus decerneretur. Quam legationem ea et sedis Apostolicæ dignitate, et regis, ac procerum benivolentia gessit, ut a Pontifice quidem etiam absens majorem in modum laudaretur, a rege autem fortitudinis ac sapientiæ merito simul eques crearetur, simul in optimatum quos in omnibus negotiis gravioribus sententiam rogari mos est, numero conscriberetur. Cui cum pro instituto majorum, equestris ordinis ornamenta darentur, is qui in Sicilia nunc regnum tenet, qui ea tempestate Barrensum, atque Lothoringiæ ducem gerebat, Renatus, vir fortissimus, et tota Gallia nominatissimus, pedibus calcaria, et lateri gladium cinxit. quod mihi quidem ita præclarum videtur, ut incertus pæne sim, utri studium fuerit majus; Antonio Roicello rebus diligenter tractandis, an vero regi gratius amplissime

sine referendis . Nam , ut equestris ordinis ornamenta præteream (quamquam a tanto rege decreta , et per eum data ministrum , præteriri sine injuria nequeant) hominem privatum , alienigenam , Italum , numquam ante id tempus visum , regni toto orbe clarissimi moderatorem arcessi ; et consiliorum sapientissimi regis conscium fieri , et in omnibus difficilioribus rebus sententiam rogari , quid , oro , est aliud quam in regni partem vocari ? Quod sicut incredibilis , ac divina pæne viri virtus apud omnes etiam barbaras nationes , ad quas proficiscebatur , obtinuit , sic Italis ut eum apud se retinerent , cupiditatem non vulgarem iniecit . Itaque cum Romam redisset , Apuliæ de maxima et gravissima re apud Summum Pontificem litigantis patronus arcessitur : tum consistorii Cardinalium , postremo etiam pauperum , quæ suprema in eo ordine dignitas est , advocatus eligitur . Quæ munera tanto studio , cura , diligentia subiit , ut et præmia post hominum memoriam maxima consequeretur , et honoribus amplissimis afficeretur , et cum vita functus fuisset , in cælum recta conscensurus crederetur . Nam et quorum causas agendas receperat , hos ei gratiam quantam maximam possent referre , solertia hominis compellebat , et Cardinalium consistorium , apud quos de rebus difficillimis disputabat , ut omni honore dignum apud eos haberi se sciret , sedulo operam dabant : et pro pauperibus quorum præcipua illi cura ut ne indefensi forent fuerat semper , gratiam ei Deus , cum excessisset e vivis , relaturus amplissimam putabatur . Si enim ei qui potum aquæ frigidæ in discipuli nomine minimo cuiquam dedisset , salvam fore suam mercedem homo Deus spondit , multo magis Antonio Roicello , qui res fortunæque pauperum , et vitam postremo ipsam defendendam receperat , salvam , et laboris ac diligentiae merito , maximam præparasse putandus est . Itaque (quod nulli forsitan , aut certe paucissimis mortalium obtigit , ut cum divitiarum , atque honorum præsentis vitæ plurimum habuissent , futuræ præmia sperare idemtidem possent) id Antonio Roicello tanta utrimque abundantia contigit , ut in eo exornando certasse cum superis homines videantur . Neque hoc ideo dixi quod præsentis vitæ præmia quantacumque minimo futuræ

bono comparari posse existimem, sed quod homines quidem quanta poterant dederint, majora daturi si potuissent: superi autem cum parvis facile superare potuerint, maxima tamen et ipsi dare maluerunt. Possem de liberis ejus Ioanne homine religiosissimo, Guidantonio jureconsulto eloquentissimo, Francisco integerrimo viro, Prospero bonæ indolis adolescente: ad hæc et de filiabus honestissimis et pudicissimis feminis afferre in medium plurima; sed partim quia temporis excludor angustiis, partim vero quia nihil in domo, familia, civitate, Italia, orbe denique toto, Antonio Roicello majus invenio, de ipso verba facere malo, cum præsertim ad me meosque pertinere vel tantulum possit quod dicam. Nam Eugenius IV. (is de quo supra mentionem feci) Pontifex Maximus ex urbe nostra, optima Condolmariorum familia oriundus, aviæ meæ paternæ avunculus, cum et Antonio Roicello laborum pro rei ecclesiasticæ dignitate, Romæ, Florentiæ, Ferrariæ, ad hæc in Germania, in Gallia, in toto denique christiano orbe susceptorum, gratiam referre, et patriæ, in quam pietate semper incredibili fuit, sui amoris monumentum relinquere aliquid vellet, id per literas egit ut quingentis in annos singulos aureis nummis Venetis ex senatusconsulto decretis in hanc urbem arcessiretur; futurum ratus, si homini placuisset conditio, ut illius quidem senectuti præsidium aliquod, suis autem civibus, qui plurimi studiorum gratia istuc confluunt, pontificii juris ab eo discendi utilitas longe maxima pararetur: et idemtidem, quoniam tanti viri famam secuturi plurimi forent, urbi simul publice, simul private honoris atque emolumenti non parum accederet. Accepit conditionem, quod obeundis toto orbe legationibus defatigatus jam erat, et senatus Veneti auctoritatem nullo non tempore magnificerat. Et (ut ex patrimonio seu quod habuerat, sive quod agendis causis responsisque faciendis acquisierat, vivere honeste posset) dulcius ei videbatur, disputando, componendo, docendo, quamplurimos similes sui relinquere. Huc itaque cum omni domo sua expectatissimus commigravit, et octo ac viginti annos totos pontificium jus incredibili auditorum frequentia docuit: nullo non anno publice de rebus difficillimis disputavit: multis, atque adeo

adeo universis pæne qui civilis aut pontificii juris insignibus ex decreto collegii perornandi forent, insignia contulit. Senatus in gravissimis, ac periculosissimis reipublicæ negotiis consultor, adjutor, et propugnator fuit: libros elegantissimos, et juris pontificii disciplinæ accommodatissimos edidit: nec umquam, decrepitus etiam, domi nisi in bibliotheca repertus est: ut in eodem pæne lecto, velut alius Terentius Varro, aut Sophocles alius, et spiritum emiserit, et egregiorum operum studium intermiserit. Mortuus inter suos est: funus clarissimorum virorum, et pudicissimarum feminarum frequentia post hominum in hac urbe memoriam maxima elatum: sepulcrum e Pario marmore permagnificum in sanctissimo beati Antonii fano constructum: sacerdotum tota civitate pro eo preces ex instituto ecclesiæ fusæ: nihil denique prætermissum quod ad corpus, ad animam, ad memoriam hominis quam diutissime celebrandam, ad eorum denique qui superstites ei sunt, consolationem pertinere potuerit. Hæc cum singula, tum vel maxime universa intuentibus, audientibus, cogitantibus, dolorem minuere majorem in modum possunt. vivere quippe atque incolumem esse autumant, quem tot, et tam magnifica ordinum universorum officia singulis quibusque nostrum, qui circa hæc occupati sumus, vivere vel faciunt, vel ostendunt. At vero illa quæ superius exposuimus, quod clarissimis ortus majoribus omnium splendorem, gloriam, famamque superaverit; quod legitimationum libellum, quod *monarchiam*, quod civilis ac pontificii juris libros complures et adolescens, et decrepitus, et forensibus negotiis occupatus, ediderit; quod Poloniæ regem, quod Apuliam, quod pauperrimum quemque defenderit; quod legatione ad Romanum Imperatorem, ad Galliæ regem, ad omnes regni ejus procures honorificentissime perfunctus, et plurimis a Summo Pontifice, a Romano Imperatore, a Cardinalibus, a senatu denique Veneto præmiis affectus sit; quod postremo docendo pontificio jure maximum discipulorum numerum meliorem effecerit (scire enim quid factum sit opus, innocentis vitæ principium quoddam est) hæc, inquam, quæ superius exposuimus, quidquid reliquum doloris fuit in admirationem convertunt: et (quod eum qui sic vixit, sic mortuus est,

est, inter beatos collocatum fuisse oportet) ab admiratione in lætitiā transferunt. Nam si omnibus qui patriam conservaverint, adjuverint, auxerint, certus in cælo est ac definitus locus, ubi beati sempiterno ævo fruuntur: si nihil est illi principi Deo qui omnem mundum regit, quod quidem in terris fiat, acceptius, quam concilia, cœtusque hominum jure sociati, quæ civitates appellantur: si earum rectores, conservatoresque profecti ex cælo revertuntur in cælum, ut apud Tullium Ciceronem Africanus Scipio auctor est; Antonio Roicello profecto, qui non urbem modo unam, sed multas, et grandes provincias incredibili sapientia conservavit, adjuvit, auxit: qui concilia, cœtusque hominum inter se dissidentes juris utriusque scientia, qua nulli erat secundus, benivolentia mirifica sociavit: qui rectoribus, atque conservatoribus eorum uti quam optime regerent conservarentque, nullo non tempore consilium atque auxilium tulit; certus ac definitus in cælo est locus, ubi beatus sempiterno ævo perfruitur. Quæ nos, si eum amamus, ut certe facimus, partim lætitiā non mediocri afficere, partim vero quo eo frui possimus aliquando, ad imitandum debent impellere.

PAVL

PAVLLI BARBI
PATRICII VENETI,

duorum Summorum Pontificum consanguinei;

utpote qui EVGENII quidem IV. sororis filius,
PAVLLI vero II. germanus frater fuerit;

AD LUDOVICVM XI.

Caroli Victoris filium, Gallia regem

O R A T I O

Habita Turoni, Venetæ Reipublicæ mandato, VI. Idus Decembris,
anno a partu Virginis MCCCC LXI.

adhuc inedita.

Redo te fortassis admiraturum, Ludovice Christianissime, ac Maxime Rex, vosque Reverendissimi Patres, Illustres Domini, ceterique omnes præstantissimi viri qui adstatis, quod ego potius dicere incipio, qui ætate inferior sum collega meo ornatissimo & præstantissimo viro, mihi que propterea nimium arrogare videor. Quibus velim, tibi que in primis,

Serenissime Rex, Illustrissimi Senatus nostri diu servatam, laudabilemque consuetudinem notam esse. mos enim vetus est senatus nostri publicis in magistratibus, sicut ætate maiores quoscumque ætate minores quacumque etiam dignitate præditos anteire, ita ætate minoribus tum vel maxime exponendarum
lega-

legationum onus injungere . Quod mihi , cui jussa capeſſere fas eſt, eo magis lætandum eſſe video, quo ſingulari ſapientia, et eloquentia præditus inſignis vir Bernardus Juſtinianus collega meus, omiſſa per me, ſua præſtanti virtute facile adimplere, et ſubminiſtrare poterit. Exſuſcitatur etiam animus meus, et majorem ad dicendum facit, eximia atque incredibilis humanitas et clementia tua in omnes, chriſtianiſſime rex, et in primis erga ſenatum noſtrum ; et ſenatus noſtri in te tuosque clariſſimos progenitores perpetua obſervantia, atque invicem ſingularis benivolentia, mutua et præcipua caritas . Legatio præterea talis eſt, in qua oratio nemini deeſſe poſſit. Quamquam a me dicendi imperito numquam, a nobis vero utriſque compoſite ornateque dictum iri hoc tempore minime exſpectandum ſit . Nam diverſa penitus ac maxime contraria ſenatus noſtri perturbatione commoti, non ſatis diſerte orationem componere aut expolire poſſemus: dolentes enim, gaudentesque nomine ſenatus noſtri, de obitu clariſſimi patris tui mœrorem ingentem, de tua in regnum ſucceſſione imenſam lætitiã, poſtremoque etiam in hac ſublîmi regii culminis majestatis tuæ celebritate honorem tibi exhibituri venimus. Etenim, ornatiffime rex, cum primum ſenatus noſter de obitu ſereniſſimi patris tui certior factus eſt, non mediocri ægritudine ac mœrore confectus, veterem progenitorum tuorum, et tuam erga ſe benivolentiam et amorem, et ſuam pariter in illos, et in te perpetuam obſervantiam reminiſcens, gravem animi dolorem moleſtiamque concepit, vicemque illius perinde ac debuit moleſte graviterque tulit, communemque ejus interitus calamitatem ſibi fore exiſtimavit. Qui ſane, ſi non longe abſuiſſet, univerſusque ad te ire potuiſſet, quam lubentiſſime veniſſet, coramque ſuum dolorem tibi declarafſet. quod cum minime facere potuerit, ut officio ſuo in parentem optimum, et benemeritum fungeretur, nos ad te oratores ex ordine ſuo, vices eorum acturos dimiſerunt. Dolet enim et vehementer angitur ſenatus noſter, et nos ſane pariter cum illo, talem ac tantum principem e vita ſublaturum, cujus ſapientiam, prudentiam, memoriam in providendis rebus; fortitudinem, conſtantiam, magnanimitatem in aggrediendis, et per-

et perficiendis; modestiam, gravitatemque in gerendis, et administrandis; justitiam, fidem, caritatem, clementiam, magnificentiam in tractandis, et distribuendis; denique vitam, mores, instituta, et præcipuam religionem, quasi quoddam refugium et receptaculum universi christiani nominis fore opinabantur. Ad illum principes, nationes, reges de dubiis rebus, et communibus infortuniis consulturi, de periculis opem lataturi, undique tamquam ad quoddam oraculum, et communem patentem, patrumve confluebant. Quorum alios consilio, aut ope juvabat, alios benignitate et clementia fovebat, nonnullos calamitate et miseria levabat, neminem denique a se tristem dimittebat. Sed, ut ceteras ejus præclarissimas res gestas, et singularia facinora omittam, ac divinam potius quam humanam ejus benignitatem et clementiam, quibus in omnes usus est; regnum nonne hoc celeberrimum, seu temporum malignitate, seu alia quacumque ratione jam pridem attritum, ac penitus prostratum, non minus humanitate et clementia, quam armis ad pristinam gloriam dignitatemque restituit, et non modo restituit, sed ad cælum usque perduxit? ut a Carolo illo Magno, a Carolo, inquam, illo hujus ferme regni primo auctore, et non solum hujus regni, sed multorum quoque regnorum domitore et domino, et demum imperii Romani jam pæne prolapsi et jacentis restitutore, et Romanæ ecclesiæ acerrimo tutore, ab illo, inquam, Carolo Magno, nemo illustrissimorum progenitorum tuorum major, aut potentior, non modo meo, sed multorum quoque judicio, Carolo patre tuo haberi, aut censerī debeat. Verum hæc, serenissime rex, etsi tanta sunt quanta humana ratio vix considerare queat, tamen minora longe existimantur his quæ pro salute christiani nominis ardore quodam et zelo religionis sæpius gessit, et meditatus est; quæ pro infidelium, Turcorum maxime, impugnatione, et expugnatione persecutus est. Quæ sane quanto communiora bona fuerunt, et ad christianam religionem spectantia, tanto ampliora, pretiosiora, et illustriora merito sunt existimanda. Eugenium IV. Pontificem Maximum, avunculum meum, perpetuo ardore spurcissimæ sectæ nefandissimi Machometi delendæ, ac funditus ex universo orbe

A a

tol.

tollendæ flagrantem, nonne sæpius oratoribus ad illum missis non solum consiliis, et auctoritate juvit, sed auxiliis quoque impulit, irritavit, accendit? cujus sane rei nos quoque testes sumus. Nonne Nicolaum optimum illum quidem sed mitem Pontificem, segnem torpentemque excitavit? Nonne Callistum Pontificem, ingentis spiritus virum, per se in ruinam Turcorum proclivem, ardentem, ac pæne præcipitem fecit? Quid illa quæ hac ferme tempestate Mantuæ per oratores suos universo orbe adstante in conspectu Pii Maximi Pontificis pollicitus est, si cetera obscura essent, nonne luce meridiana clariores sunt? Quid quod non minus, dum hoc apud Pontifices gereret, ceteros quoque christianos principes, nationes, civitates, reges legationibus sollicitavit, invitavit, induxit, provocavit, accendit, aut requisitus facile obsecutus est? O admirabilem animi magnitudinem! o excelsum, ac pæne divinum animum! o ingentem fidei, ac christianæ religionis ardorem! o christianissimum principem! cujus sane cognominis excellentiam si antehac illustrissimorum progenitorum suorum series propter illustria et præclara pro ecclesia, et christiano nomine facinoræ non promeruisset, hic sane, hic, inquam, Carolus pater tuus mereri debuerat. Sed me dicendi impetus in vastum, et in immensum pelagus rerum gestarum illustrissimi, et christianissimi patris tui rapuit, et a causis, et rationibus doloris et ægritudinis senatus nostri ad universi pæne orbis rationem deduxit. stringam igitur, stringam orationem meam, et ad nostra sermonem convertam. Quanta erga senatum nostrum, quanta semper humanitate et benivolentia usus sit, quantoque honore et dignatione eum prosecutus fuerit, non facile explicari posset. Quamquam hæc non magis patris tui propria, quam multorum quoque progenitorum tuorum, et tui ipsius, serenissime rex, communia sunt. sed de genitore tuo nunc sermo est. Testis est dominus Ioannes de Mancii, qui ad nos orator missus pro rebus quibusdam declarandis, quæ patris tui esset mens, et qualis animus erga senatum nostrum, patefecit. Testes sunt dominus Ioannes de Ianbes, et ceteri oratores qui annos ab hinc duos legati ad nos profecti vetustissimam benivolentiam, et præcipuum amorem, qui semper inter

inter christianissimam domum tuam, et senatum nostrum existit, longa et luculenta oratione explicantes, amicitiam renovarunt, communicaruntque plura cum senatu nostro, ex quibus quanta nos benivolentia, et dignatione prosequeretur, facile cognovimus. Testis est denique dominus Nicolaus Parvi, secretarius, et orator ejus; qui inter cetera senatum nostrum ad reformationem christianæ religionis, et Turcorum impugnationem invitavit. Hæc enim, serenissime rex, maximi amoris et benivolentiæ, nec minus dignationis et honoris illustrissimi patris tui erga senatum nostrum signa fuerunt. Merito ergo senatus noster, merito, inquam, mœrore ac dolore talis ac tanti defuncti regis confectus est; cujus interitu ipse jacturam optimi, et sui benivolentissimi principis passus est, et universum pæne orbem quasi communem parentem patronumve amisisse cognoscit. Quocirca, serenissime rex, cum idem senatus noster in hoc tuo gravissimo et acerbissimo luctu, tuam majestatem nonnulla consolatione * egere, statueretque fatius reticendum esse quam in ipsa consolatione deficere, ne potius audacis quam benivoli et amici officio functus fuisse argueretur; præterea cum divinam potius quam humanam sapientiam tuam, eximiamque constantiam considerasset, et in utramque fortunam te semper paratum, armatumque intelligeret; frustra id operis tui consolandi a se, et a quoquo alio suscipi arbitratus est, facileque tete ipsum tibi medicinam attulisse speravit; cogitasseque homines nos ea lege natos esse, ut non modo quandoque moriendum sit, sed etiam ut omnibus telis fortunæ propositi essemus, neque recusare debeamus quin ea qua nati sumus conditione vivamus, neque tam graviter eos casus feramus quos nullo pacto vitare possimus, vel aliorum quoque similibus casibus consideratis nihil novi nobis accidisse putemus. Sed neque hæ, neque ceteræ consolationes quæ solent a sapientissimis viris usurpari, memoriæve quæ literis proditæ sunt; tantum te, christianissime rex, consolari potuerunt, vel possunt, senatus quoque nostri mœrorem doloremque minuerunt, quantum quod propter præclarissimas gestas res, eximiasque virtutes clarissimi patris tui, non modo illum non extinctum esse; sed quotidie magis magisque inter ora hominum versatum iri

certo scit; semperque honos nomenque tuum, laudesque manebunt, et cuicumque scriptorum amplissima copia et facultas suppetet divinas illius virtutes, et clarissimas pace et bello gestas res literis, et immortalibus monumentis mandare. Illud autem quod maxime senatus nostri desiderium patris tui, moeroremque obitus ejus non modo minuit, sed penitus etiam ferme delevit; et non modo delevit, sed in summum gaudium lætitiæque convertit, illud, inquam, fuit, christianissime rex, quod tu in demortui patris tui locum, ut æquum et par fuerat, successeris; sed quodammodo, etiamsi non ordine successionis ad hoc regium culmen pervenire debuisses, tamen universi ordines prælatorum, principum, et populorum hujus tui amplissimi regni te impulsuri, immo vi ad regnum capessendum attracturi fuisse viderentur. nec injuria sane; tanta est enim magnitudo tuarum illustrium, ac pæne divinarum virtutum, ut non modo qui te norint, sed universi etiam qui te audiunt, te intueri, te cognoscere, et quasi parentem, vel dominum habere desiderent. Quæ cum ita sint, quamquam cum præclarissimis virtutibus tuis, et maximis gestis rebus, tum animi, et fortunæ dotibus ita insignitus sis, ut nihil ad tuam perfectam, cumulatamque gloriam addi posse crediderim, peto tamen a majestate tua, clementissime princeps, ut æquo animo patiaris nonnulla ex innumerabilibus maximisque virtutibus tuis non dico enarrare (neque enim dies sufficeret) sed percurrere: quæ si non decori et splendori tuo quidquam, nobis tamen ea repetentibus, tum his amplissimis et præstantissimis viris non mediocrem voluptatem allatura sunt. Equidem sic existimo, reverendissimi patres, illustres domini, ceterique clarissimi viri, regem fide, innocentia, atque in primis religione præditum esse oportere: deinde fortem, justum, gravem, magnanimum, liberalem, prudentem, modestum; quæ omnia ita summa esse in hoc Ludovico serenissimo rege accepimus, ut ea ab ineunte ætate, et ab ipsis incunabulis pariter cum lacte nutricis suxisse appareat, atque in animo et pectore ejus, tamquam in sacrario quodam et ornatissimo templo, insidere videantur. Etenim, ut ad nos delatum est, quis illo integrior, aut modestior? quippe qui a pue-

puerilibus ludis, ac pæne teneris unguiculis excedens, effigiem ipsam innocentiae, et gravitatis expressit: qui in adolescentia ab omnibus lasciviis, libidinibus; in reliqua ætate ab omni cupiditate, ambitione, luxu sensus omnes, oculos, manum, animumque retraxit. Quid dicam de excelsi animi ejus magnitudine ac robore? qui cum primum sibi per ætatem licuit, in ipso primordio juventæ, ne dicam adolescentiæ, milites cogere, ducere exercitus satagebat; deinde si quando opus esset, quanta prudentia, et magnanimitate hostem provocare, aciem struere, prælium conferere, vel receptui imperans commode pedem referre, gradum sistere, locum castrorum deligere, metare castra, procurare exercitui necessaria, vigilando, equitando: die noctuque providere ne quod detrimentum exercitus pateretur: disciplinam militarem coercere, delinquentes pro delicti conditione acrius, leviusve punire: omnia denique non solum imperatoris optimi, sed strenui quoque militis officia exercere. Iam vero quanta providentia consilia hostium præripiebat? ut prius illum eorum commenta intellexisse quam ferme se decrevisse cognoscerent. Tua industria, tuis operibus, magnanime rex, sæpius patrem tuum maximis laboribus, et gravissimis periculis liberaisti. non injuria quidem non minus tibi quam illi in expeditionibus quas pro tutela, et institutione regni suscipiebat, tributum est. Quid in ceteris rebus animi magnitudinem tuam, prudentiam, modestiamve declarem? quæ etsi innumerabilia sunt, et præclara illa quidem per se se, tamen cum his comparata minora fortassis viderentur. Iam vero quid de benignitate et clementia, et ceteris hujusmodi virtutibus tuis disseram? quæ si hætenus in te dubiæ, aut obscuræ fuissent, in hoc primordio regni tui satis declarasti quis fueris, et qualis futurus sis; quippe qui æmulis etiam tuis aut ultro pepercisti, aut appellatus facile gratiam reddidisti: quam beneficus in cunctos fueris, quam benignus: ut amicos a te suffragia et auxilia petentes non modo calamitatibus levaris, juveris, defenderis, sed ultro etiam pro singulari clementia, et animi magnitudine tua aut opem præstiteris, aut præstiturum pollicitus sis. cujus sane rei senatus noster locupletissimus testis est. Nam bello quo adversum nos illustris-

lustrissimus Franciscus Sfortia dux Mediolani gerebat, ob vetustissimam, perpetuamque progenitorum tuorum, et tuam erga nos benivolentiam et caritatem, te in auxilium opemque nostram cum ingenti exercitu venturum spondidisti: idque nobis tuo nomine illustris marchio Montisferrati significavit. Quæ res cum nobis quam gratissima fuisset, cum primum opportunum tempus cognovimus, ad majestatem tuam nobilissimum virum Franciscum Venerium oratorem misimus, qui te in auxilium opemque nostram, ut pro tua singulari in nos benivolentia et caritate promiseras, invitaret. Hoc loco quibus verbis, aut qua voce, aut quo ordine humanissima et benivolentissima responsa tua referam, serenissime rex? Exstant literæ ipsius oratoris nostri, quibus senatui nostro significavit, te non minus quam patronum et parentem ejus, auxilia alias oblata obtulisse, et tunc quoque quam lubentissime allaturum. O ingentis spiritus virum! o magnam, inauditamque clementiam! o immensam, ac pæne divinam caritatem! Quæ quidem eo explicavi non magis ut beneficentiam, et clementiam tuam in omnes ostenderem, quam ut ingentem amorem, et præcipuam caritatem tuam erga senatum nostrum declararem, atque etiam ut ea de causa nomine senatus nostri tibi gratias immortales agam et habeam, perpetuoque senatum nostrum tuæ majestati devinctum obnoxiumque futurum cognoscas. Sed ea res tunc pace secuta intermissa est. Verum ut ad reliqua progrediar, quid religionem tuam maximam commemorem? intellexi quanto ardore in honorem ecclesiæ Dei, ac christiani nominis semper sollicitus fueris, quanto desiderio Turcos impetendos, delendos, et spurcissimam nefandissimi Machometi sectam penitus exterminandam concupieris. usque adeo ut ea quæ a patre tuo christianissimo principe ferventer, et christiane sæpius apud Pontifices Romanos, et alios principes orbis agitata fuerant, tuo quoque consilio, et suasionem vel cum semotus a patre, tua etiam industria tractata, et sollicitata fuisse non dubitetur. Ex qua sane sola re sicut et ceteri progenitores tui, ita et tu perpetuam et immortalem gloriam consequeris. Iure igitur senatus noster obitu serenissimi patris tui moerorem doloremque conceptum non modo minuit, sed in summum gaudium, et ingen-

gentem lætitiā tuā assumptione convertit : qui te non dissimilem illustrissimis progenitoribus tuis , et patri tuo clarissimo principi , immo longe præstantiorem futurum confidit : qui a parentibus et virtutum imitationes , et regni potentiam , et singulares , ac pæne divinas proprias virtutes habeas ; ut tu non minus tuæ clarissimæ et celeberrimæ domui , quam ipsa tibi splendoris et gloriæ allatura esse videatur . Exemplis ergo tuorum præclarissimorum progenitorum , et Caroli Magni , immo maximi , excellentissimis virtutibus invitatus , sequere maxima bona tuæ præstantissimæ naturæ : justitiā cole , pietatem , fidem , spem , caritatem , et ante omnia religionem , nec in hac inferior esse velis ullis excellentissimis tuis progenitoribus : sed sicut vel pares , vel potius majores virtutes habes , et similiter regni vires , ita majora facito pro nomine christiano , et imitare Carolum Magnum , vel evince potius ; hæc enim apud homines maximum et immortalem , apud Deum gratissimum efficient . Gratulamur ergo tibi , serenissime rex , nomine senatus nostri , de assumptione tua dignissima : gratulamur regno tuo : gratulamur ecclesiæ Dei , et universo nomini christiano . Gaudeamus ergo omnes in Domino diem festum celebrantes in honorem hujus Ludovici serenissimi regis , de cujus assumptione gaudent Angeli , et collaudant Filium Dei : lætitiā nostra sit nota vobis omnibus , reverendissimi patres , illustres domini , ceterique clarissimi viri , tibi in primis , christianissime rex . Postremo ut intelligas , serenissime rex , qualem erga te animum senatus noster gerat , venimus ut te , quoad ejus fieri potest , quam maxime honore afficeremus , et ut in laudem et gloriam tuam alios quoque accenderemus pro tuis præstantissimis virtutibus . Honor enim , ut a sapientissimis viris diffinitur , est exhibitio reverentiæ in signum virtutis . Qua tua excellentissima virtute accensi tibi honorem et venerationem nomine senatus nostri afferimus , si quid tamen senatus noster honoris et gloriæ tuæ majestati afferre potest ; sed quisquis , aut quantuscumque is sit , aliorum sit judicium : ab optimo certe , et deditissimo animo senatus nostri erga majestatem tuam proficiscitur . In calce demum orationis meæ tuæ majestati , humanissime rex , nomine senatus

tus nostri tamquam tui deditissimi et observantissimi fortunas omnes, dominatum, et quidquid juris aut ditionis ejus est, qualiacumque et quantacumque illa sint pro dignitate et amplitudine tuæ regię majestatis offerimus. Et ne aut ignari, aut ingrati omnino videamur eorum quæ per serenitatem tuam erga nos facta sunt, non ab re nobis visum est, magnanime rex, tuæ majestati gratias quantas maxime possumus agere pro eximiis et excellentissimis honoribus nomine tuo, et in gratiam tuam nobis collatis. Nam per Deum immortalem, nihil ornatus, nihil illustrius, nihil splendidius fieri potuit quam quod a majestate tua, et a tuis erga nos suscipiendos, et ornandos factum est; ut facile appareat, quæcumque in nos contulisti, non solum a magnificentissimo, et illustrissimo rege profecta fuisse, sed ab eo rege sane, qui si non esset, facile omnium supremus haberetur. Itaque iterum tuæ majestati gratias ingentes quantas pro virili nostra maxime possumus, agimus; referre tamen nequaquam valemus. quod ipsum etiam agere a nobis nullatenus fieri posse existimarem, nisi nos dignitas, et auctoritas senatus nostri aliquantulum recrearet, cui hæc a serenitate tua per nos impensa, et impendi cognoscimus: qui profecto si non pares, saltem perpetuo habere, et referre gratias tuæ majestati poterit, et magnitudini honorum et ornamentorum tuorum in se collatorum, crebra gratiarum relatione aliqua ex parte respondere.

BER.

BERNARDI IVSTINIANI

PATRICII VENETI,

qui Laurentii viri sanctissimi fratris filius fuit,

A D L V D O V I C V M X I.

Caroli Victoris filium , Gallia regem

O R A T I O

Habita Turoni, anno a partu Virginis M CCCC LXII.

VIII. Idus Ianuarias

FESTO DIE EPIPHANIAE DOMINI.

cum a rege , militiæ , seu equestris ordinis insignibus ornatus esset.

Vsceptis a te , gloriosissime Rex , militaris honoris insignibus , sentio quam sit officii ostendere tibi gratitudinem animi mei , quem pietatis erga me tuæ certissimo testimonio devinxisti . Nam cum id honoris non velut rex , sed ut pater ; non velut servo , sed ut filio tribueris ; quo pacto possum hoc commune gratiarum officium prætermittere , nisi summæ ingratitude reus et esse velim , et haberi ? Omitto enim , dignitas ipsa militiæ quanta sit , quæ a sacris Imperatoribus instituta , legibus confirmata , præcipuis insignibus , et privilegiis donata est , ut in huiusmodi munere legitimum

B b

quod-

quoddam testimonium virtutis appareat : omitto præterea , tu quantus es qui detulisti ; quippe si regnum intueor , regum omnium maximus ; si opes , opulentissimus ; si virtutem , optimus ; si religionem , christianissimus ; si denique simul omnia , gloriosissimus ; adeo ut quidquid umquam summus Deus in terris aut multis sæculis in uno principe , aut multis principibus in uno sæculo contulit , id omne in te unum vel naturæ , vel fortunæ , vel gratiæ cumulata felicitate congefserit ; magnum profecto aliquid humano generi promittens . Omnia igitur hæc quo majora sunt , eo plus debeo : quo plus debeo , fane eo magis filere non debeo . nisi quod de omnibus excellentissimis tuis laudibus dicere neque hujus temporis est , neque loci ; aliud enim est laudare , aliud gratias agere . distincta officia , diversæ rationes . Illi qui laudant , per omnia exspatiari debent et excurrere , ut his diebus fecit vir clarissimus , et eloquentissimus Paullus Barbus collega meus , qui de tuis laudibus universis pro munere legationis luculentam et amplissimam , atque te rege dignam habuit orationem : mihi vero illud unum relictum est ut ea solum attingam quæ sponte sua veniant gratiarum officio respondentia ; non velut exarata , ac longius accersita . Quid igitur ? militaresne tuas laudes exsequar , quia me militem fecisti ? an potius humanitatem , facilitatem , comitatem , per quas fecisti ? Nempe imperatoria tua virtus , quamquam omnium linguis , omnium literis prædicanda , æquo tamen animo patiatur necesse est , si , ea omiſsa , de humanitate nunc loquar , cui plus sum obligatus . Neque enim fortitudo tua me militem fecit , sed humanitas . illa siquidem me nudius quintus ad hoc munus invitavit : illa cunctantem impulit : illa denique hodie ornatorem reddidit et clariorem . Fuit enim hoc primum egregiæ humanitatis tuæ ut prævenires quem amas honoris officio , non ut peteret , exspectares . quam pulcrum autem hoc , et vere regium ! Nam si laus illa judicatur , conferre petenti opem ; quid si ultro sola virtute ductus non tam petenti quam bene merenti tribueris ? Ergo , inquires tu , aut de me , aut de virtute benemeritus ? non equidem id dico , utinam autem dicere possem . Sed de virtute dicam aliquid alio loco ; et ita dicam , ut te fortasse mu-

muneris tui non pigeat : de te autem , optime princeps , bene mereri qui potui ? privatus ego de rege maximo ; deque eo quem umquam antea non vidiſſem ? Ne te tamen poeniteat , dicere illud libet , clariffimorum regum eum morem fuiſſe ut rogare alios mallent ut acciperent , quam ipſi ab aliis rogarentur ut darent . Archelaus enim rex , unus ex Alexandri ducibus , cum ſolemne convivium paraviſſet , ignobilis quidam poëta ſcyphum aureum quo rex utebatur , dono petivit . rex , quamquam moveretur hominis impudentia , juſſit tamen aliquid illi dari ; ſcyphum autem tradidit Euripidi poëtæ nobili , qui ſeorſum ſtabat , et nihil petebat . *Accipe* , inquit , *hunc ſcyphum tu pro ingenio , et modèſtia tua* . Sapienter quidem Archelaus , et ingenuè , qui regium exiſtimavit et petenti dare aliquid , et bene merentem ut peteret , non exſpectare . Sed eritne illi poculo ſua laus : honori tuo , Ludovice , non erit ? et memoriam tot ſæculorum Archelai ſcyphus merebitur : Ludovici dona militaria tam clara , tam illuſtria , oblivione interire patiemur ? Quid Alexander ipſe ? nam cum , ut erat benigniſſimus , largiter amicos honeſtaret , queſtus Serapion amicus eſt , ſe præteriri . *Tua culpa* , inquit Alexander , *quia tu me non petis* . cum autem poſtridie pila luderet , et Serapion pilam non mitteret ad eum , *quid* , inquit Alexander , *mihî pilam non mittis ?* *Tua culpa* , inquit Serapion , *quia tu me non petis* . Erubuit Alexander commotus hominis argutia : ultus autem nihil ultra eſt , quam ut eum ſtatim magnis honoribus afficeret . Quod ſi erubuiſſe , interdum videretur tam gratum , et laudabile ; quale factum tuum , Ludovice , cenſebimus , qui nihil geſſiſti quod te poeniteret ? Sed tædet , amplius peregrinis exemplis uti ; præſertim cum ad Carolos , Pipinos , Ludovicoſque tuos mentem animumque refero ; qui omnes literas , et hiftorias , omnem denique terrarum orbem virtutum omnium gloria repleverunt : qui non minus humanitate , comitate , munificentia , quæ propriæ videntur eſſe Francorum regum nominis , et ſanguinis , non minus , inquam , his artibus , quam enſe , aut hafta imperium pæne terrarum , et æternitatem nominis conſecuti ſunt . Hos tu non æmularis , ſed vincis ; non ſequeris , ſed antecellis . Teſtes citarem hanc principi

pum multitudinem quæ te circumstat, nisi vereretur ne muneribus tuis irretiti a testimonio prohiberentur. quod si ita est; causa nostra victa est: si tam late patent beneficia tua, ut nemo reperiat a tuis largitionibus immunis. At quemadmodum invitavisti? qua oris gratia? qua suavitate verborum? Quam novum autem erat videre, regem orare, servulum deprecari! O admirabilem humanitatem! qui jubere potest, orat; qui parere debet, negat. et quid illud? suscipere honorem. Quis hoc crederet? poteratne honore melior dari res, aut optabilior desiderari? cur tamen ita facerem, dicam paulo post. Sed tu regis majestatis oblitus, paternæ pietatis memor, compellas me nomine: Cardinalium corona cinctus et principum, accedo propius: oras me: non est satis; obsecras: ne id quidem satis est. eloquarne, an sileam quod superest? eloqui suppuget: silere nefas est. scilicet quia durior exstiterim, te tuo merito et gloria fraudari. obtestaris igitur per amorem tuum; bisque aperto capite in gratiam singularem a servulo tuo petivisti. O incredibilem mansuetudinem, et vix retro sæculis auditam! Quid tunc ego? prorsus obmutui. tu scis, optime rex. Atque dum assentiri nondum etiam bene possum, hæsito: dum negare amplius non audeo, cedo. Quid enim agerem? patrine, et regi, et obtestanti, et in conspectu tantorum principum tanto desiderio flagitanti refragarer? Itaque vicisti, optime rex, deque subactis tibi animo nobilem humanitatis triumphum retulisti. Hæc nudius quingus. quid hodie? aspice hæc principum lumina, aspice legationes honestissimas ex omni pæne terrarum orbe, quas omnes adesse voluisti: nonne hunc tuum honorem per se se clarissimum, his tamen quasi stellis illustriorem splendidioremque fecisti? Elegisti denique, ut nihil abforet, hujus diei regalem sanctamque lætitiā, ut vel quia *stella dies* dicitur, vel quia *regum*, vel quia *luminis*, aptior certe dies deligi nulla potuerit. Visne autem animi tui magnitudinem brevi complectar? nam cum duo sint dandi beneficii genera; alterum, ut petenti tribuas, alterum, ut non petenti; non petenti quidem tribuere, liberæ voluntatis videtur esse: petenti vero, necessitatis. et præsertim in rege, a cujus facie Titus Vespasiani judicavit,

vit , neminem tristem oportere discedere . persolvit enim , non donat quod præstare sponte debuit : coactus precibus dedit . Illud igitur est regii , illud est magni , Francique animi (libet enim verbis ad rem accommodatis uti) illud denique est superbæ nobilisque virtutis proprium , porrigere ultro beneficia , conferre honores , dare dignitates , invitare , rogare , provocare omnes , et allicere gratia . O te vere regem , qui hæc facis ! felicem , si perseveras ! Sine , inquam , sine ut alii rogentur ; tu roga : ut alii vendant ; tu dona : alii denique humanas virtutes sequantur ; tu divinas æmulare ; cujus bonitas ex utriusque philosophiæ , tam sæcularis , quam sacre scientia , non tam in cælo , mari , montibusque fabricandis , quam in communicandis mortalium generi naturæ donis elucet . Sed , ut debitum meum recognoscam , libet illud quærere , plusne , an minus tibi debeam quam si petivissem . equidem non negabo debitum , neque minuam : si re non possum , fide satisficiam . Dico , et audacter dico , plus me tibi debere quam si rogavissem . Quid ita ? nisi quia si petivissem , dedisses fortasse precibus meis , non mihi ; nec tam dedisses quia dare placuisset , quam quia quasi coëgissem . Nunc autem dedisti mihi cum non rogatus tribuisti , et ex animo dedisti tuo , non meo ; et quidquid illud est quod fecisti , totum profectum est a purissimo iudicio tuo . Sed quid notasti , optime rex , cur ita judicares ? quid nosti ? Audi quot mihi succurrunt , ut intelligas , sapientiam tuam non minus aptam nobis esse qui fruimur , quam tibi sit qui cogitasti . Primum , ut opinor , referre aliquid existimasti illustrissimo principi nostro . meministine quid primo congressu nostro gratissime tetigeris ? venisse nos ab Hadriatico mari ad Oceani usque litora : hiemis inclementiam neglexisse : præruptos Alpium saltus superasse : totius pæne Europæ vastissima spatia percurrisse ; ut quam perceperat de suscepto a te regno lætitiæ , significaret . Putasti itaque fore aliquod amoris tui signum , si legatum suum honestares , et ornatorem remitteres quam ad te venisset . Quamquam , humanissime rex , si de tuis officiis loqui velimus , tantis nos honoribus suscepisti , sic in deliciis tuis habuisti , atque habes , ut paternus ille amor , et vera pietas , qua clarissimi tui maiores multis in rebus et bel-

bello et pace gestis duces nostros profecuti sunt, non solum confirmata, verum etiam duplicata esse videatur. Ceterum hujus temporis non est de his rebus gratias referre; erit aliquando fortasse. redeo nunc ad sapientiam tuam. Advertisti secundo loco incredibilem meam erga te fidem, observantiam, reverentiam, devotionem: cujus gloriam et amplitudinem cum me optare, atque adeo ardere intelligeres, voluisti ut exteriora quoque insignia mentis habitum testarentur. Postremo, quid si me etiam non indignum honore judicasti? Video equidem, me in lubrico pedem ponere; neque enim te falli, prorsus mihi dicere fas est sine tui muneris injuria: et utinam præstare possim eam dignitatem quam credidisti deceptus amore. habes tamen servulum (hoc unum sine invidia profiteri possum) amantem, virtutis assequentem, avidum bonorum morum, utinam bene moratum, præstantium virorum vestigiis vel cupide incedentem, vel incedere cupientem. cetera de me dicere pudor verat: atque quis sim, et ex quibus, et quid ulla ratione valeam, nec memorare volo, nec meminisse. Sed quia modestiæ semper appetens fui, vereor ne forte gessisse me videar illiberalius, qui sumere hæc insignia dubitavi, quasi contemnerem. Sed non est ita, non est. An enim, si ad honorem spectarem, majorem pæne potui consequi, quam a tali tantoque principe suis insignibus honestari, quem duces colunt, principes venerantur, reges honorant? Sed alia me ratio movebat, quam audias velim. eam, ut opinor, pro tua summa sapientia non improbabis. Equidem, præclarissime rex, semper existimavi, magnis atque præstantibus viris virtute potius et operum dignitate, quam quibusvis aliis ornamentis, ad claritudinem nominis contendendum. Id cum priscos illos heroas factitasse et legeram, et audieram, tum majores quoque meos videram idem sensisse, et præcipue Leonardum patrem, qui quamquam summos omnes patriæ nostræ magistratus honoresque gessisset, his tamen ornamentis abstinuit, quæ pro sua summa virtute facile adeptus esset. Quo factum est ut cum legatus ad serenissimum Romanorum Imperatorem proficiscerer, atque ille princeps conspiciatus in me nescio quid, et militiæ, et doctrinæ honore insignire cup-

pe-

peret, recusarem exemplo paterno, memor a sapiente dictum : *Ne transgrediaris terminos quos patres tui posuerunt tibi*. Idem etiam hoc triennio et ab Summo Pontifice, et ab illustrissimo Siciliae rege, legatus cum essem, rogatus, abnui. prorsus non sine rubore quodam, qui tantorum principum honores mihi tam humaniter oblatos contemnere viderer; nisi quod ad alium principem me mea fata servabant. Ecce enim quarto nunc, benignissime princeps, invitatus a te, substiti primum cunctabundus; et erravi fortasse, qui continuo non parui: sed, ut es humanissimus, ignosces petenti veniam. Quamquam profecto tu mihi quoque debes aliquid, si erravi. vide quousque progreditur mea tecum loquendi libertas! nisi enim aliquantulum substitissem, ubi illa dulcis appellatio tua, ubi comitas illa, ubi illa vultus, oris amoenitas? profecto nisi subdubitavissem, tu tam perfectæ, gratæque virtutis opus non edidisses. Sed, ut ad me redeam, allectus humanitate tua, non parere certe non debui. Quid enim? potuine, cum clarissimus omnium rex, bello invictus, religione sanctus, principis mei auctoritate pater, amore frater, sapiens, justus, magnanimus, honore suo donare me cuperet, recusare? potuine benignissimam illam appellationem, quæ paternam potius, quam regiam præferebat imaginem, non audire, atque ei humiliter obtemperare? potuine hanc tam claram, tam nobilem, tam illustrem militum societatem, atque hanc corosiam, aut florum instar, aut siderum, cum in eorum numerum adscriberer, contempta sui principis auctoritate, repudiare? Ego vero non potui, non tuli. Suscepi venerabundus insignia tua: gestabo illa, et me gestare gloriabor; non tam elatus hoc aureo ense, aureisque calcaribus, quæ quidem ipsa contemnenda non sunt; quam quod a te omnium regum longe clarissimo, et christianissimo in militiam fortasse aliquando aliquam pietatis religionisque plenam ipse quoque vocabor et accingar. nescio an quia cupiat animus, sic divinet: aut quia sic divinet, ita cupiat. Sed jam arma nescio quæ mente prospicio, sancta, christiana, salutaria, in quibus ut tecum vincam vel ultimo spiritu depaciscar. Quæ cum ita sint, quid tibi rependam, optime pater, aut quid pro eximia erga me pietate tua
tibi

tibi gratiæ referam ? urbes non possum ; non possum populos ; non dare imperium , non augere : cetera autem minora sunt quam ut digna reputes tua magnitudine . O fortunatum te , qui quod non possum , tu non desideras ! quod quia tu non desideras , es fortunatus ; contentusque sola benefactorum tuorum gloria , cetera negligis . Quamquam si velim , optime rex , debito jam sum solutus . audi , si forte dubitas , sapientissimi philosophi sententiam : *Reddidit beneficium qui libenter debet* . quis autem debuit umquam libentius quam ego tibi ? vellem sic videres animum meum , quemadmodum vultum , et oculos loquentis intueris ; profecto intelligeres , in te tuamque gloriam totum esse transfusum . Sed ne hoc pacto eludere debitum videar , et non debere velle , debendo ; certe si gratias referre non possum , habere possum , atque habeo et maximas , et uberrimas : hoc enim , nec ipsa quidem fortuna , quæ potentissima diceris , mihi potes eripere . Ecce animum meum tibi dedico , quo nihil habeo pretiosius ; eum tuis mandatis addico , tuæ gloriæ præconiisque consecro : jam vota pro te facere incipio novus miles , quam bene , sancte Deus , convenientia vel tuæ gloriæ , vel huic muneri , vel meæ pietati ! vis scire quæ vota ? equidem dicam : et vide pro tua sapientia , an alia pro te fieri possint gratiora Deo , optabiliora orbi terrarum , tibi , posterisque tuis gloriosiora . Verte , si libet , paullulum in Orientem oculos ; videsne illam truculentam , immanemque feram , quid vastitatis fecerit , facturaque sit ? videsne ut , pervagata , direptaque Asia , quatuor regum spoliis onusta , Europam repetat irarum , minarumque plena ? Tibi debetur illa victima : tuum , inquam , venabulum expectat . Francorum regum proprium , et quasi fatale est , pro Christi nomine cum huiusmodi belluis decertare . Quis enim Pipinum memorabilem fecit , nisi Longobardus hæreticus ? quis Magnum fecit Carolum , nisi Saracenus in Hispaniis , apud Papiam Desiderius , in Oriente Sultanus ? Quis Gothifredum , aut Balduinum , aut Vgonem , nisi Corbonanam Persa ? quis denique Philippum , nisi Saladinus ? qui si quod fecerat perfecisset , aurata hodie lilia superbis Carrarum turribus explicata volitarent . Non injuria igitur in te omnium oculi , omnium
ora

ora conversa sunt. canentem prophetam audisti hodie : *Regnum in manu tua, et potestas, et imperium.* accipe omen, rex fortissime. Tibi virtus, tibi opes, tibi copiarum, equitatus invictus, ætas præterea florens, et in armis acta, auctoritas tanta quantam res tanta desiderat. duellum hoc omnium gloriosissimum quæ unquam sol vidit, Dominus noster IESVS CHRISTVS tibi reservavit: ut si gloria tangeris, quod omnes prædicant, et tu dissimulare non potes, barbarus ille gloriosum te faciat, necesse est. Sed finis sit, ne quid aliud nunc agere velle videar. duo modo hæc opto, suppliciterque Deum precor: alterum, ut prius quam moriar, vinctum illum catenarumque ante quadrigas tuas in triumphi speciem deferri videam: alterum, ut postea quam militare hoc munus suscepi, corporis spiritusque mei quidquid est, quod ipsum tenue exiguumque est, id omne tecum in aliqua sancta militia, vel opera, vel consilio, vel manu, vel lingua exponere mihi liceat.

C c

P E.

PETRI CONTARENI.

A D O R N I F I L I I,

P A T R I C I I V E N E T I,

I N F U N E R E

M A R C I C O R N E L I I,

*Equitis magnanimi, et Senatoris clarissimi, qui pater
fuit Catharina Cornelia Cypri Regina*

O R A T I O

Habita Venetiis in æde Sanctorum Apostolorum anno Salutis
M. CCCC. LXXVIII. VI. Kalendas Septembris.

VICTVOSA dies ista, serenissime Princeps, reverende Præsul, magnifici Oratores, Patres clarissimi, vosque mœstissimi et afflictissimi cives, in qua equestre decus, senatorium lumen extinctum esse videmus, cujuspiam eloquentissimi, et constantissimi viri ingenium desiderare videtur, qui in laudibus celebrandis, eloquentiæ officium, et dolore tolerando, constantiæ cumulate præstaret. quorum neutrum vobis audeo polliceri: non est enim in me ea ingenii, ea dicendi exercitatio, ut existimem, tanti viri singulares, admirandasque virtutes satis pro dignitate complecti posse; quæ etiam si esset, impediret illati vulneris atrocitas; siquidem non possem in illius acerbissimo funere quem semper colui et observavi, cujus
in

in me beneficia, in patriam merita innumerabilia semper fuisse cognovi, nisi vehementer perturbari, et verissima certissimaque doloris signa præ me ferre; præsertim cum mihi sit ante oculos moestissima ista vestrorum omnium expectatio. Quem enim non moveret tuus, serenissime princeps, moerens aspectus; vestra, clarissimi patres, afflictissima ora? quem non concuterent tui, Georgi fili piensissime, abundantissimi illi lacrimarum fontes? vestra, mitissimi generi, et nepotes, crebra suspiria? cui denique omnes dicendi vires non adimeret totius urbis luctus, et squalor? Non possem, patres optimi, (ne vobis abscondam imbecillitatem meam) inter tot gemitus longius orando progredi, nisi me parumper colligens tacite considerarem, unicuique nostrum consolationi esse futurum supremum hoc laudationis munus, quod pro majorum instituto, pro vestra animi gratitudine demonstranda, mihi suscipiendum curastis. Leniet profecto, et aliquantulum mitigabit doloris amaritudinem dulcissima illius laudum recordatio, quas benigne audituri huc frequentes convenistis. Quamobrem comprimite lacrimas, sedate suspiria, et me jam de patria, de genere, de moribus dicere aggredientem, pacato vultu intuemini, ne in dolorem vestro gemitu revocatum, crebris singultibus orationem interrumpere cogatis. Incepturus a patria, possem multa, et omnia quidem præclara, de hujus urbis situ, templorum domorumque magnificentia, navalium superbia, opum copia, imperii latitudine, populi virtute, senatorum integritate, civium concordia in medium afferre; sed ne mihi objici possit, patriæ affectu longius æquo esse provectum, unum dumtaxat perstringere constitui, quod est ipsa religio, qua nihil sanctius in hac urbe habetur, nihil ornatius colitur, nihil diligentius observatur. Testes sunt frequentissimæ cærimoniarum, ditissima antistitum ornamenta, sanctorum ossa toto orbe quæsitæ. Sed locupletius reddunt testimonium gravissima bella pro ea tutanda sæpissime suscepta. Repetite memoria, ut a majoribus in Syria pro sacrosancto IESU Optimi Maximi sepulcro fuerit acerrime pugnatum: repetite memoria, ut Federici Cæsaris imperus Alexandro Summo Pontifici insultantis, victoricibus armis fuerit repressus: repetite memoria, quibus

impensis, quanto sanguine Maumethica rabies ab universa Italia, et ovili dominico fuerit rejecta; superiori potissimum bello, quod sex et decem annis cum Maumethe Turcorum rege est asperrime gestum. Quod si Romani tam sibi gloriosum putavere, quod decem principum filios tantum augendarum cærimoniarum causa in singulas Etruriæ civitatès misere: vestrum est cogitare, viri præstantes, quæ possent merito de Venetis prædicari, quod in exornando non falsæ, ut illi, sed veræ religionis cultu diligentissimi exsistere; et in eo conservando tot auri, et argenti pondo, tot sanguinis lacus, et tam crebro profudere. Non poterat igitur fortuna majus concivi nostro munus elargiri quam ut in tam christiana republica nasceretur; quæ etiam, ut ex omni parte esset ornatior, familiæ splendorem adjecit. Ea est Cornelia, quæ clarissimorum virorum imaginibus ornatissima, nulli populo, nulli ætati umquam fuit obscura. Equidem si Romanorum tempora respicio, candidissimæ, et illustres illæ Scipionum animæ mihi semper occurrunt, qui in Hispania pro patria oppetere, qui Africam tributariam fecere, qui Carthaginem sustulere, Numantiam delevere, qui Asiam perdomuere, qui tribunicios sedavere furores: sin vero hujus urbis annales percurro, tot mihi gravissimi senatores, tot fortissimi imperatores ante oculos versantur, ut si eorum sola ac nuda nomina, nedum virtutes, et res gestas explicare contenderem, dies ipse me deficeret. Sed ne videar illos meritis laudibus penitus defraudare, innominatum non omittam Marcum Cornelium superiorem, qui ob suam continentiam, Fabricius; et ob injectas pro patria catenas, Regulus merito potest appellari: qui turbulento reipublicæ statu urbi præfectus, patriam libertate servavit: qui princeps, rempublicam cum summa integritate administravit: cujus felicitis memoriæ signa in sublimi curiæ loco gratissimi cives posuerunt. Non involvam etiam silentio Georgium Marci nostri parentem, patriæ caritatis speciosissimum exemplum, qui victus, non minus splendoris et patriæ, et familiæ suis calamitatibus attulit, quam alii soleant victores suis felicitatibus illustrare; quandoquidem post præclaras res gestas, mutata fortuna, in hostium manus redactus, septuagies pro republica

blica gravissimis cruciatibus affectus, suarum virtutum admiratione compulit inimicissimum principem, qui decreverat illum interficere ne tam fortem adversus se imperatorem esset habiturus, vitæ suæ consulere; quippe eum exanimem simulans, funere honorifice ducto, in carcerem detrusum fidissimis custodibus tradidit servandum; ubi septem annos pro patria commoratus, sed tandem pientissimorum filiorum solertia inventus, frequentissimis patrum decretis efflagitatus, multorum captivorum commutatione recuperatus, ab universo senatu, et populo incredibili lætitia exceptus, spectatiorem e carcere triumphum reportavit, quam si devictis hostibus rediisset. Magna sunt hæc, serenissime princeps, quæ de familia diximus, et digna civè clarissimo; sed multo majora, et digniora quæ nunc dicturi sumus. *nam genus, et proavi, et quæ non fecimus ipsi*, alienæ sunt laudes; nostræ vero sunt ipsæ virtutes quæ a nobis proficiuntur: quæ quales, quantæque in ipso fuere, et ut in omni ejus ætate claruere, vos qui adestis non sine magno reipublicæ decore et ornamento sæpissime estis experti. Recordamini, quæso, quantam in ejus pueritia indolem præ se tulerit, quantoque patriæ fuerit adjumento. non est enim res oblivione digna, unius urbis conservatio. Mediolanensi bello cum Brixia potentissimo exercitu circumfessa, gravi fame laboraret, desperataque omnibus inveniendi commeatus ratio videretur, divinus hic vir nondum pueritia egressus, novum consilium excogitavit: quippe ludi simulatione puerili licentia per secretissimas Brixienfium domorum partes excursavit; compluresque frumenti acer; vos qui abditi erant perscrutatus, mœsto, ac sollicito parenti tunc in ea urbe legato præsentissimum obsidionis remedium indicavit; quo si caruisset Brixia, Brixia, inquam, fidissimum imperii nostri propugnaculum, quam nunc possidetis, patres amplissimi, esset amissa. Laudatur superior Africanus, qui patrem in acie ex hostium manibus eripuerit; et jure optimo laudatur: sed in hoc laudis genere Cornelius noster non est habendus inferior; ille enim adolescens, hic puer; ille armis, hic consilio; ille patrem, hic cum patre clarissimam civitatem servavit. vix hæc in puero credi possunt,

sunt, quæ, si invenirentur in viro grâvi, et consummato, viderentur admiranda. At qualem exegit juventutem? non, ut alii solent, torpentem otio, languentem inertia, effeminatam lascivia, sed laboribus implicitam, vigiliis assuefactam, navigationibus exercitaram, quibus non minores opes est adeptus, quam visus sit concupisse Marcus ille Crassus, qui dicebat, *nullam pecuniam civi sufficere ex cujus fructibus exercitus ali non posset*. At quomodo est adeptus? non quæstu, non fraude, non rapina, sed ingenio, industria, et honestissima solertia. profuit et illi ad opes cumulandas non mediocriter liberalitas qua Cyprium regem difficillimis regni temporibus adjuvit, a quo fuit militaribus donatus insignibus, et tam arcta benivolentia complexus, ut nihil in toto regno gereretur quod ejus consilio deliberatum, ejus manibus non esset pertractatum: quod cum prudenter administraretur, feliciter succedebat. Tædet, patres amplissimi, tam grandes res brevi oratione inculcare; sed me temporis premit angustia. Reversus in patriam, senatorum numero fuit adscriptus, ubi mirabilem suæ prudentiæ famam quæ jam universos pervaserat, re ipsa mirifice confirmavit, et auxit, cum omnia quæ in consultationibus reipublicæ prædicebat, rerum exitu verissima comprobarentur. Memini ipse, qui vobis omnibus sum fere minor natus, illum sæpissime in summa tranquillitate eruptionis tempestates, et in maximis tempestatibus futuras tranquillitates prævidisse; remque publicam inter Scyllam, et Charybdim positam, suo sapientissimo consilio in tutissimum portum perduxisse. Florebat ingenio, valebat memoria, pollebat experientia, callebat principum mores, et ingenia; rerum series, temporum conditiones optime tenebat, et præterita præsentibus annectens, eventura omnia prospiciebat; et adeo procul, et vere intuebatur, ut non conjectare, sed vaticinari videretur. quanta vero facundia, quanta gravitate prævisa declarabat! non dici, sed demonstrari; non audiri, sed cerni videbantur: quanta demum fide, quanta integritate patribus consulebat! quod sentiebat, quod animo versabat, ingenue profitebatur: non poterat apud illum amicorum gratia, non propria valebat utilitas; ceterorumque oblitus, in rempublicam solum et

ocu-

oculos , et animum convertebat . Videor mihi nunc illum in curia orantem intueri , et reliquos exhortantem , cum rerum necessitas expostularet ut patriæ subveniret : ipse qui omnium erat ditissimus , a quo major pecuniæ vis erat eroganda , primus omnium legem ferebat ut exhaustum ærarium diuturnitate bellorum , privatis pecuniis adjuvaretur : clara et alta voce afferebat , nulla alia de causa tot opes longissimis peregrinationibus conquississe , nisi ut in amicorum , et patriæ commoda conferret ; nihilque libentius agere , quam cum reipublicæ opitularetur . Hoc erat ejus studium , hoc erat institutum , hoc manifeste declaravit gravissima , et pientissima illa oratione quam habuit in majori senatu cum legem ferret de deducenda in Cypron colonia , qua immortalem Deum testatus est , nihil optatius habuisse in vita quam regnum illud sua opera ærarium vestrum effectum esse . verum dici potest ; cum vestra sit ipsa Cornelia , quæ vestra auctoritate , consilio , et armis defensa , nullam aliam cariorem parentem agnoscit , quam patriam ipsam quam natura dedit , et adoptio confirmavit . Erat igitur Cornelius noster in providendo eventu prudentissimus , in declarando eloquentissimus , in consulendo integerrimus : non prudentiæ eloquentia , non eloquentiæ deerat integritas . quis non hæc in rempublicam administrantibus et necessaria , et admiranda existimet ? præsertim si fuerit adjuncta justitia , ut in ipso fuisse cognovimus , qui in consulatu quem sæpius illi designastis , et sua æquissima censura , inconcussam servavit . Invigilabat enim omni studio ut quod suum esset quisque teneret , neve cuiquam vel minima inferretur injuria : facilis erat ad omnes audiendos , pronus ad oppressos sublevandos , indefessus ad scelestos puniendos , æquus ad supplicia irroganda ; constans in legibus servandis . non movebatur civium potentia , non precibus flectebatur : infimi , ac potentes nullo discrimine tractabantur , omnibus erat æqua conditio , eædem leges , eadem jura in omnibus æque administrabantur . Dictu est incredibile , qua dicendi vehementia , qua acrimonia perditos homines senatui plectendos proponebat : perpeti nullo modo poterat ut jus humanæ societatis tolleretur , in quo consistit omnis virtutis actio , noveratque , ut erat sapientissimus ,

mus, leges solas esse urbis nostræ mœnia, et propugnacula; majoresque non tantum bello et armis, quantum justitia et bonis moribus, ex humili palude tam latum terra marique imperium protulisse. Cum hæc igitur prudenter, et integre administrasset, designastis, patres amplissimi, illi Paravinam, et alias clarissimas præturas, quas tenuit ne a senatu longius abesset, ubi se magis patriæ profuturum intelligebat: designastis et illi Romanam legationem ad Sixtum Pontificem Maximum, quam libenti suscepit animo, cum sua opera indigere videretur: in ea autem quantum pro senatus dignitate, et rerum christianarum incolumitate invigilarit, et quid effecerit, dictu esset pulcherrimum, et mihi gratissimum, ni nobis tempus defuturum vereretur. Sed vos, sapientissimi patres, qui hæc omnia pertractastis, ipsimet meminisse potestis. Designastis et illum legatum ad invictissimum Imperatorem Bartholomæum Coltonem, cujus in Etruziam adventu omnis fluctuabat Italia; sapienterque fecistis; res enim quæ prius erant ancipites, tanti viri prudentia, dexteritate, solertia, auctoritate firmari, augeri que coepere. Nam cum primum in exercitum pervenit, castra tormentis munienda, com meatibus replenda curavit, sollicitatisque hostium animis, ingentem equitum manum ad senatus benivolentiam, stipendiaque pellexit; omniaque confecit quæ ad debilitandas inimicorum vires, nostrasque firmandas poscebantur. Rebus itaque in tuto, et sub futuræ pacis opinione constitutis, senatus literis ad majora peragenda in patriam revocatur. Sed cum belli furor recalescere videretur, legatus in Brixensem agrum remittitur, ubi oppida, arcesque revisit, præsidia collocavit, omnesque equitum, et peditum copias quæ erant in hibernis, arma, equosque expedire, tormenta com meatusque parari mandavit, ceterasque res bellicas ita disposuit, ut omnes certo intelligerent, ni bellorum incendia exstinguerentur, senatus jussu alterum exercitum in citeriori Gallia uno momento in castris esse futurum. quo effectum est ut universa Italia arma deponeret, pacemque iniret. Hæc Cornelius noster; qui in adeundis magistratibus non propriam utilitatem, sed reipublicæ commoda respiciebat: grata erant itinera, dulces vigilæ, jucundissimi pro patria labores, eaque

eaque munera libentius suscipiebat quæ aliis essent laboriosa et difficillima ; quibus moribus tantum benivolentiæ in republica est adeptus , ut universus senatus Catharinam ejus pudicissimam , et ornatissimam filiam in adoptionem suscipere voluerit : tantumque admirationis apud exteras nationes est affectus , ut reges ipsi se honestari arbitrarentur si possent ei affinitate conjungi . Audite inauditum facinus , audite singularem animi magnitudinem , nullis historiis traditam , nullis monumentis compertam : privatus civis ejus filiam trecentorum talentorum gravis argenti dote constituta honoratissimo regi in matrimonium tradere non dubitavit . Venere legati ; una cum speciosissima virgine in curiam fuere introducti : confecta est adoptio , firmatae sunt dotis sponsiones cum summa patrum lætitia , populi plausu , et exterarum gentium incredibili admiratione . Apparuit profecto illa die senatus benignitas , et gratitudo ; apparuit unius civis auctoritas , et existimatio ; apparuit denique singularis illius magnanimitas . magnificentia vero tunc maxime est declarata cum comitante illustrissimo principe Nicolao Throno , universo senatu , totius Italiæ legatis , maximo populorum concursu , navigiorum frequentia , deducta est ipsa regina ad armatas triremes , in Cyprum profectura . Quis posset ornatissimos apparatus , quis omnium rerum affluentiam enarrare ? omnia erant culta , omnia auro , gemmisque splendebant : regales vere nuptiæ celebrabantur . Sed hoc admirabimur ? quid est enim umquam a Cornelio nisi liberaliter , nisi splendide , nisi magnifice gestum ? non ad cupiditatem et avaritiam , sed ad liberalitatem , magnificentiam , et gloriam divitias compararat . Longum esset enumerare quot ingenuos adolescentes , et viros suis opibus adjuverit , quot in egestatem labantes sustinuerit , quot per lapsos erexerit . notissima res est ; illustratione non indiget . Sed in tanta et rerum , et animi excellentia , considerate parumper singularem illius moderationem , qua numquam modestissimi civis terminos est transgressus ; quippe non ornatiori corporis cultu , non longiori servorum ordine quam ceteri , utebatur , nec quidquam sibi licere putabat quod aliis non liceret . Adversari , et inter se reluctari videbantur , magna appetere , regia aggredi , et gerere

D d

sc

se privatum: sed id fieri posse Cornelius noster edocuit, qui non ut potentior efficeretur, regna sectabatur, sed ut patriæ terminos redderet ampliores. vidimus, patres optimi, in modestissimo cive regium animum, et in regio animo civilem modestiam. Verum, præter alias virtutes quibus effulsit, non satis admirari possum invictissimum animi robur quod in utraque fortuna sæpissime demonstravit: siquidem conata est illum plerumque modo blanditiis allicere, modo ærumnis infringere; solidiusque adamante pectus invenit. nulli fuere tam secundi, tam optati casus, quibus efferri; nulli tam adversi, tam inopinati, quibus concuti, aut umquam potuerit inflecti. quis vestrum poterit inveniri qui illum lætiores in secundis, aut in adversis viderit tristiores? tam bene rerum humanarum mutabilitatemprehenderat, ut quidquid accideret, nec novum, nec inexpectatum videretur. Non potest mihi animo excidere, nec poterit ex hominum memoria ulla vetustate deleri, ut forti, et immoto pectore pertulerit infelicem regis generi obitum, miserandam filię regię servitutem, crudelem fratris cædem, immaturi reguli postumi nepotis interitum, et opulentissimi regni amissionem; quæ uno fere et eodem tempore delata, tanto mœrore universam civitatem affecere, ut nemo esset qui se posset a lacrimis temperare: at ipse cui hæc omnia acciderant, nullo dolore perculsus senatum adiit, ubi nec perturbatori vultu, nec fractiori voce quam solebat in secundis, gravissimam habuit orationem, qua mœerentes, prostratosque patrum animos consolatus, ad ulciscendas injurias, et regnum recuperandum, quemadmodum effectum est, pro senatus majestate excitavit, inflammavitque. pulcherrimum profecto spectaculum, et admirationis plenissimum; qui consolari debebant, angebant; et qui angere, alios consolabatur. Desinant ergo se Anaxagora jactare Græci, desinant Romani Horatio Pulvillo gloriari, qui audita filii morte, alter nihil sibi novi nuntiatum responderit, alter a templi poste manum non amoverit: nostra ætate concivem habuimus qui non unicum fortunæ ictum, sed tot rerum everisiones quot supra numeravimus, adeo constanti animo est aspernatus, ut nihil minoris quam sortis impetum facere videretur. Obstupescit hoc loco ani-

animus , et vincitur oratio laudis magnitudine . Non tacebo postremum insigne pietatis facinus , quod vidimus omnes paulo ante quam e vita discederet . non possumus , patres optimi , cum de Cornelio loquimur , a pietate recedere . Is igitur cum omni carne , et prope ossibus absumentis , nihil reliqui præter vocem , et ingenium , ei fecisset ætas , senatuque caret , in quo hujus Etrusci belli causa quo universa flagrat Italia , res maximæ atque gravissimæ tractarentur , et præter ejus opinionem gererentur , voluit in curiam lectica deferri , ubi tam graviter , tam facunde pro reipublicæ dignitate , et utilitate disseruit , ut longe antea dissentientes patres in suam traxerit sententiam , patriæ saluberrimam . Non potuit optimus senator in supremo suæ vitæ spatio reipublicæ commodis deesse , nihil sanctius existimans quam communi omnium utilitati invigilare , nihilque pulchrius quam , ut omnem ætatem in re publica bene gerenda contriverat , sic extremum quoque spiritum exhalare . pientissimum sane institutum , et imitatione dignissimum . Non est igitur mirum si omnes illum intuebantur , si admirabantur , si illo denique superstitute tota respublica se felicem arbitrabatur . et merito poterat arbitrari ; erat profecto hujusmodi , qualis , pace omnium dixerim , nemo , vel saltem rarissimi jam multis sæculis sunt inventi . Verum enimvero nulla humana felicitas potest esse diuturna , siquidem omnia vel vetustate , vel morte tolluntur : edaces sunt nimium utriusque dentes . Extenuatus itaque , senioque confectus inter optatos carissimi filii amplexus et oscula tranquillissime expiravit Cornelius noster , nullis linguis , nullis literis conticendus ; cujus quidem acerbissimo casu squalent domestici , affliguntur amici , conqueruntur plebeji , lamentantur equites , luget curia , et universa civitas dolore , et lacrimis repletur . nec immerito sane ; amisimus enim de re publica benemeritum civem , amisimus optimum patriæ patrem , amisimus nobilissimum urbis ornamentum : nec nobis solum hæc calamitas , et luctus est injectus , sed etiam ipsa dolebit Italia tali fidere orbata ; dolebunt vestigales hujus reipublicæ nationes tali præsidio destitutæ ; dolebit et Cypros regalis filiz sedes tali defensore spoliata . Heu , quo gemitu , quibus singultibus acceptura est cru-

dele hoc , et amarissimum nuntium Cornelia regina infelicissima ! præ nimio dolore consternetur : franget innatam illam Corneliæ genti constantiam , et regiam animi magnitudinem doloris acerbitas . et ne lamentis longius immoremur ; communis erit hæc omnibus jactura , communis dolor . Verum si omnem ex animo perturbationem dejicere , et constantius considerare voluerimus , Cornelium nostrum eum vitæ cursum qui paucis contingere solet , integre , et feliciter peregrisse , nihil esse putabimus quo lamentandum dolendumve sit . Quid enim aliud requirendum est in hominis vita , in qua immortalitas non est expetenda , nisi ut cum omnium laude degatur ? quod adeo consummatissime est assecutus Marcus noster , ut non solum vivus omnibus laudatissimus exstiterit , verum etiam mortuus posteris sit relicturus nominis sui memoriam sempiternam . si modo hoc a nobis discessu mortuus dici potest ; non enim mortuus est , sed ad vitam perrexit . non est enim hæc quam vitam dicimus , vita , sed incerta , instabilisque peregrinatio , variis periculis , variis laboribus exposita : illa vero est vera vita ad quam proficiscimur æternum victuri , cum corpore dissolvimur ; si recte vixerimus . quo clarissima et illustris Cornelii anima evolavit , digna suorum laborum præmia perceptura . Quam ob rem consolare te ipsum , sapientissime Georgi , desideriumque parentis , ejus utilitate compensa , et ut a ceteris virtutibus non degeneras , sic et paternam imitare constantiam . consolamini et vos invicem , gravissimi patres , qui si carissimum concivem amisistis , habetis ejus dulcissimum filium , verissimam parentis imaginem ; habetis , inquam , Georgium , non minus paternæ probitatis , quam nominis et gloriæ certissimum heredem , a quo non minora parente in patriam merita , pro ejus virtute et animi magnitudine , merito expectare et potestis , et debetis .

CA.

CAROLI CAPELLII
PATRICII VENETI,

I N F V N E R E

GEORGII CORNELII,

Catharinæ Cypri Reginæ fratris

O R A T I O.

adhuc inedita.

I existimarem, Princeps Illustrissime, Patres amplissimi, viri ornatissimi, fieri posse, ut quisquam universas clarissimi viri Georgii Cornelii laudes oratione consequeretur; dolerem equidem tam breve mihi temporis spatium ad orationem meditandam concessum esse. Verum cum is Cornelius exstiterit, talemque ac tantum in omni vita virum præstiterit, ut ad ejus clarissima facta celebranda vix omnis ætas satis futura esse videatur; cumque is fuerit majorum nostrorum animus, ut non tam omnes illustrium civium laudes percenterentur, quam ut iis saltem perstringendis, omnes gloriæ desiderio, summo studio ad bene beateque vivendum, ad optime de republica merendum incenderemur: dicam, et bono quidem animo; atque ita dicam, ut, etsi infinitas egregii viri

viri laudes æquare dicendo nullo pacto valeam, cum iis tamen omnibus mihi certandum sit qui ante me in laudandis fortissimis, et clarissimis civibus de republica optime meritis id officii præstiterunt. magna profecto res est; sed *in magnis et voluisse* præclarum semper existimatum est. Dii modo nostris conatibus adsint; tuque ipse, qui jam cælesti eorum consuetudine frueris, Corneli clarissime. Verum non tam illud mihi lætandum esse video, quod ea ad dicendum materia oblata sit in qua nemini oratio deesse possit; quam illud metuendum, ne nimia rerum copia vincar. Quod si, ut speramus, non omnino occasione huic tam amplæ ingenium, nec ingenio oratio, nec orationi modus deerit; vestræ humanitatis erit, ut dicenti mihi benigne, attenteque audiendo non desitis. Quod eo etiam libentius præstare debetis, tum quod et vestrum nonnullis grato hoc pietatis officio decorari continget, tum vero maxime ut omnes in civem vestrum, deque vobis optime meritum grati, officiosique videamini. Et profecto si umquam alias civitas nostra civem aliquem hoc grati animi studio, et debitæ pietatis exemplo prosecuta est, ea omnia jure huic, ne dicam ampliora, exhibere debemus. Neque enim vos decet a superioribus officio vinci; neque hunc eorum aliquis qui ante eum excelluerunt, studio, officio, opera in patriam, superavit. Quod et vos antea, patres, intellexistis, et nunc me dicente in memoriam revocabitis; eamque vestris animis sempiternam affigeris. Sed dum huic rei studeo, dum præstantissimi civis numquam non maximopere laudandi laudibus inservio, hoc mihi, princeps humanissime, hoc, patres, hoc, cives, hoc, ceteri qui adestis omnes, concedite; dolorem quem ex illius desiderio maximum, ut video, et acerbissimum capitis, paullisper remittite; ut etsi ob tanti viri mortem plurimum dolere debemus, videamur tamen ex hac ejus laudum commemoratione nonnullam percipere voluptatem; cum præsertim deorum immortalium beneficium agnoscamus, quod eorum benignitate nostræ civitati concessum sit ut cum multis aliis fortissimis, clarissimisque civibus, tum hoc uno optimo, summoque maxime gloriari possit; quodque et illorum superiorum admirabili sane, et hujus fin-

singulari quadam, eximiaque virtute effectum sit, ut jam neque Græcis, neque Romanis invidemus. Adeste igitur mihi omnes, si non lætis, saltem non mœstissimis animis. Neque vero id faciam quod plerique in hujusmodi laudationibus facere consueverunt, qui vel in ea re bonam orationis partem consumunt, ut in qua ille de cuius virtutibus dicturi sint, patria excelluerit, eam mirifice laudibus extollant: contra ego patriam certe subdicebo; non quod non arbitrer multum ad laudandum conferre patriæ claritatem, quæ meo iudicio et plurimum facit ad quoscumque laudibus honestandos; nec quidem quod existimem, nostram hanc patriam cuiquam alii antiquitate, nobilitate, moribus, institutis, religione, pietate, rerum gestarum gloria, præsertim denique libertate concessuram; quippe cum de ea semper ita senserim, ut alias omnes si non excesserit, ut verbo invidia absit, saltem æquarit. Sed ob id potius hæc de re mihi tacendum esse duco, quoniam sic mihi persuadeo, nullum ingenii flumen tantum esse posse, nullam tantam dicendi copiam atque vim, nullum tam divinum et incredibile genus orationis, quod patriæ nostræ laudibus, non dicam par esse possit, sed ab ipsis longe non superetur. Huc accedit, ne aut nobismet ipsi assentari videamur, aut in tanta summi hujus senatoris laudum ubertate; quæ præsertim ipsius, et ejus virtutis propriæ sunt licet magnæ laudes existant, nostrorum tamen omnium communes quodammodo censeri debent. Quotus enim quisque nostrum est qui non sibi patriæ antiquitatem, splendorem, magnitudinem, laudi vel maxime vindicet? certe quisque inde aliquid decerpimus, et veluti in partem accedimus; quamquam quoniam huc dicendo prolapsus sum, nulli magis patriæ laudes debentur quam illi qui de ea inter ceteros optime meritus sit; quique semper ita se se gesserit, ut majoribus in dies singulos illum et amplioribus dignitatibus respublica ornandum esse censuerit; quod cum aliis multis, tum vero Cornelio nostro abunde obtigit. Sed cum magnum quiddam patriæ laudibus insit, illud certe maximum haberi debet, quod vel ex ejus virtutibus patria plurimum celebrari possit, ut quidquid illa in eum splendoris et amplitudinis contulerit, illud omne

omne quasi fœnerata esse videatur. Adeo quidem, Georgi clarissime, non modo quam a patria consecutus es dignitatem, et auctoritatem sustinuisti, et maiorem semper reddidisti; sed ipsius etiam patriæ decus et gloriam mirum in modum virtute tua servasse, et auxilse visus es; ut quantum tu illius celebritate illustris habendus es, tantum illa te cive, et senatore præstantissimo, ac potius parente optimo se se jactare possit. Iam vero si quis exspectat ut de nobilissima Corneliorum gente laudes eliciam, virorumque illustrium qui semper magis ac magis in ea familia floruerunt, clarissima gesta percenseam; fallitur; superat enim, superat Georgii unius laudum cumulus. Quamquam quis, per deos immortales, adeo rerum omnium ignorans est? quis tam novus, et longinquus hospes in hac orbis urbe, in hac hominum luce versatur, ad cuius aures Cornelium non pervenerit nomen? qui facta hujus clarissimæ gentis fando numquam audierit? an necesse est ut ea commemorem quæ historiæ potius vel longissimæ sunt, quam ut brevi orationis particula transigi possint? nisi vero aliquis speret, immensam vim oceani exiguo se rivuli spatio comprehensurum. Vt enim Romanos illos præteream quorum præclaris facinoribus Græcorum, Latinorumque omnium scripta illustantur; quæ umquam tanta ingenii ubertas, quæ dicendi copia tanta, qua quisquam possit fortissimorum, et clarissimorum civium qui ex hac eadem familia in nostra republica pæne innumera-biles prodierunt, res domi forisque egregie gestas complecti orando, aut saltem enarrare scribendo? Verum quid hoc est? commoveor, patres: non possum me continere, sapientissime princeps: ea est virtutis vis, adeo mentes nostras movent præclara majorum facta, ut me etiam id consulto prætereuntem, invitum cogant, et quasi manu trahant ad nonnullorum saltem nomen e tot illustribus viris vobis in memoriam revocandum. An vero subticere queam duos Federicos, duo reipublicæ nostræ lumina? qui, ut cetera omittam, bello Genuensi, bello, inquam, illo periculoso quo res nostra ad ultimum fere deducta erat discrimen, alter cum summa annonæ pænuria urbs premeretur, innumerabili frumenti numero, alter ærario exhausto, permagno auri, et argenti pondere rempublicam

cam adjuvare? pertranseo Marinos, Ioannes, Petros: consulares omnes, procuratorios omnes; omnes admirabili sapientia, incredibili omnes virtute. quid geminos Marcos non referam? seniore illum, et juniorem Cornelii nostri parentem? Dies profecto me deficeret, si in eorum gesta ingredi, si magistratus, si legationes, si imperia, quæ summa cum laude gesserunt, vellem vel percurrere. Ille divitias semper contempsit; hic maximis propria virtute partis magnifice semper est usus: ille abstinencia præclarus habitus est; hic liberalitate: ille principatus gloriam in familiam, hic regiam coronam attulit. Ambo morum probitate, ambo vitæ integritate insignes; ambo animi magnitudine pares; prudentia ambo, consilio ambo in republica administranda maximi. Georgium vero superioris Marci ex filio nepotem, junioris autem patrem, alterum reipublicæ nostræ Marcum Regulum, quo umquam satis honore, qua reverentia nominabo? qui plurimis clarissimisque functus dignitatibus, senex admodum, summos, sævissimosque ab impotenti tyranno cruciatus septuagies pro reipublicæ dignitate sustinenda, toleravit; et septem in vinculis, et tæterrimo carcere delinuit annos. Horum igitur clarissimorum virorum facta, virtutesque si quis animo reputer, quos reipublicæ nostræ desideret Africanos? quos Naficas? quos Aemilianos? Verum me tantæ virtutis admiratio longius provexit quam decreveram; sed ignoscite, patris optimi filii optimi; æquo animo patiamini eam temporis usuram quam maioribus vestris commemorandis impendimus; de parentis esse detractam laudibus; quemadmodum et illæ egregiæ, et felices Corneliorum vestrorum animæ, quamquam omni virtutum genere præstiterunt, tantum tamen abest ut ab eo se longe esse superatas ægre ferant, ut etiam mihi videantur ex ea re immortaliter gaudere; et nunc illi circumfusæ maximas gratias agere, quod multo maiorem quam ab ipsis acceperit, vobis claritatem reliquerit. His igitur Georgius noster maioribus procreatus, adhuc puer cum esset, tam admirabilis, ac divinæ indolis fuit, ut quicumque illum viderent, maxima quæque sibi de eo, si viveret, pollicerentur. Itaque primos pueritiæ, et adolescentiæ annos sub patre Marco prudentissimo,

E c

et san-

et sanctissimo egit; a quo optimis moribus, et institutis imbutus, mirum in modum præter ætatem in dies præstabat in usu rerum; ut in eo virtutis cursus celerior quam ætatis videretur, et futuræ ejus amplitudinis incredibilis apud omnes expectatio, ac certissima quædam spes concitaretur. Quemadmodum enim sol exorients radios quasi nuntios majoris lucis quæ mox subsecutura est, præmittit; ita hic tum facile multis argumentis indicabat, qualis, ac quantus in republica administranda senator futurus esset. Siquidem, ut cetera brevitati studentes omittamus, ferunt illum ingenio tanto, prudentia, animi magnitudine, et quæ res plurimum homines etiam invitos ad amandum allicit, tanta morum elegantia, et dicendi suavitate exstitisse, ut ultro omnes ejus amicitiam appeterent, et se in consuetudinem insinuarent. Neque tamen tantam omnium de se opinionem sefellit; immo vero etiam vicit; credo ut intelligi posset, tantum ab hominibus desiderari non posse, quantum hic sua incredibili virtute præstitit. Nam ut pater e vita decessit, nondum quintum supra vigesimum natus annum, tantus continuo in rebus tum privatis tum publicis administrandis apparuit, ut unus universæ civitati fuerit admirationi, unus omnium ora, animosque in se converterit; docueritque verissimum esse quod sapientissimi homines prodidere: *non esse reipublica administrationem iis committendam qui rem domesticam administrare nescirent*. Cum enim rem familiarem accepisset admodum imminutam patris liberalitate, et dote prægrandi centum millium nummum aureorum, qua Catharinam sororem Cyprio Regi in matrimonium collocaverat; brevi tamen tempore sine cujusquam injuria, bonis artibus, præsentis ingenio, admirabilique industria, eam non solum instauravit, verum etiam majorem in modum adauxit; ut inter ea tamen numquam patris, et majorum magnificentia cesserit. cujus rei vel illud amplissimo testimonio esse potest iis qui ejus ætatis non meminerunt, quod statim ab ipso patris funere speciosissimas illas, et amplissimas ædes summo pretio ad duo et viginti nummum aureorum millia emit, easque ita rebus omnibus instruendas, ita exornandas curavit, ut nunc non sine summa omnium admiratione spectentur. Neque ta-

men

men cum tantum propria virtute partis divitiis opibusque crevisset, voluit umquam sibi solum, et liberis dives esse; sed propinquis, amicis, familiaribus omnibus, maximèque reipublicæ. sic enim existimabat, et dicere solebat, proprias, verasque reipublicæ divitias esse, privatorum singulorum facultates et copias; quod et verissimum esse, maximo cum reipublicæ emolumento, maximaque dignitate experiri sumus. Et cum sciret sapientissimus vir, rem nullam tam reipublicæ esse salutarem, quam si cives propagandæ sobolis studio teneantur; qua re maxime, homines communis utilitatis, et amplitudinis amantiores, et diligentiores redduntur; ut omnes optimi civis numeros impleret, uxorem duxit ex illustri, et laudatissima Maurocenorum gente, quam omnes novimus, omnibus quæ maxime in matronis dotes requiruntur, præsertim probitate, pudicitia, et sanctitate spectaram. Ex qua, Dii immortales, quos filios suscepit? quæ patriæ incrementa? dicerem de eorum laudibus, nisi vererer ne natura insitam illis verecundiam, si eos in os coram laudem, offenderem. illud certe non silebitur; numquam se clarius gesserunt, ut (quod fortasse tanti viri filios decuisset) discrimen aliquod fuerit inter eos, et civem quemvis alium. Vidistis vos, patres, eorum in rebus omnibus modestiam, continentiam, eximiam innocentiam; novistis omnes; sensit universa hæc civitas; nec solum sensit, sed admirata est etiam, et obstupuit. Verum quæ illis major laus tribui potest, quam quod patris optimi filii optimi quam simillimi ut essent enixe semper studuerunt? ut vel ex ea re Cornelius noster, quod tantos patriæ filios genuerit, non mediocrem laudem adeptus videri debeat; et negari non possit, *bonos bonis, fortes fortibus procreari*; atque egregiam a natura, et a majoribus *insitam vim*, cultu, disciplina, virtute mirum in modum *augeri*. Neque tamen credatis toto hoc temporis intervallo eximiam præstantissimi viri virtutem minori rei publicæ quam privatæ fuisse emolumento, ac splendori; nulli enim rei æque umquam studuit, nulli magis invigilavit, quam ut rem publicam quibuscumque posset modis juvaret, et eam quam amplissimam redderet; quod etiam pro maxima ejus virtute, summaque in rebus omnibus

E c a

feli-

felicitate, si quis umquam alius, abundantissime præstitit. Audite, audite, quicumque adestis omnes, egregiam optimi civis voluntatem in patriam: attendite admirabilem sapientiam, memorabile facinus, omnium laude, prædicatione, literis, monumentisque decorandum. Catharina soror Cypri insulam, mortuo marito rege, possidebat: eam nobilissimi reges in matrimonium sollicitabant. Hic vir sanctissimus nihil de sororis, nihil de sua, et filiorum utilitate cogitans, ratus optimum, et honestissimum fore, si regnum illud opulentissimum carissimæ patriæ imperio adiecisset; in Cyprum ad sororem profectus, ea se prudentia gessit, eo consilio, ea dexteritate, ut et illam suaserit, et Venetias abduxerit; atque ita Cyprum reipublicæ nostræ propriis quasi manibus traditam, dono dederit; Cyprum, inquam, insulam illam nobilem, caput patrimonii publici, pulcherrimam imperii nostri possessionem, civium nostrorum divitias, certissimum annonæ subsidium, horreum belli, firmissimum in omni fortuna vestigal. quo uno, medius fidius, in rempublicam merito, divinoque beneficio, modo æqui rerum æstimatores esse velimus, non secus omnia superiorum victa sunt, atque solis splendore cetera omnia cæli lumina, quasi tenebris obducta, superantur. Non possum commemorare, quanto omnium gaudio exceptus sit: non valeo explicare universæ lætitiæ civitatis. Vnus in ore omnium Cornelius erat: unum omnes summis Corneliū in cælum laudibus efferebant. tantum dicam; statim a republica summo omnium consensu equestri donatus est dignitate; atque inde semper ante annos honores omnes, et magistratus amplissimos est consecutus; ut tamen nihil umquam illi tam magnum, tam amplum tributum sit, ut non semper spectatæ ejus virtuti longe majora, et ampliora deberi omnes faterentur. Hic si vellem clarissimi viri singula quæque per censere quæ sempiterna memoria digna sunt, non possem quam debeo et loci, et temporis, et gravissimi hujus consensu rationem habere; non tamen omnino pertransibo præturas Brixiensem, Veronensem, Patavinam, quas ita summa cum laude exercuit, tanta prudentia, justitia, temperantia, animi magnitudine, ut ceterorum laudibus qui illis gentibus præfuerant, quasi tenebras offu-

offuderit. Quamquam enim hæ virtutes omnes inter se nexu quodam colligatæ atque implicitæ sunt, ita ramen suis unamquamque partibus asociabat, et veluti membris decorabat, appositisque luminibus vestiebat, ut singulæ singulis, quasi campum, et spectaculum nactæ, certare viderentur. Atque adeo ramen in omnibus æque præstabat, ut quam magis excelleret, judicari non posset; sed ipse ex admirabili ea, ac divina contentione unum quoddam egregium virtutum omnium domicilium haberetur. Hinc illud apud omnes provinciales increbuerat; difficile dictu esse, patientiusne audiret, an benignius responderet, an justius judicaret, an rem denique omnem sapientius temperaret. Itaque adhuc ejus memoria apud illos viget, et minime diuturnitate extenuatur. Post ea tempora consecutum est bellum quod in Carnis, et Noricis adversus Cæsarem gessimus. ad id nemo Cornelio magis idoneus, nemo aptior visus est. Itaque legatus in castra profectus, summa id bellum celeritate confecit: nullas non optimi imperatoris partes implevit: maximo prælio Germanos fudit: Gauritiam, et Tergeste expugnavit: Carnorum majorem partem subegit, et ad reipublicæ nostræ obsequium redegit. Iamque victoria ulterius processura videbatur, cum pacis studiosissima semper civitas nostra indutias pepigit; eaque mox secutura videbatur. Interea ob rem bene et feliciter gestam, procuratoriam dignitatem summo civium omnium studio adeptus est; omniaque jam illius opera et virtute, pacata et tranquilla videbantur. Sed, o inconstantem fortunam! o fallacem, et felicibus plerumque successibus invidentem! o variam mortaliū conditionem! o mutabiles eorum res, et quæ certo diu stare loco non possint! Necesse erat ut eximia ac divina clarissimorum patrum secundis in rebus satis superque spectata virtus, in adversis etiam magis ac magis, veluti ad ignem aurum, probata niteret. Repente universa Europa in nostrum excidium conjurat, copiæ nostræ profligantur, sociorum urbes in hostium potestatem deveniunt. diris obnoxii, et detestabiles habemur, terra marique excludimur; nulli non Venerum nomen invisum; denique omni infortuniorum genere exagitamur. Itaque tot tantisque incommodis, detrimentis, cladi-

bus

bus acceptis , an creditis fortissimum virum umquam animum contraxisse , aut demisisse ? immo vero majore semper constantia , majore animi magnitudine adversus fortunæ impetum se se erexit , et restitit ; ut et patriam privatis juverit opibus , et patres confirmarit , et saluberrimis dicendis sententiis sapissime subvenerit afflictissimæ rei . Verum dum brevitati studeo , dum ad majora festinat oratio , præterii geminos , et eos quidem amplissimos magistratus , decemviratum , et consulatum ; quibus tanta animi moderatione , tanta rerum omnium cognitione perfunctus est , ut postea semper quoad vixit , uno ore , unoque judicio omnes illi primas in republica administranda detulerint . Itaque mox inter senatus principes adscitus , quos uberimos prudentiæ suæ singularis , ac sapientiæ fructus reipublicæ reddiderit , vestrum , patres , nemo est qui non meminerit , quam dignitatem toties gessit , quoties illi per leges licuit ; atque ita gessit , ut magistratui illi , qui alioqui amplissimus in civitate habetur , et senioribus tantum qui in republica administranda maxime præstent , concedi solet , semper non parum dignitatis , et auctoritatis addiderit . Quis enim eo præstantiore memoria præterita præsentibus contulit ? quis excelsiori ingenio futura , cogitatione præcepit ? quis majore sapientia ante constituit et quid in utramque partem accidere posset , et quid agendum esset ? Nemo illum vidit secundis in rebus superbientem , nemo se se efferentem , nemo in adversis non forti animo esse , nemo non constanti . Quoties dubitantes patres erexit , et confirmavit ? quoties universum senatum labantem sustinuit , et in salutes sententias traxit ? Iam vero si quanta in omni vita enituit innocentia , fide , religione , gravitate , facilitate , mansuetudine ; si singulas ejus virtutes , singula egregie dicta , ac facta pergam connumerare , non potero hodierno die orationis exitum invenire , et merito imprudens habear , et inopportunos ; historiam enim ejus vita , et alterum poscit Xenophontem . Sed quem nostrum superioribus his diebus admirabilis ejus in patriam pietas , summus amor , vehemens caritas non commovit ? Cum vir optimus , senio jam confectus , et priore adhuc recenti morbo debilitatus , quotidie in collegium ad consultandum de republica , quotidie in sena-

senatum veniret , ut nullo tempore , dum vitam , dum spiritum duceret , patriæ utilitati , et amplitudini deesset ; ut pæne existimari possit pro republica mortuus , qui confecto corpore nullum umquam a vobis onus impositum recusarit ; dignissimus certe , si quis umquam civis , qui totius reipublicæ lacrimis honestetur , quem universa hæc civitas luctu vel maximo prosequatur , cujus , quantum vestrum longe lateque patet imperium , clarissima facta , divinaque memoria celebretur . Cum igitur quæ maximæ animi sunt virtutes , iis Cornelius noster ita excelluerit , ut maioribus non cesserit , posteris exemplo futurus sit ; ea etiam omnia quæ in vita hominum si non laudanda , saltem optanda videntur , naturæ , et fortunæ bona , tanta deorum largitate est affecutus , ut vel ob id apud eos qui ipsam ex ea re felicitatem metiuntur , jure felicissimus haberi debeat . Quam enim decora forma fuit ! quanta oris majestate ! qua totius corporis pulchritudine ! qui illius , sederet , staret , incederet , decor ! quæ omnibus in rebus dignitas ! patriam autem , et genus quis expetat ampliora ? Iam vero divitiarum , opum , copiarum quis privatus umquam tantum animo concepit , quantum hic propria virtute comparavit ? Quid affinitates ? quid cognationes ? quid clientelas commemorem ? quid sex filias nobilissimis civibus conjugio collocatas ? quid denique fortissimos , et clarissimos filios summis honoris , fortunæ , virtutis præditos ornamentis ? quæ singula si pertractare velimus , nescio an aliquem inveniemus , non solum nostrorum , sed etiam antiquorum , quem ei conferre possimus ; ut quæ maxima homini tribui possunt , animi , naturæ , et fortunæ dona , ea omnia dii immortales in unum Georgium Cornelium congestisse videantur . Verum quod quæ a fortuna , et a natura possidemus , cum iis quæ excolunt , et illustrant animum , numquam comparanda esse existimarim ; et quod usquequaque Cornelius animi virtute floruerit , eo parcius de illis mihi dicendum esse putavi . Quamquam illud sileri non debet , quod tot tantisque affluens bonis , ita semper se gessit , ut numquam in potestate se extulerit , numquam in divitiis insolens fuerit , numquam propter fortunæ abundantiam se aliis prætulerit ; ut ostenderit , solere deos

deos immortales, quos amant, et excellentes virtute norunt, iis secundiorum etiam quam vel optare pro eorum modestia ausi sint, fortunam concedere: neque opes et copias superbiam, ac libidini, sed bonitati, ac moderationi facultatem, et materiam præbere. Si quis vero exspectabat ut de sororis Catharinæ reginæ eximiis animi dotibus, ut de Marci filii Cardinalis amplissimi, Romanæ ecclesiæ luminis, innumerabilibus virtutibus dicerem; consideret immensum, et spatiosissimum Georgii ipsius laudum campum: recorderetur utriusque horum clarissimas laudes ab eloquentissimis viris ex hoc ipso loco sempiternæ fuisse memoriæ commendatas. Itaque finem jam dicendi faciam, si quid tantum de ejus in morte constantia, deque divina orationis ad filios gravitate perstrinxero. Ut primum dicere incepit, continuo filii, et qui aderant omnes, obortis lacrimis, singultus continere nequibant. Ipse permansit immotus, infracto et constantissimo animo, et institutam orationem est prosecutus: *illos ob ejus ex hac vita discessum, minime dolere debere, siquidem se non mori certo scire, sed ad veram vitam, et sempiternam felicitatem properare: corpus hoc animi carcerem esse, aut certe vestem et indumentum; quod si aut carceris vinculis relaxaretur, jucundissimum illis omnibus esse debere; aut si vestimentum quo jussu Dei ad tempus ab ipso præstitum indutus esset, exueret, non grave videri. Immortales enim hominibus a Deo animas esse datas; hanc quam vitam arbitramur, exsiliū esse, verum hominem ipsum esse animum: corpus vero veluti extraneum animi deversorium. Propterea sic existimarent, se nunquam minus liberum, minus cum illis fuisse, quam dum in corporis custodia retentus esset; cum autem ex hominum vita migraverit in calum, tum vero secum semper futurum: tum illorum semper se cogitationes, actiones, virtutes inspecturum. quod si ei rem gratissimam, quemadmodum confidebat, facturi essent, darent operam ut quam concordēs viverent, et semper pro eorum viribus stenderent ut de carissima patria quam optime meriti essent, quemadmodum et ipse, et eorum majores omnes semper fecerunt. quamquam nunquam in ea re sua ipse desiderio satisfecisset; quippe qui non quam exoptasset, sed quam maxime valuisset, respubli-*

ca

ea operam impendisset . quare scirent , se ab illo non magis amplissimarum opum et divitiarum , atque adeo gloria , quam hujus egregia in patriam voluntatis heredes relinqui . Quibus dictis sanctissimus animus corpore solutus evolavit in cælum . Quare , sapientissime princeps , patres optimi , et vos filii verissima sanctissimi patris imago , si velimus dolere , nostro tantum , et reipublicæ incommodo detrimentoque doleamus ; ejus vero conditionem læto animo feramus , et eum benevolentia potius quam misericordia prosequamur ; siquidem felicissime cum illo actum est ; nam omnibus fere summis reipublicæ gradatim functus honoribus , omni virtutum genere illustris , extrema propemodum senectute , omnibus integer sensibus , optimis filiis , et nepotibus superstitis , gloriam quam nulla delebit oblivio , nulla tacebit ætas , adeptus , ad æternas illas , et felicissimas sedes commigravit . Quo ex loco , princeps sapientissime , patres , et cives optimi , vos orat et obsecrat , primum ut reipublicæ , quæ in vestro sinu , et sapientia reposita conquiescit , quam optime inserviat ; deinde ut carissimos ejus filios commendatissimos habeatis ; ut quemadmodum ipse , et pater , et avus , et majores ejus omnes summis in republica dignitatibus claruerunt , ita filiis etiam illis perfrui liceat . Quod etiam vos , præstantissimi filii , pro vestris meritis , vestraque virtute , proque patrum , et civium vestrorum grata animi benignitate , non solum sperare , sed certissimi esse debetis , vos esse consecuturos . Dixi .

ANGELI GABRIELII

SILVESTRI FILII,
PATRICII VENETI,

in funere Reverendissimi Cardinalis

BAPTISTAE ZENI,

PAULI II. Pontificis Maximi sororis filii;

*qui obiit Patavii VIII. Idus Majas anno
a partu Virginis MDI.*

O R A T I O.

VAMQVAM me novum munus, atque insolita ex hoc loco dicendi ratio maxime moveat, Serenissime Princeps, Præsules Reverendissimi, Oratores præstantissimi, optimi atque amplissimi Patres; vester autem conspectus multo moerentissimus, atque frequentissimus retinere lacrimas, et consistere animo non sinat; tamen una me res consolatur, quod mihi a vobis hoc tempore causa talis injuncta est, in qua oratio nemini deesse potest: orationi dignitas, luctus, moeror, quantus adesse debet, non potest. Dicendum est enim de Baptista Zeni Cardinalis defuncti, viri optimi atque sanctissimi, singulari eximiaque virtute; cui si maximum decus atque ornamentum viventi ejus præstitit vita, et gloria illustris; nunc in morte
ejus

eius deesse nos civi nostro , deque nostra republica , ac christiana religione optime merito non debemus . Sed quoniam hoc loco vestra pietas , patres conscripti , nullum officii genus , nulla honoris et dignitatis insignia prætermisit quæ clarorum virorum decorandis funeribus more majorum decernuntur ; vellem ego quoque ejus ingenii , ac facundiæ esse , ut tantæ dignitati , ac expectationi nostra oratio impar , imbecillaque non esset . Verum quia ille justitia , prudentia , temperantia , fortitudine , ceterisque virtutibus , omnem denique bene loquendi scientiam bene agendo superavit , satis mihi erit , patres conscripti , dum vobis morem geram , si tanti viri vitam , fortunas , mores quo potero stilo , perstrinxero . quo in negotio non mihi copia , sed modus potius quærendus est . Non dicam itaque de hujus in qua natus est civitatis gloria atque splendore , quæ rerum a se gestarum magnitudine , incomparabili diuturnitate libertatis , præsentia civium , et novitate quadam , ac situs opportunitate , vix ulla laude digne ornari potest : non dicam de antiqua , nobilique familia Zenorum , quæ tot egregios cives edidit ; ut non satis constituerim , plusne illa huic civitati , an hæc civitas sibi splendoris attulerit . nam (ut ceteros prætermittam) protulit hæc familia in lucem Carolum illum Zenum , vindicem libertatis , patriæ liberatorem , militiæ parentem , naturæ denique virtute , rerum terra marique gestarum gloria tam insignem , ut etiam hoc uno civitas nostra potuerit in omni genere laudum cum antiquitate certare . satis hæc ipsa per se hominum memoria illustrantur : ad ipsum de quo agimus , properabo . Ex hac ergo familia natus est Baptista Zenus , Nicolao Zeno patre , viro egregio ac singulari , atque in reipublicæ administratione præclaro ; matre Helisabetha Paulli Barbi Pontificis Maximi sorore , femina sanctissima , ac perillustri , utpote quæ ingenio ac moribus Paullum fratrem , et Eugenium avunculum referebat ; qui duo Pontifices Maximi tantæ dignitatis , ac venerationis exstiterunt , ut ad hunc usque diem a Romanis civibus , a christiana republica , ab universo denique terrarum orbe desiderentur . Educatus a parentibus accurata diligentia , in primis literarum rudimentis se se miro studio puer exercuit . itaque facile ipsa indoles , atque

ingenii vis, quantam esset frugem, quantas messes datura, si maturuisset, in ipsa ætatis acerbitate præ se tulit. Adolescens eloquentiæ potissimum operam dedit, in qua præterquamquod natura ad facundiam natus genitusque videbatur, ipse etiam illam percoluit, auxitque disciplina. Sumta virili toga, bene se se more majorum ad rempublicam contulit; cui si, ut cœperat, operam impendisset, omnes mehercule honorum & dignitatum gradus esset ab ea feliciter, ac brevi tempore afsecutus. Verum Deus Optimus Maximus, qui jampridem tantum militem cohorti prætoriz destinaverat, illum a reipublicæ temperatione, pergentem jam proficiscentemque, ad majora amplioraque revocavit. Mortuo enim patre, cum annos ætatis esset septem et viginti, Pontifex cum Paullus Romam accersivit; ubi primum sacris initiatus, amplissimo ab eo protonotariatus sacerdotio donatus est: mox ille hominis ingenium doctrinamque admiratus, statuit eum in numero Cardinalium esse habendum. ante tamen quam ei publice eam dignitatem contulisset, per triennium illum maximis in rebus semper exercuit. Postquam autem Cardinalis est factus, miræ lætitia omnes affecit qui reipublicæ christianæ curam gerebant. tunc enim acerrimum fidei propugnatorem ac defenso-rem futurum prævidebant. Romani autem supra modum gavisæ sunt cives, tum quia ingentem animum ingentemque spiritum in illo esse cernebant, tum quia si in pontificatu Paulo succederet, alterum Pontificem Paullum se in illo habituros confidebant; quem sicut mira oris corporisque similitudine, ita mente animoque referebat. Sed o fallaces hominum curas! o studia inania mortalium! En mortuus ante oculos jacet is quem nuper tanta gloria florentem conspiciebamus; quem ad apicem summi pontificatus, quod quidem homini maximum honoris culmen in hac vita tribui potest, perventurum sperabamus. Vbi nunc est tuus ille decor, Baptista Zene? ubi tua illa sunt honoris et dignitatis insignia? ubi species illa admiranda, atque imperio digna? ubi vis illa ingenii qua supra ceteros excellebas? ubi solertia, facundia, gravitas, hilaritudo, lepos? Verum quid de virtutibus tuis dicemus? quæ in te uno ita illustres, ita eximie exstiterunt, ut nulla oratione com-

complecti, numquam satis ab aliquo digne laudari possint. Non tu ecclesiæ bona dilaniari umquam permisisti: non te a recto, potentium illecebræ, aut minæ umquam flectere, non ipsorum pontificum præmia, atque pollicitationes potuerunt. Quamvis enim Sixtus Pontifex Maximus (is enim Paulo successit) maximis titulis, atque amplissimis sacerdotiis auxerit, atque honestarit, omnes honoris cumulos in te contulerit, nihil quod ad tuam faceret dignitatem, utilitatem tibi pernegarit, numquam tamen tanti apud te fuit, ut tuo permissu quidquam ex ecclesiæ juribus abalienaret. Innocentius aurem Octavus, qui in locum Sixti successit, vir sane probi animi, dicere sæpius solebat, beatam brevi rempublicam christianam futuram, si multos tui similes ecclesiæ cardines habuisset. Videbat enim te quotidie pleno Cardinalium collegio ecclesiæ jura tuentem, maximeque cum contentione pravis consiliis adversantem, neminem iustitiæ causa timentem, omnia denique facientem quæ optimum maxime atque sanctissimum virum deceret. Sed quid ego hæc de Innocentio? legatus olim Italiæ a Sixto Pontifice factus Cardinalis Zenus noster, mirum est qua animi æquitate, qua moderatione, qua gloria, quo splendore procuratorem tantam suscepit, gesserit, administrarit. Nulla est civitas, nullus est Italiæ locus qui non adhuc legationis illius memoriam summa cum veneratione recolat. Non enim ille lucrandi studio potentes urbes adibat, non adventu suo pergravabat; sed quantum communis utilitatis causa, ipsa necessitas postulabat, immorabatur; nullos labores recusabat, benigne omnes audiebat, diffidia, querimonias, controversas res omnes, demique causas discordiarum tollebat, pacem ubique componebat. Ex quo illum omnes non tamquam Pontificis procuratorem, ecclesiæ legatum, Cardinalemve; sed tamquam communem omnium parentem sibi e cælo missum, miro amore prosequabantur. In patriam eo tempore venit cum ejus visendæ gratia a qua diu absens fuerat, tum ut legationis munere fungeretur: ubi a senatu nostro mirifice, ac regio apparatu susceptus, ipse etiam cujus animi ac pietatis in nos esset, facile demonstravit. Longum esset si hoc loco recenserem, princeps illustrissime, qua caritate, quo amore, qua benivolentia-

lencia affines, propinquos, familiaresque complexus fuerit suos; qua humanitate, qua benignitate omnes sit profecutus; qua demum comitate, clementia, pietate, ingeniique dexterritate semper nobiscum egerit. qua in re sane, ut alia præmittam, amplissimum testimonium ejus discessus præbuit; cum nemo esset qui non intimis sensibus angeretur. Qua vero liberalitate se gesserit, quis ignorat? cum audierit in eo obeundo munere in quo plerique omnes magnas sibi divitias, magnos thesauros comparant, illum non modo nihil esse lucratum, sed etiam multam de suo pecuniam exhaustisse. Privatis vero in rebus negotiisque familiaribus qualis fuerit, ex luctu atque mœrore istorum cognoscite. Qua abstinencia, continentia, parsimonia, frugalitate dicamus? quibus virtutum quasi flammis claruit atque illuxit. Quantus autem in eo fuerit colendorum ingeniorum ardor, docti atque præclari viri præ se ferunt; quibus ille maxime delectatus est, quosque semper habuit secum, jovit, fovit, erexit, atque honestavit. Neque porro sapientia, prudentiaque minus in eo claræ exstiterunt: non enim solummodo sibi, sed passim etiam aliis optime consulebat, nihilque umquam in Italia præter spem, atque hominum opinionem accidit, quod non ille multo ante præviderit quam evenerit. Nihil ille ignorabat; noverat enim quid Italia, quid Gallia, quid Germania, quid Hispania, quid Orientis vires, quid denique ipse terrarum orbis, si quid moliri veller, posset efficere. Sed heu me miserum! mors quidem omnia, maxima, minima nihili facit. Vos, si possem hoc loco, postulare, Romani cives, ut mihi testimonium de hujus viri virtute afferretis, quem per triginta annos vobiscum atque eo amplius habuistis; certe ita omnes una voce atque uno consensu responderetis: *Nos quidem nostra urbis, nostra ipsorum dignitatis, libertatis, fortunarum omnium magnum præsidium, magnum ornamentum amisimus. porro ille ille vir, o Veneti, quantum patria vester, tantum noster erat caritate; omnes nos uti pater filios, et amabat, et amabatur. Non ille modo harum, modo erat illarum partium; nullas factiones noverat, nulla odia confectabatur, qua bellorum fomenta sunt; sed ad publicam semper utilitatem omne suum studium, diligentiam, laborem;*

rem, omnes suas opes, omnem dignitatem convertebat. cujus quidem corpus vos in vestra urbe ac vestris templis habetote: nos in pectoribus nostris ejus virtutis monumentum fecimus, semperque faciemus

Dum domus Aenea Capitoli immobile saxum

Accolet, imperiumque pater Romanus habebit.

Defuncto Innocentio, cum sub Alexandro Pontifice quem nostra ætas, et christiana religio veneratur, ingravescente jam ætate, etiam podagræ morbus, quem longo tempore patientissime tulerat, gravius cum illo agere cœpisset, statuit tum relaxandi animi gratia, tum valitudinis causa parumper ab Urbe recedere, patriamque rursus invisere, cujus desiderio summopere tenebatur. Verum nihil illi ad valitudinem hæc diligentia profuit; variis enim ægritudinibus, nedum podagra solum, fere usquequaque laboravit. Demum peragratis circumquaque multis urbibus, cum se Patavium contulisset, neque cæli mutatione, neque opera medicorum adjutus, invalescente in dies morbo, ex hac vita pie sancteque decessit annos natus duos et sexaginta, menses decem, cum tres et triginta annos Cardinalem gessisset. Hæc de vita: quamquam neque culta ingenio, neque arte elaborata; sed fide, sed veritate plenissima, et pro temporis viriumque tenuitate, carptim, cursimque pronuntiata. Quæ vero in morte vobis dederit pietatis in patriam, in christianam rempublicam, in sacrosanctum Romanum nomen benivolentiæ, in suos largitatis, in divorum culturam religionis: humanitatis, prudentiæ, virtutum denique omnium monumenta; neque mihi, neque aliis dicendi locum reliquit. Nam ea quidem vobis per se se conspicua, illustra, testatissimaque sunt, eruntque etiam sine ullo extra se præconio semper. Moriens ille vos, patres conscripti, cum videret ab atrocissima, potentissimaque Turcarum gente bello gravissimo infestatos, neque vestrum tantummodo imperium, sed etiam rem christianam peti, cujus salus cum nostris fortunis conjuncta est; heredes ex asse Alexandrum Pontificem Maximum, atque vos fecit, in hujusce opportunitate belli erogando atque infumendo. Prætereo hic prudens sciensque, patres conscripti (quis enim omnia una concione percenseat?) quæ

quæ ille vobis in sui memoriam, quæ diis immortalibus in eorum ædium refectione, quæ necessariis, quæ amicis, quæ familiaribus legaverit, quantumque auri atque argenti fabrefacti pondus in publicarum cærimoniarum splendorem depromendum donaverit sacrario vestro. Hoc unum ipsum quantum est! prospexisse decedentem, quasi ex specula, sic ex vitæ limine, periclitantem Romanam, et Christi rempublicam, eamque opibus juvisse: reliquisse laborantem patriam, eamque auxisse non solum opibus, sed dignitate, majestate, gloriaque sempiterna; quamque urbem ipse semper quasi vallum Italix positam contra Orientis minas, christiani hostes nominis impugnasse, amicos defendisse, bella maxima, atque periculosissima pro eorum libertate gessisse audierat, legerat, viderat; ea nunc etiam durissimis temporibus ut in officio permaneret, pro virili parte effecisse: et qui omnium gentium christianissimi semper habiti estis, patres conscripti, iidem et ut potentissimi essetis, quantum in se fuerit, laboravisse. His atque aliis egregie constitutis clarissimo tuæ vitæ munere latus hilarisque defunctus es, noster Zene, eo feliciori fortuna atque fato quod ex omnium mortalium numero, qui bene vivant non multi quidem sunt, eos autem qui bene etiam moriantur, vix unos aut alteros singulæ ætates habuere. Itaque sapientes viri jubent, non de cursu, sed de vitæ meta rationem esse habendam eorum quos iudices, rectene, an perperam vixerint: neque tam quo pacto vitam vivamus, quam quo pacto vitam claudamus, esse respiciendum. Neque vero te fas erat aliter mortem appetisse, qui sic vixeris; neque, qui mortem sic oppetieris, aliter vixisse est existimandum, etiam si te viventem antea non aspexissemus. Quæ cum ita sint, patres conscripti, quis dubitat, quin ille in cælum jam unde huc venerat, reversus, inter eorum beatissimas animas qui civitates condiderunt, qui recte administraverunt respublicas, qui leges optimas posuerunt suis civibus, qui denique honeste, religiosissimeque vixerunt, felix beatusque perpetuo ævo fruatur, neque a nobis lacrimas, aut istum moerorem quo affecti estis, petat; sed ut sui memoriam mentibus vestris retineatis, benefacta imitemini, moneat, atque deposcat? Non enim

enim fletibus atque singultibus clarissimorum virorum manes gaudent , sed recordatione , imitatione , æmulationeque virtutum . Itaque quoniam nimis jamdiu vos oratione mea remoror atque detineo , patres conscripti , non hoc loco Zenos , non Barbos , non reliquos propinquos , affines , amicos , familiares consolabor multis verbis , atque usitato genere consolationis ; eam esse scilicet conditionem hominum , eam esse datam legem , positamque necessitatem mortalibus , ut quandoque ex hac vita decedatur : nos item singulos propediem , aut paullo post , cum Deus jusserit , migraturos . Vno eos verbo consolabor : non tam esse dolendum , abiisse de cœtu nostro tantum virum , quam gaudendum , lætabundum abiisse : neque tam amisisse illum , triste , quam habuisse , pulcherrimum existimandum . Quamquam quidem certe non amisimus , neque umquam amitemus ; erit enim ille semper nobiscum , vivetque tamdiu , quamdiu erunt qui vitam hominum , benefactis , non annorum numero , metiantur . Vos autem , patres conscripti , reque , princeps illustrissime , obsecro atque obtestor , ut quando vos Cardinalis noster ita beneficio devinxit , ut nihil sit quod non illi debeatis , eas opes quas ille vobis reliquit , ita pro vestra libertate , ac vestri imperii dignitate , pro salute Italiæ , pro christianæ reipublicæ defensione , gloria , incremento exerceatis , ut omnes homines vobis debeant . Dixi .

Illustrissimo atque Excellentissimo Viro

IOANNI PASCHALICO,
VENETO SENATORI AMPLISSIMO,
Rei Literaria Triumviro

Ioannes Antonius Vulpus S. P. D.

Eximia virtus habetur, IOANNES PASCHALICE, Senator Amplissime, respondere in amore iis a quibus omni officiorum genere provocare; non, quod sine summo ac nefario scelere mutua pratermitti benevolentia possit; sed quod hac temporum iniquitate plerique jam homines eo se scelere obstringi facile patiantur. Illud tamen longe præclarissimum existimari debet, ei qui nullam adhuc observantia erga te sua significationem dederit, rationem qua de te optime promereri possit, quasi digito monstrare; ut scilicet in quem beneficia conferre cogites, eum antea dignum beneficio præstes. Qui hoc pacto aliis prodesse student, ii quodammodo Dei Optimi Maximi sapientiam, ac liberalitatem imitari videntur, qui nos ideo primum bonos efficit, ut deinde beatos efficiat, et a quo perinde virtutes ipsas, ac uberrima virtutum præmia accipere homines consueverunt. Quorsum hac pertineant, jamdudum sentire te arbitror, Vir nobilissime atque humanissime; tuas enim laudes agnoscas, necesse est, quotiescumque de singulari quadam beneficaque natura sermo instituitur. Cum enim de ingenii mei mediocritate, et de studiorum meorum ratione, deque amore quo liberales disciplinas a puero sum complexus, nonnihil audisses; continuo me non indignum cognitione ac benevolentia tua existimasti; utque mihi, tenni sane homini et novo, aditum ad te aperires, futurum tibi gratissimum ostendisti (quod commodo meo fieri posset) si egregiam orationem quam Petrus Paschalicus, inclita Familia tua
maxi-

maximum decus atque ornamentum, ad Emmanuelem Lusitania regem Reipublica Veneta legatus olim habuisset, typis Cominianis denuo excudendam curassem (exciderat enim fere ex hominum memoria, et in paucissimorum bibliothecis adservabatur); ejusque orationis exemplum mecum benigne communicasti. Ex hoc honestissimo desiderio tuo, quanta in majores tuos pietate, quanta in bonas literas propensione, et qua erga me ipsum voluntate sis, facile perspicere potui. quapropter dedi operam sedulo, ut quamprimum tibi cumulate satisfacerem; non solum enim Petri hujus Paschalici Orationem, sed et plures alias civium tuorum clarissimorum, quae aut calamo tantum exarata in publicum conspectum nondum exierant, vel typis descripta, longo tamen situ ac padore obsoleverant; alia item opuscula elegantissima, et multum studiosis hominibus profutura, non mediocri sumtu, atque incredibili diligentia divulgari curavi; ut tibi potissimum qui me impulisti, hanc egregiorum scriptorum editionem docti homines, nobilesque in primis Veneti adolescentes omnino debituri sint. Nihil addam in praesentia de Familia tua laudibus, nihil de Fratrum tuorum, tui vere similium, dignitate atque splendore; e quibus Georgius potissimum supremus totius Rei Maritima Praefectus, difficillimam provinciam summa cum sua gloria, ac Reipublica utilitate administrandam suscepit; nihil denique de tuis ingentibus spectatisque virtutibus; res est enim neque ingenii mei, neque hujus loci, aut temporis, neque adeo quam eximia probitas et pudor tuus ullo modo pati possit. hac omnia enitent ipsa per se, atque in oculis universorum posita, nullius oratione ornari, aut clarescere postulant. Rogabo potius, ut munusculum hoc meum eo quo tibi offertur animo, accipias, ingenuo nimirum ac benevolentissimo; deinde ut rationibus meis consulas enixe obsecro atque obtestor, qui optime id prestare potes, in eo scilicet dignitatis gradu collocatus ad quem te plurima et singularia in patriam merita, et praeipue mirificus quidam literarum amor provexit. Vale. Patavii. Kal. Iunii. M DCC XIX.

P E T R I P A S C H A L I C I
M O N V M E N T A.

Venetiis in Templo D. Antonii de Castello,
ad sinistrum latus aræ Crucifixi.

PETRVS. PASCHALICVS. DOCTOR. CELE
BERRIMVS. EQVES. PRAECLARISSIMVS
PERFECTVS. ORATOR. OPTIMVS. SENA
TOR. LEGATIONIBVS. AD. LVSITANIAE
HISPANIAE. BRITANNIAE. HUNGARIAE. RE
GES. IMPERATOREMQUE. MAXIMUM. ET
BURGVNDOS. FELICITER. GESTIS. LEGA
TVS. AD. FRANCISCVM. GALLIAE. REGEM
MEDIOLANI. DIEM. SVVM. OBIIT. M.D.XV

Ad dextrum latus ejusdem aræ.

FRANCISCVS. GALLORVM. REX. PETRI
PASCHALICI. VIRTUTES. TANTI. FECIT
VT. EIVS. FVNVS. MAGNIFICA. ET. PVBLI
CA. POMPA. MEDIOLANI. CELEBRANDVM
ET. ORATORE. AD. HOC. IPSVM. DESTINA
TO. CADAVER. HONORIFICE. COMITANTE
IN. PATRIAM. REPORTANDVM. CVRAVE
RIT. QVOD. IN. HOC. MONVMENTO. CON
QVIESCIT. VIXIT. ANNOS. XLIII

Infra in gradu altaris.

PETRVS. PASCHALICVS. PHILIPPI. FILIVS
EQVES. MARINAE. VXORI. RARISSIMAE
ATQVE. INCOMPARABILI. EX. PVERPERIO
DEFVNCTAE. SIBIQUE. AC. HEREDIBVS
V. P. M. D. XIII

P E

PETRI PASCHALICI
PATRICII VENETI,
LEGATI
AD

EMMANVELEM LVSITANIAE REGEM,
ORATIO.

*Habita apud Vlyssiponem XIII. Kalendas Septembres,
anno a partu Virginis MDI.*

ETVS hospitium, mutuique amoris studium, quod a maioribus acceptum cum Majestate tua Veneto nomini intercedit, Rex Serenissime, magnam spem attulit Augustino Principi nostro, et universo Senatui, cum primum regni te hujus potitum esse cognovimus, fore ut omni tempore tam amicus Venetæ Reipublicæ et esse, et videri velles; tam omni officiorum genere conjunctus, quam quivis alius regum qui hodie sunt in terris, aut umquam fuerunt, conjunctissimus, et amicissimus. In quam sententiam non modo nos confirmavit vetus Lusitanorum regum benivolentia usque ad hunc diem mutuo inter nos sanctissime conservata, sed virtus tua in primis jam longe lateque per orbem terrarum cognita ac divulgata: quæ etiam in spem maximam, præter Venetam civitatem, omnes Europæ gentes, populos, regna, nationes commovit atque

atque excitavit. Nemo enim fuit qui ob ea quæ assidua hominum prædicatione de tuis virtutibus ferebantur, non persuasum haberet, brevi futurum, ut christiana religio plane intelligeret, datum sibi Dei Optimi Maximi munere unum ex omni regum numero, qui virtute, consilio, felicitate, non solum rem christianam fessam, tabantemque tueretur, sed longe etiam lateque propagaret. Quam quidem communem omnium de tua virtute ac sapientia opinionem, rex illustrissime, magis ac magis confirmavit, et hominum animis impressit catholicorum, ac invictissimorum Castellæ regum socerum tuorum præstantissimorum auctoritas, atque iudicium; qui certe, nisi tantus esses, quantum te omnes prædicant, non adeo libenter, mihi crede, te ultro in generum requisissent. enimvero quia ita natura est comparatum, ut optimus quisque similem sibi maxime concupiscat. Non mirum itaque si talia argumenta secuti mortales, hoc de te, deque felicissimo regno tuo sibi promittunt, hanc spem alunt, hos sibi successus proponunt. Quippe quia hæc de te hominum iudicia vel in ipso tui regiminis rudimento et probasti, rex inclyte, et auxisti. Nam, ut domestica prætermittam, quæ quidem talia sunt, ut nulla sit tam vehemens dicendi facultas, nulla verborum copia, quæ non dicendo prius defatigetur, quam illa exsequi umquam fatis queat; quid, per Deum immortalem, abs te aut præclarius, aut admirabilius fieri potuit, quid ad regni opes firmandas conducibilius, quam quod ab ipso tuæ moderationis limine, adolescens adhuc, multorum principum benivolentiam incredibili munificentia tibi conciliasti? alios aut fœdere junxisti, aut affinitate copulasti? non otio neque desidii deditus, si quando a rebus bellicis vacares, sed modo venando, modo campestri exercitatione te, et tuos ita exercendo, ut nunquam minus in otio fueris quam cum abundare otio creditus esses. quamquam non minore inter ea studio pacis artes iustitia, quam belli munia ingenio et viribus foveris. Nam de clementia, fide, pietate, beneficentia, animi magnitudine, ceterisque virtutibus quæ in te uno usquequaque eminent atque elucet, satius est me præterire quam parum dicere, ne culpa ingenii, ipsa oratio præ magnitudine virtutum, ac lau-

laudum tuarum opere in medio fatiscat. Sed quamquam hæc ita magna sint, ita sublimia, atque admiranda, ut non modo omnium oratorum ingenia deterreant, sed omnem jam invidiam excedant; leviora tamen videri possunt, si cum uno tuæ majestatis opere conferantur; cum quo ne antiquorum quidem regum, populorumve illustrium ullum umquam facinus comparari potest. Nam quæ regio est in terris, quæ gens hodie tam reposita, et ab omni hominum commercio tam remota, ad quam non fama pervenerit, hoc brevi tempore alterum terrarum orbem, quem et Ptolemæus, et Strabo, et reliqui mundi scriptores penitus ignoraverunt (rem certe miram, atque præclaram: rem nullis ante temporibus cognitam: rem memorandam atque historia dignam, et in qua omnes studiosi elaborare atque exercere ingenium debent) tuo consilio, cura, industria, diligentia, tuisque auspiciis jam esse inventum atque hominibus patefactum. Quod non Carthaginienses olim, non Romani rerum domini post Carthaginem everfam, non Alexander ille Magnus mundi scrutator, non Græcia omnis dum floruit, non Aegyptii, Assyriique reges sunt assecuti, tua virtus, atque felicitas est adepta. Omnis exterioris Libyæ ora ab Atlantico Oceano ad Barbaricum usque sinum qui Erythræo jungitur, tuo jussu atque imperio est enavigata. gentes, insulæ, litora ad id tempus ignota aut tuis cessere armis, aut his terris tuam amicitiam ultro expetivere. Gloriantur summi reges olim, et populi antea invicti, quod ad Oceanum usque arma promovissent: tu, rex invictissime, in subterraneum usque hemisphærium, et in Antipodas promovisse imperium, jure gloriari potes. et quod omnium maximum est, maximeque memorandum, discretas naturæ imperio gentes, duosque diversos terrarum orbis commercio consociasti. Qua re profecto haud satis dici potest, quantum commodi, quantumque utilitatis percipiat universus orbis ob mel ex arundinibus collectum, ac alia complura, quæ inde ad humanum usum affatim ubique deferuntur, quantumque etiam in posterum, ob aromata cujuscumque generis a tuis nuper navibus inventa, sit percepturus. Et dubitabimus adhuc, quin immortalitas nominis jam tibi non sit parta? Crede mihi, rex excellentissime,

me, omne ævum præclara facinora tua commemorabit, posteritas admirabitur, gentes celebrabunt, omnis denique hominum vita, nisi ingrata esse velit, tibi uni magis debere fatebitur quam aut veterum regum, aut novorum cuiquam. Verumtamen quamquam multa adeo magna gesseris, adeo memoranda, tamen nihil est, rex gloriosissime, in quo pietas, et magnitudo tua aut major, aut admirabilior appareat: nihil in quo justius cælum meruisse videaris, quam quod, cum Dominicus Pisanus eques, orator noster, qui per catholicos Castellæ reges, et nostrum senatum ad te visendum atque honorandum missus, tuæ celsitudini declarasset, quam ingens periculum non solum reipublicæ nostræ, sed etiam christianæ pietati ab immanissimo, ac potentissimo Turcarum rege immineret: quantumque ejus opes hac tempestate plus nimio invaluerint: quantas christianorum strages fecerit: quot denique novos, et tremendos cujuscumque generis apparatus adversus christianum nomen moliatur; tua sponte tam sancte, tam pie, tam denique religiose animum adjeceris ad id bellum quod incredibili dispendio jam tertium annum cum sævissima hac bellua sustinemus, tuis auxiliis ita juvandum, ut, postposita Mauritania, omnem eam potentissimam classem quam contra ipsam struxeras, maximisque jam sumtibus paraveras, contra impientissimos hostes non solum hoc anno destina-veris, sed etiam in futurum longe majorem atque validiorem, si opus fuerit, te missurum affirmaveris, ac nihil denique intentatum relicturum quod ad victoriam de crudelissimo hoste reportandam, et bellum omnino conficiendum, necessarium ac opportunum esse videatur. ita enim literæ tuæ majestatis, atque ipsius oratoris nostri ad senatum missæ, testatæ sunt. Quod cum ita sit, rex sacratissime, nescio equidem, cum hanc rem mecum ipse considero, quid pulchrius, quid fortius, quid sublimius, quid denique divina virtute atque præclara indole tua magis dignum fieri, aut excogitari umquam potuerit. Sumserunt aliquando majores vestri arma incredibili pietate pro Hierosolyma recuperanda; præclaraque in Syria facinora, ut literis proditum est, ediderunt: sed longe majus est, et magis utile christianæ reipublicæ quod

ma-

majestas tua nunc facit. Nam ut validiores sunt Turcarum vires, quam Syriæ regum fuerunt, ita bellum hoc grave magis, atque periculosum est judicandum: et si oppugnare hostem longe remotum pulchrum esse censemus, multo quidem magis utile, ac necessarium esse videtur, eum qui jam intra viscera sit exceptus, propellere ac expugnare. Itaque non immerito, sicut antea semper, ita nunc maxime ob hanc causam te ut virum præstantissimum, principem celeberrimum, regem sanctissimum, princeps, senatus, et universa civitas nostra mirifice observat et veneratur; ac tantum celsitudini tuæ hac etiam causa debere fatentur, ut nihil penitus sit eis proprium quod tecum non censeant esse commune. In cujus rei testimonium non contenti per epistolam sublimitati tuæ significare quantum gaudii susceperint quod causam fidei christianæ, uti rex religiosissimus, et nostram, uti Veneti nominis amicissimus, suscepisti, confestim facto senatusconsulto me novum oratorem designaverunt ad tuam serenitatem, ut coram illi pro tantis meritis cumulatissimas gratias agerem, quod bellum hoc tam grave et periculosum pro Christi fide omnino juvandum suscepisti, et susceptum, ut tua est pietas atque constantia, conficiendum; et, quod præcipue gratum fuit, cum Venetis: cum quibus quo arctiora tibi publici hospitii, veterisque benivolentiæ, tamquam hereditariæ a maioribus relictæ, jura intercedunt, eo ad majorem gloriam accedet, cum his adversus communem christiani nominis inimicum focia arma junxisse. Quo in negotio non minus erit honorificum tuæ sublimitati, veterem necessitudinem cum Veneta civitate non solum instaurasse, sed auxisse etiam, atque stabilivisse, quam si omnino hoste superato nobiscum victoriam de eo reportavisses. Duplex itaque laus hoc facto in tuam excellentiam redundabit: primum, quod Venetam civitatem in laborioso ac difficili bello adjutam tibi arctius, perpetuoque beneficio devincies: deinde, quod rem christianam rex christianissimus cum christianissimo populo defendisse videberis. Nam, quod ad Venetos attinet, nullum umquam fuit tempus, nulla occasio major reipublicæ nostræ de-merendæ, quam hoc tempore, quo civitas nostra non magis

H h

de

de re sua quam de summa fidei christianæ sollicita, cum ferocissima gente bellum conflatum habet. Porro plus erit hoc Veneto nomini dedisse, quam quod (quisquis fuit ille majorum tuorum qui olim in nostra civitate publico hospitio susceptus, memoriam ejus officii hereditariam posteris reliquisse fertur) plus, inquam, quam, cum nostræ onerariæ triremes in mari a piratis direptæ, remiges et gubernatores seminudi, ac vulneribus confecti, humane ac perbenigne his locis recepti hospitio, veste, et viatico adjuti fuerunt. tunc de privata salute agebatur, nunc de publica agitur. Quod autem nostra religio defenditur, eo major hinc fama expectanda est, major celebritas, quo plures sunt qui de publica pietate, de totius rei summa, quam de unius civitatis fortuna laborant. Pulchrum quidem est, et ad famam nominis speciosum, magnam Oceani partem classe circuisse, nova litora, novas terras exploravisse, ignotas gentes, et insulas nostrorum hominum commercio adjunxisse; sed multo pulchrius, longe speciosius, et ad immortalitatem nominis aptius, nobilissimam orbis partem ab impiorum furore defendere, publicam pietatem armis protegere, periculum quod christiano nomini instat, propulsare, commune incendium restringere. Erit hoc quidem cum ceteris gentibus gratum, tum Venetæ civitati, quæ primas partes hujus belli sustinet, gratissimum: quæ quo propior est periculo, eo est de laboriosi belli hujus eventu sollicita magis. Hac princeps noster, et Venetus senatus commoti cura, continuo tuæ majestatis epistolis in curia recitatis, decretum tulerunt, ut vel magnis, atque arduis itineribus ad tuam celsitudinem properarem; non tantum illi grâtiâ acturus, quod ultro hoc bello rem Venetam, immo christianam, socia classe juvare decreverit, sed publico nomine rogaturus, ac hortaturus clementiam ac pietatem tuam, ut, posteaquam tam piam, tam singularem, tam denique præclaram fidei causam tuendam suscepit, susceptam majestas tua non deferat, sed potius ipsam foveat, juvet auxilio suo, et omni ope ac opera perpetuo tueatur. Sit tua celsitudo ceteris christianæ fidei du-cibus exemplo ad pietatem communi nomine tuendam: cupiant ceteri christiani principes christianum nomen tuo exemplo

plo demereri, quemadmodum hoc tempore et cupere, et affectare sunt visi; qui, cum audivissent quod sponte tua tam libenter tu, rex invictissime, et capessere, et induere etiam arma velles pro Christi fide, erecti hac rei pulchritudine suas adjungere classes, ut tuæ, et Venetæ junctæ mature hostium conatibus occurrerent. Christianissimus enim Francorum rex suam validissimam classem mittit suppetias ad hoc bellum: catholici Castellæ reges, ut tuæ certum est sublimitati, suam ad hoc ipsum destinatam rursus apud Siculos paratam habent: serenissimus Pannoniæ rex, cum quo jam Pontifex Maximus, et noster senatus, Dei Optimi Maximi felici auspicio, toto hoc bello duraturum foedus sanxerunt et iniverunt, terrestri exercitu perniciosissimum hunc christiani generis dissipatorem est invasurus: atque jamprimum (ut fieri celerius potest) ad pugnam accelerat, ac se accingit; ne forte præstita sero auxilia ea ex parte qua currens quotidie barbarus iste christiano sanguine infectus, incendit, ac evertit omnia, ludibrio ipsi essent, ubi per occasionem, ejus vires plus nimio convaluissent. non enim minus ex opportunitate, quam virium fiducia bellum gerit. Utque validius communem hunc inimicum aggredi possit, non deerunt ejus majestati suis auxiliis inclytus ac fortissimus Poloniæ rex ejus frater, et ambo Valachorum duces. Quod si huic christianorum principum tam sancto ac pio consensui tu quoque, rex magnanime, aderis, ita ut tuam virtutem, ac pietatem secuti, ceteri reges auxilia sua parata jam ad bellum mittant, aut missa teneant, aut ipsi arma etiam induant, nulli dubium est, quin brevi res christiana in integrum restituatur. Vnde et majestati tuæ laudem sempiternam, gloriam incomparabilem, triumphum celeberrimum, ipsam denique tantopere experendam beatitudinem, et nominis æternitatem Deus Optimus Maximus tribuet atque concedet. Contra, si periculum quod imminet christianæ religioni, negligatur (utinam falsus sim vates) timendum supra modum est, ne brevi eveniat, ut hoc incendio quo nunc Veneta respublica laborat, Græcia olim laboravit, mox universa Europa sit laboratura. Dixi.

Reverendissimo in Christo Patri, et Domino meo colendissimo,

DOMINO
ZACHARIAE CARDONIO,
HIEROSOLYMITANO EQVITI,
et Secretario Apostolico

FRANCISCVS PISANVS, SILVESTRI FILIVS,
salutem ac felicitatem dicit.

Ratum tibi fore censui, Reverendissime Pater, si eam orationem quam superioribus diebus coram multis præclarissimis et doctissimis viris de sacrosanctæ philosophiæ præconiis in divi Bartholomæi templo habui (ut quædam optima consuetudo nostræ præclarissimæ civitatis exigit, qua singulis annis de philosophiæ sublimitate oratio ab aliquo adolescente ex nobilium classe habetur) optimo auspicio, tuo nomini dedicaro. Cum enim antiquorum, et recentiorum sit moris ut huiusmodi scripta alicui dignissimo viro dedicentur, non dubitavi ob affinitatem quæ inter nos est, tuamque in me immensam benevolentiam id facere quod a pluribus factitatum esse non ignoro. Has igitur meas primitias, quamquam nullius fere sint fructus, amplitudini tuæ dedicatas, lubenti animo accipias, et etiam atque etiam oro, neque hoc in meam ullam ostentationem factum existimes. Non enim eo studio eoque consilio id egi, ut tantummodo ederentur et in lucem hominum prodirent, sed ut potius meam erga te benevolentiam, et observantiam qua semper te sum prosecutus, et quoad vitam, prosequar, testificer. Ad hoc etiam id accessit; cum huiusce meæ orationis exemplum a multis et præclarissimis viris expeteretur, et peteretur, immo flagitaretur; ut compluribus satisfacerem absque ullo meo describendi labore, eam imprimendam curavi. Vnde ne amplius aures tuas te accingas, huic brevissimæ meæ epistolæ finem imponam, teque oratum velim, ut hanc ipsam orationem, qualiscumque sit, tuo celeberrimo nomini nuncupatam, lubentique animo acceptam perlegere digneris. Etenim pro certo habeo, si a tali tantoque viro hæc nostræ oratiuncula commendata fuerit, non minimam gloriam me consecuturum. Verum hæc sint satis tibi, Reverendissime Pater, me commendo, quem optimi clientis loco habeas. Vale. Venetiis.

FRAN-

FRANCISCI PISANI

SILVESTRI FILII,

PATRICII VENETI,

de universæ Philosophiæ ornamentis

O R A T I O.

Habita Venetiis in Aede divi Bartholomai Apostoli.

ON absque plurimis rationibus, et optimis causis in more institutoque majorum nostrorum positum est, eminentissime Legate, facundissimi Oratores, amplissimi Patres, ornatissimi Equites, eximii Doctores, et ceteri omnes viri clarissimi, ut singulis annis ex hoc ornatissimo loco philosophiæ commoda, et ornamenta ab aliquo adolescente ex ordine patricio explicentur, et quoad ejus fieri potest, commendentur. Quod quidem etsi aliis rationibus institutum esse alii fortasse autumant, tamen ego hanc causam vel potissimam existimarem, quod quemadmodum in plurimis aliis institutis ad res maritimas, ad actiones forenses, et ad multa alia negotia civilia obeunda pertinentibus, adolescentibus viam et iter majores nostri patefecerunt, ut in hujuscemodi rerum administratione vigilantiores, solertiores, et peritiores fierent: sic etiam his adolescentibus qui ad perfectam oratoriam facultatem,

tem, et sapientiæ studium pervenire exoptarent, hunc veluti primum aditum ad aliquod sui ingenii, et industriæ specimen ostendendum, optimo sane consilio concedendum esse censuerunt. Etenim videbant, in magna rerum copia quibus nostra respublica constituta est, late patere eorum industriam qui ab ineunte ætate ad hæc studia excolenda totum animum suum converterent. Atque ita ex hac re undique laudabili, et majorum, et nostris etiam temporibus complures ingenui adolescentes non parum nominis et laudis sunt consecuti, atque ab hoc optimo auspicio clarissimi oratores, et vere sapientissimi viri evaserunt, a quibus plurimum boni, et decoris tam in rebus adversis, quam etiam prosperis in nostram rempublicam redundavit. Ad hoc optimum inceptum paucis ante annis nonnulli mei condiscipuli se se etiam accinxerunt, qui in hoc laudationis genere si aliis qui antea dixerunt, non præstiterunt, multorum iudicio nec inferiores exstiterunt. Quorum exemplo et ego ductus (ut ingenue animum meum profitear) hanc provinciam ab hujusce sacræ scholæ peripateticæ antistite mihi demandatam, non invito animo suscepi. In qua tamen re unum est quod me non parum perturbat; vereor enim, me non ita vestris auribus posse satisfacere, ut illi acriori ingenio, et majori doctrina præditi, verborum ubertate, et sententiarum subtilitate omnibus qui tunc affuerunt, cumulatissime satisfacerent. Verum in hac animi mei perturbatione tria sunt quæ me maxime recreant et reficiunt: quorum primum est, quod ego maximi facio, vestra in omnes adolescentes qui ad honestissimas actiones se applicare student, incredibilis humanitas: alterum, quod etiam ego ex eodem limpidissimo Tantalii fonte, unde illi rhetorices ornamenta hausierunt, sitibundus potavi: tertium vero, quod hoc genus laudationis tale est, ut in ea non tam dicendi copia, quam nova ratio, et moderatio sit requirenda, quæ rerum antea inaudita dispositione audientium animos magis alliciat, quam trita et ab aliis sulcata orbita tædio quodam avertat. Vnde conabor ego, quantum in me erit, nova inventionis, et dispositionis forma, hac in mea oratione vobis fortasse non displicere.

Non est igitur ut hodierno die id expectetis quod a plerisque

que factitatum esse non ignoro, minutissimas quasdam philosophiæ sectiones, quæ etsi partibus quibusdam constare videtur, tamen ita connexæ sunt et indiscretæ, ut quemadmodum nullus quantumvis excellens pictor varios iridis colores discretos et sejunctos oculis hominum potuerit repræsentare, sic etiam difficillimum sit has philosophiæ partes minutatim sejungere, cum præsertim alia ex alia sit nexa, et omnes inter se aptæ colligatæque ita videantur, ut alia sine alia recte non constet, nec, nisi tota sit conjuncta, veram, et integram homini felicitatem, ad quam solus homo ex omnibus animalibus natus est, de se possit præstare. Quare, posthabitis hujuscemodi minutissimis partitionibus, de toto philosophiæ corpore sic agemus, ut siquis agens de mundo et cælo, ab imo ad summum protendens, ostendat quidem, omnes partes necessarias esse, et aliquid boni et commodi humano generi secum afferre; inter hæc tamen partes quasdam nobiliores et excellentiores esse, quæ et ipsæ tamen aliarum mutua opera indigent. sic etiam nos hac in doctissimorum virorum corona de universa philosophia tractabimus, ut ostendamus, perfectam hominis felicitatem a perfecta et solida philosophia potissimum dimanare. Quod ut facilius a me explicetur, et a vobis fortasse attentius audiat, et diligentius percipiatur, fingemus quemdam montem altissimum, in cujus collibus et jugis planissimis, et amœnissimis ipsa humana felicitas domicilium, et delubrum suum habeat; ad quem felicissimum locum nemo possit accedere, nisi prius primis philosophiæ partibus initiatus, ingenii acumine illustratus, optimis moribus excultus, rerum naturalium cognitione sublimatus, et divinarum sapientia perfectus, et pæne divinus factus fuerit: ad quem sacrum montem quicumque ascendere experit, ut hujusce beatitudinis sempiternæ particeps fiat, hodierno die animadvertat quæ ab ineunte ætate potissimum sint facienda, quibus viis in ætate firmiore sit procedendum, et quæ demum in maturiore præmia divina sit consecuturus.

Ad hujusce igitur montis sanctissimi radices, sedem et domicilium primum habent quatuor artes, quæ quodam vocabulo communi *logodadala* appellari solent, eo quod omnes circa
fer-

fermonis et orationis formationem et institutionem, diversa tamen ratione, et fine, diligenter, ingeniose, acute, et subtiliter versentur. Quarum prima ex viginti figuris, sive diversis formulis, veluti ex atomis aliis cum aliis concurrentibus, et pro earum qualitate convenientibus, quosdam articulos conjungi docet, ex quibus articulis membra aliquid agentia componuntur, ex quibus membris loco suo recte dispositis quoddam corpus constituitur, quam congruam orationem vocat ars illa quæ a suis primis elementis quæ a græcis γράμματα dicuntur, *Grammaticæ* vocitata est. Quæ quamvis omnium infima habeatur, tamen ejus professores nihil verentur eam appellare omnium artium parentem, et quantum valeat, hac aptissima similitudine ostendunt: quemadmodum e radicum succo trunci, rami, frondes, folia, et demum fructus tam uberrimi, quam suavissimi enascuntur, et ad maturitatem perducuntur; sic etiam ab hac arte ceteræ artes, et omnes disciplinæ, et scientiæ irrigatæ florescunt, et longe suaviores, et uberiores fructus de se ferunt, qui alioquin insulsi, et inspidi bene olfacientibus solent videri: et huic prima loca montis tenenti tantum attribuunt, ut nisi quis firma et fida fundamenta hac in arte recte jecerit, frustra ad reliquas ascendere conabitur, nec ullo pacto ad earum penetralia admittetur. Et hæc quidem ars, utpote non ingrata, eos summopere celebrat a quibus ipsa ampliata, et celebrata est. Et primum Græcis plurimum se debere profitetur, et in primis Aristarcho, Eustathio, Apollodoro, Herodiano, Apollonio qui δύσχαλα a nimia rerum subtilitate dictus est, et demum Theodoro Gazæ, qui non minus de literis latinis quam etiam de græcis est benemeritus: deinde Latinis, et maxime M. Varroni, Publio Nigidio, Palæmoni, Capro, Diomedo, Donato, Servio Honorato excellentia quadam *Grammatico* dicto, et Prisciano, qui omnium tam copiosissime, quam exactissime hanc artem enucleavit.

Huic proximum locum tenet ars poëtica, quæ quamquam a grammatica circa prima rudimenta, multa ad syllabarum, et carminum dimensionis cognitionem spectantia mutuatur, tamen etiam quædam præcepta seorsum collegit, quæ ad inventio-

tio-

tionem , dispositionem , atque ad ipsam elocutionem maxime faciunt , in primis illud admonens ut personarum de quibus a poëtis agendum est , decorum semper servetur , sine quo nullus poëta assequi id potest quod potissimum debet intendere , ut scilicet profit , et summa cum omnium legentium , et audientium admiratione delectet . Qua quidem de re Aristoteles satis copiose scripsit , et ante eum divinus Plato multis in locis tetigit , quamquam malit , divino quodam furore facultatem illam poëticam , quam præceptis , aut ulla arte constare . Apud Latinos vero Horatius diligentissime de hac arte præcepta quædam commodissima tradidit , Neoptolemum scriptorem Græcum ex quorundam opinione imitatus .

Verum his duabus viis jam relictis , ulterius progrediamur , et quid opis tertia huic finitima nobis afferat , dispiciamus , quæ a ratione veritatis indagandæ et perscrutandæ prius *Logica* , deinde (quoniam id apte fieri non poterat sine disceptatione multarum rerum quæ veritati repugnant , aut interdum veritatis quamdam formam præ se videntur ferre , cum tamen re vera sint falsæ) *Dialectica* est appellata , ut post has rerum , et verborum varias disceptationes ad meram veritatem hujusce artis studiosos perduceret . Ad quem finem opratum ut omnino perveniret , hæc ars omnium subtilissima excogitavit , et invenit primum quinque universas voces , quibus omnium rerum definitio , sine qua veritas nec apparere , nec constare potest , perspicue describi posset : deinde variam , et infinitam rerum copiam sub decem appellationibus contineri , quæ ipsarum rerum diversitatem ostenderent , subtiliter edocuit : postea disseruit de his enuntiationibus quibus circa ea quæ aut affirmanda , aut deneganda essent , animorum conceptiones aptissime eloqueremur : mox ad id quod potissimum intendit , syllogismorum inventionem , materiam , et formam ostendendam omnes suas vires adhibet , ita ut prius in universum agat de sedibus et locis unde omne genus argumentandi , aliquid esse , aut non esse , facile elicitur . Et ne quandoque in argumentationibus a recta via aberrare possimus , quasdam formas breviter circumscriptis , a quibus si quis inter disputandum recederet , parum cautus , et peritus haberetur . Postremo quibusdam syllogismis

male firmamentum suppeditavit, ut quotiescumque his utare, necesse est, adversarium tibi, velit, nolite, annuere et assentire. quibus si quid ambigui de aliqua re esset, id adeo certum et firmum demonstrat, ut nihil firmitus et certius possit demonstrari. Atque hisce rationibus, et viis ab hac arte ingeniose excogitatis, et maxima subtilitate explicatis omnes uno ore consentiunt, hanc esse ad omnium ingenuarum artium cognitionem, verissimam methodon, qua huiusce artis studiosi instituuntur, et instruuntur ad ea quæ stant a veritate confirmandum, ad ea vero quæ veritati repugnant refellendum. Complures hac in arte scriptores acutissimi ab antiquis celebrantur; tres tamen Græci, ut alios nunc omitram, ceteris omnibus jure optimo sunt præferendi: Zeno Eleates, qui primus omnium hanc artem in lucem edidit: Chrysippus Tarsensis, qui eam adeo ampliavit, ut memoriæ proditum sit, eum quadraginta annorum spatio septingenta et amplius volumina de rebus ad hanc artem pertinentibus composuisse, et hinc Athenienses viros scientissimos dixisse, aut nullam dialecticam apud deos immortales esse, aut solam Chrysippeam inveniri: et Aristoteles, qui diligentissime inspectis opinionibus eorum qui hac de re ante eum scripserant, hanc artem ita disposuit et concinnavit, ut nihil amplius addi, aut demi posse videatur. Ex Latinis vero Boëthius Severinus de hac arte planissime, Laurentius Valla ingeniose, Martianus Capella artificiose scripserunt, et plerique alii quos nimis prolixum esset, et fortasse absurdum, omnes dinumerare. Verum ex hac semita aliquantulum angusta egressi, latiores et apertiores vias, et campos Rhetorices ingrediamur.

Hæc est ea Rhetorice quæ a dicendi flumine, quo huic arti dediti, in judiciis forensibus, in consultationibus, in rerum, et hominum laudationibus, aut vituperationibus solent affatim affluere, nomen invenit: est enim ea quæ exercitationis gratia docet quasdam quæstiones a propriis personis, et temporibus sejunctas, de quibus in utramque partem et ornate, et copiose disceptari possit: ita ut ab eo universo dicendi genere cum velit sic exercitatus, ad proprias personas, et veras causas possit omnia accommodare, et ad rem suam derivare. Atque ita

ita pro causarum varietate in omni dicendi genere oratorem instituit, ut convenientia, et necessaria causæ ingeniose inveniat, inventa aptissime disponat, ornatissime eloquatur, omnia præmeditata firmissima memoria complectatur, et demum venusta actione animis audientium varios affectus infigat, et imprimat. Quod ut facillime assequi possit, hæc ars omnium eminentissima edocet qua ratione sit faciendum ut in primo orationis vestibulo amice, intelligenter, et attente audiatur; deinde breviter, dilucide, et probabiliter res explicetur, postea controversiæ nodus præscribatur, mox quibus argumentationibus configatur, postremo quo artificio peroretur. Atque hujusce artis celeberrimæ celeberrimi cultores plurimi quidem ab antiquis celebrantur. Inter hos tamen principatum obrinuit Gorgias Leontinus, quem constat Empedoclis discipulum fuisse, qui Athenis in alieno solo docendi, et dicendi facultate tantum pecuniæ comparavit, ut in Delphici Apollinis templo auream statuam sibi collocarit. Eodem fere tempore complures etiam alii floruerunt, Thrasymachus Chalcedonius, Prodicus Chius, Protagoras Abderites, Hippias Eleus, Alcidas Eleates, Antiphon Rhamnusus, et Theodorus Byzantius. His succedere multi alii; sed duo omnium longe clarissimi, Isocrates, qui Gorgiæ auditor fuerat, et Aristoteles, qui jam Isocrate seniore (octavum enim et nonagesimum implevit annum) postmeridianis scholis præcipere artem oratoriam coepit, æmulatione quadam motus, quam eo senariolo indicavit: αἰσχρὸν σοπᾶν, ἔἰς ἰσοκράτη ἐλθὼν λέγειν. *turpe est tacere, et Isocratem pati discere*. et hic idem de hac arte omnium exactissime complura scripta edidit. Theophrastus quoque hujus discipulus de rhetorica diligenter scripsit. Post hos hanc præstantissimam artem exercuerunt Apollonius Molo, Dionysius Halicarnasæus, Apollodorus Pergamenus, qui præceptor Cæsaris Augusti Apolloniæ fuit, Theodorus Gadareus, quem Tiberius Cæsar Rhodi, cum eo secessisset, studiose audivisse dicitur, et Hermagoras hujusce Theodori auditor, et horum omnium novissimus Hermogenes, qui nihil quod ad hanc artem pertineat, intactum reliquit. Ex Latinis vero M. Cato quædam in hanc materiam tetigit: post eum M. Antonius ille cen-

forius opus rhetoricum tantummodo inchoavit . omnium autem accuratissime oratorias artes pluribus libris tractavit M. Tullius . De hac arte plura scripserunt etiam Cornificius, Stertinius, Gallio, Celsus, Lenas, Virginius, et omnium copiosissime Fabius Quintilianus, Plinius, Tutilius, qui iisdem fere temporibus floruerunt : et superioribus annis Chrius Fortunatianus, Martianus, et Georgius Trapezuntius, qui suis institutionibus Hermogenem nobis latinum videntur fecisse .

Ab harum quatuor artium viis egressi, sedes eorum invenimus qui partim ab hisce inferioribus formati et instituti, et multa a superioribus et longe altioribus mutuati, aliquanto altius ascenderunt, et nomen suum extulerunt . Horum autem primi sunt poëtæ, qui numerorum *Ἀριθμικά*, et quodam pedum concentu diligentissime observato, non absque summa legentium, et audientium oblectatione non tam aurium quam etiam animorum, hominum cœtus cœperunt ita demulcere, ut ferinos mores exuerent, et humaniores induerent . Et hujusce tantæ rei inventionem Ethnici non homini, sed Pythio Apollini attribuerunt . et quidam addiderunt, Phemonoën Sibyllam, primam carmen heroicum, quod a quadam excellentia *Epos* dictum est, ex adytis Apollineis cecinisse . Inde emanavit consuetudo ut hoc genere carminis hymni in deorum laudes, et heroum præclarissima gesta tantummodo celebrarentur . Inde secuti sunt qui regum, reginarumque, et tyrannorum mores, vitam, et infelicitatem alio quodam genere carminis, et ipso gravi ostenderent; qui Tragici sunt appellati . Secuti sunt Comici, qui tenuiorum et viliorum personarum mores ad commune omnium documentum expresserunt . In vitam et hominum pravissimos mores audacius insurrexerunt Satyrici . Ad hos accesserunt omnium jucundissimi, qui vario carminum generi per se canoro lyræ harmoniam addiderunt, et inde Lyrici sunt cognominati; quos quidem omnes si vellem suis nominibus sigillatim persequi, et nimis longi operis esset, et nihil fere ad rem nostram pertinentis: unde contenti erimus duos tantum indicasse pari incessu præcedentes, a dextra divinum Homerum, a sinistra vero eminentissimum Maronem, quos ceteri omnes non parvo intervallo summa veneratione

zione prosequentes, uno ore profitentur; ab hisce duobus veluti fontibus omnem eloquentiam derivatam esse, ab illo græcam, ab hoc vero latinam, et ambos non modo poetica, verum etiam oratoria virtute maxime eminere.

Sed jam ab hac via ad proximam divertamur, in qua habitant hi qui proximi poetis quodammodo carmine soluto sæculorum præteritorum gesta ad posteritatis memoriam, et ingenii famam, verbis quidem liberioribus, sed tamen in quamdam concinnitatem desinentibus, descripserunt. In qua describendi materia complures claruerunt, sed nemo dubitat, quatuor ceteris longe præferendos, duos scilicet Græcos, Thucydidem, et Herodotum, et duos Latinos, Sallustium, et Titum Livium. Nam Sallustius recte Thucydidi conferri potest; ambo enim densi, breves, et semper sibi instantes, mira brevitate, qua plurimum valent ad docendum, ad delectandum, ad movendum: et Livius Herodoto; uterque enim cum in narrando miræ jucunditatis, et clarissimi candoris, tum in concionibus supra quam enarrari potest, sunt eloquentes: omnia ab utroque dicuntur cum rebus, tum personis maxime accommodata, ita ut ceteri illius classis sequentes, et ut laude longe digniores comitantes, primum locum possidere nihil indignantur.

Iam ad tertiam viam deveniendum est, quam quidem a tot fere latinis, quot etiam græcis frequentari video, in qua plures multis variisque virtutibus præditi in orandi munere celebrantur. omnes tamen duobus libentissime cedunt, Demostheni scilicet, et M. Tullio. Hi namque duo omnis perfectæ eloquentiæ lumina in lucem protulerunt, et inter se pæne pares sunt habendi, si consilium, si ordinem agendi consideres, si præparandi, dividendi, probandi rationem respicias. In elocutione videtur aliqua diversitas; densior ille, hic copiosior; ille adstrictior, hic latior; ille plus curæ, hic vero naturæ debet: qua fretus cum se ad græcorum imitationem totum contulisset, non solum vim Demosthenis, sed etiam Platonis copiam, et Isocratis jucunditatem effinxit. Illum tamen honoris gratia a dextra tenet, quod et prior fuit, et se, quantus est, ab illo factum profitetur. Verum omnes alii hosce duos ad
fora,

fora, ad curias, ad rostra deducentes, honorant, colunt, et observant, et eis citra omnem invidiam et æmulationem primas deferunt.

Ad hunc locum se se protendunt quatuor artium viæ, et tres hujuscemodi studiorum quæ humanitatis dicuntur. Quæ quidem non scientiæ, non sapientiæ, sed dumtaxat doctrinæ nomen sibi vindicant, eo quod aliæ quibusdam suis præceptis, et institutionibus, aliæ fabularum figmentis, aliæ rerum præteritarum exemplis, aliæ vero quibusdam argumentationibus et persuasionibus a rebus veris, aut probabilibus deductis, homines docere profitentur.

Verum post has vias de quibus hætenus dictum est, sequuntur quatuor Matheseos calles, qui quamquam sint angusti, tamen per eos incedentium ingenium sic dilatant, et acuunt, ut ad scientiæ, et sapientiæ cognitionem comparandam longe subtilius et perspicacius reddatur. Primus enim qui Arithmeticiæ dicitur, versatur potissimum circa eam multitudinem numerorum qui per se constare dicuntur, ut tres, quatuor, decem, et ceteri numeri qui ut sint nullo alio numero indigent. atque ita subtilissime agit de numero pari, et impari, et eorum subtilissima definitione, et divisione, ex opinione tum antiquorum, tum etiam recentiorum. Ab hac vero, utpote Mathematicarum principe, Geometria, cui magnitudo immobilis subijcitur, nomina mutuata, figuris, et corporibus suis indidit; ut alia *trigona*, *tetragona*, *hexagona*, *octogona*, et alia id genus denominentur. Pari ratione inde Musica, cujus subiectum est multitudo numeri ad aliquid, et sonorum diversitas, suum *dia tessaron*, *dia pente*, *dis dia pason*, *dia pason* suscepit. Astronomia vero, quæ de magnitudine mobili agit, suæ sphaeræ circulos parallelos, axes, et cetera hujuscemodi a Geometria mutuo accepit; ita ut hi Mathematicarum calles quamvis diversis finibus terminentur, tamen interdum inter se eo modo complicantur, ut nisi quis recte per omnes inceserit, non apte et commode se possit explicare: verum qui per cunctos accurate transierit, dii boni, quam facile et planum iter ad rerum naturalium, et cælestium speculationem sibi præparabit! Etenim hæ quatuor disciplinæ non tam de quantitate, forma,

ma-

magnitudine, parvitate, æqualitate, habitudine, actu, dispositione, loco, et tempore, materiæ et ipsis corporibus inhærentibus agunt, quam de his quæ educuntur a materia ipsa et corporibus, ita ut sui numeri, proportiones, et vocum concentus, et cælorum motus non tam sensu quam intellectu comprehendantur. Atque ita ex hac meditatione et contemplatione mirum in modum hominis ingenium sublevatur, erigitur, et extollitur ad rerum naturalium cognitionem, et divinarum speculationem. Vnde memoriæ proditum est, divinum Platonem admonuisse, neminem ad operum naturæ, aut divinæ essentiæ investigationem admittendum esse, nisi prius Mathematicis instructus esset. Hos quidem calles plurimi, et clarissimi viri frequentarunt; omnes tamen in his locis et ut inventorem, et harum artium amplificatorem Pythagoram, non secus ac deum aliquem, venerantur. quippe qui numerum tanti fecerit, ut complures $\alpha\lambda\lambda\epsilon\ \tau\omega\ \tau\epsilon\tau\rho\acute{\alpha}\delta\alpha$, hoc est per *quaternarium numerum*, quo nihil perfectius existimabat, jurare induxerit. videbat enim quatuor esse elementa, quatuor anni tempora, quatuor rerum qualitates, et quatuor mundi esse plagas, et multa alia hoc numero constare. Geometrica vero ratione tantum delectatus est, ut cum trianguli virtutem percepisset, tanta lætitia elatus dicitur, ut in deorum honorem *hecatomben* fecerit: quod sacrificii genus, si Homero credimus, et maximum, et heroicum erat. Is idem etiam observata malleorum super incudem quodam nativo cantu ferrum cudentium sonorum diversitate, Musicam invenisse, et de ea quadam industria divina artem ingeniose confecisse dicitur. Præterea Astronomiæ adeo studiosus, et peritus fuit, ut et cursum, et naturam illius stellæ quæ a græcis $\phi\omega\sigma\phi\acute{o\rho\varsigma$, a latinis *lucifer* appellari solet, primus omniumprehenderit. Non defuerunt etiam complures alii harum disciplinarum peritissimi, sed qui tamen alicui harum uni majori studio operam suam navaverint, ut in geometria Euclides, cujus opera et græce, et latine interpretantur, omnibus antecelluit: et Archimedes Syracusanus, qui in patriæ oppugnatione multis machinis ex hac arte inventis, et fabrefactis Marcelli imperatoris Romani expugnationem omnium opinione diutius retar-

tardavit. cui tamen Marcellus edixerat vitam donari, nisi ipse arti suæ nimium intentus, militis imprudentia, maluisset occumbere. Non minus etiam hac in disciplina celebrantur Anaximander Milesius Thaletis Milesii auditor, qui primus omnium *gnomonem* invenisse, et horologium Lacedæmoniis summa cum omnium admiratione fecisse traditur. In Musicis etiam plures claruerunt, inter quos, præter illos antiquissimos Linum, et Orpheum a poetis decantatos, non ignobilis habitus est Taletas Cretenfis Gortynius, a Lacedæmoniis magno pretio accitus ut suos pueros hac disciplina artis musicæ institueret, et Timotheus Milesius, Terpander, Arion, et Ismenias Thebanus. Et omnes fere hujus artis professores asserunt, eam non solum auribus suavissimam delectationem, verum etiam furori sedationem, et plerisque morbis sanitatem afferre, et sæpius attulisse. In siderum vero observatione, præter Assyrios, Chaldæos, et Aegyptios, qui teste Cicerone, propter locorum magnitudinem, et regionis planitiem, motus cælestes primi omnium cœperunt contemplari, nobilissimi habitus sunt Thales Milesius, qui etiam inter septem Græciæ Sapientes primus est connumeratus, et ille Anaximander qui signi zodiaci primus inventor fuisse dicitur, et Berosus, cui ob rerum futurarum præsentionem, et prædictionem, statuam aurata lingua in gymnasio publico Athenienses collocarunt. Constat etiam apud eos qui non fabulosa, sed vera scribunt, Eudymionem in quodam Ioniæ monte cursum et vias erraticas lunæ observasse, et demum triginta annorum spatio percepisse. Hipparcus quoque dicitur stellarum nomina, et numerum explicasse. Ptolemæus denique omnium hac de re copiosissime scripsit. Fuerunt etiam quidam Romanorum hujusce artis non ignari, inter quos Numa Pompilius connumeratur, et Sulpicius Gallus, qui bello Macedonico contra Persen Philippi filium feliciter gesto, lunæ ecclipsim prædixit, ne ea re militum animi, tamquam aliquo prodigio, a pugnando deterrerentur; qua prædictione Romani victores exsistere. Cæsar, *dictator* dictus, hujus observationis peritissimus fuit, quod quidem in anni sui dispositione, cui quadrantem addidit, facile demonstravit. Postremo Boëthius de his artibus omnium latino-

tinorum exactissime scripsit, et figuris suis, ut res etiam sensibus notior fieret, omnia ingeniose demonstravit.

Post hos calles qui ad ingenium hominum acuendum plurimum faciunt, sequitur via latissima, in quam ingressi, statim a principio quatuor fontes, duos a dextra, et totidem a sinistra intuentur, et eorum vim et virtutem admirantur; qui totum fere montem quibusdam rivis, et rivulis ab his continue scaturientibus deductis irrigant, et feracem reddunt. Etenim fama constans est, horum fontium aquas limpidissimas potestatem habere non solum hominum ingenia, verum etiam animos ita expurgandi, et prorsus abluendi, ut in omnibus actionibus quas tam publice, quam privatim suscipiunt, prudentes, iusti, fortes, et temperati sint, et ab omnibus habeantur. Vnde illi primi qui nobis hanc viam, et hos fontes indicarunt, duos illos a dextra prudentiæ, et iustitiæ, alteros vero fortitudini, et temperantiæ dedicatos esse dixerunt, et in hoc omnes consentientes asseruerunt, neminem posse veram scientiam, aut sapientiam adipisci, nisi prius ab hisce quatuor fontibus purgatus, defæcatus, et perlutus fuerit omnibus illis sordibus quæ plerumque imprudentium, inuictorum, ferocium, et intemperatorum animos solent inficere, polluere, et inquinare.

Huic autem viæ a Græcis *ἠθικὴ* nomen est impositum, Latini vero conati verbum verbo reddere, *Moralem* appellaverunt; cui prudentiores et sapientiores tantum attribuunt, ut a bona rerum consuetudine omnia bona, a mala vero omnia vitia censeant provenire. Etenim homines qui hac iter faciunt, et ibi se ipsos abluentes aliquantum immorantur, ita ab omni fæce et sorde defæcantur et expurgantur, ut et sibi, amicis, cognatis, patriæ recte possint consulere, ac quæ honesta, et utilia sint futura publice privatimque prospicere, ita ut semper boni et æqui rationem habeant, et in moderandis populis provinciisque regendis nihil prætermittant quod ad æquam legum lancem pertineat. In periculis vero subeundis, et rebus asperis et acerbis tolerandis ita muniuntur, ut numquam perturbentur, nec tumultuantes (quod dici solet) de gradu suo dejiciantur, sed præsentī animo, et consilio in rebus omnibus obeundis summa alacritate utantur; nec mortem ipsam, qua

K k

nihil

nihil est terribilius, nedum imminetia pericula, modo patriæ possint opitulari, umquam reformidant. Hinc etiam hauriunt, quibus remediis nimios sensuum, et voluptatum appetitus possint reprimere et coercere, ita ut in omni actione suscipienda, ratio semper dominetur, et decorum illud a Græcis *πρέπον* dictum, sine quo nihil venustum esse potest, in primis servetur. Atque hisce virtutibus illustrantur, ac potissimum illustrari debent qui rerumpublicarum administrationi velint præsidere, et curam domesticam sustinere, aut vitam privatam sibi deligere, ut his animi virtutibus universam benevolentiam apud omnes sibi concilient, et illi facultates suas recte augeant, et hi honesto in otio conquiescant. Hanc autem viam primus omnium Socrates dicitur non solum invenisse, verum etiam illustrasse. hic enim relictis rebus occultis, et multiplici obscuritate involutis, de virtutibus expetendis, et vitiis fugiendis, nec non de bonis rebus, et malis ad communem hominum societatem, et utilitatem non tam subtiliter cœpit disputare, quam quæ ad bene beateque vivendum conferunt, fideliter præcipere, et ostendere. Hunc deinceps sectatus divinus Plato, ejus discipulus, libros de republica, de legibus, et dialogos non parum ad hanc rem facientes divinitus scripsit. Xenophon quoque Platonis æmulus, sub institutionis forma regis Cyri hanc materiam intactam non reliquit. Aristoteles etiam ad horum imitationem ethica, politica, et œconomica accuratissime explicavit. Noster etiam Cicero plurima ab his omnibus mutuatus, multis et variis voluminibus hanc philosophiam moralem, ut ipse de se testatum reliquit, literis latinis illustravit. Huic etiam non parva adjumenta, et ornamenta addidit Seneca, qui nihil fere scriptum reliquit quod non ad vitæ humanæ institutionem videatur pertinere. His addi potest Boëthius Severinus, qui in sua Consolatione nihil quod ad virum prudentem, justum, fortem, et temperatum spectet, videtur prætermisisse. Non tacendus est etiam hoc in numero Iovianus Pontanus, qui paucis ante annis, ut in poëtica, et historica facultate, et fiderrum cognitione, sic etiam in politicis præceptis nova quadam ratione dandis non parum nominis, et laudis est affecutus. Denique nemo est habitus verus philosophus qui de præceptis recte

recte vivendi aliquid non scripserit. Verum his jam satis explicatis, reliquas hujusce montis sacratissimi partes diligentiori, attentiori, et sublevatori animo incipiamus contemplari.

Iam pervenimus ad illius scientiæ et cognitionis superiores colles, quæ proprio et peculiari nomine *Physiologia* dicitur, quæ homines ad hunc locum tamquam ad speculam eminentissimam per hujusmodi vias profectos, postquam de principiis, et causis rerum quæ per se nativo motu moventur, diligentissime egit, hæc inferiora intueri, et superiora contemplari, subtilissima indagazione edocet, ut ex hac cognitione, et contemplatione cognoscat homo, se ceteris animantibus infra positis et constitutis antecellere, et ad superiora, et proxime deos, hujus scientiæ acquisita cognitione accedere. Ac principio quidem nos ita instituit, ut universam terram in media mundi sede locatam, solidam, et undique in se se conglobatam, vestitam floribus, herbis, arboribus, frugibus, inspiciamus, quorum omnium incredibilis multitudo insatiabili varietate distinguitur; deinde fontium perennitates, liquores perlucidos amnium, riparum vestitus viridissimos, ad hæc reconditas auri, argentique venas, et aliorum omnium metallorum, infinitamque vim marmoris. Postea, quam varia sint genera bestiarum, quarum aliæ feræ terrestres, aliæ natantes, aliæ volucres, quarum et varii cantus, et volatus; qui sit pecudum pastus, quæ vita silvestrium, et quæ cicurum. Præterea docet hæc eadem hominem, hominum naturam dignoscere, qui quasi cultores terræ constituti, non patiuntur, eam nec immanitate belluarum efferari, nec stirpium asperitate vastari, quorum opera agri, insulæ, litora que collucent distincta testis, et urbibus. Sicque animus noster cunctam intuens terram, et omnia quæ in ea nascuntur, et degunt, nihil dubitat quin hæc omnia divina ratione sint effecta. Hos etiam ducit ad intuendum quanta sit maris pulchritudo, quæ species universi, quæ multitudo, et varietas insularum, quæ diversarum orarum, et litorum amœnitates, quot genera quamque disparia belluarum partim submersarum, partim fluitantium et innatantium, partim ad saxa nativis testis inhærentium, et ipsum mare, quod sic terram appetens litoribus cludit, ut una ex dua-

bus naturis conflata videatur. Exinde nobis ostendit mari finitimum esse aërem, qui die, et nocte distinguitur, qui tum fusus, et extenuatus in sublime fertur, tum autem concretus in nubes cogitur, humoremque colligens terram auget imbribus, tum effluens huc et illuc ventos efficit. idem annuas frigorum, et calorum facit varietates, idem etiam volatus alitum sustinet, et spiritu ductus alit, et sustentat animantes. Huic aëri supremus, et a domiciliis nostris altissimus æther imminet: qui omnia cingens, et coërcens, est veluti extrema ora, et determinatio mundi, in qua cum admirabilitate maxima igneæ formæ cursus suos ordinatos definiunt. Ex quibus *sol*, cujus magnitudine multis partibus terra superatur, circum ipsam volvitur, isque oriens, et occidens, diem, et noctem conficit, et modo ad nos accedens, modo a nobis recedens binas in singulis annis reversiones ab extremo contrarias facit, quarum intervallo tum quasi tristitia quadam contrahit terram, tum vicissim lætificat, ut cælo hilarata videatur. Luna etiam, quæ est, ut ostendunt Mathematici, major quam dimidia pars terræ, iisdem spatiis vagatur quibus sol, sed tum congregiendi cum sole, tum digrediendi, eam lucem quam a sole accipit, mittit in terras, et varias ipsa mutationes lucis habet. atque etiam tum subiecta, tum opposita soli, radios ejus et lumen obscurat, tum ipsa incidens in umbram terræ, cum est e regione solis, terræ interpositu interjectuque, repente deficit. Iisdem spatiis ceteræ etiam stellæ quas vagas dicimus, circum terram feruntur, eodemque modo oriuntur et occidunt; quarum motus tum incitantur, tum retardantur, sæpe etiam insistant; quo spectaculo nihil potest admirabilius esse, nihil pulchrius, nihil etiam humano generi commodius. Nam ex hujuscemodi accessu, et recessu, et vario discursu omnia quæ in terris hominum causa gignuntur, oriuntur, aluntur, augentur, ad magnitudinem, et maturitatem suam perducuntur. Vis enim illa cælestis per hujuscemodi motus, et varias circuitiones in hæc inferiora ita infunditur, ut actioni formæ privatæ præsto sit illa virtus universalis, atque ita forma ex materia similis sibi educitur: unde propositio illa ab antiquis celebrata, et ab Aristotele repetita certissima, *sol et homo*

homo generant hominem . Quæ omnia contuens animus , accipit ab his cognitionem deorum , ex qua oritur pietas , cui conjuncta est justitia , et reliquæ virtutes ex quibus vita beata existit par et similis deorum , longe melius confirmantur . Hoc enim studium Physiologiæ nos a corporis voluptatibus facile deterrebit , atque ab eorum omnium cupiditate quæ externa plerique omnes admirari , et pretiosa existimare solent , prorsus amovebit . E physicis namque fortitudo sumetur contra mortis metum , cum didicerimus , spatium homini vivendi , quantumvis diuturnum , a natura datum , vix totius temporis tum præteriti tum futuri momentum esse : et omne genitum corrumpi , et in simplicia dissolvi oportere , et partes propriis elementis reddi , atque restitui universitati . In his autem collibus incoluerunt , et hos primi omnium e Græcis excoluerunt Thales Milesius , Anaximander , Xenophon Colophonius , et ejus discipulus Parmenides , mox Pythagoras , et multi Pythagorici , inter quos nobilissimi exstiterunt Archytas Tarentinus , et Timæus a Platone in dialogis sæpe introductus , qui nobis quibusdam ænigmatis philosophiam plenam reliquerant , et Anaxagoras Clazomenius , qui causam efficientem intellectum , ac mentem appellavit ; et divinus Plato , qui primus omnium quatuor rerum principia , *elementa* appellavit , ut Eudemos testatur reliquit , et Pythagoricorum , Eleatarumque dogmatibus , quæ involuta , subobscuraque multis videbantur , lucem quamdam attulit , ita ut deinde omnibus longe facilia sint visa .

Non defuerunt etiam multi alii communi quadam appellatione aut a præceptoribus , aut a locis , aut scholis , aut ab exercitationibus denominati , quales Socratici , Cyrenæi , Academici , Peripatetici , quorum omnium , ex eorum judicio qui scientissimi , et sapientissimi sunt habiti , de omnibus quæ ad hanc cognitionem spectant , Aristoteles copiosissime , et exactissime scripsit . Hic enim vir dono quodam , et naturæ miraculo undique perfectus , et omnium artium , disciplinarum , et scientiarum peritissimus , in lucem fuisse editus videtur , ut illius acerrimo judicio superiorum scripta recenserentur , atque ita concinne disponderentur , ut nihil quidquam quod addi,

di, aut demi possit, desiderandum posteris reliquerit: adeo ut si ipse naturæ aliquid debet, non minus ea vicissim ipsi debeat, cujus ingenii acumine effectum est ut opera ipsius naturæ antea aut parum, aut subobscurè intellecta, nunc hominibus perstudiosis sint notissima et apertissima.

Atque iidem omnes ex horum inferiorum altrice, motrice, sensili, et intellectu prædita vi, et superiorum assiduo motu, consenserunt esse quoddam Ens supremum, absolutum, cujus nutu omnia moveantur, et in terris, et aquis creentur, et ad quemdam sibi præscriptum terminum augeantur; unde inter hosce colles sunt duo longe ceteris in medio eminentiores, quorum alter quidem divinæ scientiæ, quam *Metaphysicem* appellant, est dedicatus, eoque omnes fere qui de physicis egerunt, in hoc convenerunt ut crederent, et assererent esse quoddam Numen θεῶν a Græcis καὶ τ' ἀγαθόν appellatum, a quo omnia perpenderent, et ad quod omnia reducerentur. Vnde quidam eorum dixerunt, unicum esse tantum principium, atque rati id Numinis, quidquid et qualecumque esset, definitione posse comprehendere, describere sunt conati. Atque ita hoc ipsum Numen immensum, inenarrabile, augustissimum, omnemque humanæ mentis captum excedens, dixerunt esse quoddam vivens, immortale, per se, ipsum sibi sufficiens ad beatitudinem, essentiam sempiternam, omnis boni causam, incorporeum, ἀπειρομετρον, beatum, beatificum, omnium patrem, optimum, nulla re indigentem, cuncta bonitate sua conferentem. Vnde eorum quidam scientissimi habiti, hac divina cognitione, sive cælesti quadam inspiratione, sive hisce viis a me antea descriptis percepta, crediderunt, hominem quadam felicitate, etiam dum hac in vita versatur, posse perfrui.

Hi quidem omnes recte dixerunt, et satis bene senserunt, non tamen meræ veritatis scopum attingere potuerunt; in quo perscrutando et investigando veterum sapientum ingenia multum elaborarunt, nec tamen veram sapientiam potuerunt agnoscere, eo quod veræ veritatis, et perfectæ sapientiæ arcanum intimis oclusum penetralibus nondum in lucem mortalibus se se prodiderat. Quod postquam illius principis, et universalis architecti Optimi Maximi Dei bonitate effectum est,

est, adaperata est nobis via ab hoc colle ad alterum coryphæum collem huic adhærentem, numquam ab illis veteribus prorsus cognitum, in quo situm, et firmatum est templum veræ, solidæ, et perfectæ hominum felicitatis. Hic enim duce fide, et constantia religionis christianæ, omnium quæ umquam fuerint sanctissimæ, et verissimæ, docemur cognoscere veram sapientiam, hoc est Deum ipsum vere Maximum, et Optimum. Nam sapere nihil aliud est nisi Deum verum iustis, et piis cultibus honorare, et agnoscere eum qui cum ab æterno Patre per intellectionem ineffabilem, et incomprehensibilem, coomnipotens, et ἀμῆτωρ genitus fuisset, tamen ut occurreret quorundam erroribus qui non modo dicto prophetarum non audierant, sed in eos etiam crudelissime sævierant, iterum non per carnem, sed e carne ut iussus est nasci voluit, atque ut prius ἀμῆτωρ, sic iterum ἀπάτωρ, quoniam sine patris officio, virgineo utero procreatus est, ut divinam et humanam substantiam gerens, nostram hanc fragilem imbecillemque naturam quasi manu sua ad immortalitatem educeret, factus est Dei Filius per Spiritum, et hominis ex carne, idest et Deus et homo. Dei virtus in eo ex operibus quæ incredibilia, et ante inaudita fecit, apparuit: fragilitas autem hominis ex acerbissimo crucis supplicio, quam semper constanti animo pertulit, nobis facillime est indicata. Hæc autem omnia fecit, et sustinuit, non tam sui quam nostrum causa, ut nos solum e tenebris ad lucem, a morte ad vitam, a servitute ad libertatem redimeret. Verum ad hunc supremum, et eminentissimum collem, in quo licet omnia inferiora, et superiora intueri, et contemplari, et omni perfecta felicitate perfrui, præter cognitionem et scientiam naturalem, etiam fide inconcussa, et corde sincero hominum pervenitur, qui et Deum credunt, et ejus opera potius admirantur quam ratione exquisita perscrutantur. Hanc viam, et hujusce coryphæi collis templum nobis significarunt ante ipsius Dei in terras adventum Moyses ille qui et mundi creationem, et sacrosanctas cærimonias, et mores civiles, ut ipse a Deo per spiritum propheticum acceperat, suos populos docuit: et Esaias qui primus omnium prædixit, divinæ humanam naturam conjunctam ex Virginis partu orituram:

ram; et Hieremias, qui ut prævidit, sic dixit fore ut IESVS Dei Filius cruci affixus pateretur. Hoc idem significarant, et multis indiciis patefecerant, David pater, et Salomon filius, et multi alii; quos nimis longum esset et numero, et ordine colligere. et demum IESVS CHRISTVS, qui divina et humana sapientia præditus, re ipsa præstitit quæ de eo multis ante sæculis prædicta fuerant. Cujus generationem cum Ioannes Evangelista veller ostendere fuisse æternam, in suo Evangelio statim dixit: *In principio erat Sermo*. Et Matthæus ipse testatus est, IESVM de Virgine natum esse. Hoc ipsum confirmarunt Lucas, et Marcus, qui omnia quæ ab Apostolis, qui rebus omnibus interfuerant, fideliter acceperant, scriptis mandarunt. Hæc omnia nos etiam enucleatius docuerunt eximii doctores, quorum principatum obtinet Paullus ille qui ut melius divina mysteria perdisceret, usque ad tertium cælum dicitur fuisse sublevatus: Athanasius, Ioannes Chrysostomus, Gregorius Nazianzenus, et Basilus; divus Hieronymus, qui sua divina interpretatione cedit nemini, Ambrosius in suis divinis allegoriis vere divinus, Augustinus, qui ingenii acumine omnibus præstitit, et Gregorius Romanæ ecclesiæ Maximus Pontifex, qui morum optimorum præceptionibus ceteris antecellit; et complures alii, qui nobis iter, et aditum ad hoc supremum felicitatis templum aperuerunt: ad quod qui his ducibus pervernerunt, non amplius homines, sed dii terrestres habentur. jam enim adhuc viventes frui incipiunt eo sempiterno, et stabili bono, quo etiam post solutionem animæ a corpore sunt perfruituri. In hoc templum perfectæ beatitudinis, et veræ sapientiæ dedicatum ingressi et admissi, omnium quæ in terris, aquis, et aëre nascuntur, et fiunt, causas optime norunt, orbium cælestium motus, et cursus intuentur, incorporeas essentias contemplantur, et Deum ipsum ita vere agnoscunt, ut etiam ipsi divorum numero habeantur. Hæc sunt ornamenta, hæc sunt commoda, hæc sunt sempiterna bona quæ ab universa philosophia proveniunt.

Verum quispiam dixerit, non satis est hanc felicitatem expetere, ad quam unusquisque sanæ mentis profecto exoptat pervenire, sed ineunda est ratio qua ad hujus beatitudinis apicem

apicem facillime et verissime possumus ascendere. Vnde vos; ingenui adolescentes, ad quos reliqua pars meæ orationis potissimum dirigitur, breviter admonebo, quid in tanto vestro desiderio sit agendum. Postquam artium logodædalarum, quæ sunt nobis veluti primum viaticum ad hanc felicitatem consequendam, fundamenta optime jeceritis, ad Sebastianum Foscarenum accedite, et confugite, qui mathematicorum subtilitate ingenium vestrum sic acuet, ethicis præceptis sic instituet, cognitione rerum naturalium sic illustrabit, cælestium rerum speculatione ita sublimabit, et demum theologica contemplatione sic perficiet, ut vobis etiam, quemadmodum antea plurimis aliis, aditus facillimos ad hanc felicitatem assequendam libentissime sit demonstraturus. De quo viro numquam satis laudato si vellem omnia quæ de eo honorificentissime dici possent, non dicam ornate explicare, sed tantummodo percurrere, non peroratio mihi contexenda, sed altera oratio exordienda esset. hoc tantum dicam, quod ut omnibus notissimum esse potest, sic etiam est verissimum, ex quo tempore a nostro sanctissimo senatu demandatum est ei hoc munus philosophiam profitendi, plures eximii philosophi, et doctores celeberrimi, omni scientiarum genere præditi, ex hujus gymnasio sunt egressi, quam olim ex Lyceo, aut ex Stoicorum porticibus, habita ratione temporis quo unus ex illis veteribus philosophis philosophiam in scholis sit professus. Quam ob rem et vos, adolescentuli, qui nondum sacrosanctæ philosophiæ mysteriis initiati estis, ad hunc Foscarenum perlibenter accedite, qui vos ea cura, diligentia, industria, et omni pietate initiabit, ut semper facilioribus viis ad hujusce montis sanctissimi altissima cacumina possitis ascendere, et vos qui jam initiati, ulterius progressi estis, cursum vestrum felicibus auspiciis peragite, ut demum ad illud supremum felicitatis templum perveniatis, ut ibi perpetuis et sempiternis bonis perfrui possitis. quod quidem si, ut exoptatis, et debetis, libenti animo feceritis, cum semel fato sit præscriptum, nullam eandem animantis formam infra lunæ orbem posse perpetuam fieri, nisi per quamdam successionem; hoc commodi, et ornamenti consequemini, ut nostræ reipubli-

blicæ, quæ semper clarissimis viris abundavit, qui pacis tempore, nostræ patriæ ornamento, belli vero, non parvo adjumento exstiterunt, numquam sint defuturi Leonardi, et Bernardi Iustiniani, qui quodam suo jure sapientiam et eloquentiam hereditariam sunt visi fecisse: Francisci, et Hermolai Barbari, qui ut eloquentissimi, sic etiam ornatissimi equites in nostra republica fulserunt: Marci, et Hieronymi Donati, qui prudentia, et eloquentia sua freti in obeundis plurimis legationibus felicissimi fuerunt: Paulli, et Francisci Mauroceni, viri eloquentissimi, et sapientissimi ubique locorum semper habiti. Non deerunt etiam Marci Lipamani, Nicolai Michaëlii, Sebastiani Baduarii, Aloysii Foscareni, Petri Paschalici, omnes fere doctores, et oratores prudentissimi, qui ut de nostra republica sunt benemeriti, sic etiam ab ea plurimis honoribus sunt affecti. Non desiderabuntur præterea Antonii Cornelii, Dominici Bragadeni, Antonii Iustiniani, Antonii Bolduni, qui non tantum philosophiæ doctores eximii, verum etiam sapientissimi antistites sunt habiti. Aderunt etiam Bernardi Bembi, Antonii Danduli, Marci Sanuti, Paulli, et Georgii Pisani, viri tam domi quam foris in negotiis publicis maxime probati. Non requiruntur postremo ornamenta nostræ reipublicæ Venetæ, et sanctæ Romanæ ecclesiæ validissimæ columnæ, Paulli Barbi Pontifices Maximi, qui incredibili ingenio, et maxima rerum prudentia omnium oculos, et animos in sui admirationem convertant: Ioannes Baptistæ Zeni, Dominici Grimani, cardinea dignitate præditi, quorum doctrinam et sapientiam, præter multa alia, testantur tam ornatissimæ, quam locupletissimæ librorum græcorum, et latinorum bibliothecæ ad eorum memoriam perpetuam posteris relictæ: Bernardi Zanæ, Christophori Marcelli, Petri Barroci, episcopi, et archiepiscopi tam doctissimi, quam intergerrimi: et plurimi alii, quos nimis longum esset et ordine, et nomine recensere.

Qui omnes ut viventes patriam nostram Venetam conservarunt, adjuverunt, auxerunt, et virtutibus suis exornarunt, ita nunc in cælo certum, ac definitum locum, ubi beati ævo sem-

sempiterno perfruuntur, una cum ipsis cælitibus habitant. Ad quam quidem gloriam, et tranquillitatem, et sempiternam felicitatem nos etiam accedemus, si interim ab ineunte ætate semper alacriori animo operam dabimus, ut duce Sebastiano Foscareno, ad hujus sanctissimi montis summitatem omnino perveniamus. Dixi.

ANTONII LONGI
PATRICII VENETI,
IN FUNERE
NICOLAI DE PONTE
PRINCIPIS VENETIARVM
ORATIO.

VABVS de caussis præcipue a maioribus nostris comparatum est, Patres Amplissimi, ut in obitu Serenissimorum Principum funebris oratio haberetur; altera, ut res sapienter, et fortiter per eos gestæ ad eorum ipsorum honorem, et ad posteritatis utilitatem, immortalem apud nos gloriam, quasi mercedem laborum, periculorumque, consequerentur; altera, ut oppressis dolore animis, et suorum desiderio gravissime mærentibus consolatio, aut saltem levamen aliquod adhiberetur. Ad utrumque munus præstandum me imparem esse plane sentio. cui enim tantum est flumen ingenii, tanta dicendi facultas, tanta vis, tantaque copia, quæ Nicolai de Ponte Principis præclarissimi vel res gestas enarrare possit, vel laudes enumerare? quid, si ego, cujus ingenii acies exigua, viriumque imbecillitas rerum gravitatem sustinere non potest, eos qui sapientiæ præsidiiis circumsepti, et alta quadam mente præditi medicinam consilii, atque orationis suæ afflictis aliis afferre consueverunt, a mærore coner abducere? nonne rem absur-

furdam et præposteram commissurus videar, qui adolescens ætate provectos, imperitus sapientissimos, privatus amplissimis perfunctos honoribus, consolari audeam? Hæc etsi me vehementer terrent, magnumque timorem injiciunt, tamen, quod vos aliorum studiis semper favistis, et in optimam partem illi a vobis agnoscuntur qui non tam re et maturitate, quam spe et expectatione laudati ad res magnas, et præclaras se conferunt, et vestrorum institutorum fundamentis nituntur; eam ob causam ipse, cui vestra vestigia persequi jam inde a puero constitutum est, etsi nec usu satis, et ingenio parum valeo, tamen vestra humanitate fretus, plus oneris sustulisse non verebor quam plane me ferre posse intelligo; tantique viri meritis in rempublicam si non parem gratiam, at pro meo tamen desiderio justam debitamque referam. Quoniam de eo principe verba facturus sum in quem quæ ab hominibus laudari solent, cumulatissime a natura, fortunaque congeſta erant, non id mihi solum considerandum est, quid a me dici possit, sed multo magis, quid eorum quæ plurima suppetunt, omittendum censeam. nam si omnia illustria atque insignia persequi voluero, timeo ne aut eum quem tempus postulat, dicendi modum non fecisse videar, aut aures vestræ rerum copia defessæ minus acquiescant: quare nonnulla tantummodo in medium afferam, reliqua prudentiæ vestræ relinquam perpendenda. Adeste, quæso, æquis animis, patres amplissimi, et date veniam, si quid minus dignum auribus vestris attulero; confido tamen, si cetera a vobis fortasse desiderabuntur, vos meum studium, gratique animi officium non desideraturos.

Nicolaus optimis parentibus ortus, ita educatus institutusque est, ut non modo pietatem et optimos mores una cum nutricis lacte suxisse putaretur, sed ut ad honestatem et gloriam natus, et a natura factus videretur. Etenim in eo adhuc puero incredibilis quidam pudor et modestia eluxit, quæ non modo in ejus sermone, sed in vultu ipso et in oculis cernebatur. Cum ingenii fecunditas ingens se in puero extulisset, discendi studio incensus est. Quemadmodum enim feracem agrum sine cultura, sic animum sine doctrina fructuosum esse non

non posse judicabat, tantumque aberat ut vitam otiosam et inertem traducturus esset, ut etiam turpissimum sibi fore putaret, nisi animi bonitatem, quo nihil præstantius nobis a Deo datum est, doctrinæ atque optimarum artium quasi pabulo aluisset, et quo uno humanum genus feris antecellit, ipse hominibus aliis præstitisset; quare iis omnibus disciplinis se penitus dedit quibus summæ spei pueri ad humanitatem finguntur et virtutem; celeriterque omnibus artibus quibus puerilis ætas imbui solet, ita profecit, ut æquales suos omnes doctrinæ laude longe superaret, ex iis autem generosissimum quemque imitandi studio non leviter incenderet. Summa statim necessitudo cum eruditis, probis, et bene moratis hominibus ei conjuncta est. Equidem domesticus usus et consuetudo bonorum ad totam vitam constituendam, summumque bonum adipiscendum non parum momenti et ponderis habere semper existimata est, propterea quod nos similes eorum quos socios nobis adsciscimus, fore videamur. Doctrinæ et optimorum institutorum præsidio munitus, et liberaliter institutus id potissimum spectavit, ut cupiditates, quas ea ætate natura ipsa profundere solet, coerceret; propterea voluptatem, quæ est maxime inimica virtuti, quæque boni naturam fallaciter imitando suis illecebris nos capit, et ad se allicit, sicut Scyllam, aut Charybdim sibi vitandam esse statuit. Ineunte adolescentia Patavium se contulit ut ad graviora doctrinæ studia se applicaret; etsi major quædam gravitas in illo quam quæ ab illa ætate postulanda esset, cernebatur, ea tamen sic comitate quadam incredibili condiebatur, ut nemo dulcior et suavior, nemo ad omnem humanitatis et facilitatis rationem accommodatior haberetur; et qua ætate ceteri nimia lætitia earum rerum quas didicerunt, turgescunt, ille tanta lenitate erat, ut nemini se præponeret, quin quo excellentior esset, eo se summissius gereret. Omnis virtus nos ad se allicit, et ut quisque maxime virtute ornatus est, ita nos ad eum amandum maxime impellimur. Itaque tanta facta significatione virtutis, Nicolaus non modo ab iis qui iisdem studiis delectabantur, prope certatim cultus est, sed eruditorum et primariorum virorum admirabilis quædam erga eum benevolentia magnitudo exar-

exarsit; omnesque congressu, colloquio, conspectu ejus frui studebant, et moribus. Ille, cui cognitionis amor ingens et scientiæ innatus erat, etsi omnium studiis comiter et benigne respondebat, orationeque, vultu, et fronte, quæ est animi janua, efficiebat ut omnes amiciores discederent quam accessissent; præcipua tamen et flagranti cupiditate ad pervolutandos libros rapiebatur. Erat in eo adolescente inexhausta quædam aviditas legendi, nec satiari poterat: rerum optimarum scriptores diligentissime ab initio usque ad finem legendo percurrerebat: quod quisque commodissime præcepisse videbatur, excerpebat, et ex variis ingeniis præstantissima quæque non solum libabat, sed memoria custodiebat. Non illum obscura et multiplex scriptorum ratio, non curæ, non sollicitudines, non vigiliæ deterrebant, quominus optima parte hominis, quæ divina est, ingenii et mentis acie frueretur, nec voluptatem requirens, nec fugiens laborem. In omnium scientiarum varietate, singulari cum gloria et fructu versatus, præcipuo tamen philosophiæ studio tenebatur, idque jure optimo. Hæc enim omnium humanarum artium velut procreatrix et parens a sapientissimis judicata est: hæc, quæ magnæ fiunt cæli conversiones, et ratos astrorum, immobilesque cursus nobis ostendit: hæc omnium rerum quas sensibus, aut animo percipimus, naturas et causas tradit: hæc disserendi non dialecticæ solum, sed etiam oratoria præcepta continet: hæc cum quæ ad privatæ vitæ rationem, tum quæ ad reipublicæ gubernationem pertinent, complexa est. Philosophiæ præstantia, et cognitione cum ornasset, compleissetque pectus, theoremata, quæ vulgo *conclusiones* appellamus, ex principis omnium philosophorum libris depromta, publice tuenda suscepit; qua in re adeo se præclare gessit, ut magno concursu lectissimorum hominum ac frequentia, non modo nulla subdola et captiosa probabilitate disputando falli posset, sed conquisitis rationibus argumentando, rerum et vocum vim definiendo, distinguendo genera, sequentia adjungendo, concludendo perfecta, vera falsaque dijudicando, cum disputantes contra argute subtiliterque refelleret, tum omnium animos, quocumque vellet, acute torqueret et flecteret. Etenim ad doctrinæ rationem adjun-

xerat

xerat oratorium usum, moremque, et exercitationem dicendi: erat is vir creber in reperiendis, solutus in explicandis sententiis et gravis; cum ejus gravitate junctus urbanitatis lepos, accurata et sine molestia diligens elegancia, verborum splendor, et argumentorum, similitudinumque copia non deerat. Sed Nicolai peroptanda esset dicendi facultas, si Nicolai divinam vim vellem exprimere. Id brevissime dicam, eum sapienter sentiendi, et ornate dicendi mirificam societatem consecutum. Hinc postea ad rempublicam plurima commoda manarunt, hinc ad eum laus, honor, dignitas confluit, hinc amicis quoque ejus certissimum ac tutissimum præsidium comparatum est. Sed quid hæc in conspectu vestro commemoro, patres amplissimi? cum vos ipsi in ipso vestro gravissimo, sanctissimoque consilio, quæ Nicolai esset ubertas, varietas, subtilitas, et copia, sæpe experti sitis, cum vester confensus ei dicenti semper crederet, assentiretur, probaret, oratione ejus duceretur, et quasi voluptate quadam perfunderetur. Sed (ut unde digressus sum revertar) tum cum Nicolaus Patavii in sapientiæ et eloquentiæ exercitationibus versaretur, tantumque ingenii specimen dedisset, jamque insignia quibus qui doctores declarantur, ornari solent, assecutus esset, in ore et oculis omnium cum Italorum, tum externorum erat. omnibus virtutis cursus celerior videbatur quam ætatis: omnes in eum, veluti in virtutis exemplar, studiose intuebantur. Et si nemo erat Patavii qui se ei anteferreret, et qui non præclare secum agi putaret, si secundus, aut tertius numeraretur, ille tamen cum iis inter quos posset excellere, se non solum æquari patiebatur, sed detractas sibi laudes aliis affingebat. est enim natura comparatum, ut nemo qui suæ confidat virtuti, alienis bonis invidet. Hujus præclarissimi viri ornamenta futuræ ejus amplitudinis incredibilem apud omnes expectationem, et certissimam quamdam spem concitarant. Quemadmodum enim sol exorians radios quasi nuntios majoris lucis quæ mox subsecutura est, præmittit, ita hic tam multis argumentis facile indicabat, qualis et quantus in republica administranda senator futurus esset. Hac tanta celebritate famæ Nicolaus Venetias reversus est, et quæ urbs totius orbis terrarum pulcherrima,

flo-

florētissima, potentissimaque semper habita est, acerrimo, ingeniosissimo, eruditissimoque viro ornatur. Hic quo major civium amor erga eum virtutis fama et opinione commovebatur, hoc magis divino animi motu ingenii et consilii lucem cum pietate, temperantia, justitia, et prudentia, virtutibus denique omnibus jungendam putabat. quin cum philosophorum studium præcipue in indaganda veritate versetur, inanem quem suscepisset laborem fore intellexit, nisi verissimæ philosophiæ, quæ fidei et christianæ religionis ratione maxime continetur, studuisset. Vere vel minima sacrarum literarum pars omnium philosophorum bibliothecis utilitatis ubertate anteponenda est; quorum scientias si cum theologia conferamus, illas inanes ingeniorum ostentationes, hanc vitæ legem putabimus; illas comitum et administrarum, hanc reginæ locum tenere conspiciemus. hæc nos ad summi Dei cognitionem, in quo stabilis immutabilisque felicitas sita est, adducit; hæc medetur animis, hæc detrahit sollicitudines, hæc cupiditates reslinguit, hæc vitæ tranquillitatem largitur, et pellit mortis timorem. Huic Nicolaus se totum addixit, neque quidquam in media theologia tam retrusum atque abditum fuit quod ille non investigarit, lectitarit, atque conscripserit. neque hoc iccirco suscepit, quod sola humana gloria traheretur, sed quod pietatis, caritatisque studio duceretur; neque ut curiose aliquid perciperet, sed ut recte religioseque viveret, atque hac in re justus quam doctus esse mallet: et quidquid in hac scientia profecit, id non per se partum, sed ad se divinitus delatum arbitratus est. Non dicam hoc loco, tantum ei a tota civitate tributum esse, ut ad eum adiretur; et de omni officio atque negotio, de rebus divinis atque humanis, de publicis atque privatis referretur: non proferam, cum omnia quæ legebat, vel audiebat, sic memoria sepsisse, ut quæ puer didicisset, senex meminisset, et interrogatus, non secus ac si eo die ab eo perlecta essent, responderet: præmittam, quantam gloriam, cum hic comitia ab Eremitanorum ordine maxima celebritate haberentur, consecutus sit: si lebo, quomodo indictis disputationibus brevitatis ejus, celeritatisque respondendi, argumentandi, et refellendi cum summa ve-

M m

nu-

nustate conjuncta omnes obstupefecerit : non commemorabo summum illum Cardinalem Aegidium , et summis ornamentis honoris, fortunæ, virtutis, ingenii præditum, qui tum comitiis præerat, Nicolai acumen non tacita opinione, sed perspicua admiratione concelebrasse, summoque in honore habuisse, et ut immortalitate dignum reveritum esse : tacitus præteribo, ita vobis, patribusque vestris esse visum, ut is ex omni doctorum copia deligeretur qui philosophiam publice interpretandam susciperet, eumque ita illo munere perfunctum, ut non ingenio modo, quo ceteris præstabat, satisfaceret, sed etiam plurimos erudiret, qui summa cum salute reipublicæ præessent, urbemque hanc pulcherrimis institutis, atque artibus illustrarent. ad illa veniam quæ ex uberrimis philosophiæ, et theologiæ fontibus hausta, ad communem utilitatem nostram redundarunt, quæque nobis, et posteritati et ad in-tuendum, et ad imitandum proposita sunt. Illos a reipublicæ gubernaculis sapientes arcent qui cupiditatibus imperare non possunt; propterea quod quemadmodum qui humi strati jacent, alios prolapsos erigere non possunt, sic qui se ipsos non continent, alios continere non possint. At Nicolaus in urbe copiosa, voluptatibusque et illecebris omnis amœnitatis terrestris maritimæque affluentis natus educatusque, auctoritate nutuque legum sic domitas habuit libidines, sic cupiditates coercuit, sic ab alienis animum, oculosque abstinuit, ut nemo ullum umquam luxuriæ, aut alius labis vestigium in eo viderit; sic salubri, et moderato victu, et cultu delectatus est, ut magni progressus quem in literarum studiis fecit, et bonæ valetudinis qua fruebatur, quasi quædam parens fuerit frugalitas, inimica sumtuosis epulis, et ab immoderato delectationum usu aversa. Qui vero appetitum ratione rexit, honesteque vixerit, is curriculum vivendi a natura datum juste conficiat, necesse est : nam ut qui libidine effrenata feruntur, rebus suis profusis, direptiones, rapinas, peculatus, et alia flagitia facile cogitant, et aliis adimunt ut aliis largiantur; sic qui in voluptatibus se invictos præstant, sumtum ad facultates accommodant, et mediocritate moderantur, rebusque suis contenti sunt. Id in Nicolao plane perspectum est, qui

qui sedatis animi motibus, numquam cuiquam utilitatis suæ causa quidquam detraxit, nihil mali in contrahendis negotiis molitus est, nihil contra mores, leges, instituta in domum suam intulit: qui etsi rei familiaris rationem habuit, tamen eam nullo turpi quæstu, neque odioso, sed ratione et diligentia auxit: a quo præterea multorum necessitati ita subventum est, ut ipse nemini ulla in re molestus esset: qui in dijudicandis controversiis non utilitati, non gratiæ, non odio, non amoris consuluerit, sed quid fides, quid religio, quid leges postularent, semper spectavit; ac propterea ab omnibus ei ita fides habita est, ut nulla in eo esset fraudis, injuriæque suspicio. Quid hac integritate magnificentius? quid illustrius reperiri potest? nonne hæc fama celebranda? non monumentis annalium mandanda? non posteritati propaganda? At non solum temperantiæ, et justitiæ, sed etiam prudentiæ laudibus maxime floruit, quod, quamquam non ignoratis, tamen a me in dicendo prætereundum non est. Nihil in rerum, aut temporum natura, et ratione positum erat quod non et cognitione, et memoria complexus esset; qui singularum nationum et civitatum mores essent, quæ leges, quæ instituta, quæ principum ingenia, quæ fortunæ, quæ conditiones, percunctando, et agendo cognoverat; quid singulæ hominum ætates expeterent, optime tenebat; non solum quid fugiendum, aut sequendum esset, acutè arguteque dijudicabat, sed quid utilitate, et honestate maxime antecelleret, quantum homo posset, conjectura assequeretur. Hinc factum est, ut quid sibi honori, et amicis utilitati, et reipublicæ emolumento futurum esset, mentis acie longe prospiceret, honestisque rationibus, et justis factis, non versutiis et malitia, et domi et foris rem expedire, et consilium ex tempore capere posset; vosque eum non sicut virum prudentem, sed prope jam ut vatem omnium quæ evenirent, admiraremini. neque hæc tam accurata rerum indagatio institutæ studiorum rationi oberat, sed contra una ab altera adjuta, mirificam in eo prudentiæ, et doctrinæ conjunctionem, et quasi concentum efficiebat; neque optimarum artium tractatu delectatus, reipublicæ immemor, domi se abdedit, aut quod assecutus erat, ad patriæ

M m 2

per-

perniciem perverse abusus est, sed id et in aspectum lucemque protulit, et ad communem fructum gloriose, et salutariter referendum existimavit. Quo quidem tempore vos tam præclaras et incredibiles virtutes honoribus atque splendore decorandas existimastis. Ac primum annos viginti natus summa cum omnium voluntate sapiens ordinum renuntiatus est. Ea est hominum natura et ratio, ut cum munera iis qui leves et inconstantes sunt, maturius committuntur, celeriter fastidio quodam et satietate languescant, et molliantur. At qui sunt præclaris ingeniis præditi, primos honores non præmi loco ducunt, sed se iis, veluti pignoribus optimæ faventium voluntatis, obligari, omniumque officiorum religione obstringi arbitrantur, aditumque in summos ordines eorum industriæ et virtuti patefieri existimant; et sicut ignis vento, sic illi suffragantium studio ad dandum virtutis, et prudentiæ suæ documentum incenduntur. Si quem id aliquando latuit, ei exemplum non longius quam a divina Nicolai prudentia petendum est, qui simul ac id munus obiit, non solum iuste, constanter, honeste, diligenter omnia egit, sed ei præcipuæ curæ fuit ut quos sibi respublica suffragiis conjunxisset, consensu etiam administrationis conjungerentur, idque munus uno animo, uno consilio gereretur. Vbi enim concordia non inest, ibi maiorem aliena opera perturbandi, quam sua edendi cupiditatem innasci vir acutus sentiebat. Sociabilem vero consensionem et reipublicæ, et collegiis salutarem semper existisse non ignorabat; itaque Nicolaus et regere, et regi, et *refellere*, et *refelli* juxta paratus erat; potiusque quomodo proprias laudes in medium conferret, quam quo ex communibus ad se traheret, cogitabat. Cum res aliqua in deliberationem veniebat, tanta in eo modestia elucebât, ut quem rationibus publicis melius prospicere quam se, cerneret, non solum ejus sententiæ facile cederet, sed præclaram illam, atque auream vocem, quietique animi indicem usurparet, *rectissime dixisti, vicisti me*. Etenim illud magni animi est, et ipsa natura moderati, quod optimum esse sentias, id in medium proferre, et tamdiu defendere, quoad melius aliquod ostendatur; pugnacem se in tuenda sententia præstare, perniciosum

sum est: quod honestius et utilius est, id five ex hoc, five ex illo ore exeat, sequi oportet; rerumque incolumitatem non in pertinacibus studiis, sed in prudentibus fidelibusque consiliis positam putare. Quid? nonne inferiores semper laudibus ornavit? non pares honorificis verbis et benevolentia complexus est? non superiores obsequio et observantia profecutus? non adolescens senibus, tyro veteranis virtutis exemplum fuit? non aliorum levitates, et injucunditates in quotidiana consuetudine moderate tulit? non ipse se commodum, et modestum omnibus semper præbuit? Atque hæc cum ita fiat, non tamen quemquam assentando deteriorem fecisse comperietur, sed morem gerendo, colendo, benemerendo, amiciorem sibi et reipublicæ reddidisse. Ac propterea si quando addubitatum est, utrum honorare præstantius esset quam honorari, id profecto hoc tempore, hac Nicolai vita et moribus satis declaratum est; nam non modo colendis et observandis aliis ingentem laudem et gratiam apud omnes sibi peperit, sed iis officiorum gradibus ad summos honores viam aperuit. Quare non multo post in rogatorum ordinem lectus est; inde advocatoris munus sustinuit; aliquo interjecto temporis spatio in gravissimum sanctissimumque decemvirorum consilium pervenit; tum Patavini Gymnasii cura ei mandata est; duplici quoque *sapientis* honore eum decorastis, alterum *terra*, *consilii* alterum vocant; postremo superioribus illis temporibus consiliarius declaratus est. Quod si totam ejus vitam oratione percurramus, eum semper ætatem honoribus, honores meritis superasse inveniemus; sic delatos honores gessisse, ut se honoresque hos qui sibi commissi erant, quasi in aliquo orbis terrarum theatro versari existimarit. Mirabitur, mirabitur posteritas cum audiet, aut leget, quam multa omnibus in muniis aut provisâ prudenter, aut actâ constanter, vel responsa sapienter ab eo fuerint: inaudita magnitudine animi ejus, insignique et novâ consilii dignitate obstupefcet: rerum gestarum memoria et recordatio in maximis, gravissimisque curis non modo jucunda, sed etiam fructuosa erit. Neque solum in consiliis et oculis vestris magnus fuit, sed in tribus præturis quas amplissimas ei decrevistis, et in legationibus plurimis, quas

quas ei injunxistis, præstantior. Optimis civitatum, et provinciarum gubernatoribus, præterquamquod illud propositum est ut injuria tenuiores prohibeant, et æquitate constituenda summos cum infimis pari jure retineant, duo ferme curæ esse solent, quorum alterum est ut intestinas et domesticas discordias sanent, alterum ut consulant ut earum rerum copia sit quæ sunt necessariae. Cum Nicolao Corcyra nobilissima et firmissima insula commissa esset, Græcique incolæ, et præsidarii milites (quod civitatibus maxime exitio est) non solum studiis, et animis hostilibus, sed etiam armis inter se dissiderent, agminibusque factis utrimque prælium commisissent, relique ad ultimum dimicationis ventura esset, Nicolaus stricto ense se inter duas acies intulit, hinc orando, hinc increpando non solum iras diremit, sed etiam paullo post ingenii dextertate quadam singulari sic animorum incendia restinxit, nullas ut resedisse in eis simultatis reliquias quisquam senserit. Tanta vero severitate, quam tamen comitati cuidam incredibili admiscuerat, et Corcyreos, et Vtinenſes, et Patavinos, quibus utrisque item postea præfuit, retinuit, ut Nicolai beneficio et quietam vitam traduxisse, et fortunas incolumes habuisse prædicarint; nobilitasque eum gravem et austerum, plebs comem et affabilem prætorem existimarit. Hæc summa sunt omnia, et ab eximia animi, ingeniique virtute profecta. quid illa quæ ad usus vitæ necessarios pertinent, quanta et quam præclara sunt? sæpe enim frumentariorum artibus occurrendum est, ut annonæ, quæ interdum non tam inopia præsentis quam futuri temporis timore ingravescere solet, provideatur. Vehementer autem ad regentium honorem rerum abundantiam pertinere, quis ignorat? cum sciamus, populos plerumque præsides suos aut ex rerum copia laudare, aut ex caritate vituperare consuevisse; tanta rerum omnium quas natura desiderat, abundantia, non sine mercatorum quæstu supeditata est, ut tempus hoc quo Nicolaus Patavinis præfuit, vilitate annonæ, et copia rerum insigne fuerit. atque hæc cura magis, auctoritate, et diligentia Nicolai, quam ulla magna agrorum ubertate perfecta sunt. Relinquo, qua diligentia Corcyræ collapsa mœnia refecerit, publicum horreum constituerit,

rit , ex remotioribus locis jugem et uberem aquam Vtinum adducendam curarit; Patavii incensum prætoris domicilium restituerit , locique quem *Caritatis montem* appellant , fundamenta jecerit . Omitto , quantis ornamentis is populos illos affecerit , judicia constituerit , coercuerit juventutem , libidines compresserit , propagarit religionem , adeuntes et supplices non solum comiter exceperit , sed etiam confirmarit , et ad meliorem spem revocarit . Hoc tantum dicam , eum huc omnia sua consilia retulisse ut eorum quos ejus fidei credidisset , commodis , utilitatique serviret ; iique in primis beatissimi numerarentur , jucundamque , et diuturnam memoriam suæ præturæ iis omnibus reliquisse . Tantum vero abfuit , ut ad injusta extorquenda precibus locus esset , ut qui ea peturi erant in quibus aliquid minus honesti esse suspicarentur , Nicolaum tamquam scopulum rejicerent . Neque vero in publicis muneribus sapienter se gessit , rerum autem domesticarum dolore aliquo fractus est . Dum Patavii præturam administrat , unico filio , in quo familiæ spes nitebatur , et in cujus suavitate , tamquam in virtutum suarum effigie , omnes curas et molestias deponebat , orbatus est . Eum casum tanto animi robore tulit , ut non modo lacrimantem , aut se afflictantem eum nemo viderit , sed cum mortui oculos compressisset , eadem oratio , idem vultus , eadem frons semper fuerit . Si affuisset , patres sapientissimi , Fabium Maximum , aut Lucium Aemilium , aut Catonem , aut Anaxagoram aliquem videre dixissetis . Sapientia nullum est tutius munimentum et firmitus : hac socia , et consiliorum , actionumque adjutrice Nicolaus usus est . Rerum enim humanarum imbecillitatem norat ; cogitarat , qua lege nati essemus , et quo recurreremus ; meminerat , quid in nobis mortale et caducum , quid divinum æternumque esset ; quare nec repentino huic et gravi vulnere succubuit , nec expectavit ut quam consolationem ratio debebat , usus et temporis longinquitas afferret . Sed tanta constantia , tantus splendor , tam inusitata sapientia non imperii se Veneti finibus continuit : externas quoque nationes longe lateque peragravit , principibusque Europæ , signis virtutum plurimis perspecta et cognita est . at quibus principibus ? neque vestra , neque pa-

trum ,

trum, et avorum vestrorum memoria, ullos aut gloria clariores, aut auctoritate graviores, aut regia maiestate præstantiores Europa tulit, quam qui tum regnabant. Ut alios annos aliarum frugum fertiles cernimus, sic aliæ ætates aliarum virtutum feraces existunt: hæc vero qua de nunc agimus, summorum principum magnam copiam fudit. atque, ut Franciscum Primum Galliæ regem, cuius plurimæ victoriæ bellicæ feruntur, ut Solymanum Turcarum Imperatorem bellicosissimum, ut Andreæ Gritum excellentissimum principem illorum temporum æquales prætermittam; quam ullam usquam esse oram tam desertam putatis quo Paulli Tertii Summi Pontificis sanctitatis, consilii, et fortitudinis fama non pervaserit? Caroli autem Quinti Imperatoris tot triumphi memorantur, quot oræ sunt, partesque terrarum. Cum ad hos legatus missus esset, sic peracribus, et pæne divinis eorum ingeniis probatus est, ut quæ aliis inextricabilia erant, is auctoritate, et consilii celeritate explicari; graviterque, copiose, et modeste agendo, et prudenter temporibus serviendo, non solum reipublicæ commodis prospexerit, sed perinde gratiam ab iis ad quos missus erat, inierit, ac laudem ab iis qui miserant, consecutus est. Discedentem æque omnes laudibus haud immeritis cumularunt; invitumque et recusantem Paullus Tertius aureo torque, qui iudicii, et amoris erga eum sui testimonium esset, donavit. idem dignitate et existimatione vitæ a Francisco Secundo Galliæ rege, ad quem gratulandi causa se contulerat; idem a Iulio Tertio Summo Pontifice, ad quem legatus profectus fuerat, amorem sibi conciliavit; cuius integritatem, cognitionisque, et usus magnitudinem cum præstantissimus ille vir probasset, officiaque et observantiam dilexisset, in magna necessariorum copia cum familiarissimis et amicissimis suis adæquavit. Indictæ universorum episcoporum Tridenti Concilio, in quo de summis reipublicæ christianæ rebus agendum erat, vobis placuit ut Nicolaus una cum Matthæo Dandulo clarissimo ac præstantissimo senatore, reipublicæ nomine, eam legationem obiret, atque apud patres qui eloquentia, doctrina, et sanctitate vitæ excellentes, eo frequentes convenerant, reipublicæ causam exponeret.

Tan.

Tanta erat in vultu gravitas , tantum in verbis pondus , ut eximii et religiosissimi illi viri non solum eum diligere , et revereri , verum etiam admirari , et cum antiquis et summis oratoribus conferre cogerentur . Ea legatione honorificentissime perfunctus , domum ad reipublicæ administrationem , cuius rei scientissimus erat , se recepit . Quid aliud interim hunc virum ad virtutem , dignitatem , gloriamque natum egisse putatis , nisi ut reipublicæ commoda , religionem , magistratuum auctoritatem , leges , mores majorum sic tueretur , ut ad veterum et clarissimorum senatorum amplitudinem proxime accederet . Sed hac otiosa et tranquilla dignitate diu haud frui licuit . Bellum reipublicæ a Turcarum Imperatore denuntiatum est , nisi regno Cyprio , antiquo , et optimo jure a vobis possessio ei cederetur . id erat adversus foedus cum patre ictum , et cum eo jurejurando renovatum . Etsi Nicolaus , qui tum honestissimo sapientis consilii munereungebatur , immensas esse Turcarum opes intelligebat , reipublicæ autem vires ægre solas tantam molem belli sustinere posse cognoscebat , usuque doctus exiguam spem in alienis auxiliis reponendam videbat , tamen dignitatis Venetæ studio adductus , Turcicisque injuriis victus , parendum necessitati , bellumque suscipiendum esse censuit . Hujus , et aliorum ejusdem gravitatis amplissimorum virorum auctoritatem respublica secuta , in communem nostræ religionis hostem arma cepit : cum vestra , tum Nicolai diligentia , precibus , vigiliis , cohortationibus , tantos copiarum , com meatuum , classium , armorum apparatus habuistis , ut non facile dijudicaretis , utrum is cui summa belli administrandi permisa erat , foris imperando , et manum conferendo , an Nicolaus domi consulendo et providendo majorem sit laudem adeptus . Quare cum Nicolaus partim prudentibus factis , partim fortuna sua quadam ingenti celebratus , omnium animos in se convertisset , recentiaque et nova merita aditum ad magnam illam auctoritatem quæ longo tempore , et magnis , multisque in rempublicam meritis paratur , darent , mortuo Matthæo Dandulo sancti Marci procuratore , is summa cum lætitia , et singulari civitatis studio in ejus locum est suffectus . Compositis præter omnium ferme expe-

N n

cta-

stationem cum Turca rebus, Gregorius XIII. Summus Pontifex, qui evertendi Turcæ, et propagandæ christianæ religionis desiderio incredibili tenebatur, pergraviter offensus est; et rempublicam purgantibus defendentibusque, aspere verbis, vultuque responderat. respublica, quæ Apostolica sede nihil sanctius, nihil antiquius semper duxisset, gravissimum aliquem ex suis, qui Summum Pontificem reipublicæ inmeritissimo succensentem leniret, mittendum censuit. Ersi Nicolaus annos natus octoginta exacta jam ætate erat, tamen, quod in illo affecto et senili corpore plurimum non consilii modo, sed etiam auctoritatis omnes esse fatebantur, is potissimum Romam contendere iussus est. Non illum itinerum difficultas, non ætas, non mors, si oppetenda esset, deterruit, quo minus id munus exsequeretur. Cum Romam pervenisset, tum ipsius majestas viri, qui senatus faciem secum ferre videbatur, tum orationis vis et copia, qua pacem cum Turca factam toti reipublicæ christianæ non modo salutarem, sed etiam necessariam fuisse docuit, Pontificem sanctissimum vehementer commovit, et non solum iram placavit, sed rempublicam in pristinam ejus gratiam restituit; ipseque a Summo Pontifice *Pacis Angelus* appellatus est. O Nicolai longe lateque diffusam laudem! O legationem dignam Veneto nomine, dignam tot muneribus ante peractis, dignam vita omni plena honorum sæpe gestorum, sapius meritorum! Vllamne esse rem tantam, ac tam difficilem quisquam dicere audebit, quam ille non et consilio regere, et virtute conficere non potuerit? Vllumne esse honoris fastigium, quod multis et magnis laboribus pro republica susceptis non æquarit? Vos vero cum Nicolaum se et animo, et corpore in salutem reipublicæ contulisse, cum pro communibus commodis plurimum sudasse, et turbulentissimas pro republica tempestates subiisse videretis; cum id quod honestius esset, semper antiquius duxisset, cum nullo inimicitias gessisset, nisi qui reipublicæ hostis esset, cerneretis; cum gravitatem, temperantiam, justitiam, moderationem in privatis rebus, splendorem in publicis admiraremini; vos, inquam, ut alia omnia, sic hoc sapientissime fecistis, cum illum ad summum dignitatis gradum extulistis,

glo-

gloriosissimeque, et post hominum memoriam magnificentissime, principem declarastis. Hoc virtutis præmium, hoc honoris insigne, hoc laudis monumentum tanto splendori jamdiu a vobis debebatur. ille (quo nihil præstantius est) quibus artibus tantum honorem adeptus est, iisdem etiam gessit: huic beata civium et populorum vita proposita fuit; ut opibus firma, copiis locuples, virtute honesta esset, vigilavit, meditatus est, adfuit animo, semper pro republica aliquid dixit, aut fecit. Is in primis paruit legibus; hoc enim excellentius optimos principes de republica benemereri quam reliquos, intellexit, quod non solum ipsi se obedientes præstarent, sed quod obedientiam, et moderationem in civitatem infunderent, plusque exemplo quam rebus ipsis, et oratione prodesse. Facto decemvirore decreto ut pecuniæ belli proximi tempore in ærarium collatæ, creditoribus restituerentur, is, ut respublica gravissimo onere quod eo nomine sustinebat, quamprimum levaretur, rem maxime urgebat: Dei beneficio illam tulit lætitiâ, ut antequam vita excederet, opus illud tam optatum tamque præclarum perfectum videret: respublica ære alieno nondum liberata erat, cum vestigal molendinarium ingenti imperantium, et parentium studio populis fuit remissum. Nam etsi ii in usum publicum summa voluntate eam pecuniam pendebant, illis tamen ejus oneris levatio ita cara et jucunda fuit, ut iccirco, indictis supplicationibus, Deo gratiæ publice privatimque multis in urbibus actæ sint, et benignitas Veneta omnium sermone et gratulatione celebrata. Hujus rei gestæ laus non felicitati solum, sed magna ex parte sedulitati tanti principis impertienda est. Is quo gravior ætate erat, eo magis vi animi, consiliique vigere putabatur. Tanta ejus in omnibus publicis consiliis fuit auctoritas, ut cum in deliberationibus sæpe aliud alii censerent, is oratione sua omnium animos oculosque in se converteret, ejusque sententia fere semper tuta, gravis, vera, et Veneta sapientia digna videretur. Si qua controversia orta esset, se tamquam pater inter filios medium gerebat, recte sentientes collaudabat, errantes adeo leniter, adjuncta tamen gravitate, castigabat, ut ii et errore dolerent, et castigatione prope læta-

rentur. Non in sententia solum, quam omnes veluti oraculo editam sequebantur, sed in nutu residebat auctoritas. Verum hæc in luce et in oculis omnium: intus vero, et domi, qui sermo? quæ præcepta? quæ religionis exercitatio? Sic sibi ac suis familiaribus omnem licentiam præciderat, ut nihil in illa domo nisi pudicum, nisi ex optimo more, et sanctissima disciplina cerneretur. Nicolaus principis nepos, quem vos imaginem et effigiem virtutis avitæ inter procuratores legistis, et hac ratione publicæ utilitati consuluitis, huic rei testimonio est: nam etsi is dignitatis gradus summo studio a præstantissimo principe efflagitatus est, et vestra benignitate concessus, tamen hic vir sic avi disciplina institutus fuit, ut quemadmodum vos ætatem ejus honore anteistis, sic is honorem vestrum morum facilitate et virtute æquarit. Non solum autem amicis propositum et paratum ejus erat auxilium, aliique honores, alii salutem, alii fortunas per eum obtinebant, sed plurimos ejus opes in rebus incommodis sublevarunt. Peccatorum confessione sæpe animam purgabat, sæpe sacram et cælestem eucharistiam pie et religiose percipiebat, sæpe in precibus, et aliis pietatis officiis versabatur; videbat enim, nullam viam ad tuendam divinam gratiam expeditiorem, quam si sanctissimis hujuscemodi institutis delectaretur, et pietati se dederet. Quæ in omnibus hominibus ornamenta sunt, aut fuerunt, ea tam multa non sunt quam hæc quæ in præstantissimo hoc principe vidistis. Sed o diem acerbum nobis, et reipublicæ luctuosum! Quo magis divina erat virtus, quo uberiores et lætiores fructus ex ejus præstantia percipiebantur, eo mæstitia gravior ex ejus amissione consecuta est, eo majore dolore ab eo divellimur. Exstinctum hoc lumen meritissimo lugent boni, requirit curia, tribunalia desiderant, mærent templa, omnia denique plena luctus, et squaloris sunt. Qui enim fieri potest quin ejus interitus deploretur, cujus pueritia summo pudore, modestia, et optimis studiis traducta sit: qui in adolescentia omnem omnium rerum, atque artium scientiam comprehenderit: qui inter eruditissimos eloquentissimus, inter eloquentissimos eruditissimus habitus sit: qui omnibus honoribus gloriosissime usus, magnitudinis animi, justitiæ, et temperantiæ præ-

cla-

clara exempla statuerit: qui summi principum gratiam et benevolentiam sibi, ac reipublicæ conciliarit: cujus illustris et pervagata est multorum, et magnorum in patriam, et in omne genus hominum fama meritorum: qui in altissimo principatus gradu collocatus, tamquam parens bonus, et tutor fidelis reipublicæ fuerit. Ego quidem conficior, et vix dolori resisto, et qui aliquid quod vos a mærore avocaret, dicturus accessi, ipse consolandus sum. Caligo tamen quæ mentium oculis interdum officit, discutienda est, eaque quæ vos aliis præcipere soletis, mihi ipsi sunt subjicienda: non enim mihi id summo ut ipse cui omnia desunt, vos qui ætate mihi, sapientia omnibus antecitis, confirmem; sed tantum ut nonnulla a vobis ad alios sapienter dicta, et præcepta si forte vobis hoc ipso in dolore exciderunt, in memoriam redigam. Etenim primum id quod crebris usurpatis sermonibus, quodque sapientia vestra dignum est, meminisse debemus, nobis non habitandi, sed commorandi diversorium hic a Deo datum fuisse: quoties qui immisisset in mundum, avocaret, excedendum fuisse. hac lege a Deo condita, non is aut ille, sed omnes tene-mur; quare iniquum est in eo quod accidat universis, præcipuam aliquam conditionem sibi, aut suorum alicui postulare, aut communem recusare. Denique cum optimo cuique et justissimo in cælo sit certus et definitus locus, ubi solutus a cupiditatibus, liber a perturbationibus, segregatus ab omni concretionem mortali, sempiterno ævo fruatur; quid est cur tantum principem, tam bene de republica meritum, tam pium in patriam, tam justum in omnes, ex his tenebris in illam lucem excessisse doleamus? an fortasse vos qui ingenii acie difficilia quæque et recondita perspicitis, id quod apertum est, maxime esse secundum naturam senibus mori, non videbitis? et quid gravitas, quid altitudo animi, quid studia quibus excellitis, flagitent, quid ratio præscribat, non cogitabitis? atque ex omnibus virtutibus una hæc vobis deesse videbitur? vos quoque qui venientia longe prospicitis, serenissimum principem, et hominem natum, et moriturum non præmeditati estis? etsi nequaquam hoc de vobis timendum est, tamen illa potius velim reminiscamini, illum quamdiu munus officii exsequi et tue-
ri

286 ANTONII LONGI ORATIO.

ri potuerit, integra mente, et certis sensibus vixisse: summos ejus labores summa compensatos esse gloria: magna felicitate usum, agentem jam annum XCIV. e vita cessisse: vidisse rempublicam non solum summa ratione et consilio administrari, et auctoritate, opibus terrestribus, maritimisque pollere, sed etiam iis senatoribus florere quorum neminem ulla sapiens natio regem aspernaretur. Hæc si vere cogitabimus, haud dubium est quin eum laudare quam lugere malimus, illumque potius grata memoria et benevolentia quam lacrimis prosequamur, et ut natum esse, et rempublicam optime rexisse lætati sumus, sic etiam in beatorum sedes concessisse, et pro mortali conditione, vitæ immortalitatem consecutum esse, lætemur.

F I N I S.

I N.

INDEX OPVS CVLORVM

quæ hoc volumine continentur.

Dedicatio.

Prefatio ad Lectorem.

Aliquot de Vita et Scriptis Augustini Cardinalis Valerii Testimonia.

Augustini Valerii Operum recensio.

Augustini Valerii S. R. E. Cardinalis, Episcopi Veronensis, Opusculum de Cautione adhibenda in edendis libris ad Silvium Antonianum.

ex M. S. Codice qui olim fuit Venerabilis viri Gregorii Cardinalis Barbadici, Episcopi Patavini, ab Illustrissimo viro Camillo Abbate Varotto, Ecclesiæ Patavinæ Canonico, nobiscum benigne communicato. pag. 3

Petri Valerii ad Bernardum Naugerium Abbatem Epistola. 63

Bernardi Naugerii S. R. E. Cardinalis, Veronensis Ecclesiæ Administratores, Vita ab Augustino Valerio conscripta.

ex unica, eademque rarissima Veronensi Editione apud Angelum Tatum MDCII. ab Illustrissimo viro Apostolo Zeno, Poëta, et Historico Cæsareo, nobis suppeditata. 65

Ioannis Antonii Petramellarii de Bernardo Naugerio Cardinali brevis Narratio. 98

Illustrum virorum de Petro Barrocio Episcopo Patavino Testimonia: inter quæ Christophori Marcelli Canonici Patavini Oratio habita in ejusdem funere,

ex Editione sine loci, aut temporis significatione, cujus copiam nobis fecit idem vir clarissimus Apostolus Zenus. 102

Petri Barrocii Patricii Veneti pro Francisco Scledo Vicentino Oratio.

ex Codice membranaceo eleganter scripto, adhuc inedito, quem nobis suppeditavit vir eruditissimus, atque humanissimus Petrus Catharinus Zenus Apostoli frater, Clericus Regularis Congregationis Somaschæ. 111

Petri Barrocii Oratio II. pro Christophoro Mauro Venetiarum Duce.

ex eodem Codice. 131

Petri Barrocii Oratio III. in funere Antonii Roicelli Arentini.

ex eodem Codice. 163

Paul.

Paulli Barbi Patricii Veneti Oratio ad Ludovicum XI. Gallia Regem.

ex M S. Apostoli Zeni adhuc inedito.

183

Bernardi Iustiniani Patricii Veneti ad eundem Ludovicum Oratio.

ex eodem Codice.

193

Petri Contareni Patricii Veneti Oratio in funere Marci Cornelii Catharinae Cypri Reginae patris.

ex Editione Veneta anni M. CCCC. LXXVIII. per Philippum Venetum, quæ adservatur Venetiis in bibliotheca Clericorum Congregationis Somaſchæ; curante Cl. Viro Petro Catharino Zeno.

202

Caroli Capellii Patricii Veneti Oratio in funere Georgii Cornelii, ejusdem Reginae fratris.

descripta ex Libello autographo adhuc inedito, qui exstat in eadem insigni bibliotheca; eodem Zeno suppeditante.

213

Angeli Gabrielii Patricii Veneti Oratio in funere Baptista Zeni Cardinalis.

ex vetusto Exemplari Apostoli Zeni, edito sine loci et temporis nota.

226

Ioannis Antonii Vulpii Epistola ad Ioannem Paschalicum, Venetum Senatorem Amplissimum, et rei literariae Triumvirum.

234

Petri Paschalici Patricii Veneti Monumenta.

236

Ejusdem Oratio ad Emmanuelem Lusitaniae Regem.

quam excusam Venetiis per Bernardinum Venetum de Vitalibus anno Domini M. CCCC. I. humanissime exhibuit idem Amplissimus Senator Ioannes Paschalicus.

237

Francisci Pisani Patricii Veneti Epistola ad Zachariam Cardonium.

244

Ejusdem Oratio de universa Philosophia ornamentis.

ex antiquo Exemplari Apostoli Zeni gothicis impresso characteribus ad signum serpentis brassicam complexi, sine loci et temporis significatione.

245

Antonii Longi Patricii Veneti Oratio in funere Nicolai de Ponte Venetiarum Principis.

ex Libello typis descripto sine temporis locive nota, apud Apostolum Zenum existente.

268

IN-

I N D E X

NOMINVM PROPRIORVM, RERVMQVE MEMORABILIVM

LOCVPLETISSIMVS.

- A** Bundantia rerum in urbibus ad principum præsidumque laudem maxime pertinet. pag. 278
- Academia Patavina totius Italiz nobilissima. 7
- Academici Philosophi. 261
- Accursius (Franciscus) Iuriseonsultus celeberrimus, laudatus. 168
- Achaja. 155
- Ad quos scribendi libri. 45
- Adornus (Franciscus) Genuensis, Soc. Iesu, laudatus. 15. Augustinum Valerium ad Rhetoricam Ecclesiasticam conscribendam vehementer hortatur. 27
- Aegæum mare. 156
- Aegidii Cardinalis doctissimi testimonium de Nicolao de Ponte adhuc adolescente. 274
- Aegyptii inter primos Astronomiz inventores. 256
- Aegyptii Reges. 239
- Aelius Sextus a Romanis Catus appellatur. 172
- P. Aemilianus. 217
- L. Aemilius. 166. laudatus. 279
- Aenigmata philosophica a quibus conscripta. 261
- Aëris descriptio. 260
- Aeschinis sonitus in dicendo. 140
- Aetheris descriptio. 260
- Africa a Populo Romano subacta. 170
- Africam tributum pendere quinam Romanorum coegerint. 204
- P. Africanus. 140. 217. patrem in acie ex hostium manibus eripit. 205
- Agrippæ facinus egregium. 177. 178
- Albanus (Hieronymus) Bergomas, Cardinalis, filios antea ex matrimonio susceperat. 89
- Aldidamus Eleates Rhetor laudatus. 251
- Aldobrandinus (Thomas) frater Clementis VIII. Pont. Max. vir optimus, atque eruditissimus, Philosophorum vitas a Diogene Laërtio conscriptas e græco in latinum vertit. 81
- Alexander Alensis Theologus, Magister irrefragabilis appellatus. 41
- Alexander Aphrodisæus. 41. ejus de animæ natura doctrina ab Augustino Valerio confutata. 18. ejusdem libri a Hieronymo Donato Patricio Veneto in latinam linguam conversi. 49
- Alexander Magnus Diogenem ad se vocat magnis propositis præmiis. 175. laudatus. 195. 239
- Alexander III. Summus Pontifex a Venetis in sedem restitutus. 203
- Alexander VI. Pont. Max. 231
- Amaltheus (Io. Baptista) Bernardi Naugerii amicus laudatus. 93
- Ambitiones scholasticæ in Gymnasio Patavino. 124. 125
- Divi Ambrosius, & Bernardus ad solos suas libros inscribunt. 32
- D. Ambrosius laudatus. 264
- Amulius (M. Antonius) Eques. 95. a Senatu Veneto in Dalmatiam Syndicus mittitur una cum Bernardo Naugerio. 71. ea res illi obrectatores paravit. ibid. legatus ad Pium IV. Pont. Max. 83. 84. Cardinalis creatus eodem die quo Naugerius. 85
- Anaxagoras Clazomenius Philosophus laudatus. 279. nuntiata filii morte quid

- quid responderit. 210. ejus opinio de principiis rerum. 261.
- Anaximander Milesius Philosophus. 261. Thaletis Milesii auditor. 256. Zodiaci inventor. ibid.
- Ancon Italiæ urbs. 151. 153. 158
- Annus a C. Cæsare dispositus, & auctus. 256
- Antiphon Rhamnusus Rhetor laudatus. 251
- Antipodæ. 239
- Antonianus (Silvius) Carolo Card. Borromæo ab epistolis. 7. 85. a Bernardo Naugerio mirifice dilectus. ibid. 93. præfationem scripsit in Augustini Valerii homilias. 30. Vitam S. Caroli ab eodem Valerio scriptam edidit. 37. item alios ejusdem libellos. 55. ejus laudes. 46. 60. ejus opus de christiana filiorum educatione præclarissimum. 54. Veronæ publice in scholis doctrinæ christianæ legebatur. 47. 55. Venetam Rempublicam dilexit. 48. Augustini Valerii amicus triginta annorum. 58. Cardinalis. 85
- D. Antonii Ulyssiponenſis Templum Patavii. 164
- Antonius vetus Orator. 114
- Apollinea adyta. 252
- Apollo Pythius Poëſeos inventor. 252
- Apollodorus Grammaticus laudatus. 248
- Apollodorus Pergamenus Rhetor, Cæsaris Augusti Apolloniæ præceptor. 251
- Apollonia urbs. 251
- Apollonius Grammaticus laudatus, & cur dyſcolus dictus. 248
- Apollonius Molo Rhetor. 251
- Apoſtolorum pauci scripserunt. 47
- Apulia de maxima re apud Eugenium I V. Pont. Max. litigat. 179
- Arabia præ omnibus regionibus odores producit. 167
- Arcadia Venetæ fidei se credit. 155
- Archelaus Rex Euripidi aureum ſcaphum donat. 195
- Archimedes Syracusanus, ejusque facinus memorabile. 255. militis imprudentia occiditur. 256
- Architectorum industria. 141
- Archytas Tarentinus Pythagoricus. 261
- Aretini cives in religionem proni, ac eloquentiæ studioſi. 166
- Aretinus (Carolus) laudatus. 167. ejus carmina. 161
- Aretinus (Franciscus) laudatus. 167
- Aretinus (Leonardus) ejusque scripta laudata. 167
- Aretium Etruriæ urbs. 164. olim provinciæ caput. 166. Roma antiquior. ibid. laudata. ibid. 170. factioſa. 171
- Argi Græciæ urbs a Venetis ſolo æquata. 155
- Arion Muſicus. 256
- Aristophanis Comœdia prima a Leonardo Aretino comicis verſibus latine reddita. 167
- Aristarchus Grammaticus laudatus. 248
- Aristoteles. 41. 44. 45. 46. ejus libri commendati. 68. 249. 250. 251. 258. ejus interpretes Græci, & Arabes laudati. 6. idem reprehensus. 18. naturæ ſcriba nuncupatus. 43. philoſophorum princeps. 104. ejus ſententia de homine ſomno dedito. 105. quædam opera a Leonardo Aretino in latinum converſa, ejusque vita ab eodem ſcripta. 167. ſenariolus in Iſocratem. 251. dictum inſigne. 260. 261. ejus laudes. 262
- Arithmeticæ deſcriptio. 254
- Arnulphus ultimus e genere Caroli Magni. 114
- Aromata a Luſitanis importata. 239
- Aſiam quiſnam perdomuerit. 204
- Aſſyrii inter primos Aſtronomiæ inventores. 256
- Aſſyrii Reges. 239
- Aſtronomi celebres. 256
- Aſtronomiæ deſcriptio. 254
- D. Athanaſius laudatus. 264. ejus vitam Ioannes Tortellius Aretinus interpretatus eſt. 167
- Athenienſes. 172. vid. Beroſus.
- Athenienſes tyranni illuſtres. 141
- Athenienſium judicium de Chryſippi Dialectica. 250
- Atheſis

Athesis fluvius. 50
 Atlanticus Oceanus. 239. 242
 Attici faceti. 174
 Averroës laudatus. 41
 D. Augustinus laudatus. 105. 264
 Aula superior Domus Episcopalis Patavii a Petro Barrocio exstructa, Episcoporumque imaginibus ornata, anno clccccxciv. 110
 Aula Patavina in qua Doctoribus insignia dignitatis conferuntur, ab eodem ædificata. 110

B

B Aduarius (Sebastianus) laudatus. 266
 Bagata (Raphaël) Sacerdos Veronensis laudatus. 36
 Balduinus princeps Gallus. 200
 Baldus Perusinus insignis legum interpretis. 6
 Barbadicus (Nicolaus) 18. Veronæ prætor. 19. 32. Baylus Byzantii moritur. ibid.
 Barba (Elisabetha) Paulli II. Pont. Max. soror, & Eugenii IV. sororis filia, mulier ornatissima. 227
 Barbaricus Sinus. 239
 Barbaries a scribentibus vitanda. 43
 Barbarus (Daniel) vir doctrina & moribus præstans, coadjutor Ioannis Grimani Patriarchæ Aquilejensis, & Patriarcha designatus, a Senatu Veneto ad Episcopatum Veronensem nominatur. 83. rei familiaris inopia laborans, a republica sustentatur. 84. Veronam venit cum Bernardo Naugerio. 89. moritur. 68
 Barbarus (Franciscus) laudatus. 266
 Barbarus (Hermolaus) senior, a Ioanne Baptista Egnatio laudatus. 49
 Barbarus (Hermolaus) junior, ejusque scripta laudata. 11. 49. 266
 Barbus (Iacobus.) 95
 Barbus (Petrus) Cardinalis S. Marci, Pontifex Max. eligitur, vocaturque Paullus II. 158. vide Paullus II.
 Barbus (Paullus) Eugenii IV. Pont.

Max. sororis filius, & Paulli II. Pont. Max. germanus frater. 183. laudatus. 194
 Barrocia gens. 132. 145. 162. Venerabilis vetustissima. 103
 Barrocus (Aloysius) Benedicti filius, Petri Episcopi Patavini pater, Senator gravissimus, Decemvir occubuit. 103
 Barrocus (Benedictus) magistratus obiit amplius XL. Consiliarius moritur. 103
 Barrocus (Franciscus) Benedicti filius, Paulli II. Datarius, ac Tarvisii Episcopus. 103. Romæ moritur. 104
 Barrocus (Ioannes) Benedicti filius, Episcopus Bergomas, deinde Venetus Patriarcha, laudatus. 103. 131. 144. 149. 150. patriam juvat in bello Mediolanensi, ac Turcico. ibid. a Paulo II. Cardinalis designatus moritur. 103
 Barrocus (Petrus) Aloysii filius, Episcopus Patavinus. 101. 102. 103. 107. ejus avus maternus D. Marci Procurator laudatus. 103. ejus mores & studia. 104. Doctorum laurea insignitur, et a Sixto Pont. Max. Bellunensis Episcopus renuntiatur. ibid. circuli quadraturam invenit. ibid. ab administratione reipublicæ abhorruit. 105. ab Innocentio VIII. Pont. Max. Ecclesiæ Patavinæ præficitur, anno clccccxxxviii. 106. centesimus a D. Prosdocimo Episcopus. 108. ab eo gesta in episcopatu, & mira in Patavinis sublevandis liberalitas. 106. causa ejus mortis. ibid. scripta ejus quamplurima Bernardini Scardeonii tempore exstabant. 107. ejus monumenta. 108. 109. testamentum. 108. a Pio II. Pont. Max. primus omnium destinatus fuerat Cardinalis, at re infecta Patavii moritur. 108. ejus sententia de pinguibus Ecclesiæ Patavinæ redditibus. 110. ab alumnis Gymnasii Patavini vocatur ad orationem habendam. 112. laudatus. 266
 O o 2 Bar-

- Bartholus exinius legum interpres. 6
- D. Basilius Magnus laudatus. 264. ejus de poetarum oratorumque lectione libellus a Leonardo Aretino in latinum versus. 167
- Bassianum amœnum Venetorum oppidum, Lazari Bonamici patria. 8
- Bellarminus (Robertus) Soc. Iesu, Cardinalis. 26. ejus Controversiarum libri laudati. 45. 54
- Bellunensis regio descripta. 135
- Bembus (Bernardus) Petri Cardinalis pater. 51. laudatus. 266
- Bembus (Petrus) Cardinalis. 51. 53. 58. Italice lingue regulas tradidit. 32
- Berengarius Italice tyrannus. 113
- Bergomates Veneto nomini additissimi. 150. eorum lœtitia, & mœror de Ioannis Barrocii Episcopi discessu, qui Venetorum Patriarcha creatus fuerat. 144. 145
- Bergomum a Ioanne Barrocio Antistite contra Franciscum Sfortiam Mediolanensem Ducem defensum. 161.
- Bergomi zdes publicæ et privatæ, templaque a Ioanne Barrocio zdicata ornataque. 161. Forum coelitis lateribus ab eodem constratum. ibid.
- B. Bernardinus Feltrensis Patavinos ad Montem Pietatis (ut vocant) erigendum hortatur. 110
- D. Bernardinus Senensis laudatus. 152. Christophoro Mauro principatum prædicit. ibid. in templo D. Iobi Venetiis ei a Mauro jam Principe ara exstruitur. ibid.
- D. Bernardus laudatus. 42. 46. ad sororem suam librum inscribit. 32
- Berosus Astronomus nobilissimus. ejus statua aurata lingua in Atheniensem publico gymnasio sita quid significaret. 256
- Bertholdus Atestinus, terrestris Venetorum exercitus Imperator adversus Turcas. 155
- Biblia sacra quo tempore frequentius lecta, et illustrata. 4
- Bibliothecæ insignes Cardinalium aliquot Venetorum græcis latinisque libris instructissimæ. 266
- Boëthius Severinus laudatus. 250. omnium Latinorum in Astronomia princeps. 256. 257. ejus Consolatio laudata. 258
- Boldunus (Antonius) laudatus. 266
- Bollanus (Dominicus) legatus ad Angliæ regem, postea Brixienfis Episcopus. 78
- Bonanicus (Lazarus) humaniorum literarum in Patavino Gymnasio doctor celeberrimus. 7. 8. 51. ejus patria Bassianum Venetorum oppidum. 8. mortuus, ab Augustino Valerio funebri oratione laudatur. ibid.
- D. Bonaventuræ Cardinalis laudes. 58
- Bononia. 151. 153. Bononiam petebant pauperiores Gymnasii Patavini alumni, ut doctoris insignia minori sumtu consequerentur. 128
- Bononienfes Roicellum Roicellum I. C. ad publice docendum invitant. 168
- Borromæus (D. Carolus) Cardinalis. 84. Augustinum Valerium diligit. 22. eundem ad publicas conciones habendas, et ad Rhetoricam Ecclesiasticam conscribendam hortatur. 27. item ad alia opuscula elucidanda. 28. 29. a perditis hominibus ad necem quæsitus. 28. ejus adhortatio ad Valerium Cardinalem creatum. 36. falsus rumor Veronam assertur, eum, dum Sacramenta pestilentie labe infectis ministraret, Mediolani exstinctum. 31. nonnullos Valerii libros edi jubet. 55. quid senserit de Bernardo Naugerio Cardinali. 85. 96. ejus laudes. 37
- Borromæus (Federicus) D. Caroli Cardinalis frater. 22
- Borromæus (Federicus) D. Caroli patruelis, a Sixto V. Cardinalis creatus. 38. 39
- Bragadenus (Dominicus) laudatus. 266
- Brixia urbs populosa, & in primis locu-

cuples, obsidione diuturna laborat. 136. ejus civium fides in Venetam Rempublicam. 136. 137. a Mediolanensibus circumfessa gravi fame laborat. 205. a Georgio Cornelio adhuc puero mira dexteritate liberatur. *ibid.*
 Brutus. 169
 Byzantini faceti. 174

C

Caballus (Marinus) Eques. 95
 Cæli descriptio. 260
 Cæsar Augustus Apollodori auditor Apolloniæ. 251
 Cajetanus (Thomas) Cardinalis, laudatus. 5. 16. 58
 Caimus Canonicus. 36
 Cajus Iulius Cæsar dictator injuriarum callide oblivifcebat. 148. Astronomiæ peritissimus. 256. ejus laus, & reprehensio. 143
 Callistus Pont. Max. excidium Turcarum ardentissime optat. 186
 Campeggius (Thomas) Apostolica Sedis Nuntius Venetiis. 35
 Canalius (Ioannes Franciscus) magnus Philosophus. 51
 Canalius (Paulus) a Petro Bembo, & ab Andrea Naugerio celebratus. 51
 Capellus (Carolus). 113
 Capellus (Ioannes) Eques, Patavii præfectus. 76. legatus ad Ferdinandum Imperatorem. 82. ditissimus. 83. pateras aureas maximi pretii a Ferdinando Imperatore dono acceptas, jussu Senatus in publicum ærarium infert. 83
 Caper Grammaticus laudatus. 248
 Caraffa (Antonius) Cardinalis amplissimus. 30 37
 Caraffa (Ioannes Petrus) postea Paulus IV. Pont. Max. 59. nihil scripsit. *ibid.*
 Cardinalis Alexandrinus, postea Pius V. Pont. Max. 20. 23
 Cardinalis Carpenfis nihil omnino scripsit. 59
 Cardinalis optimi officia. 59

Cardinalitia dignitas a Bernardo Nau-
 gerio magni æstimata. 95
 Cardonius (Zaccharias) Hierosoly-
 mitanus Eques, & Secret. Aposto-
 licus. 244
 Caritatis Mons Patavii unde initium
 duxerit. 279
 Carneades Philosophus imaginibus lo-
 co literarum utebatur. 174
 Carnorum maxima pars a Georgio
 Cornelio subacta. 221
 Carolus Magnus. 114. laudatus. 185.
 191. 195. ejus insignes victoriæ.
 200
 Carolus V. Imperator laudatus. 280
 Carolus Victor Galliz Rex. 183. 193.
 laudatus. 184. & sequ.
 Carrarum turres. 200
 Carthaginienfes. 239. eorum ager a
 P. Scipione Africano igne ferroque
 vastatus. 155
 Carthago a Romanis everfa. 204.
 239
 Casale majus, Venetorum quondam
 oppidum. 137. ejus incolæ Chri-
 stophoro Mauro præsto sunt. 138
 Castellum, urbis Venetiarum regio.
 149
 Castellum Novum ad viam custodien-
 dam a Tergestinis constructum, ad
 Venetos olim pertinebat. 146. in
 eorumdem potestatem denuo reda-
 ctum. 147
 de Castro (Alphonfus) laudatus. 5
 Cathedrales Ecclesiæ complures, sub
 Paulo IV. Pont. Max. per annum,
 vel biennium etiam, sine Episcopo
 fuere. 81
 Cato Major laudatus. 172. 279. in
 eo mirum discendi studium fuit.
 178. quædam scripsit de Arte Rhe-
 torica. 251
 Cautio quænam adhibenda in libris Au-
 gustini Valerii edendis. 55-60.
 Celsus Rhetor. 252
 Cervinus (Marcellus) postea Mar-
 cellus II. Pont. Max. nihil omnino
 scripsit. 59
 Chabriz Atheniensis sententia insignis.
 156
 Chal-

- Chaldæi inter primos Astronomiæ inventores. 256
- Chilo Lacedæmonius. 172
- CHRISTVS IESVS DEI FILIVS nihil scripsit. 47
- Chrius Fortunatianus Rhetor. 252
- Chrysippus Tarsensis Philosophus acutissimus, DCC. volumina scripsit ad Dialecticæ pertinentia. 250
- Cicero. 42. 45. 256. 182. laudatus. 6. 252. 253. 254. summus Orator appellatus. 43. cum Demosthene comparatus. 254. equestris ordinis vir. 115. Ethicam a Græcis acceptam illustravit. 258. De Jotari Regis causam apud Cæsarem dixit. 175
- Ciceronis de Consolatione liber perditus. 20
- Ciconia (Vincentius) Cleri Veronensis nomine Naugerium Cardinalem laudat. 90. item in ejus funere. 92
- Circuli quadratura a Petro Barrocio inventa, & publice tradita. 104
- Cives qui sobolis studio tenentur, reipublicæ utiles. 219
- Civium benivolentia fortissimum urbium propugnaculum. 137
- Clugia sive Clodia, descripta. 133. 134. ejus incolæ Genuensium impetum forti invictoque animo sustinent. 134
- Coleo (Bartholomæus) Bergomas Imperator fortissimus. 208
- Colonia a Venetiis in Cyprum deducta. 207
- Columna (Ascanius) Cardinalis. 38. 39
- Comici Poëtæ. 252
- Commendonus (Ioannes Franciscus) civis Venetus Cardinalis, Abbatia S. Zenonis a Pio V. Pont. donatus; in Poloniam legatus proficiscitur. 26. laudatus. 52. plura eleganter conscripsit. ibid.
- Commentarii pulcherrimi legationum a Bernardo Naugerio apud Paullum IV. Pont. Max. & Carolum V. Imperat. gestarum, exstant. 81. 96
- Communionem sub utraque specie Nicolaus Ormanetus Bavariz Duci dissuadet. 90
- Concionatores optimi quinam sint. 94
- Condolmariorum familia Venetiis egregia. 180
- Congregationis Indicis decreta de editione librorum. 54
- Consiliariorum magistratus in Patavino Gymnasio. 124
- Consolatio Boëthii Severini laudata. 258
- Constantinus Magnus. 177
- Constitutiones Episcoporum Provincialibus Conciliis maxime nituntur. 34.
- Constitutionum multitudo ecclesiasticæ disciplinæ perniciofa. 34
- Contarenus (Hadrianus) senior, & junior, laudatus. 32
- Contarenus (Adornus). 202
- Contarenus (Aloysius). 12. 13. 17. Veronæ præfectus. 19. 32. 33. ad Carolum IX. Galliarum regem legatus. 26. ei a Republica scribendarum historiarum munus committitur. 32
- Contarenus (Franciscus) vir doctissimus, laudatus. 77. D. Marci Procurator, legatus ad Paullum IV. 79
- Contarenus (Gaspar) Cardinalis. 12. 49. 58. de elementis scripsit. 42. laudatus. 53. ejusdem de Petro Barrocio Episcopo Patavino testimonia. 109. 110
- Contarenus (Iacobus). 50
- Contarenus (Iustinianus) ab Augustino Valerio e fonte sacri baptismatis susceptus. 13
- Contarenus (Petrus). 202
- Contarenus (Petrus Franciscus) Venetiarum Patriarcha, laudatus. 9. 31. 50. 68. 95. quamvis multa scripserit, ejus tamen scripta nulla exstant. 53
- Contarenus (Thomas). 13
- Corbonanani Perfa a Gallis domitus. 200
- Corcyra insula laudata. 278
- Corcyrensiū dissidia a Nicolao de Ponte sedata. 278
- Corinthus. 155
- Cor-

- Cornelia gens laudata . 204. 205. 212. 216. 217
- Corneliorum ædes Venetiis permagnificæ, vulgo *la Ca grande* appellatæ, a Georgio Cornelio emtæ, ornataque magno sumtu, omnibus admirationi sunt . 218
- Cornelia (Catharina) Cypri Regina . 202. 213. laudata . 209. 224. Venetæ Reipublicæ a patre in adoptionem tradita . ibid. magno splendore in Cyprum deducitur . ibid. in servitutem redacta . 210. ejus dolor de patris morte . 212. mortuo marito rege Cyprum insulam possidet . 220. Venetias venit, & regnum Reipublicæ tradit . ibid.
- Cornelii Romani veteres laudati . 216
- P. Cornelius Scipio quæstor, a S. P. Q. R. Prusæ Regi Bithyniæ Romanam venienti obviam missus . 149
- Cornelius (Antonius) laudatus . 266
- Cornelii (Federici) duo, eorumque præclara facinora . 216. 217
- Cornelius (Georgius) Marci junioris parens, multa & gravissima pro patria pertulit . 204. 205. 217
- Cornelius (Georgius) Marci junioris filius laudatus . 203. 212. 213. et sequi rem familiarem a patre imminutam auxit . 218. ædes magnificas emit . ibid. optimos suscepit filios . 219. sororem Cypri Reginam Venetias abducit, eique persuadet ut regnum Reipublicæ tradat . 220. Brixiz, Veronæ, Patavii prætor . ibid. ejus præclara gesta . 221. decemvir & consul . 222. ejus pulchritudo corporis . 223. mortis proximi oratio ad filios . 224
- Cornelius (Ioannes) laudatus . 217
- Cornelius (Marcus) senior Venetiarum Princeps, laudatus . 204. 217. ejus monumenta Venetiis in sublimi curiæ loco posita . ibid.
- Cornelius (Marcus) junior, Catharinæ Cypri Reginæ pater . 202. 217. laudatus . 205. et sequi . ejus adhuc pueri præclarum facinus . ibid. a Cyprio Rege eques creatur . 206. eidem in maximis negotiis egregiam operam navat . ibid. ejus prudentia admirabilis . ibid. et 207. in amicos et patriam caritas . 207. justitia . ibid. Patavii prætor . 208. legatus ad Sixtum Pont. Max. ibid. item ad Bartholomæum Coleonem . ibid. in Brixensem agrum . ibid. filiam Cyprio Regi nuptui collocat, cum tercentorum talentorum dote . 209. ejus in adversis maxima constantia . 210. 211. præclarum in senectute facinus . ibid. mors . ibid.
- Cornelius (Marcus) Georgii fil. Cardinalis, laudatus . 214.
- Cornelius (Marcus Antonius) summus Orator . 97
- Cornelius (Marinus) laudatus . 217
- Cornelius (Petrus) laudatus . 217
- Cornificius Rhetor . 252
- Corregius (Hieronymus) Cardinalis . 85
- M. Crassi sententia . 206
- P. Crassus Scævola frater . 172. 173
- Crassus orator . 114
- Croton urbs . 166
- Cur scribendi libri . 45
- D. Cyprianus Episcopus et Martyr, laudatus . 48
- Cypri insulæ laudes . 220. regnum optimo jure a Venetis possessum . 281. amittitur . 210
- Cypriorum dolor in funere Marci Cornelii . 211
- Cyprius Rex a Marco Cornelio adjutus . 206. Venetias legatos mittit Catharinæ Corneliæ nuptias petiturum . 209. infelix ejus obitus . 210. reguli ejus filii postumi mors . ibid.
- Cyrenæi Philosophi . 261
- Cyris Othomanus Turcarum tyrannus, a Venetis vietus fugatusque . 153
- Cyrus Rex . 175. Cyri Regis Institutio a Xenophonte scripta . 258

Dal.

D

- D**Almatia Ecclesie Romanæ propugnaculum. 157
 Damascus urbs. 74
 Dandulus (Andreas) Venetiarum Princeps, prius e Venetis doctoris insignia fertur accepisse. 48. ejus laudes. ibid.
 Dandulus (Antonius.) 266
 Dandulus (Fantinus) Episcopus Patavinus, literarum cultor eximius. 48
 Dandulus (Mattheus) Eques. 21. Senator clarissimus, unus e tribus Gymnasii Patavini moderatoribus. 79. D. Marci Procurator. ibid. 281. Legatus ad Paulum IV. Pont. Max. 79. ad Concilium Tridentinum. 280
 Decemvirum magistratus in Veneta Republica descriptio. 78
 Decianus (Tiberius) I. C. Vtinenfis clarissimus, Bernardi Naugerii Patavii prætoris vicarius. 76. 79
 Decius Junius Bubulcus, magister equitum. 166
 De DEI cognitione plura. 261. 262
 Decorum a Græcis *επίσημον* dicitur, 258.
 Dejoratus Rex a Cicerone defenditur. 175
 Delphinus (Ioannes) Torcellanus primus, deinde Brixienfis Episcopus. 50
 Delphinus (Petrus) Camaldulensium Minister Generalis, magnum epistolarum volumen edidit. 50
 Demosthenes laudatus. 6. 42. 253. cum Tullio comparatus. 254. ejus vis in dicendo. 140. vita a Leonardo Aretino scripta. 167
 Desiderius Rex Longobardorum, apud Papiam a Carolo Magno superatus. 200
 Dialectica seu Logica, descripta. 249. Chrysippea ab Atheniensibus laudata. 250
 Dialecticæ artis scriptores nobiles enumerati. ibid.

- Diogenes ab Alexandro arcessitus. 175
 Diomedes Grammaticus. 248
 D. Dionysius Areopagita. 48
 Dionysius Carthusianus. 44
 Dionysius Halicarnassæus Rhetor et Historicus. 251
 Doctores Ecclesie Græci et Latini quo tempore frequentius in manibus fuerint. 4. laudati. 6
 Doctorum hominum numerus antiquisne temporibus, an recentibus major. 4
 D. Dominici sententia de sacris concionibus. 25
 Donati duo celebres, Patricii Veneti. 49
 Donatus Grammaticus laudatus. 248
 Donatus (Aloysius) optimus senex Patavii præfatus, laudatus. 76
 Donatus (Franciscus) Venetiarum Princeps. 8
 Donatus (Hieronymus) laudatus. 266
 Donatus (Ioannes Franciscus) Hieronymi filius, Venetus Senator. 97
 Donatus (Leonardus) D. Marci Procurator. 10. 97. duos Alexandri Aphrodisiensis libros latinos facit. 11. M. Antonii Cornelii avunculi sui, eloquentiam æmulatur. 97
 Donatus (Ludovicus) Bellunenfis Antistes, Pii II. legatus ad Christophorum Maurum. 154
 Donatus (Marcus) laudatus. 266
 Dos Catharinæ Corneliz Cypri Regine, quanta. 218

E

- E**ccliarum redditus in municipes egenos erogandi. 100
 Egnatius (Ioannes Baptista) Venetus. 13. vir in humanioribus literis publice docendis magna cum laude versatus. Bernardi Naugerii oratione, & auctoritate adjutus. 79
 Eleatarum dogmata obscura. 261
 Emmanuel Lusitaniz Rex. 235. 237. 241. Venetæ Reipublicæ amicus. laudatus, ibid. et sequ. Venetos juvat. 240. 242
 Endy-

Endymion in quodam Ioniz monte
cursum, & vias erraticas Lunæ ob-
servavit, ac demum triginta anno-
rum spatio percepit. 256
Epicleti Philosophi Enchiridion lau-
datum. 19
Epidaurum a Turcis in deditionem
accipitur. 154
Epiphania Domini. 196
Episcopatus est opus bonum, sed ple-
num laboribus & periculis. 81
Episcopi decem Bernardum Naugerium
Veronam comitantur. 89
Episcopus, liber Augustini Valerii,
hortatu D. Caroli Borromæi con-
scriptus, ab auctore lucubrationibus
suis omnibus antepositur. 29
Epos quid sit. 252
Equestris ordo laudatus. 193. nobilior
nostro tempore quam apud vete-
res, et quamobrem. 115. in fami-
lia Trissina veluti hereditate tradi-
tus. 114. 115
Equestris dignitas a Bernardo Nauge-
rio recusata. 82. quater a Bernar-
do Iustiniano. 198. 199
Eremitæ quamplurimi nihil omnino
litteris mandarunt. 47
Eremitanorum, seu Augustinianorum
comitia Venetiis habita. 274
Erythræus sinus. 239
Ethice, & de ea plura. 257
Ethnici a Dei cognitione valde aber-
rarunt. 262
Etruria laudata. 165. 166. Romanis
olim formidata. ibid.
Etruscorum veterum religio. 166.
204
Etruscum bellum. 211
Etrusci vernaculi sermonis elegancia.
165
Evagoras, Isocratis oratio, laudata.
7
Evangelistæ. 47
Euclides laudatus. 104. 255
Eudemus. 261
Eugenius IV. Pont. Max. ex Veneta
Condulmariorum familia. 176. 177.
178. laudatus. 227. ejus in Tur-
cas odium. 185
Euripides Poëta nobilis. 195

Europa universa in Venetos conspi-
rat. 221
Eustathius Homeri enarrator lauda-
tus. 248
Euxinus Pontus. 156

F

Fabius Maximus. 166. laudatus.
279
Fabricius. 142. ejus insignis conti-
nentia. 204
Familiarum vera nobilitas & gloria.
112. 114
Fastidientes omnino novos libros, re-
prehensi. 5. 6. 7
Faustus (Victor) Græcas literas Ve-
netiis professus; novæ quinquagemis
inventor. 70
Federicus Barbarossa, Alexandro III.
Pont. Max. insultans, a Venetis
victus. 153. 203
Federicus Urbini Dux. 170
Felicianus (Bernardus.) 13
Felicitas perfecta a vera Philosophia
petenda. 247
Ferdinandus Siciliz Rex. 153
Ferrariam petebant pauperiores Gy-
mnasii Patavini alumni, ut minore
sumtu doctoris insignia consequen-
tur. 128
Ferrus (Hieronymus) Patricius Vene-
tus, vir admodum eruditus, Trium-
vir literarius. 79
Figliucci (Alexius) vir doctus &
pius, Ordinis Prædicat. 37
Filii sæpius matribus quam patribus,
facundia similes. 97
Florentia. 153
Florentini Roicellum Roicellum I. C.
summæ ad docendum præmiis invi-
tant. 168
Folietta (Vbertus) Genuensis Histo-
riz scriptor, Bern. Naugerii ami-
cus. 93
Forojulienses factiosi. 119
Forojulii regio amplissima. 118
Forosempronium urbs munitissima per
prodicionem capta. 170
Foscareni plures doctoris insignia ac-
ceperunt. 50

P p

Fo-

- Foscarenus (Aloysius) laudatus. 266
 Foscarenus (Iacobus) Venetiis Philosophiam publice proficitur. 16.
 Iaderæ Præfectus eligitur, eique totius Dalmatiæ tuendæ, Cretæque administrandæ cura committitur. 33
 Foscarenus (Sebastianus) Venetiis Philosophiam publice proficitur. 50.
 265. laudatus. ibid.
 Foscarus (Augustinus) Marci filius, immatura morte præreptus. 95
 Fracastorius (Hieronymus) laudatus. 42. 43
 D. Francisci sententia de sacris concionibus. 25
 Franciscus I. Galliz Rex. 280. quanti fecerit Petrum Paschalicum. 236.
 Venetos juvat. 243
 Franciscus II. Galliz Rex, Henrico patri succedit. 82. Nicolaum de Ponte in pretio habet. 280
 Fumanus (Adamus) Canonicus Veronensis, vir eruditissimus, ab epistolis Concilii Tridentini, laudatus. 90. Tridenti D. Gregorii Nazianzeni græcas Orationes Aug. Valerio interpretabatur. 23
- G**
- G**abriellus (Angelus.) 226
 Gabriellus (Silvester.) ibid.
 Gabriellus (Triphon) laudatus. 50
 Galba I. C. 117
 Galesinus (Petrus) sacrarum literarum peritissimus, Aug. Valerii librum qui inscribitur Episcopus, edendum curat. 29
 Gallia intestinis bellis laborat. 178.
 ejus Reges laudati. 195. 200
 Gallio Rhetor. 252
 Gauricia a Georgio Cornelio expugnata. 221
 Gaza (Theodorus) laudatus. 248
 Genua (M. Antonius) Patavinus, nobilis Philosophus, Bern. Nangerii, & August. Valerii præceptor. 14. 67
 Genuensium obsidio. 136
 Genuense bellum contra Venetos, periculofum. 216
 Geometrarum veteres nobiliores. 255.
 256
 Geometriz descriptio. 254
 Georgius Bohemiæ Rex. 153
 Germani a Georgio Cornelio profligati. 221
 Germani mercatores Iustinopolitanos injuriis afficiunt. 146
 Ghislerius (Michael) Cardinalis Alexandrinus, postea Pius V. Pont. Max. laudatus. 96
 Giberti (Io. Matthæi) Episcopi Veronensis, laudes. 24. 34. ejusdem Constitutiones celebratæ. 25. 34
 Gloria inanis assidue scriptioni comemes. 40
 Gnomon a quonam inventus. 256
 Gonzaga (Franciscus) a Bernardo Naugerio unice dilectus. 96
 Gonzaga (Hercules) Cardinalis, legatus ad Concilium Tridentinum. 23
 Gonzagæ (Herculi) Cardinali, Mantuanæ ditionis procuratio a Federico fratre commissâ, donec Franciscus filius pueritia excessisset. 73
 Gorgias Leontinus Rhetor, Empedoclis discipulus. 251
 Gothifredus Bulionius laudatus. 200
 Gothorum bella a Leonardo Aretino scripta. 167
 Gradenicus (Georgius) Lauræ Valeriæ, Augustini sororis, maritus. 32
 Græcia. 239. ejus de Aretinis iudicium. 166
 Græcorum imperium ad Gallos translatum. 114
 Grammaticæ descripta, & laudata. 248
 Grammatici celebres enumerati. 248
 Grammaticorum quorundam in Ecclesiam perniciēs. 4
 Granatensis (Aloysius) in scriptis suis D. Bernardum imitatur. 42.
 ejus de Rhetorica Ecclesiastica libri ab Augustino Valerio mirifice laudati, & suis ejusdem argumenti prælati. 28. ejusdem Opera ubique terrarum sæpius edita. 55
 Gra-

- Gratianus Imperator pietate & humanitate insignis. 151
 D. Gregorius Magnus laudatus. 264
 D. Gregorius Nazianzenus laudatus. 264. Theologus, & Demosthenes Ecclesiasticus ab antiquis appellatus. 43. ejus Oratio in plagam grandinis. 30
 Gregorius XIII. Pont. Max. laudatus. 30. Venetæ Reipublicæ irascitur, ob pacem ab ea cum Turcis sancitam. 282
 Grimanus (Dominicus) Cardinalis, laudatus. 266
 Grimanus (Hieronymus), D. Marci Procurator, legatus ad Paulum IV. Pont. Max. 79. ad Pium IV. 82
 Grimanus (Ioannes) Aquilejensis Patriarcha. 89
 Grimanus (Marinus.) 14
 Grittus (Andreas.) 71. Patavii prætor. 101. Venetiarum Princeps optimus. 72. 96. 280. a Bernardo Naugerio in funere laudari expetit. 72. laudationem sui funebrem quotannis ab eodem audit. ibid.
 Grittus (Ioannes.) 18
 Guida (Iulius) Canonicus Veronensis. 19
 Guidus Vbaldus Vrbini Dux magnis precibus a Pio IV. impetrasse dicitur, ut Dominicus Trivisanus Veronensi Ecclesiæ præficeretur. 84
- H
- H** Adriaticum mare. 197
 Hæretici pernicioſa librorum novitate gaudent. 45
 Hannibal a dimicando cum P. Scipione Africano revocatur. 155
 Hecatombe a Pythagora Diis oblata. 255
 Hegesias Cyrenaicus. 141
 D. Helenæ corpus quinam Venetias advexerit. 152
 Henricus II. Gallorum Rex Taurinum venit. 76. fœdus icit cum Hercule Ferrariæ Duce, & Paulo I V. Pont. Max. adversus Carolum V. ejusque filium Philippum Hispaniæ Regem. 80
 Hercules Ferrariæ Dux. 80
 Hermagoras Rhetor, Theodori Gadarzi auditor. 251
 Hermogenes Rhetor laudatus. 251. 252
 Herodianus Grammaticus laudatus. 248
 Herodotus laudatus. 253
 Heroici Poëtæ principes. 252
 Heroicum carmen quid, et a quo inventum. 252
 D. Hieronymus Cardinalis fuerit, necne, incertum. 58. laudatus. 105. 264
 Hieremias mortem CHRISTI prædixit. 264
 Hierosolyma. 241
 Hipparchus stellarum nomina, et numerum explicavit. 256
 Hippias Eleus Rhetor laudatus. 251
 Historiæ rerum Venetarum ab Augustino Valerio adumbrata, auctoris judicio nunquam edenda. 56
 Historici veteres celebriores. 253
 Historici munus. 253
 Homerus. 42. laudatus. 252. 253. ejus testimonium quoddam. 255
 Homiliæ de Passione CHRISTI, ab Aug. Valerio exaratz, ejus judicio non edendæ. 55
 Honoris templum Romæ. 152
 Horatius. 42. ejus ars poëtica laudata. 249
 Horatium in epistolis scribendis imitatus est Lazarus Bonamicus. 8
 Horatii Pulvilli in filii morte constantia. 210
 Horologium ab Anaximandro Milesio Lacædemoniis constructum. 256
 Horreum publicum Clugiz a Christophoro Mauro institutum, ei urbi, & Venetiis utilissimum. 134. 135. item alterum Belluni. 135. Corcyræ aliud a Nicolao de Ponte. 278
 Hosius (Stanislaus) Cardinalis Varmienſis appellatus, legatus Sedis Apostolicæ ad Concilium Tridentinum. 85. 88
 Hugo Cardinalis. 44. 58

Hugones duo insignes, alter a S. Vi-
ctore, alter Cardinalis. 42

I

Iacobus Armeniæ Rex. 153
Iadera urbs, Veneti nominis stu-
diosissima, a Turcis oppugnatur.
154. a Venetis munitur. 155. a
Turcis dimittitur. ibid.
de Iambes (Ioannes) Caroli Victoris
Galliæ Regis apud Venetos lega-
tus. 186
Iamblichus. 6
IESVS CHRISTVS, ejusque
divina opera. 263. ejusdem de ele-
mosyna dictum. 179
Ignobilitas vera quænam dicenda. 122.
123
Impensæ immoderatæ ab iis qui do-
ctoris insignia Patavii petebant, ve-
teri consuetudine faciendæ, auctori-
tate Francisci Scledi Rectoris im-
minutæ. 128. 129
Innocentius III. Pont. Max. Iuris Ca-
nonicj peritissimus. 6. dum Cardi-
nalis Diaconus esset, præclarum de
miseria hominis opus conscripsit.
58
Innocentius VIII. Pont. Max. Ioan-
nem Michaëlium Cardinalem, Pa-
tavinum Antistitem designat. 106.
laudatus. 229. moritur. 231
Inquisitorum hæreticæ pravitatis mu-
nus, quod attinet ad librorum edi-
tionem. 18
D. Ioannes Apostolus et Evangeli-
sta. 160. laudatus. 264
D. Ioannes Baptista nihil omnino li-
teris tradidit. 47
D. Ioannes Chrysostomus laudatus.
264
Ioannes Pseudo-Pontifex pontificatu
sefe abdicare compellitur. 113
D. Iobi adversa, & prospera. 151. 152.
ejusdem fanum et monasterium Ve-
netiis a Christophoro Mauro instau-
ratum, ornatum, ditissimisque mu-
neribus auctum. 151. & sequ.
Iphicrates Atheniensium Dux. 156
Iovis Statoris templum Romæ. 152

Iridis colores. 247
Isaïæ vaticinium de CHRISTI or-
tu. 263
Ismenias Thebanus, Musicus. 256
Isocrates. 42. ejus scripta. 68. lau-
datus. 251. Gorgiæ auditor; xcvi. 111.
annum implevit. ibid.
Isthmus Corinthiacus a Ludovico Lau-
redano muro firmatur. 155
Italia a Vandalis, Gothis, & Lon-
gobardis vastata. 48. 49. magnis
calamitatibus liberatur. 80. Etru-
sco bello flagrat. 211. ejus de
Aretinis judicium. 166
Italica legatio Cardinalis Baptista Ze-
ni celeberrima. 229
Iulius III. Pont. Max. Nicolaum de
Ponte magni facit. 280
Iunii Bruti laus, et reprehensio. 143
Iuris civilis scientia quo tempore dif-
ficillima exstiterit. 172. Iuris ci-
vilis, & pontificii dogmata. 124
Iurisconsulti veteres laudati. 172. re-
centiores magis laudandi. 173
Iustinianus Imperator. 130
Iustinianus (Antonius) laudatus.
266
Iustinianus (Bernardus) historicus.
49. 53. 193. laudatus. 183. 184. 266.
recusat insignia militaria a Ludovi-
co XI. Galliæ Rege sibi oblata.
196. quam ob causam. 198. sed
tandem Regis precibus victus, ei
morem gerit. 194. 199. legatus ad
Rom. Imperatorem. ibid. ad Sum-
mum Pontificem, & ad Siciliæ Re-
gem. 199
Iustinianus (D. Laurentius.) 49. 53.
193
Iustinianus (Leonardus) Bernardi pa-
ter. 53. laudatus. 198. 266. a qui-
bus honoribus abstinerit. 198. 199
Iustinianus (Petrus) Annalium scri-
ptor. 49
Iustinianus (Vrsatus) Venetæ classis
præfectus. 156
Iustinopolitani Tergestinatorum hostes.
146
Juvenum nobilium Venetiis crebræ salu-
tationes, vulgo *il broglio*. 70. 71. his
non delectabatur Bern. Naugerius.
71.

71. ideo superbz & ironicz natu-
ra infimulatus.

Leo VIII. Pont. Rom. creatur. 113
Leoniceus (Omnibonus) laudatus.

120. continentia insignis. 121

Lesbos a Venetis diripitur. 156

Libri antequam edantur, diligentissi-
me examinandi. 5. 6. quoniam utiles.

ibid. optimi a vide olim a studiosis
manu descripti. 4

Libri nonnulli Augustini Valesii qui-
bus, curantibus prodiesint. 55

Libyz exterioris ora. 239

Linus Musicus & Poeta vetustissi-
mus. 256

Lippomanus (Andreas) vir sanctis-
simis moribus, & caritate in pau-
peres insigni, a Senatu Veneto ad
Episcopatum Veronensem nomina-
tur. 83

Lippomanus (Augustinus) Episcopus
Veronensis, immatura morte præ-
reptus. 83

Lippomanus (Marcus) laudatus.
266

Litteræ ad quem usum repertæ. 4

Litteræ a Gothis ceterisque barbaris
profligatæ. 48. earum restitutio. 49

Loci scripturo considerandi. 40

Logica, seu Dialectica descripta. 249

Logozdala artes quatuor. 247. 265

Longobardi a Pipino Galliz Rege su-
perati. 200

Longus (Antonius.) 268

Lothoringius (Carolus) Cardinalis,
Venetiis apud Monachos Casinenses
aliquandiu moratur. 87. a Bern.

Naugerio laudatus. ibid. Concilio
Tridentino interfuit, eique doctrina

& studio religionis, utilem ope-
ram præstitit. 88. in dicenda sen-
tentia clamores tollebat. ibid.

Luca urbs. 153

D. Lucas Evangelista. 160. 161. lau-
datus. 264

Lucejus Celtiberorum princeps. 138

Lucifer. vide Phosphorus.

Ludovici Galliarum Reges laudati.

199

D. Ludovicus IX. Galliz Rex. 114

Ludovicus XI. Galliz Rex. 183. 193.

Carolo patri succedit. laudatus. 188.

& sequ. 194. & sequ. bello Medio-

la-

L

L Aberianum. carmen. insigne. 137

C. Lælius. 140

Lacedæmonii. magna mercede condu-
cunt Thaletem Gortynium ad juven-

tutem. musica disciplina imbuendani.
256. eorum horologium ab Anaxi-

mandro Milesio fabrefactum. ibid.

Ladislau Poloniz Rex. 175. 177

Landa (Histriana) Petri Landi Ve-
neti Principis neptis, Bernardo

Naugerio nubit. 73. puerpera mo-
ritur. 78

Landus (Bassianus) Augustinum Va-
lerium philosophiam docet. schola-

sticis philosophis insensissimus, la-
tinæque elegantiz studiosissimus. 14

Landus (Petrus) Archiepiscopus Cre-
tensis Veronam Bern. Naugerium

comitatur. 89

Landus (Petrus) Dux Venetiarum,
Andrez Gritti successor, Bern. Nau-

gerium mirifice diligit. 73. Hi-
strianam Landam neptem, ei ma-

trimonio jungit. ibid. moritur. 8

Landus (Vialis) a Christophoro Mau-
ro Venetiarum Duce adversus Ter-

gestinos missus. 247

Lauredano (Ludovico) quæ munera
a Senatu Veneto mandata sint. 155.

Lemnon insulam subigit. 156

Lauredanus (Leonardus) Dux Vene-
tiarum ab Andrea Naugerio in fu-

nece laudatus. 73

Lauredanus (Petrus.) 95. Venetæ
Classis Præfectus. 153

Lausus Mezentii filius. 170

Lædio cum descriptione conjungenda. 52

Legitimationum libellus Antonii Rei-
celli laudatus. 171

Lemnos insula a Ludovico Laureda-
no in Venetorum potestatem reda-

ta. 156

Lenas Rhetor. 252

P. Lentulus. 140

Leo, D. Marci, & Venetorum insi-
gne. 156

lanensi Venetis opem spondet. 190.
bis aperto capite Bern. Iustinianum
rogat, ut insignia militaria e manu
sua accipere velit. 196
Lunæ eclipsis a Sulpitio Gallo præ-
dicta, Romanis utilis. 256. Lunæ
descriptio. 260
Lusitanæ Rex quidam a Venetis pu-
blico hospitio susceptus. 242
Lusitanæ Reges pro Hierosolyma re-
cuperanda arma cepere. 240
Lusitani Venetorum amici. 237. 241
Lyceum. 265
Lyrensis (Nicolaus) laudatus. 44
Lyrici Poëtz. 252
Lysæ Oratoris subtilitas. 140

M

Macedonicum bellum. 256
Madius (Vincentius) Brizianus,
magnus Philosophus, Bern. Nauge-
rii præceptor. 67
Madrucius (Ludovicus) Cardinalis.
85. doctissimus. interfuit Conc. Tri-
dentino. 88
Malatesta (Sigismundus) terrestris
Venetorum exercitus ductor, Spar-
tanos in eorundem potestatem redi-
git. 156
Mallei super incudem ad numerum
cadentes, musicæ origo fuisse perhi-
bentur. 255
de Mancsi (Ioannes) Caroli Victoris
Gallæ Regis apud Venetos lega-
tus. 186
Manius Curius. 142
Manutius (Paullus.) 13
Marcellus Imperator Romanus. 255.
quintum Consul Honori atque Vir-
tuti templa ædificat. 152. In ex-
pugnatione Syracusarum Archime-
dem saluum esse jubet. 256
Marcellus II. Pont. Max. viginti tan-
tum dies in pontificatu vixit. 79
Marcellus (Christophorus) Canoni-
cus Patavinus, deinde Archiepisco-
pus Corcyrensis. 101. laudatus.
266. varia scripsit. 49. orationem
habuit in funere Petri Barrocii Epi-
scopi Patavini. 102

Marcellus (Petrus) vitas Principum
Venetorum in epitomen redegit.
49
Marcus Antonius censorius, opus Rhe-
toricum inchoavit. 252
D. Marcus Evangelista laudatus. 264.
ejus insigne Leo. 156
Marina Petri Paschalici uxor, lauda-
ta. 236
Maripetrus (Paschalis) Princeps Ve-
netorum, pacis amantissimus. 143.
moritur. 144
Maris descriptio. 259
Marianus Capella laudatus. 250. 252
Martinus V. Pont. Max. 175. 176
Martyres quampturimi nihil scripse-
runt. 47
Mathefis laudata. 254. 255. ejus di-
visio. 254
Mathematicorum de Lunæ magnitudi-
ne sententia. 260
D. Matthæus Evangelista laudatus.
264
Matthias Pannoniæ Rex. 153
Maumethes Turcorum tyrannus. 153.
contra Venetos præliatur. 204. ci-
teriore Pannonia, & Epidaurò sub-
actis, laderam dimittit, & in Asiæ
revertitur. 155
Maumethi secta spurcissima. 185. 190
Maumethica rabies ab universa Italia
ope Venetorum propulsata. 204
Mauritania. 240. ei bellum infer-
re cogitaverat Emmanuel Lusitanæ
Rex, & quare ab incepto destite-
rit. ibid.
Maurocena gens laudata. 219
Maurocenæ gentis matronæ virtute ac
pudicitia singulari. 219
Maurocenus (Carolus) D. Marci
Procurator legatus ad Paullum IV.
Pont. Max. 79. & ad Pium IV. 82
Maurocenus (Dominicus) vir probi-
tate ac literis insignis, laudatus. 51.
68. 74. quamvis plurima scripse-
rit, nihil tamen edidit. 53. lega-
tus ad Ferdinandum Romanorum
Regem. 74. designatus ad Paul-
lum IV. Pont. Max. 79
Maurocenus (Franciscus) laudatus.
266

Mau-

- Maurocenus (Paullus)** laudatus. 366
Maurus (Christophorus) Venetiarum
 Dux. 131. adversus Turcas clas-
 sem instruit, & educit. 132. hu-
 manitate, ac religionis cultu spe-
 ctatissimus. 132. & sequ. 180. & seq.
 Clugiz prator horreum publico sum-
 tu ædificat. 134. item Belluni præ-
 tor. 135. Brixiz præfectus. 136.
 quæ præclara gesserit in eo magi-
 stratu. ibid. Casalís Majoris præ-
 fectus. 137. Patavii præfectus dif-
 ficillimis temporibus. 138. a Pa-
 tavinis ob singularem humanitatem
 mirifice diligitur. ibid. 139. le-
 gatus ad Eugenium IV. & Nico-
 laum V. Pontifices Max. 139. Con-
 sul, Cenfor, Consilii princeps, ac
 Decemvir sæpissime. 140. ejus vir-
 tutes laudat. 141. D. Marci Pro-
 curator, & ipsius gesta in eo magi-
 stratu. 141. 156. veniam peccato-
 rum a Pio II. Pont. Max. populo
 impetrat. 142. 151. Princeps ele-
 ctus. 144. senatusconsulto literas
 Tergeste mittit. 146. adversus Ter-
 gestinos bellum suscipit, Vitalem-
 que Landum cum ingenti exercitu
 eorum urbem terra marique obside-
 re jubet. 147. Ioanni Barrocio Pa-
 triarchæ Venetiæ venienti obviam
 procedit. 149. ob id factum lau-
 datur. 149. 160. cum adhuc pri-
 vatus esset, nobilis a Pio II. per
 literas appellatur, principatus quasi
 quodam augurio. 152. D. Bernardi-
 no familiarissimus. 153. ei jam in-
 ter cælites collocato, in templo D.
 Iobi aram statuit. 152. ejus ad-
 versus Turcos ingentes animi. 154.
 155. contra eosdem bellici ap-
 paratus. 157. Anconem ingenti
 cum exercitu navigat. 158. a Car-
 dinalibus honorificentissime excipi-
 tur. ibid. ad eos orationem ha-
 bet. ibid. biremibus donatur. ibid.
 classem Anconæ ascendit. ibid. Tur-
 cos intra Asiam concludit. 159.
 Venetias revertitur. ibid.
Maurus (Marinus) Divæ Helenæ
 corpus Venetias advexit, Miseri-
 cordiæ Xenodochium construxit, in-
 gentibusque redditibus locupletavit.
 152
Medices (Ioannes Angelus) Cardi-
 nalis, postea Pius IV. Pont. Max.
 82
Medina Theologus laudatus. 42
Mediocriter eruditi multi. 40
Mediolanenses rei militaris peritia in-
signes, & hominum pecuniarumque
numero potentissimi. 137. Venetias
 cedunt. 138
Mediolanum. 151. in ea urbe pesti-
 lentia grassatur. 30
Mel ex arundinibus collectum, vul-
go zuccherò, ex America a Lusita-
nis in Europam importatum. 239
Memoriæ ars a quonam inventa. 174
Mercurii Trismegisti dictum. 102
Metaphysice descripta. 262
Q. Metellus. 140. Terrogenis gratia
 Centobrigam obsidione liberat. 147
Mexensis urbs a Carolo V. obsessa.
 74
Michælius (Ioannes) Cardinalis,
 Episcopus Patavinus ab Innocentio
 VIII. designatus. 106. sed flagi-
 tante Senatu Veneto, in ejus lo-
 cum suffectus Petrus Barrocio. ibid.
Michælius (Nicolaus) laudatus.
 266
Milledonius (Antonius) vir præstan-
 ti ingenio, & acri iudicio; Bern.
 Naugerio in legatione ad Pium IV.
 a secretis. 80
Miseria hominis. 102
Misericordiæ Xenodochium Venetiis a
quo constructum. 152
Mitylene a Venetiis diripitur. 156
Mitylenorum mos. 98
Mocenicus (Aloysius) Eques. 50.
 95
Mocenicus (Andreas) bellum Ca-
 meracense literis mandavit. 50
Mocenicus (* * *) Episcopus Ce-
 nenedensis. 80
Mocenicus (Philippus) Nicoliz Ar-
 chiefiscopus. 30. ejus insignis li-
 ber. 50
Monarchia, Antonii Roicelli liber
 178. 181
 Mo-

Monile aureum magni pretii a Ferdinando Imperatore Bern. Naugerio donatum. quid de illo effectum.

83

Monilianus Cardinalis Arz Cæli nihil omnino scriptum reliquit.

58

Mons Fortis Veronenſi Episcopatuſi ſubjeſtus.

24

Mons Pietatis (ut vocant) quo tempore Patavii erectus.

110

Montanus (Ioannes Baptiſta) Veronenſis, Medicus eximius.

75

Montisferrati Marchio.

190

Morales Philoſophi nobiliores.

258

Moralis Philoſophia deſcripta.

257.

258

Morandus (Franciſcus) Veronenſis civitatis nomine orationem habet in adventu Card. Naugerii.

90

Moronus (Ioannes) Cardinalis, legatus mittitur a Pio IV. ad Concil. Tridentinum. 23. 87. legationis princeps, & quamobrem.

88.

nihil ſcripſit.

23

Mofes. 107. laudatus.

263

Mulierum pudicarum in civitatibus genera quatuor.

31. 32

Muſica quomodo inventa. 255. ejus deſcriptio. 254. utilitas.

256

Muſici nobiles.

256

N

N**Africa.**

217

Naturalis ſcientia deſcripta. 259.

260

Naugeria familia Venetiis ingeniorum admodum ferax. 51. eloquentibus viris abundat.

97

Naugeria (Laura) Bern. Cardin. filia. 89. ab Auguſtino Valerio Gaſpari Venerio in matrimonium collocata. 97. laudata.

ibid.

Naugeria (Lucia) Bern. Cardinalis ſoror. 66. 69. Bertucciſſi Valerii conjux. 66. Auguſtini Valerii Card. mater, in Cyprio inſula moritur. ejus laudes, Valeriique luctus ex ejus morte.

11

Naugerus (Andreas) 7. 66. 67. orationes egregias, & carmina pul-

cherriſſima ſcripſit.

51. 53. 73

Naugerus (Bernardus) Auguſtini Valerii avunculus. 65. Patavii prætor. 7. orationem habuit in funere Andreæ Gritti Venetiarum Principis, in æde D. D. Ioannis, & Paulli. 7. 73. legatus ad Paullum IV. Pont. Max. 10. ad Henricum II. Gallie Regem. 11. 15. ad Ferdinandum Imperatorem. 15. Cardinalis creatur. 21. Valerii ſororis filii opera in epistoſis conſcribendis utitur. ibid. legatus mittitur ad Concilium Tridentinum. 23. Veronæ Episcopus eligitur a Pio IV. 24. podagra, & oculorum morbo laborat. ibid. eodem die quo nuntius Veronam allatus eſt, Valerium ejus urbis Episcopum factum, Naugerus moritur.

24

laudatus. 51. vir memoria admirabili. 65. ejus corporis habitudo. 66. 67. Patavium proſciſcitur ſtudiorum cauſa. 67. ejus ſtudia. 68. novos libros imprebat. 42. in Dalmatiam ſyndicus mittitur una cum M. Antonio Amulio, quæ res illi obtreſcatorum peperit. 71. Andreæ Gritti laudationem funebrem eidem adhuc viventi, ipſius juſſu, quotannis recitat. 72. quosnam conſciſcipulos Patavii habuerit. 68. cauſas adoleſcens egit magna cum laude. 70. Sapiens ordinum (ut vocant) omnium ſuffragiis creatus. ibid. orationem habet in funere Cardinalis Corneſii. 71. Hiſtrianam Landam uxorem ducit. 73. Nuptiæ in ipſius Principis æde magnifice celebrantur. ibid. legatus ad Herculem Gonzagam. 74. Sapiens continentis, vulgo *Savio di terra ferma*. in Collegium cooptatus, & Conſultor militiæ declaratus. ibid. xxxiv. annum ætatis agens legatus mittitur ad Carolum V. 74. ejus liberalitas & jactura rei familiaris. ibid. graviſſime ægrotat. 74. 75. in patriam redit. ibid. ejus dictum de Carolo V. ibid. Patavii aliquot menses conſumoratur, ad valetudinem

nem recuperandam, ibique Ioannis Baptistæ Montani Veronenſis, egregii Medici, opera utitur. 75. Præſectus annonæ. 75. Cuſtos legum, vulgo Venetiis Advocator Communis. ibid. xxxviii. ætatis anno, quod nemini antea contigerat, Patavium Prætor mittitur. 75. 76. Tiberium Decianum Vtinenſem, Iuriſconſultum egregium, Vicarium ſibi adſciſcit, ejuſque ope Patavinam præturam ſumma cum laude adminiſtrat. 76. Anno CHRISTI M D XLVIII. adhuc Patavii Prætor, Taurinum legatus mittitur ad Henricum Gallotum Regem. 76. Advocator Communis iterum creatur. 77. ejuſ collegæ in hoc magiſtratu, & in corrigendis Venetiſ legibus in iis quæ ad iudicia pertinent, ſenatus juſſu, quinam fuerint. ibid. Baylus ad Turcarum Imperatorem Byzantium mittitur; hujusque legationis laudes. ibid. ejuſ pietas, & liberalitas. 78. filiam ſuſcepit antequam ad Carolum V. legatus mitteretur, filium vero ubi e prætura Patavina rediit, e cujuſ partu Hiſtriana ejuſ uxor mortua eſt. 78. legatus ad Angliæ Regem designatus. ibid. Decenvir creatus. ibid. poſt Mantuanam legationem nullum diem ſine magiſtratu fuit. 79. Patavini Gymnaſii Moderator. ibid. quinam ejuſ in hoc magiſtratu collegæ. ibid. in eodem magiſtratu multum favit Victori Trincavellæ, Medico Veneto præſtantiſſimo, ac Tiberio Deciano Iuriſconſulto. ibid. incredibilis ejuſ liberalitas a nonnullis æqualibus ei vitio vertitur. ibid. maximo muneri quod verſatur in diſcernendiis iis quæ ad ſalis diſtributionem pertinent, præſcitur. ib. legatus in Dominici Mauroceni locum miſſus ad Paulum IV. orationem elegantem, & plenam gravitatis habet. 79. 80. 98. ejuſ in patriam caritas. 80. 81. 85. 86. mira in ea legatione agendi dexteritas. 80. uſus in ea eſt a ſecretis Antonio

Milledonio, viro præſtanti ingenio & acri judicio, ejuſque laboribus & induſtria valde adjutus eſt. ab eccleſiaſticis dignitatibus aliquando abhorruit. 80. 81. 83. 84. quorum conſuetudine Romæ ſit uſus. 81. Commentarius ejuſ exſtat (quem etiam recitavit in ſenatu) rerum quæ hujusce difficilis Rom. legationis tempore geſtæ eſſent. 81. ſapiens conſilii antequam rediret in patriam, declaratur. 81. nondum L. ætatis annum agens Conſiliarius effectus eſt, præterito ſene ſeptuagenario qui iterum Conſiliarius fuerat, viro integerrimo, qui poſtea etiam Princeps fuit. 81. iterum Patavinum Prætor mittitur. 82. 83. legatus ad Ferdinandum Imperatorem cum Ioanne Capello Equite. ibid. Eques a Ferdinando creatus. 82. legatus ad Pium IV. eligitur, & quamobrem proſectus non ſit. 82. ad Franciſcum II. Gallorum Regem, 82. 98. podagra laborat. 83. moniſte aureum magni ponderis a Ferdin. Imper. ei donatum, in ærarium libenter inſert. 83. Veronenſis Epicoſopus a Senatu Veneto nominatur apud Pium IV. ibid. quingentorum aureorum annuam penſionem ab eodem ſibi oblatam recuſat, impetratque ut ea detur Danieli Barbaro. 84. Cardinalis a Pio IV. renuntiatur. 84. 98. vocatus a Pontifice Romam venit. 84. 85. poëtiſ delectabatur. 85. Pii IV. familiariffimus. ib. crebra ejuſ colloquia cum Hieronymo Superantio Oratore ad Pium IV. 85. ei Veronenſis Eccleſiæ perpetua adminiſtratio committitur a Pio IV. 86. ſuſſione capitiſ laborat. 87. item oculorum morbo. 87. 88. 98. legatus a Pio IV. ad Concilium Tridentinum mittitur. 87. 93. 98. Venetias petit. 87. ibique ad Hieronymum Priulum Principem, & Carolum Cardinalem Lothoringium venit. de hoc ejuſ judicium 87. Tridentum venit noctu, modeſtiæ cauſa.

- sa. 87. ejus in Concilio gestorum laudes. 88. constantia in oculorum morbo. 88. filiorum ex legitimo matrimonio susceptorum cura aliquando angebatur. 89. Veronam venit. ib. Synodum Veronæ celebrat, in eaque orationem habet. 91. Coadjutorem a Pio IV. Pontifice petit, nec impetrat. ibid. cataractas (quas vocant) ex oculis sibi educi patitur. ibid. ultima infirmitate corripitur. ibid. eodem die quo Augustinus Valerius ejus sororis filius Veronæ Episcopus a Pio IV. creatur, e vita decedit. anno videlicet 1565. sexto Kal. Iunii, ætatis suæ 58. Cardinalatus an. 5. mens. 3. Episcopatus an. 2. mens. 7. a Vincentio Ciconia in funere laudatur. 92. ejus laudes. 92. 93. 98. mores ejusdem. 93. 94. dicta memorabilia. 94. 95. ejus in adolescentia amici. 95. scripta. 96. eloquentia. ibid. sepultura. 97. 98. Eques & Senator. 98
- Epistolæ multæ a Naugerio in adolescentia scriptæ interciderunt. 96. item Carmina. 96. 97. olim nonnullæ epistolæ exstabant apud Philip-pum Stridonium. 96. ejus familiares omnes beneficio affecti. Orationes ejus, in funere Andreæ Gritti, ad Paullum IV. & ad Ferdinandum Imperatorem reipublicæ nomine, reperiuntur. 96. 98
- Naugerus (Bernardus) junior, Abbas. 63. 66
- Naugerus (Franciscus) Bern. Card. frater, admodum adolescens moritur. 66
- Naugerus (Hieronymus) Bern. Card. frater. 66. uxorem deligit ex Daudulæ familia nobilissima. 73
- Naugerus (Ioannes) pro patria occubuit. 65
- Naugerus (Ioannes Aloysius) Bern. Card. pater. 65. 66. in Cyprum mittitur. 67. in ea insula moritur. 66. 69. ejus liberalitas, ac pietas in filium. 57
- Naugerus (Ioannes Aloysius) Bern. Card. filius ex justo matrimonio susceptus. 26. 92. Petro Francisco Zino, viro doctissimo, erudien-dus a patre traditur. 96. filiam Ioannis Francisci Donati uxorem ducit. 97
- Neoptolemus de arte poetica scripsit. 249
- Nerva filius ætatis anno xvii. de jure publice respondet. 171. 173
- D. Nicolai in pauperes liberalitas. 114
- Nicolaus V. Pont. Max. a Carolo Victore Galliz Rege in Turcas excitatur. 186
- Nicosia a Turcis capta. 30
- P. Nigidius vir doctissimus. 248
- Nobiles a Summo Pontifice soli Prin-cipes appellati. 152
- Nobilitas vera quænam sit. 122. 123. 198. 205
- Noctium Vaticanarum Academia olim Romæ celebris. 23
- Nominibus casus, fortunæ, fati, quid pii & Christiani homines significare velint. 7
- Norici populi. 221
- NOSCE TE IPSVM maxime pertinet ad eos qui libros edituri sunt. 49
- Numa Pompilius. 172. Astronomiz peritus. 256
- Numantiam quis deleverit. 204
- Numerorum scientia. 254
- Nuptiæ Bern. Naugerii magnificæ. 73

O

- Officia omnia quæ genitoribus debentur, etiam præceptoribus præstanda. 8
- Opes ingentes a Cardinali Zeno Reipublicæ Venetæ legatæ. 233
- Opusculum Aug. Valerii de Cautione adhibenda in edendis libris, quo tempore scriptum sit. 60
- Oratio Bern. Naugerii in fun. Andreæ Gritti comparata cum Oratione Andr. Naugerii in fun. Leonardi Laurédani. 73
- Oratio de Philosophiæ laudibus quot-an-

annis Venetiis habebatur ab aliquo
adolescente patricii ordinis in æde
D. Bartholonizi. 245. 246
Orationes funebres in Principum obitu
cur Venetiis habeantur. 268
Oratorem optimum qualem esse oportet.
141
Oratores celebres. 253
Orbis alterius inventio admiranda, &
perquam utilis. 239. 242. Emmanu-
nelis Lusitaniz Regis auspiciis ten-
tata. ibid.
Ormanetus (Nicolaus) Bodoloni Ar-
chipresbyter, laudatus. 90. Nun-
tius mittitur ad Bavariz Ducem ad
dissuadendam Communionem sub
utraque specie. ibid.
Orpheus Musicus, & Poëta antiquissi-
mus. 256
Orthographia Ioannis Tortellii Areti-
ni. 167
Osorii (Hieronymi) liber de Iusti-
tia, publico Aug. Valerii testimo-
nio laudatus. 18
Otho I. hujus nominis Imperator. 112.
113. in Italiam venit. ibid. a
Rom. Ecclesiz Cardinalibus contra
Berengarium in auxilium vocatur.
113. Vicentiam venit. 114

P

Palæmon Grammaticus. 248
Palæmonis Virgiliani sententia.
116
Panis Tarvisinus, Patavinusque lau-
datissimus. 136
Pannoniz citerioris Rex a Turcis per
proditionem captus. 154. 155. Pan-
noniz Regis sœdus cum Pontifice
ac Venetis. 243
Pannonii terra potentissimi. 154
Pantagathus (Octavius) laudatus.
22. 81
Panvinus (Onuphrius.) 98
L. Papirius dictator. 166
Parleo (Petrus) Ariminensis, Petri
Barrocii præceptor Venetiis, lauda-
tus. 112
Parmenides Xenophontis Colophonii
discipulus. 261

Parvi (Nicolaus) Carolo Viſtori
Galliz Regi a secretis, apud Ve-
netos legatus. 187
Paschalicus (Georgius) totius rei ma-
ritimæ apud Venetos Præfectus,
laudatus. 235
Paschalicus (Ioannes) rei literariæ
Triumvir, laudatus. 234. 235
Paschalicus (Petrus) laudatus. 234.
235. 266. ejus monumenta. 236.
legatus ad Emmanuelem Lusitaniz
Regem. 237
Paschalicus (Philippus.) 236
Patavina prætura cur difficilis. 76
Patavina prætura altera Bernardi Nau-
gerii felicior mitiorque quam pri-
ma. 82. 83
Patavini. 278. laudati. 138. eorum
nonnulli adversus Venetum impe-
rium conspirant. ibid. eorum lu-
ctus in funere Petri Barrocii Epi-
scopi. 103. item in funere Anto-
nii Roicelli I. C. 164. lætitia ob
præfecturam Christophori Mauri. 139.
Roicellum Roicellum I. C. ad pu-
blice docendum invitant. 168
Patavinum Gymnasium. 104. 110. 163.
164. celeberrimum. 76. 79. pluri-
mis Francisci Scledi beneficiis ob-
strictum. 126. 127. 128. 129
Patavinus ager amplissimus & maxi-
me fertilis. 135
Patavium. 105. 270. 272. 279. ab Au-
gustino Valerio auctoritate Aposto-
lica visitatur. 34. 35. Aretio mul-
to nobilius. 170. urbs Veneti Se-
natus beneficio pacatissima. 171.
pestilentiz suspitione laborat. 106.
a Petro Barrocio adjuvatur. ibid.
ejus urbis prætorium incensum, a
Nicolao de Ponte restituitur. 279.
Caritatis Mons (ut vocant) ab eo-
dem instituitur. ibid. eodem præ-
tore rerum omnium abundantia frui-
tur, eique plurimum debet. 278.
279. in ea urbe maxima frequen-
tia ludis equestribus, datis a Fran-
cisco Scledo. 125
Paterz aurez maximi pretii a legato
Veneto in publicum ærarium illa-
ta. 83

- Patrimonium optimum quodnam . 94.
96
D. Paullus Apostolus . 47. 161. laudatus . 105. 264
Paullus II. Pont. Max. antea Petrus Barbus . 158. 266. laudatus . 227. 228
Paullus III. Pont. Max. Concilium Tridentinum indicit . 88. laudatus . 280
Paullus IV. Pont. Max. Marcello II. succedit . 79. multa contra Carolum V. ejusque filium Philippum Regem Hisp. molitur, idē fœdere cum Henrico Galliz Rege, & cum Hercule Ferrariensium Duce . 80. Bern. Naugerium mirifice diligit . 81. cogitasse interdum fertur eidem Brixiz episcopatum deferre . 80. moritur . 82
Pauperum Advocati Romæ suprema in eo ordine dignitas est . 179
Pecuniz ingentem vim Gorgias Leontinus Athenis docendo, & dicendo comparavit . 251
Peloponnesus . 155
Pererii (Benedicti) Commentarii in Daniele laudati . 54
Perettus (Ioannes Baptista) Sacerdos Veronensis, laudatus . 36
Pericles Orator . 141. ejus acumen . 140
Peripatetici Philosophi . 261
Perfes Philippi filius . 256
Perusia . 153. 166
Petramalorum familia factiosa Aretio ejecta . 168. 169
Petramellarius (Ioannes Antonius .) 98
D. Petrus Apostolus . 47. laudatus . 105
Phalaridis Agrigentinarum tyranni Epistolæ a Francisco Aretino in latinum versæ . 167
Phemonoë Sibylla carmen heroicum prima cecinit ex adytis Apollineis . 252
Philippus Galliz Rex . 200
Philosophi naturales, seu Physiologi celebres . 261
Philosophi sapientissimi sententia . 200
Philosophi veri quinam sint . 258. 259
Philosophia, vera benedictorum & benefactorum mater & magistra . 19
universa monti comparata . 247. & sequ. ejus partes connexæ, & indicretæ . 247
Philosophus Venetiis libros antequam ederentur, legebat, & quæ ad mores pertinent considerabat . 18
Philoponus Aristotelis enarrator . 41
Phosphoros stella . 255
Physiologia quid sit . 259. ejus studium quam utile . 261
Pilulæ episcopales a Petro Barrocio Episc. Patavino inventæ . 104. ad quos morbos adhibeantur . ibid.
Pipinus Galliz Rex . 195. Longobardos superat . 200
Pisanus (Dominiucus) Eques, legatus ad Emmanuelem Lusitaniz Regem . 240
Pisanus (Franciscus .) 244
Pisanus (Georgius) laudatus . 266
Pisanus (Paullus) Patavii prætor . 266
101. laudatus . 244
Pisanus (Silvester .) 244
Pisistratus Atheniensium tyrannus . 141.
Trasippi temulenti convicia astute dissimulat . 147
Pius II. Pont. Max. 186. ejus de Christophoro Mauro judicium . 154.
in Turcos classem parat . ibid. 157.
moritur . 158
Pius IV. Pont. Max. literis egregie excultus . 85. poëtis delectabatur . 85. 86. Bernardum Naugerium mirifice diligit . 85. in eundem & Daniele Barbarum liberalissimus . 84. 85. Venetæ Reipublicæ præ omnibus Pontificibus favere visus est . 86
Episcopatum Veronensem ad Naugerium defert . ibid. perficit, dimittitque Tridentinum Concilium . 88
Pius V. Pont. Max. vide Ghislerius .
Plato . 41. 44. Atheniensis . 172. Socratis discipulus . 258. Philosophorum Deus a Cicerone appellatus . 43. ob artem poëticam laudatus . 249. Pythagoræ, & Eleatarum dogmata obscura explicavit . 261. ejus sententia de bonis malisque hominibus .

- minibus. 6. ejus alia sententia insignis. 104. 105. ejus scripta. 68. laudata. 258. Oratio in Menexeno laudata. 7. ejus laudes ab Aristotele celebratz. 107
- Platoniorum de homine sententia. 107
- Plazonius (Stephanus) bonus Grammaticus, Stridonii, & Bern. Naugerii magister. 66. 90
- Plinius. 252. Plinianæ castigationes Hermolai Barbari. 11
- Plutarchus. 43. 46. ejus scripta. 68
- Poësis laudata. 252
- Poëtarum varia genera. 252
- Poëtica ars descripta. 248. 249
- Poëtica rei scriptores. 249
- Poggianus (Iulius.) 22. Bernardi Naugerii amicus, laudatus. 93
- Polonia Rex. 243
- Polus (Reginaldus) Cardinalis. 58
- Polybius Historicus laudatus. 44
- Pontanus (Iovianus) laudatus. 258
- de Ponte (Nicolaus) Venetiarum Princeps, laudatus. 268. & sequi.
- Patavium petit studiorum causa. 270. ejus studia. 271. 272. 273. 274. Venetias redit. 272. philosophiam publice interpretatur. 274.
- Doctor, & Eques. 82. LXX. annos natus legatus ad Pium IV. eligitur, non tamen proficiscitur. 82. mittitur ad Franciscum II. Galliarum Regem. ibid. 280. anno ætatis xx. sapiens ordinum eligitur. 276. ejus præclarum dictum. ibid. Senator. 277. Patavini Gymnasii Moderator. ibid. Sapiens continentis, & consilii. ibid. Consiliarius. ibid. Corcyram insulam regit, ejusque incolarum diffidia componit. collapsa urbis mœnia reficit, publicum horreum instituit. 278. dum Vtinenſibus præſeſſet, jugem & uberem aquam e remotioribus locis in urbem adduci curavit. 279. Patavii præturam administrat magna cum sua laude, civiumque utilitate. in eo magistratu orbatur filio. ejus in hoc ferendo casu constantia. 279. legatus ad Paulum III. Pont. Max. a quo Eques creatus; & ad Carolum V. Imperatorem. 280. item ad Iulium III. Pont. Max. cujus fit familiarissimus. tandem ad Concilium Tridentinum. 280. D. Marci Procurator. 281. lxxx. ætatis anno mittitur ad leniendum Gregorium XIII. Pont. Max. Reipublicæ Venetæ immerito iratum. 282. ab eodem Pontifice Pacis Angelus appellatur. ibid. Princeps Venetiarum eligitur. 282. 283. pecunias belli proximi tempore in ærarium collatas, creditoribus restitui curat. 283. religio ejus. 284. annum agens xciv. exstinguitur. 286
- Pontificis milites expeditionem adversus Turcas detestant. 158
- Pomponius I. C. 125
- Populorum exterorum Venetiis maxima frequentia ad publicam peccatorum veniam accipiendam. 151. 152
- Porticus Bergomi olim obscurissimæ, a Ioanne Barrocio dirutz. 161
- Præceptoris inopia, discipulorum profectui nocet. 127
- Prætorium Patavinum iacensum, & restitutum. 279
- Prateale agri Patavini vicus. 19
- Pratus (Ioannes) Patavii docet. 164
- Principia rerum quatuor a quo primum elementa appellata. 261
- Priscianus Grammaticus. 248
- Privatorum opes, reipublicæ verè divitiæ sunt. 219
- Privilegia alumnorum Patavini Gymnasii a Francisco Scledo servata. 126
- Priulus (Hieronymus) Venetiarum Princeps, ad Bern. Naugerium Cardinalem, Apost. Sedis in Concilio Tridentino legatum, cum toto Collegio Venetiis venit. 87
- Priulus (Laurentius.) 23
- Prodicus Chius Rhetor laudatus. 251
- Protagoras Abderites Rhetor laudatus. 251
- Prusias Bithyniæ Rex Romanus venit. 149
- Pseudophilosophi quinam. 19
- Pto-

- Ptolemæus Astronomorum princeps . 104. 256. Americam ignoravit . 239
 Publicola . 169
 Punicum bellum secundum . 138
 Pyrrhus Epirotarum Rex . 156. legatis Romanorum lucri causa occurrat . 149
 Pythagoras . 261. magister silentii ab antiquis habitus . 47. mathematicarum artium inventor, & amplificator . 255. ejus opus nullum insignie existat . 47
 Pythagoræ Philosophi multi . 261. eorum somnia de metempsychosi, sive de animorum transmigratione . 107

Q

- Quænam requirantur in bonis scriptoribus . 41
 Quæstio difficilis, præstantioresne scriptores existerint ante, an post inventam typographiam . 4.
 Quatergestum, novum nomen Tergesti impositum . 147
 Quaternarius numerus Pythagoræ sacer . 255
 Qui patriæ servit, Deo servire videtur . 33
 Quinam cum laude scribant . 45
 Quinqueremis nova a Victore Fausto excogitata, & contra invidorum reprehensiones a Bern. Naugerio eloquentissime defensa . 70
 Quintilianus laudatus . 252

R

- Ragazonius (Hieronymus) Civis Venetus, Episcopus Bergomas, latini sermonis cultor egregius . 52
 Rapičius (Iovita) vir eruditus . 13
 Rafarius (Ioannes Baptista .) 13
 Reges nobilissimi Catharinam Corneliæ Cypri Reginam viduam, in matrimonium certatim expetunt . 220
 Regiones studiis Astronomicis aptiores . 256
 Regulæ servandæ in edendis libris . 46
 M. Regulus . 217. pro patria captivus . 204
 Reipublicæ administrandæ apti quinam existimandi . 218
 bene institutæ duplex gubernatio . 160
 optima administratio . 141
 Reliquiæ Sanctorum Corporum LXX. Venetiis servatæ . 150
 Renatus Siciliæ Rex, olim Barrensius ac Lothoringiæ Dux, laudatus . 178
 Rhetores nobiles enumerati . 251. 252
 Rhetorice a dicendi flumine dicta, descripta . 250. 251
 Rhodii faceti . 174
 Rhodus . 251
 Roicella familia Aretii nobilis . 164.
 165. laudata . 167
 Roicellus (Antonius) Roicelli filius, Patavii juris Pontificii interpret, laudatus . 163. & sequ. 168. 171. & sequ. egregie cordatus homo, adhuc puer ab Aretinis vocitatur . 172. festivissimus . 174. juris civilis, & canonici peritissimus . ib. a Martino V. Pont. Max. Romani vocatur . 175. Ladislai Poloniæ Regis causam strenue defendit . ibid. ab Eugenio IV. Pont. Max. ad Sigismundum Imperatorem legatus mittitur . 177. 181. ab Imperatore Palatinus Comes creatur, aliisque honoribus cumulatur . ibid. ab eodem Eugenio legatus in Galliam mittitur . 178. 181. Eques a Galliæ Rege creatur . ibid. Apuliz patronus . 179. 181. Consistorii Cardinalium, pauperumque advocatus . 179. ejus filii . 180. a Veneto Senatu in Patavinum Gymnasium magna mercede oblata arcessitur . 180. ejus scripta . 181. ejus filiz laudatæ . 180. ejus funus magnificum, sepulcrumque e Pario marmore in D. Antonii fano Patavii . 181
 Roicellus (Baptista) senior . 169
 Roicellus (Baptista) junior laudatus . 169. Patavii jus docet . 169. 170
 Roi-

- Roicellus** (Bernardus) Forosempromii praefectus, ab hostibus interficitur. 170
- Roicellus** (Franciscus) Iuriconsultus egregius, & eques fortissimus. 168. Aretio praest. 169
- Roicellus** (Franciscus) Antonii filius, vir integerrimus. 180
- Roicellus** (Guidantonius) Ant. fil. I. C. eloquentissimus. 180
- Roicellus** (Guido) I. C. celebris. 169
- Roicellus** (Ioannes) Ant. fil. pietate insignis. 180
- Roicellus** (Ioannes Lombardus) laudatus. 169
- Roicellus** (Prosper) Ant. fil. laudatus. 180
- Roicellus** (Rainaldus) laudatus. 169
- Roicellus** (Rodolphinus) Vannis filius, laudatus. 169
- Roicellus** (Roicellus) Antonii abavus, Accursii discipulus, I. C. egregius. 168
- Roicellus** (Roicellus) Antonii pater, laudatus. 169
- Roicellus** (Roicellus) Bernardi filius, patris interfectorem occidit. 170
- Roicellus** (Roicellus) Vannis filius Pisis praest, missus ab Imperatore. 169
- Roicellus** (Roicellus) Antonii I. C. fratris filius, a Martino V. Summo Pont. ad Ladislaum Poloniz, & Carolum Galliz Regem legatus mittitur. 176
- Roicellus** (Vannes .) 168. ejus filii quatuor. 169
- Roma** laudata. 95. a Ioanne Pseudopontifice oppressa. 113. ejus nova facies sub Eugenio IV. Pont. Max. 176
- Romani** rei militaris scientissimi. 166. rerum domini. Carthaginem everunt. 239. Astronomiz periti. 256. decem principum civium filios olim in Etruriam miserunt, carmoniarum augendarum causa. 204
- Romani** Pontificis magnitudo. 139
- Romani** pueri etruscis olim, deinde graecis literis eruditi. 165
- Romanorum** quindecim millia in acie caesa apud Trasimenum lacum. 166.
- Romanorum** de Cardinali Baptista Zeno testimonium. 230
- Romulus** Iovi Statori templum vovit. 152. ejus laus, & reprehensio. 143. ejus vita a Ioanne Tortellio latine reddita. 167
- Rota** (Martialis .) 13
- Rura** quaedam in agro Aretino etiamnum Deorum vocabulis insignita. 166
- S
- S**abellicus (M. Antonius) quid senserit de Petro Barrocio, ejusque scriptis. 107
- Sabinz** virgines a Romanis raptz. 148
- Sacerdotum** praestantia Regum sublimitati anteferenda. 33
- Sacrarum** literarum, studium ceteris omnibus anteponendum. 57. 273
- Sadoletus** (Iacobus) Cardinalis. 58
- Sal**, non minimum Reip. Venetaz vetigal. 79
- Saladinus** a Philippo Galliz Rege devictus. 200
- Sallustius** parvis libellis maximam gloriam consecutus est. 44. Thucydidi conferendus. 253
- Salomon** multa de CHRISTO praedixit. 264
- Salomonius** (Iacobus .) 108. 110
- Sanctz** Crucis (Prosperi) Cardinalis, liber de legatione celebratus. 26
- Sannazarius** (Iacobus) Poeta incomparabilis. 43
- Sanutus** (Marcus) laudatus. 266
- Sapientia** quid sit. 263. a quonam fonte perfecta petenda. 57
- Sapientis** dictum. 199
- Sapientes** continentis quinam fuerint olim apud Venetos. 74
- Sarraceni** in Hispaniis a Carolo Magno profligati. 200
- Satyrici** Poeta. 252
- Savornianorum** in ditione Osofum opidum est. 15
- Sce-

- Scævola I. C. 173. ejus dictum. 171
 Scardeonius (Bernardinus) Patavinus , Opusculorum quorundam Petri Barrocii editionem curavit , anno M D X X X I. 107. quid senserit de eodem. ibid. & sequ.
 Sceptius Metrodorus imaginibus pro literis usus est. 174
 Scholastici Philosophi ab Augustino Valerio improbat , & quamobrem. 11
 Scientiæ simulatio e Patavino Gymnasio a Francisco Scledo sublata , doctorum indoctorumque commodo. 127. 128
 Cn. Scipio. 142
 P. Scipio Africanus. 156. 170. 182. ejus dictum. 140. ejus egregium facinus. 138. 155
 Scipiones laudati. 204
 Scledorum gens æquæva urbi Vicentiz , ut ferunt. 126. jurisconsultis celeberrimis abundavit. ibid. ager hujus gentis nomine appellatus , nobilitatis ejus indicium. ibid.
 Scledus (Franciscus) Vicentinus , eorum qui jura Patavii discunt , Rector. 111. 124. natus est Forojulii , patre ibi Patriarchæ vicarium gerente. ejus educatio , mores. 120. & sequ. matrem habuit ex nobilissima Trissinorum familia. 112. ejus continentia , amicitiz , studia. 121. 122. 123. 124. materni generis memoriam equestribus ludis celebrat. 125. ejus in magistratu præclara gesta. 126. 127. 128. 129. laudes. 129
 Scledus (Ioannes) Francisci pater , I. C. egregius , bis Tarvisii , bis Forojulii , bis Veronæ , semel Patavii vicarium prætoris gessit. 118. ejus laudes. 119
 Scledus (Papius) Galbæ Jurisconsulto sapius collatus , immo prælatus. 117
 Scledus (Vincentius) Francisci avus , Mediolanensem Duci familiarissimus , legatus ad Martinum V. Pont. mittitur. laudatur. 117. 118
 Scledus (Vincentius) Francisci patruus , bis Veronæ prætoris vicarium gerit. ejus laudes. 118
 Scopas fortunatus homo. 174
 Scribendi ratio varia apud antiquos. 4. utilitas multiplex. 6. 14. 5.
 Scriptores veteres cujusque generis , novis a multis prælati. 5
 Scriptores veteres de situ orbis , Americam ignoraverunt. 139
 Senæ urbs. 153
 Senatus Populusque Romanus trium civium optime de republica meritorum pauperes filias viris publica dote locant. 142
 Seneca , ejusque scripta commendata. 20. 158
 Serapionis scomia in Alexandrum Magnum. 195
 Seripandus (Hieronymus) Cardinalis. 85. 98. Archiepiscopus Salernitanus. 85. dum legatus esset in Conc. Trident. diem suum obit. 23
 Servius Honoratus Grammaticus , laudatus. 148
 Sfondratus (Franciscus) antequam Cardinalis esset , filios ex justo matrimonio suscepit. 89
 Sfondratus (Nicolaus) Francisci filius , Cardinalis Cremonensis , postea Gregorius XIV. Pont. Max. ibid. (cum ita se res habeat , videtur Augustinus Valerius memoria lapsus , qui scilicet scribat , Franciscum Nicolai fratrem , non patrem fuisse , ipsumque ad Pontificatum Maximum evectum , non Nicolaum ; nisi forte hoc loco Editio Veronensis corrupta est.)
 Sfortia Cardinalis. 39
 Sfortia (Franciscus) Mediolani Dux cum Venetis bellum gerit. 136. 137. 150. 190
 Siculi. 243. faceti. 174
 Sigismundus Romanorum Imperator. 175. 176
 Sigonius (Carolus) laudatus. 13
 D. Silvester Pont. Max. 177
 Simoneta (Ludovicus) Cardinalis , legatus in Conc. Tridentino , Iuris Pontificii peritissimus. 88
 Simonides Chius memoriæ artem reperit. 174
 Sim-

- Simplicius Episteti enarrator. 19
 Sirletus (Gulielmus) protonotarius
 Apostolicus. 22. 23. Cardinalis am-
 plissimus, doctissimusque. 59. 81.
 nihil omnino scriptum reliquit. 59
 Sitticus (Marcus) Cardinalis Al-
 tempus, legatus ad Concil. Tri-
 dentinum. 98
 Sixtus IV. Pont. Max. 229
 Sixtus V. Pont. Max. Diaconum Car-
 dinalem creat Federicum Borromæ-
 um, D. Caroli patrualem. 37
 Socrates Ethicæ inventor, & cultor.
 258. Platonis magister. nihil omni-
 no literis mandavit. 47. ejus con-
 stantia. 106. morum suavitas. 140
 Socratici Philosophi. 261
 Solis descriptio. 260
 Solon Atheniensis. 147. 172
 Solymanus Turcarum Imperator lau-
 datus. 280
 Somnium Scipionis. 10. 31
 Sophocles Poëta. 20. 181
 Soti duo celebres. 5. 42
 Sparta. 155
 Spartani in Venetorum potestatem red-
 acti. 156
 Speronius (Speron) civis nobilis Pa-
 tavinus, Bernardi Naugerii amicus.
 93. ejus de eodem judicium. 68.
 69. laudatus. ibid. 22
 Spiritus Sancti sanum Venetiis. 149
 Statuam auream Gorgias Leontinus
 Athenis in Delphici Apollinis tem-
 plo sibi collocavit. 251
 Steuchus (Augustinus) Eugubinus,
 Episcopus Kifanus, scripsit de pe-
 renni philosophia libros decem. 42
 Stellæ (Didaci) sacra Opuscula lau-
 data. 55
 Stellarum descriptio. 260
 Stephani Ducis Myliæ filius ad Tur-
 cas transit. 154
 Stertinius Rhetor. 252
 Stipendia Doctoribus Patavini Gymna-
 sii integra statis temporibus per-
 soluta, opera Francisci Seledi Re-
 ctoris. 126
 Stoicorum porticus. 265
 Strabo Geographus Americam ignora-
 vit. 239
 Stridonius (Philippus) 96. Bern.
 Naugerii condiscipulus. 66. Ioan-
 nis Matthæi Giberti, Bern. Nau-
 gerii, & Augustini Valerii, Epi-
 scoporum Veronensium Vicarius. 25.
 90. Venetiis D. Marci Canonicus,
 & Aedis S. Ioannis Decollati ple-
 banus. 90
 Sulpitius Gallus Astronomiæ peritus.
 256
 Sultanus a Carolo Magno victus. 200
 Superantius (Hieronymus) Orator
 ad Pium IV. Bernardi Naug. ami-
 cissimus. 85
 Superantius (Iacobus) Eques, ad
 Pium IV. Pont. Max. legatus. 91
 Surianus (Iacobus) laudatus. 16. 33.
 50. legatus in Galliam. Clericus
 Regularis efficitur. 50
 Surianus (Michaël) legatus ad Pium
 V. Pont. Max. ibid.
 Sutrium claustra Etruriæ veterum Ro-
 manorum temporibus. 166
 Synodus Veronensis a Bern. Naugerio
 celebrata. 91
 Syracusarum expugnatio a Marcello
 suscepta, Archimedis opera retarda-
 tur. 255
 Syriæ Regum vires. 241

T

- Taletas Cretensis Gortynius, Mu-
 sicus. 256
 Tantalus fons limpidissimus. 246
 L. Tarquinius Collatinus. 169
 Tarvisinus ager feracissimus. 135
 Tarvisum urbs agro amplissimo gau-
 det. 118
 Tegee urbs Arcadiæ. 155
 Terentius Varro. 181
 Tergestini Veneto nomini infestissimi,
 nobilissimas eorum virgines rapiunt.
 148. eorum proditio, audacia, te-
 meritas. 146
 Tergestum, seu Tergeste, ad Vene-
 tum Senatum olim pertinuit. 146.
 cum Iustinopoli similitudines gerit.
 ibid. a Venetis obsidetur, Pii-
 que II. Pont. Max. contentione libera-
 tur. 147. Quatergestum a Christo-
 pho-

R r

- phoro Mauro Venet. Duce vocari jubetur. 147. 2 Georgio Cornelio expugnatur. 221
- Terpander Musicus. 256
- Terra, ejusque descriptio. 259
- Terrogenes ad Q. Metellum transfugit. 147
- Thales Milesius. 261. primus inter septem Græciæ sapientes, & Astronomus nobilissimus. 256. Anaximandri Milesii præceptor. ibid.
- Themistius Aristotelis enarrator. 41
- Themistocles memoria maxime poluit. 174
- Theodorus Episcopus Feltrensis, Pii II. legatus ad Christophorum Maurum. 154
- Theodorus Byzantius Rhetor, laudatus. 251
- Theodorus Gadarus Rhetor, Tiberii Cæsaris Rhodi præceptor. 251
- Theologi insignes. 263. 264
- Theologia Christiana descripta. 263
- Theophrastus Rhetor, Aristotelis discipulus, laudatus. 251
- D. Thomas Aquinas, Aristoteles Ecclesiasticus. 41. summus Theologus. 6. 21. Commentarium D. Ioannis Chrysostomi in Mattheum sua manu totum describit. 5. barbære non scripsit, nec illi quædam, ut illa tempora ferebant, elegantia defuit. 43. D. Augustini libros in ordinem pulcherrimum visus est redigisse. 44. Librum scripsit ad Regem Cypri. 46
- Thomasinus (Iacobus Philippus.) 110
- Thrasymachus Chalcedonius Rhetor, laudatus. 251
- Thronus (Nicolaus) Venetiarum Princeps. 209
- Thucydidis historiarum a Demosthene octies descriptarum. 5. ejus egregia oratio laudata. 7. ipse laudatus. 253
- Tiberius Cæsar Theodori Gadarsi discipulus Rhodi. 251
- Timæus Pythagoræus, a Platone in dialogis sæpe introducit. 261
- Timotheus Milesius, Musicus. 256
- Titus Livius laudatus. 253. Herodoto comparandus. ibid.
- Titus Vespasiani filius aiebat, neminem a facie Principis tristem oportere discedere. 196. 197
- Toleti (Francisci) Commentarii in Ioannem Evang. celebrati. 54
- Toniiscus (Nicolaus) adolescens Polonus, laudatus. 26
- Tortellius (Ioannes) Aretinus, ejusque scripta laudata. 167
- Tostadus (Alphonfus) Episcopus Abulensis. 42. multitudine librorum quos scripsit, D. Augustinum visus est superasse. 44
- Tragicæ res a Hieremia descriptas meditari statuit August. Valerius. 57
- Tragici Poetæ. 252. nobiliores e Græcis. 20
- Trajanus Imperator humanitate insignis. 151
- Tranquillitas domorum unde maxime pendeat. 32
- Trasimenus lacus. 166
- Trapezuntius (Georgius) Rhetor, laudatus. 252
- Trasippus temulentus in Pisistratum convicia ingerit. 147
- Tribunicii furores a Scipionibus sedati. 204
- Tridentinum Concilium. 86. 87. a Paulo III. indictum. 88. sub Pio IV. dimissum. 88. 89
- Trincavella (Victor) Medicus Venetus præstantissimus. 79
- Trissina gens Vicentiam commigravit, Othonis I. Imperatoris in Italiam adventu. 112. antiquissima in Germania. ibid. ante Vicentiam conditam fuisse dicitur. 116. militibus viris abundat. ibid.
- Trissinea Vallis feracissima nomen invenit a Meliorantio, & Panenfacco Trissinis. 114
- Trissinus (Antonius) cum Antonio Oratore comparatus. ibid.
- Trissinus (Bonifacius) Eques, laudatus. ibid.
- Trissinus (Heldericus) Eques, laudatus. ibid.
- Trissinus (Ludovicus) laudatus. ibid.

Trif-

Trissinus (Meliorantius) laudatus .
113
Trissinus (Nicolaus) mira in paupe-
res liberalitate . 114
Trissinus (Panenfaccus) laudatus .
113. domicilio , equestri ordine ,
& valle feracissima , una cum Me-
liorantio fratre , ab Othone primo
donatus . 114
Trissinus (Zufredus) Eques . ibid.
Trivisanus (Dominicus .) 95
Trivisanus (Hieronymus) ex Domi-
nicanorum familia , vir laudatissi-
mus , a Senatu Veneto nominatur ,
& a Pio IV. Pont. Max. Veronen-
sis Episcopus creatur . 84. ad Con-
cilium profectus , Tridenti mori-
tur . 86
Trivisanus (Ioannes) Venetiarum Pa-
triarcha , Bern. Naugerium Vero-
nam proficiscentem comitatur . 89
Trivisanus (M. Antonius) Venetia-
rum Princeps . 8
Turcæ Aegæo mari submersi . 156. a
Christophoro Mauro se viſtos con-
fitentur . 159. Venetis infesti . 231
Turcarum mores detestandi . 77. vi-
ctoriæ . 154. bellici apparatus . ibid.
immanitas . 157. facinora . 200. vi-
res . 240. 241. bellum cum Vene-
tis . 150. & sequ. de insula Cy-
pro . 281. sedatur . 282. eorum
Imperator primogenitum suum Mu-
stapham jugulari jubet . 20
Tutilius Rhetor . 252
Typographica ars . 4. profueritne ma-
gis an obfuerit . 4. 5

V

VAlachorum Duces duo . 243
Valeria (Donata) virgo , Au-
gustini foror , laudata . 32
Valeria (Laura) Augustini foror ,
Georgii Gradenici uxor , laudata .
32
Valerius (Augustinus .) 96. Lucæ
Naugeriæ Bernardi fororis , filius .
51. anno ætatis XVI. Patavium
petit . 7. Lazari Bonanici audi-
tor . 7. 14. lingua impeditus , ora-

tiones a se scriptas habere non est
ausus . 8. ejus honesti mores . 8.
13. minoris ordinis præconsultor ,
hoc est Sapiens ordinum , creatus .
10. in senatu bis loquitur . 12.
Patavium redit . 14. Osopi longo
& periculoso morbo laborat . 15.
firmissimam deinde acquirit valetu-
dinem . 16. Ethicæ magister . 17.
juris civilis , & canonici studium
philosophiæ studiis antefert . 19.
Majore Hebdomada apud Patres Be-
nedictinos Prætoratæ secedit . 19. se
musicis cantibus , & poetis rebus
mirum in modum delectari , sero
animadvertit . 20. Bernardi Nau-
gerii Card. avunculi sui ab episto-
lis . Romam petit . 21. in Acade-
miam Noctium Vaticanarum admit-
titur . 22. Tridenti fuit aliquot
menses . 23. Venetias redit . ibid.
Veronæ Episcopus in avunculi lo-
cum successus a Pio IV. Pont. Max.
24. Veronam venit anno MDLXV.
XV. Kal. Iunii . ibid. Sacerdos
ab ejus confessionibus , ad publicas
conciones habendas eum hortatur .
25. Solemnibus singulis diebus ma-
gna populi frequentia dicere solitus
erat . 26. septies Mediolanum pro-
fectus est , dum D. Carolus Borro-
mæus Ecclesiam illam administra-
ret . 27. anno Iubilæi Romam iterum
petit . 30. quæ gesserit , dum Veronæ
pestilentiæ suspicione laboraretur . 30.
ejus luctus in morte D. Caroli Bor-
romæi falso nuntiata . 31. eundem
in somnis vultu admodum hilari vi-
det . ibid. anno M.D.LXXIX. ad
Dalmatiam visitandam mittitur . 34.
anno sequenti in Histriam , Vene-
tias , Patavium , Vicentiam . ibid.
a navigationibus abhorrebat . 35.
acta ab eo in visitationibus . ibid. a
Gregorio XIII. Pont. Max. Cardi-
nalis creatur . 35. magna cum ani-
mi voluptate Homilias de passione
Domini scribit . 36. tempora quibus
vixit , Ecclesiæ periculosa . 38. Ve-
netorum exemplis in scribendo li-
benter utebatur . 48. scriptionibus

R r a per-

- perpetuis delectatus est. 40. 51. cautissimus tamen fuit in edendis quæ scripisset. ibid. 52. cur tot volumina scripserit. 39. cujus generis libros scripserit, antequam esset Episcopus. 53. cujus generis, cum Cardinalis esset. ibid. numquam studuit haberi Ciceronianus. 55. Silvii Antoniani libros de filiorum educatione edi jubet. 55. ejus scripta, ipsius judicio non edenda. 56. Commentarius inter hæc de Ecclesiæ consolatione. ibid. LVIII. atatis anno Opusculum scripsit de cautione adhibenda in edendis libris. 58. quæ agere cogitaverit, postquam scribere desiisset. 57. 59. cum Bernardo Naugerio avunculo, legato, Taurinum proficiscitur. 76. ecclesiasticæ militiæ nomen dat. 92. avunculi in Episcopatu Veronensi coadjutor. 98. eodem die quo Naugerius mortuus est, Episcopus eligitur. 92. ejus querela de nimia librorum inutilium ac perniciosorum multitudine, quæ post artem typographicam inventam in dies succrevit. 4. ejus pater in Cypro insula pro Veneta Rep. magistratum gerit. 11
- Valerius (Bertuccius.) 66
- Valerius (Ioannes Aloysius) Augustini frater. 21
- Valerius (Petrus.) 63
- Valerius (Federicus) vir admodum eloquens, quibus in magistratibus Bernardo Naugerio collega datus sit. 77
- Valla (Laurentius) laudatus. 250
- M. Varro laudatus. 248
- Venerius (Aloysius) D. Marci Procurator, legatus ad Pium IV. 82
- Venerius (Dominicus) insignis Poëta. 50
- Venerius (Franciscus) Philosophiæ deditus. 50. legatus ad Ludovicum XI. Galliarum Regem. 190
- Venerius (Gaspar.) 97
- Venerius (Sebastianus.) 64
- Veneta Respublica laudata. 95. 98. 203. 214. 215. 217. 227. 232. ejus laudes a Bern. Naugerio perpenſæ. 80. quibus temporibus maxime creverit. 48. 49
- Veneta urbs laudata. 274
- Venetæ triremes a piratis direptæ; earumque gubernatores & remiges spoliati, vulneribusque confecti, a Lusitanis hospitio excipiuntur, & viatico adjuvantur. 242
- Veneti laudati. 232. 245. 246. patricii laudati. 265. 266. adolescentes patricii laudati. 246. a Turcis gravibus injuriis, ac molestiis affecti. 231. 232. 240. a multis Principibus bello adversus Turcas adjuvantur. 243. bello Mediolanensi victores, opera Christophori Mauri. 138. religione conspicui, pro ea, atque Apostolica Sede bella suscipiunt. 153. 204. mari potentissimi. 154. Sanctorum reliquias toto orbe conquirunt. 203. antiquiores, literarum studiis non admodum dediti fuerunt. 48
- Veneti Cives qui. 52
- Veneti Præfecti qui Patavium mittebantur, olim severiores cur existerint. 138
- Venetorum amicitia cum Lusitanis. 237. 241. classis in Turcas. 150. & sequ. bellum in Carnis & Noricis adversus Cæsarem. 221. adversus Franciscum Sfortiam Mediolani Ducem. 136. 137. 150. adversus Turcas de insula Cypro. 281. sedatur. 282. sædus cum Pontifice, & Pannoniæ Rege. 243. infortunia. 221. lætitia in Ioannis Barrocii Patriarchæ adventu. 162. quorundam dolor, omniumque lætitia de principatu Christophori Mauri. 145
- Venetorum Antistitum ornamenta maximi pretii. 203
- Venetus Senatus, defuncto Patavino Episcopo, ei Ecclesiæ præfici voluit Petrum Barrociū. 105. eidem magnificum sepulcrum exstruendum curavit. 108. quosnam nominavit Pio IV. Pont. Max. ad Episcopatum Veronensem. 83. ab eodem facillime

lime omnia impetravit. 86. ejus
de Bern. Naugerio judicium. 85.
gratias agit Pontifici pro collato
Naugerio Episcopatu Veronensi. 86.
qua lætitia exceperit eundem Nau-
gerium Pii IV. legatum ad Conci-
lium Tridentinum. 87
Veronæ pestilentia suspicione labora-
tur. 30. ejus ager amplissimus. 118
Veronensium lætitia de adventu Card.
Naugerii. 90. de visu ei restituto. 91
Vesalius (Andreas) Anatomien Pa-
tavii magna cum laude professus,
Medicus Caroli V. ejus jussu Bern.
Naugerii ægrotantis curam suscipit. 74
Vgo Princeps Gallus. 200
Vicentia urbs a victoria dicta. 114.
nobilissimis civibus referta. 119.
ab Augustino Valerio auctoritate
Apostolica visitatur. 34
Vida (Hieronymus) Albæ Episco-
pus, insignis Poëta. 43
Viduz verè laudatæ. 32
Vincentius Lirinenſis Commonitorium
laudatum. 44
Virgilius. 42. 154. laudatus. 252. 253
Virgines Venetæ nobilissimæ a Ter-
gestinis raptæ. 148
Virginitas laudata. 32
Virginus Rhetor. 252
Virtutis templum Romæ. 152
Visitationes Augustini Valerii aucto-
ritate Apostolica susceptæ, enume-
rantur. 34. 35
Vita Bern. Naugerii quo tempore a
Valerio scripta fuerit. 63
Vita hominis diversorium est. 285.
momentum. 261. transigi nequit
sine aliqua voluptate. 53
Vlpianus Jurisconsultus. 125. 171
Vngarius (Marcus). 107
Voluptatum duplex genus. 6
Vrseolus (Petrus) Venetiarum prin-
cipatu relicto, in Aquitania mona-
chus efficitur. 48
Vtinenſes Nicolao de Ponte obſtricti.
278. 279

X

Xenocratis sententia de reipublicæ
administratione. 105
Xenophon. 44. a Cyro arcessitus.
175. magnus historicus. 222. Pla-
tonis æmulus. 258. ejus scripta.
68. liber de tyrannide a Leonar-
do Aretino in latinum conversus.
167
Xenophon Colophonius, Parmenidis
magister. 261

Z

Zane (Bernardus.) 13. lauda-
tus. 266
Zane (Hieronymus) legatus ad Pium
IV. Pont. Max. 82
Zena familia laudata. 220
Zeno Eleates Dialecticæ inventor, lau-
datus. 257
Zenus (Baptista) Cardinalis, lau-
datus. 226. & sequ. item 266. Ro-
mam a Paulo II. arcessitus, sacris
initiatuſ, dignitatibus auctus. 228.
fuit admiranda corporis specie. 228.
a Sixto IV. Pont. Max. amplissi-
mis honoribus, & sacerdotiis cu-
mulatus. 229. ejus per Italiam le-
gatus. ibid. Patavii moritur. 226.
231. testamentum ejus insigne.
231. ingentes opes Venetæ reipu-
blicæ relinquit. 233
Zenus (Carolus) Venetæ classis Im-
perator, vir incomparabilis, patriæ
bello Genuensi liberator. 136. 227
Zenus (Nicolaus) Baptistæ Cardina-
lis pater, laudatus. 227. moritur.
228
Zianus (Sebastianus) Venetiarum Dux.
153
Zinus (Petrus Franciscus) Canoni-
cus Veronensis, laudatus. 55. 96
Zodiaci primus inventor quinam fue-
rit. 256

E R R A T A.

Pag. 58. lin. 30. *pro Vermienssem lege Varmienssem* Pag. 60. lin. 9. *pro dictatum lege dictatus pro totum lege totus error tamen est Codicis MS.* Pag. 75. lin. 23. *pro principium, a stomacho lege principium a stomacho* Pag. 111. lin. 6. *pro dicunt lege discunt* Pag. 168. lin. 10. *pro praeceptor lege praeceptor* Pag. 283. lin. 19. *in aliquibus exempl. pro republica lege respublica*

P A T A V I I. C I D I D C C X I X.
E X C V D E B A T I O S E P H V S C O M I N V S.

Ca-

Catalogus Librorum qui hætenus prodierunt Patavii ex Typographia Cominiana, sumtibus Vulpiorum instituta.

Ioannis Poleni, in Gymnasio Patavino Philosophiæ Ordinariæ Professoris &c. De Motu Aquæ Mixto Libri duo. Quibus multa nova pertinentia ad Aëstuaria, ad Portus, atque ad Flumina continentur. 1717. cum figuris. 4.

Andreae Naugerii, Patricii Veneti, Oratoris & Poëtæ clarissimi, Opera omnia, quæ quidem magna adhibita diligentia colligi potuerunt; curantibus Io. Antonio I. V. D. & Cajetano Vulpiis Bergomensibus fratribus. cum effigie Naugerii in æ incisa. 1718. 4. chart. major.

Gabrielis Faëni, Cremonensis, Fabulæ Centum, ex antiquis Auctoris delectæ, carminibusque explicatæ. Accesserunt & alia ejusdem Opuscula. 1718. 4. chart. major.

La Coltivazione di Luigi Alamanni, e le Api di Giovanni Rucellai, Gentiluomini Fiorentini. La prima delle quali Opere si è copiata con somma diligenza dall' Esemplare impresso in Parigi l'anno 1546. da Ruberto Stefano, Regio Stampatore; l'altra dall' antica Edizione che se ne fece in Venezia l'anno 1539. Colle Annotazioni di Ruberto Tisi sopra le Api, e con gli Epigrammi Toscani dell' Alamanni. Si è aggiunta una dotta Lettera del Sig. Giovanni Checcozzi Vicentino, in difesa del Trissino, due copiose Tavole non più stampate, e varie Notizie intorno alla vita, e agli scritti de' due Poeti. col ritratto in rame di Luigi Alamanni. 1718. 4. in carta grande.

Ioannis Poleni de Castellis per quæ derivantur Fluviorum Aquæ habentibus latera convergentia, Liber. Quo etiam continentur nova Experimenta ad Aquas Fluentes, & ad Percussionis Vires pertinentia. 1718. cum figuris. 4.

Hieronymi Fracastorii Veronensis Poëmata omnia, nunc multo quam antea, emendatiora. Accesserunt reliquiæ Carminum Ioannis Cottæ, Iacobi Bonfadii, Adami Fumani, Nicolai Archii, Poëtarum Veronensium. cum effigie Fracastorii in æ incisa. 1718. 8. chart. major.

Iacobi, sive Aëtii Synceri, Sannazarii, Neapolitani, Viri Patricii, Poëmata, ex antiquis Editionibus accuratissime descripta. Accessit ejusdem Vita, Io. Antonio Vulpio auctore, item Gabrielis Altillii, & Honorati Fascitelli Carmina nonnulla. cum effigie Sannazarii in æ incisa. 1719. 4.

Marmi Eruditi, ovvero Lettere sopra alcune antiche Inscrizioni, Opera Postuma del Conte Sertorio Orsato, Cav. del Srenissimo Senato Veneto, colle Annotazioni del P. D. Gianantonio Orsato, Monaco Benedettino Casinese, Nipote dell' Autore. aggiuntavi la Vita del Conte Sertorio, scritta dal Dottor Gianantonio Volpi, e l'effigie in rame del medesimo. 1719. 4. in carta grande.

Io. Baptistæ Morgagni Foroliviensis, in Patavino Gymnasio Primarii Anatomies Professoris, & Præsidis, Adversaria Anatomica Omnia (quorum tria posteriora nunc primum prodeunt) Novis pluribus æreis Tabulis, & universali accuratissimo Indice ornata. Opus nunc vere absolutum, Inventis, & innumeris observationibus, ac monitis refertum, quibus universa humani corporis Anatomie, & subinde etiam quæ ab hac pendent, Res Medica, & Chirurgica admodum illustrantur. 1719. 4. chart. major.

Augu-

Augustini Valerii Patricii Veneti S. R. E. Cardinalis, Episcopi Veronenſis Opusculum nunquam antehac editum de cautione adhibenda in edendis libris. nec non Bernardi Cardinalis Naugerii Vita, eodem Valerio Auſtore. Acceſſere Petri Barrocii Episcopi Patavini Orationes tres e MSS. nunc primum erutz. nonnullæ item aliæ Patriciorum Venetorum, quarum duz nondum typis deſcriptæ fuerant. cuni effigie Cardinalis Valerii in æs incifa. 1719. 4.

Brevi prodibunt

Sermoni Familiari di S. Carlo Borromeo fatti alle Monache dell'inſigne Monaftero di S. Paolo in Milano, la maggior parte nel tempo che dimorò in eſſo la Sereniſſima Principessa Margarita Farnese, raccolti dalla viva voce del Santo da Agata Sfondrata, ed ora la prima volta pubblicati da' MSS. per opera di D. Gaetano Volpi. 4. sub prælo.

Le Opere Volgari di M. Jacopo Sannazaro riſcontrate colle prime, e migliori Edizioni; ſi ſtampano nella ſteſſa forma, carta, e caratteri co quali ſi ſono ſtampate le Latine. 4.

Sancti Gaudentii Brixiz Episcopi Sermones qui exſtant, nunc primum ad fidem MSS. Codd. recogniti, & emendati. Acceſſerunt Ramperti, & Adelmani Venerabilium Brixiz Episcoporum Opuscula. Recenſuit ac Notis illuſtravit Paulus Gagliardus Canonicus Brixienſis. 4. char. major.

7207

